

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET KAPLAN: TÜRK
MODERNLEŞMESİNE VE SİYASİ HAYATINA
İLİŞKİN ENTELEKTÜEL KONUMU VE
ESERLERİ

Hale Nur ÇEBİ
2501171227

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. İsmail COŞKUN

İSTANBUL - 2020

ÖZ

MEHMET KAPLAN: TÜRK MODERNLEŞMESİNE VE SİYASİ HAYATINA İLİŞKİN ENTELEKTÜEL KONUMU VE ESERLERİ HALE NUR ÇEBİ

Mehmet Kaplan'ı konu alan bu tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Kaplan'ın hayatı ve eserleri ele alınmıştır. İkinci bölümde, Kaplan'ın Türk modernleşmesine ilişkin görüşleri tartışılmıştır. Üçüncü bölümde ise Kaplan'ın döneminin güncel siyasetine müdahil olduğu yazılar üzerinden Türk siyasi hayatına ilişkin entelektüel konumuna odaklanılmıştır.

İlk bölümde, Kaplan'ın hayatı, onun entelektüel konumlanışına etki edebileceği düşünülen bağlamlar etrafında ele alınmıştır. Bu doğrultuda, ailesine, yaşadığı dönemin sosyal şartlarına, almış olduğu eğitime ve üniversite öğrencisi olduğu yıllardan itibaren dahil olduğu entelektüel ağlara odaklanılmıştır. Ayrıca, Kaplan'ın Yeni Türk Edebiyatı ve Halk Edebiyatı sahalarının disiplinleşmesi sürecindeki baskın rolleri ve edebiyat alanındaki uzmanlığına değinilmiştir. Bu bölümde, Kaplan'ın eserleri de ele alınmaktadır.

İkinci bölümde, Kaplan'ın Halk Edebiyatı ve Yeni Türk edebiyatından beslenmeleri ve entelektüel ağlarının kesişiminde Türk modernleşmesine dair nasıl bir okuma geliştirdiğine odaklanılmıştır. Bu çerçevede, Kaplan'ın modernleşmeyi ele aldığı kültür ve medeniyet teorisi çizgisindeki anlayışı ve bu anlayışını beslediği kaynakları ele alınmıştır. Son olarak, Kaplan'ın Türk tarihine bakışına ve Halk Edebiyatı türleri üzerinden Türklerin kültür ve medeniyet değişimleri tarihine dair yaptığı okumalara da değinilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Kaplan'ın güncel siyasi yazılarında ortaya çıkan antikomünist yaklaşımına odaklanılmıştır. Bu çerçevede, Kaplan'ın Soğuk Savaş Dönemi antikomünist gündemi eşliğinde öne çıkardığı milli kültür, yaşayan Türkçe, hürriyet, demokrasi, din, eğitim, köy ve sanayi temalarına değinilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Mehmet Kaplan, Türk Modernleşmesi, Yeni Türk Edebiyatı, Halk Edebiyatı, Kültür, Medeniyet, Antikomünizm, Milliyetçilik

ABSTRACT

MEHMET KAPLAN: THE INTELLECTUAL POSITION ABOUT TURKISH MODERNIZATION AND POLITICAL LIFE AND THE WORKS

HALE NUR ÇEBİ

This study is composed of three parts. In the first part, the study approached Mehmet Kaplan's life and works. In the second part, the study investigated Kaplan's opinions about Turkish modernization. In the third part, the study focused on his current political articles in search of his intellectual position about Turkish political life.

In the first part, the study approached Kaplan's life in terms of his intellectual story. This part focused on his family, the social context of his life, his education process and the intellectual environment which he has been involved. Furthermore, the dominant roles of Kaplan in the disciplines of Modern Turkish Literature and Turkish Folk Literature and his scientific position on the literature have been mentioned. Lastly, his works have been also evaluated.

In the second part, the study focused on how Kaplan evaluated the Turkish modernization in line with his scientific position and his intellectual networks. In this context, Kaplan's understanding of culture and civilization and the background of this have been focused on. In addition to this, Kaplan's approach to Turkish history and his ideas which is derived from the works of Turkish Folk Literature on the Turkish history of changes in terms of culture and civilization have been mentioned, too.

In the third part, Kaplan's anticommunist approach which has been revealed in his articles on the current Turkish politics has been concerned. In this last part, the themes about his anticommunist agenda in the context of the Cold War have been discussed, too.

Key Words: Mehmet Kaplan, Turkish Modernization, Modern Turkish Literature, Turkish Folk Literature, Culture, Civilization, Anticomunism, Nationalism

ÖNSÖZ

Mehmet Kaplan'ın entelektüel serüvenini ele alan bir tez yazma fikri, okumaya yönelik ilgilerimin beni yönlendirmiş olduğu duraklardandır. Kişisel ilgilerimin dışında edebiyat disiplininin bir bilim insanı olarak Kaplan'ın Türk modernleşmesine dair bu disiplinden aktarımları ile beslemiş olduğu hacimli bir bibliyografyanın daha önce Türk modernleşmesi bağlamında ele alınmamış olması da bu çalışmanın motivasyon kaynaklarından. Nitekim, Kaplan Yeni Türk Edebiyatı sahasında uzmanlaşmış, ilmi çalışmalarına da kültür-medeniyet-edebiyat ilişkisi ekseninde yön vermiş ve bu anlamda da hacimli bir bibliyografyaya sahip, sahasında otorite bir sima olarak böyle bir ilgiyi hak etmektedir. Kaplan sahasından aktarımları ile beslediği denemeleri ile de etkin bir ses ortaya koymuş olacak ki döneminin ideolojik atmosferinde de hedef haline getirilmiştir. Bu bağlamda, Soğuk Savaş Dönemi'nin güncel siyasetine yönelik de milliyetçi, muhafazakar bir çizgiyi temsil gücüne sahip, antikomünist kaygılar içeren bir duruş ortaya koymuştur. Kaplan'ın bu nevi yazılarının çerçevesi de onun kültür ve medeniyet terkinin dışı vurduğu, bizden denilen değerler ile Batı'dan alınacak değerlerin ne olduğunun tespitine yöneliktir. Bu açıdan Kaplan, Soğuk Savaş Dönemi güncel siyasetine bu terkip doğrultusunda yön verme etrafında sivrilen entelektüel konumu ile de ele alınmayı gerektirmektedir.

Bu çalışmada, Kaplan'ın entelektüel konumlanışında çok önemli olan köy ve şehirde geçen çocukluk ve gençlik evreleri, İstanbul'da içinde bulunmuş olduğu entelektüel çevre ve edebiyat formasyonundan beslenmeleri kesişiminde Kaplan'ın Türk modernleşmesine ve döneminin güncel siyasetine ilişkin bakışı ele alındı. Bu minvalde öne çıkan kültür ve medeniyet terkihi ve bu terkipçi anlayışını yasladığı referanslara da odaklanıldı. Bununla birlikte, onun edebiyat sahasında onu önemli bir sima haline getiren metot arayışları ve üniversitelerdeki faaliyetlerine de değinildi. Biyografisinin, onu Türk modernleşmesine dair bir okumada önemli bir sima haline getiren noktalarına odaklanıldı. Bütün bu cepheleriyle döneminin güncel siyasi atmosferinde öne çıkardığı milliyetçi ve antikomünist cephesi de odaklanılan

noktalardan oldu. Bu çalışmaya Kaplan'ın danışmanlığını yürütmüş olduğu bitirme ve doktora tezlerinin kronolojik bir bibliyografyası da eklenmiştir. Ayrıca Kaplan'ın eserlerinin ele alındığı kısımda daha önceden hazırlanmış Kaplan bibliyografyalarında yer almayan çalışmaları da ele alınmıştır.

Yönlendirmeleri ile bu çalışmanın anlamlı bir bağlama oturmasını sağlayan ve danışmanlığını yürüten çok değerli hocam Prof.Dr.İsmail Coşkun'a teşekkür bir borç bilirim.

Maddi manevi desteklerini hep yanı başımda bulduğum annem, babam ve kardeşim Hande Nur da bu tezde emeğe geçenler olarak zikredilecekler arasındadır. Bu tez benim gözümde okumayı hayatının bir parçası haline getirmiş babamın rol modelliliğinin, annemin anlamı bende çok büyük olan fedakarlıklarının bir sonucudur, haklarını ödeyemem. Beni hep şu an almakta olduğum yol üzerine teşvik etmişlerdir ve bu yolun alacağı şekil ne olursa olsun, onların bana kazandırdıkları değerler her zaman en sağlam yol arkadaşlarım olacaklar.

Kendisi de benimle aynı dönemlerde aynı süreçlerden geçen, tez yazım sürecinin bütün çıkmazlarında çokça başını ağrıttığım, kahrımı çeken sevgili arkadaşım Ayşenur Ögcem'e de teşekkür ederim.

Son olarak, tezimi yazdığım süreç içerisinde kimi zaman benden önce tezimin halini soran, kaygılarımı dile getirdiğim her defasında teselli eden, yüreklendiren, dualarını esirgemeyen ve bittiğinde okumak istediğini dile getiren birçok güzel gönüllü insan, teyzelerim ve kuzenlerim de bu tezin nihayete ermesinde büyük pay sahibidir, onlara da yürekten teşekkür ederim.

Hale Nur ÇEBİ

İstanbul, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ	II
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMET KAPLAN: HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Köy Hayatı, Savaş ve Çocukluk.....	12
1.2. Kente Göç ve İlk Gençlik.....	16
1.3. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Hareket Çevresi ile İlişkisi.....	19
1.3.1. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çevresi.....	21
1.3.2. İstanbul'daki Entelektüel Çevre ile İlişkisi.....	28
1.4. Atatürk Üniversitesindeki Görev ve Faaliyetleri.....	34
1.4.1. Üniversite Çatısı Altında Halk Edebiyatı Disiplininin Teşekkülü.....	39
1.5. Yurtdışı Seminerleri, İdame Ettiği Görevler ve Ölümü.....	42
1.6. Eserleri.....	44
1.6.1. Ders Kitapları.....	45
1.6.2. Sadeleştirme ve Metin Neşri Çalışmaları.....	45
1.6.3. İlmî Çalışmaları.....	47
1.6.4. Denemeleri.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

MEHMET KAPLAN'IN TÜRK MODERNLEŞMESİNE İLİŞKİN ENTELEKTÜEL KONUMU

2.1. Mehmet Kaplan'ın Türk Modernleşmesine Dair İlk Vurguları.....	55
--	----

2.2. Mehmet Kaplan'ın Kùltür-Medeniyet Terkibi.....	63
2.2.1. Kùltür-Medeniyet Terkibini Oturttuğu Çerçeve.....	69
2.3. Mehmet Kaplan'ın Türk Tarihine Bakışı.....	80
2.4. Mehmet Kaplan'ın Türk Modernleşmesini Okuyuşu	86
2.4.1. Dil ve Din Meselesini Ele Alış.....	99
2.4.1.1.Dil.....	100
2.4.1.2. Din.....	104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEHMET KAPLAN'IN TÜRK SİYASİ HAYATINA İLİŞKİN

ENTELEKTÜEL KONUMU

3.1.Mehmet Kaplan'ın Antikomünist Çerçevesine Genel Bir Bakış.....	112
3.2. İdeolojilere Karşı İlim.....	116
3.2.1. Milli Kùltür Eserlerinin İlmî Olarak İncelenmesi, Korunması ve İşlenmesi.....	123
3.2.2. Yaşayan Türkçe-Öztürkçe Tartışmaları ve Milli Kùltür Eserlerinin Günümüz Türkçesine Çevrilmesi.....	125
3.2.3. Hürriyet ve Demokrasi	133
3.2.4. Din ve İlim.....	141
3.2.5. Eğitim, Sanayi ve Köy Davaları.....	145
SONUÇ.....	155

KAYNAKÇA.....163

EKLER.....185

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz :Bakınız

GİRİŞ

Mehmet Kaplan, İmparatorluğun yıkılışını, Milli Mücadele'yi, çocukluk ve ilk gençlik yıllarında deneyimlemiş, Cumhuriyetin ilk okullarında formasyonuna başlamıştır. Köylü bir ailenin çocuğudur. Dolayısıyla, onun biyografisi bir yıkılışın ve kuruluşun krizleri etrafında şekillenmiştir. İstanbul'a gelişiyle birlikte entelektüel formasyonu, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nurettin Topçu, Remzi Oğuz Arık, Mümtaz Turhan gibi isimlerle ilişkiler ağında şekillenmeye devam etmiştir. Kaplan'ın biyografisinin önemli merhaleleri olan bu noktalar ve ilişki ağları, onu yazı hayatına başlamış olduğu 1940'lı yılların kültür ve medeniyet değişmesi ekseninde ele alınan meseleleri ve bununla ilişkili bir şekilde güncel siyasete şekil vermeye çalışan temalar ile doğrudan ilişkiye sokmaktadır. Kaplan, Cumhuriyet'in ilk kuşak entelektüelleri ile ilişki ağları olan kuşaktan bir isim olarak çağdaş Türk düşüncesi açısından önemli bir konum işgal etmektedir.

Kaplan'ın bir bilim insanı olarak entelektüel konumu, onu Türk modernleşmesi meselesi etrafında incelenmeye değer bir yere koymaktadır. Kaplan'ın edebiyat tenkitçiliği kimliğinden aktarımları ile beslediği metinleri ele alırken ki yaklaşımı, eserin beslendiği tarihsel ve bireysel bağlamları göz önünde bulundurmaya telkin ettiğinden, Kaplan'ın eser-kültür-medeniyet ilişkisi bağlamına zemin teşkil etmektedir. Dolayısıyla, Kaplan'ın uzmanlık sahası olan Yeni Türk Edebiyatı, yanı sıra Halk edebiyatı alanından eserlere dair bu yaklaşımı ile gerçekleştirmiş olduğu okumalar, Kaplan'ı doğrudan Türk modernleşmesi meselesine müdahil etmektedir. Bu anlamda, Türk tarihinin İslamlaşma ve Batılılaşma evrelerine tekabül eden bu farklı sahalardan eserlere nüfuz, Kaplan'a Türk modernleşmesine dair süreklilik çerçevesinde bütüncül bir bakış açısı da kazandırmaktadır. Bu anlamda, Kaplan'ın ilmî kimliğinin sağlamış olduğu aktarımları ile zenginleştirdiği Türk modernleşmesine dair okumaları, çağdaş Türk düşüncesine dair bir kavrayışta önemli kaynaklardır.

Türkiye'nin henüz modernleşme krizleri ile yüzleşmemişken, Soğuk Savaş Dönemi'ne girilmesi ve iki büyük savaş sonrası iktisadi değişmelere maruz kalması,

krizleri iyice tırmandırmıştır. Bütün bunların kesişimi, 1930'lu, 1940'lı yılların entelektüel odağına kültür ve medeniyet değişmelerini yerleştirmiştir. Kaplan da döneminin bu merkezî ilgisine kayıtsız kalmamış, çeşitli dergilerde ve gazetelerde yazmış olduğu gündelik yazıları ile kültür ve medeniyet değişmesi etrafında Türk modernleşmesine nasıl baktığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda, Kaplan gündelik yazıları ile döneminin güncel siyasetine de müdahil olmuş, Türkiye'nin uluslararası siyasetteki konumlanışını antikomünist bir çerçevede desteklemiş, güncel siyasete de yine aynı çerçevede yön vermeyi amaçlamıştır. Bu anlamda, sahasından bir aktarım ile beslediği onlarca kitap hacmindeki denemeleri, onu bu tezin oturtulduğu çerçeve olan Türk modernleşmesine ve Soğuk Savaş Dönemi güncel siyasetine ilişkin entelektüel konumlanışta kayda değer bir yere koymaktadır.

Kaplan üzerinde yapılan çalışmaların genel çoğunluğu edebiyat tenkitçiliği ve bu anlamda edebî tenkit geleneğine katkıları veya deneme ve makalelerinde ele aldığı konulardan birinin temalaştırılması üzerinedir. Oysa, Kaplan'ın bir çok teması onun kültür ve medeniyet değişmeleri ekseninde tartıştığı Türk modernleşmesine dair meseleleri ihtiva etmekte, bu anlamda çok zengin bir bibliyografyası ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde, antikomünist çerçevede döneminin güncel siyasetine dahil olduğu yazılar da oldukça hacimlidir. Kaplan'ın Türk modernleşmesi ve döneminin güncel siyasetine dair ortaya koyduğu fikirlerin beslendiği entelektüel kaynakları ve çevreyi, bu minvalde onun çağdaş Türk düşüncesinde devamlılıklar ve kopukluklar anlamında işgal ettiği entelektüel konumunu ortaya koymaya odaklanan bütünlüklü bir çalışma yoktur.

Kaplan'ın Türk modernleşmesi ve güncel siyasetine dair ele aldığı meselelere bahsi geçen bağlamda işaret eden bir kaç makaleden de bahsetmek gerekmektedir. Yüksel Taşkın'ın **Antikomünizmden Küreselleşme Karşıtlığına: Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya** adlı kitabının Mehmet Kaplan etrafında ele alınan bölümünde, Türk modernleşmesine ve güncel siyasetine yönelik tutumu çerçevesinde Kaplan, milliyetçi, muhafazakar, sağ çizgi içerisinde konumlanışı bağlamında

tartışılmaktadır.¹ Tanel Demirel de "**Mehmet Kaplan**" adlı makalede Kaplan'ı, cumhuriyetçi projenin esasları ile çatışmaya girmeden, onu yerel ve geleneksel değerler ile uyum hattına çekmeye çalışan, muhafazakar modernleşme olarak nitelendirilebileceğini ifade ettiği fikri geleneğin temsilcisi (2017:780) olarak ele almakta, Kaplan'ın temalarını böyle bir bağlamda değerlendirmektedir.² Bingöl ve Pakiş de "**Anadoluculuk Hareketi ve Üç Tarz-ı Siyaset**" adlı makalede, Kaplan'ın görüşlerine Anadolu çizgide değinmektedir.³ Birgül ise **İrade, Hareket, İsyan: Nurettin Topçu'nun Entelektüel Biyografisi** adlı çalışmasında Nurettin Topçu ile ilişkide olan çevreye değinmekte, bu bağlamda Kaplan için bir başlık açmaktadır.⁴ Bu başlıkta, Kaplan'ın Anadolu çizgide konumlanışını tartışmakta, Topçu düşüncesiyle devamlılık ve kopukluklarını ele almaktadır. Okay da "**Edebiyatımızın Dışından Mehmet Kaplan**" adlı makalede Kaplan'ın Anadolu çevreye ilişkisini ele almakta, onun fikrî formasyonunun kaynaklarıyla ilgili haberdar etmektedir.⁵ Bu anlamda Kaplan, literatürde milliyetçi, muhafazakar, sağ, Anadolu bir çizgiye yerleştirilmektedir. Kaplan, bütün bu isimlendirmelerin de bagajına alabildiği gibi Cumhuriyetçi çizgiyle de aynı zeminde bulaşabilmektedir. Son olarak, İsmail Kara'nın Kaplan üzerine yazdığı "**Nesillerin Ruhu Üzerinden "Yeni" Milliyetçilik Tasavvuruna Dair Mülahazalar**" makalesi de Kaplan'a bahsi geçen bağlamlarda ilgi uyandıran bir makaledir.⁶ Kara, Kaplan'ın edebiyat türlerinden aktarımla çağdaş Türk düşüncesi ile kurduğu kuvvetli ilişki ile denemelerinde asıl meselenin "bize ait unsurlar, hangi sabiteler niçin ve ne şekilde devam edecek, tarihin akışı ve zaruretleri sebebiyle artık bir parçası olduğumuz batı Avrupa dünyasından hangi unsurlar hangi sebeplerle ve ne tarzda ele alınacaktır?" şeklinde bir soruyu merkeze aldığına dikkat çekerek (2017:293-294), Kaplan'ın Türk

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Yüksel, Taşkın: "Mehmet Kaplan: Anadolu Milliyetçilikten Türk İslam Sentezine", **Anti-komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına: Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya** içinde (s.224-242), İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Tanel, Demirel: "Mehmet Kaplan", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, Der. Tanıl Bora, Murat Gültekin, Cilt 4, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s.780-785.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Yılmaz, Bingöl ve Ahmet, Pakiş: "Anadoluculuk Hareketi ve Üç Tarz-ı Siyaset", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 13, Sayı 50, 2011, s.113-137.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Fatih, Birgül: **İrade, Hareket, İsyan: Nurettin Topçu'nun Entelektüel Biyografisi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2013, s. 384-417.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Orhan, Okay: "Edebiyatımızın Dışından Mehmet Kaplan", **Dergah Dergisi**, Sayı 73, 1996, s.9.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: İsmail, Kara: **Müslüman Kalarak Avrupalı Olmak: Çağdaş Türk Düşüncesinde Din Siyaset Tarih Medeniyet**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2017, s.292-304.

modernleşmesi bağlamında işgal ettiği entelektüel konuma dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, Kara'nın konjoktürel değişimler ile birlikte Kaplan'ın Cumhuriyetçi projeye karşı eleştirel tavrının zayıfladığına dikkat çekmesi, Kaplan'ın güncel siyasete ilişkin konumlanışlarına da ilgi uyandırmaktadır.

Kaplan'ın sosyal meselelerle ilgili entelektüel konumlanışına dikkat çeken az sayıdaki bu çalışmalar dışında yukarıda da işaret edildiği gibi ona dair akademik literatür daha çok Kaplan'ın edebiyat tenkitçiliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kaplan'ın edebiyat sahasında işgal ettiği ilmî konumu ile ilgili çok sayıda makale de vardır. Kaplan üzerine yapılmış tezler de bu alanda yoğunlaşmaktadır.

Mehmet Kaplan üzerine yapılan ilk tez çalışması 1993 yılında Osman Sel tarafından yapılan "**Mehmet Kaplan'ın Eğitim-Öğretim İle İlgili Görüşleri**"⁷ başlıklı tezdır. Bu çalışma, Kaplan'ın bibliyografyasının tematik şemasının oluşturulmasıyla ortaya çıkabilecek bir başlık olan eğitim teması etrafında Kaplan'ın görüşlerinin ele alındığı bir çalışmadır.

1997 yılında Şeyma Büyükkavas tarafından "**Mehmet Kaplan (Hayatı-Fikirleri)**"⁸ başlığı ile bir yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır. Çalışmada belirtildiği üzere, Kaplan'ın yazılarında değindiği meseleler fişlenmek suretiyle tezin muhtevası belirlenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, Kaplan'ın kısa bir biyografisi ele alınmıştır. İkinci bölümde, sosyal meselelere dair değindiği konular temalaştırılarak bunlarla ilgili fikirlerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde de aynı şekilde sanata dair değindiği meseleler temalaştırılmış ve bu meselelere dair görüşlerine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise Kaplan'ın siyasi, fikri ve edebi çerçevede ele aldığı isimlerle ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Bu anlamda, bu çalışma Kaplan'ın belirli bir bağlama oturtulmadığı, yazılarında ele aldığı bütün temalarla ilgili görüşlerinin aktarıldığı bir çalışmadır.

⁷ Sel, Osman: "Mehmet Kaplan'ın Eğitim-Öğretim İle İlgili Görüşleri", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi, 1993.

⁸ Büyükkavas, Şeyma: "Mehmet Kaplan (Hayatı-Fikirleri)", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1997.

Mustafa Said Acar tarafından yapılmış olan "**Mehmet Kaplan'ın Eserlerinde Estetik, Sanat ve Edebiyat Eğitimi**"⁹ başlıklı yüksek lisans tezi ise çalışmanın birinci bölümünde Kaplan'ın hayatını, ikinci bölümünde Kaplan'ın eğitim anlayışını, üçüncü bölümünde Kaplan'ın estetik ve sanat eğitimi ile ilgili dikkat çektiği noktaları, dördüncü bölümünde Kaplan'ın edebiyat eğitimine dair görüşlerini, beşinci bölümünde Kaplan'ın edebî eserleri inceleme metotlarını, sonuçta ise eğitimle ilgili önerilerini ele almaktadır.

Nurcan Ankey ise "**Türkiye'deki Akademik Eleştiri: Mehmet Kaplan ve Berna Moran'ın Eleştiri Anlayışlarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım**"¹⁰ başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Tezin ilk bölümünde, Türkiye'deki edebi eleştiri geleneği ele alınmıştır. İkinci bölümünde ise Kaplan'ın akademik biyografisine ve eserlerine, edebi tenkitçiliğinin beslendiği kuram ve kaynaklara odaklanılmıştır. Üçüncü bölümde, Berna Moran için aynı izlek takip edilmiştir. Dördüncü bölümde ise Kaplan'ın ve Berna Moran'ın edebi tenkitçiliği karşılaştırılmıştır.

Abdullah Erdinç tarafından hazırlanan "**Mehmet Kaplan'ın Edebî Tahlil Metodu**"¹¹ başlıklı yüksek lisans tezi de Kaplan'ın kendine has olduğu iddia edilen metin tahlili metodunu incelemektedir. Birinci bölümde, Türk edebiyatındaki edebî eleştiri geleneği ele alınmakta, ikinci bölümde ise bu gelenek içerisinde Kaplan'ın durduğu konumu tespit etmek amacıyla onun edebî eleştiride odaklandığı unsurlar, beslendiği kuramlar ele alınmaktadır. Son bölüm olan sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılarak, Kaplan'ın edebî eleştiri çizgisindeki konumuna dair varılan sonuçlar ortaya konulmaktadır.

"**Mehmet Kaplan'ın Edebiyat Teorisi Hakkındaki Görüşleri**"¹² başlıklı bir diğer yüksek lisans tezi ise Tuğba Özen tarafından hazırlanmıştır. Özen, tezin ilk

⁹ Acar, Mustafa Said: "Mehmet Kaplan'ın Eserlerinde Estetik, Sanat ve Edebiyat Eğitimi", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2010.

¹⁰ Ankey, Nurcan: "Türkiye'deki Akademik Eleştiri: Mehmet Kaplan ve Berna Moran'ın Eleştiri Anlayışlarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2012.

¹¹ Erdinç, Abdullah: "Mehmet Kaplan'ın Edebî Tahlil Metodu", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Tokat, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2013.

¹² Özen, Tuğba: "Mehmet Kaplan'ın Edebiyat Teorisi Hakkındaki Görüşleri", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2013.

bölümünde Kaplan'ın edebiyat teorisi hakkındaki görüşlerini şekillendiren noktaları, ikinci bölümünde Kaplan'ın bir kavram olarak edebiyat ve sanata dair görüşlerini, üçüncü bölümde edebi türlerle ilgili fikirlerini, dördüncü bölümde ise Kaplan'ın bir edebiyat tenkitçisi olarak beslendiği kuramları ve Türkiye'deki edebi türlere etki eden akımlara dair görüşlerini ele almaktadır.

Bir diğer çalışması ise Bahar Gezen tarafından yapılmış olan "**Prof.Dr. Mehmet Kaplan'ın Eserlerinde Değerler ve Eğitim**"¹³ adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Gezen, Kaplan'ın biyografisi ve eserlerine değinmekte, değerler bağlamında ise Kaplan'ın bu bağlama ait olduğu düşünülen kültür, dil, ahlak, din gibi temalarını ele almaktadır.

Bu akademik çalışmaların yanı sıra, Kaplan'ın biyografisinin farklı yönlerini ortaya koyan, hoca-talebe-dostluk ilişkileri ekseninde kaleme alınan hatıralar, denemeler ve makaleler ile Kaplan'ın mektupları ve bizzat kendisinin aktardığı hatıraların yer aldığı bir literatür de onun biyografisinin önemli kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu şekilde çok sayıda hatıra kaleme alınmıştır.

1944-1960 yılları arasında hocası Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Kaplan'a yazmış olduğu 9 mektubun yer aldığı **Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Mektupları**¹⁴ adlı eser de bu bağlamda Kaplan'ın biyografik kaynakları arasında yer almaktadır.

Kaplan'a vefanın bir sembolü mahiyetinde olan dost ve öğrenci çevresinin çabaları ile ortaya çıkan armağan eserler de onun biyografisine yönelik önemli kaynakları oluşturmaktadır. **Mehmet Kaplan'a Armağan**¹⁵ ve **Mehmet Kaplan İçin**¹⁶ eserleri, Kaplan'ın öğrencilerinin edebiyatla ilgili yazılarının yer aldığı armağan kitaplarıdır. **Mehmet Kaplan'a Armağan** eserinde, Zeynep Kerman'ın Kaplan'ın hayatını kısaca ele aldığı bir yazı da bulunmaktadır. Bununla birlikte eserde yer alan, Kaplan'ın

¹³ Gezen, Bahar: "Prof.Dr. Mehmet Kaplan'ın Eserlerinde Değerler ve Eğitim", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2020.

¹⁴ **Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Mektupları**, Ankara, Kültür Bakanlığı Kültür Yayınları, 1974.

¹⁵ **Mehmet Kaplan'a Armağan**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1984.

¹⁶ **Mehmet Kaplan İçin**, Yay.Haz. Zeynep Kerman, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988.

kitaplarının, makalelerinin, denemelerinin, tercümelerinin ve idare ettiği doktora tezlerinin bibliyografyası ve Kaplan'ın yazılarını yayınlanmış olduğu dergi ve gazetelerin listesi, Kaplan'a dair yapılacak çalışmalar için önemli kayıtlardır. Fakat bu kitapta yer alan bibliyografyanın eksiklikleri vardır. İlk bibliyografyaya girmeyen eserler, **Mehmet Kaplan İçin** kitabında "bibliyografyaya ek" şeklinde yer almaktadır. Kerman'ın yukarıda bahsi geçen Kaplan'ın hayatına, eserlerine ve metoduna dair kaleme aldığı yazının genişletilmiş bir versiyonu da yine bu kitapta yer almaktadır. Bu eserde Kaplan'ın vefatından sonra hoca-talebe-dostluk ilişkisi ekseninde kaleme alınmış hatıra yazıları ve Kaplan'ın ilmî yönüne dair yazılmış makalelerin de bir bibliyografyası vardır.

Mehmet Kaplan'dan Seçmeler 1¹⁷ ve **Mehmet Kaplan'dan Seçmeler 2**¹⁸ kitapları ise Zeynep Kerman ve İnci Enginün tarafından hazırlanan, Kaplan'ın çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanmış yazılarının bir araya getirilmesinden oluşan kitaplardır. İlk cilde İslamiyet öncesi, İslami devir ve Batılılaşma devrine ait eserlerin ilmî olarak ele alındığı yazıları alınmıştır. İkinci ciltte ise Kaplan'ın geniş bir konu skalasına sahip olan denemeleri alınmıştır. İlk ciltte yer alan önsözde, Kaplan'ın yazı hayatından söz edilmektedir.

Ali'ye Mektuplar¹⁹, Kaplan'ın "1939-1953 yılları arasında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Yüksek Öğretmen Okulu'ndan sınıf arkadaşı Ali Ölmezoğlu'na yazdığı altmış yedi mektup"tan oluşmaktadır. Kaplan bu mektupların kitaplaştırılması arzusunu Kerman'a kendisi belirtmiştir (Kerman, 1992a:5-6). Bununla birlikte kitapta, 19 Ağustos 1953 ve 23 Eylül 1953 tarihleri arasında tuttuğu kısa bir günlük de yer almıştır. Kaplan'ın edebiyat formasyonu, üniversite yıllarında ilişkide olduğu entelektüel ağlar, etkilendiği düşünürlere dair birinci ağızdan bilgiler sunan bu çalışma, bu anlamda Kaplan'ın biyografisine dair çok kıymetli bir çalışmadır.

¹⁷ **Mehmet Kaplan'dan Seçmeler 1**, Yay.Haz.: İnci Enginün, Zeynep Kerman, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

¹⁸ **Mehmet Kaplan'dan Seçmeler 2**, Yay.Haz.: İnci Enginün, Zeynep Kerman, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

¹⁹ Kaplan, Mehmet: **Ali'ye Mektuplar**, Yay. Haz. Zeynep Kerman-İnci Enginün, İstanbul, Dergah Yayınları, 1992.

Mehmet Kaplan Hayatı ve Eserleri²⁰ adlı çalışma da Kaplan'ın biyografisi için oldukça önemli bir kaynaktır. Yukarıda bahsi geçen Kerman'ın ele aldığı Kaplan'ın hayatı ve eserleri üzerine kaleme alınan yazının en genişletilmiş versiyonu ise bu kitapta yer almaktadır. Yine yukarıda bahsi geçen Kaplan'ın kitaplarının, deneme, makale, şiir ve tercümelerinin yer aldığı bibliyografyanın eksiklikleri düzeltilmiş bir versiyonu da bu kitapta yer almaktadır. Fakat bu bibliyografyada da eksiklikler bulunmaktadır. Ayrıca bu kitapta, Kaplan tarafından kaleme alınmış "**Çocukluk Hatıraları**" ve "**Ahmet Hamdi Tanpınar ve Yahya Kemal Beyatlı'ya Dair**" adlı iki hatıra yazısı da yer almaktadır. Bunlardan ikincisi ilk defa bu kitapta yayınlanmıştır. Bu yazılar da, Kaplan'ın biyografisi açısından birinci ağızdan önemli kaynaklardır. Kaplan'ın vefatı ardından onun çeşitli yönleriyle ilgili kaleme alınmış yazıların bir kısmının bibliyografyası da yine bu kitapta yer almaktadır. Bu kitap, Kaplan'ın yer aldığı fotoğraflarla da zenginleştirilmiş bir kaynaktır.

Mehmet Kaplan'dan Hatıralar...Mektuplar²¹ adlı çalışma Kaplan'ın öğrencisi Orhan Okay'a 1956-1985 yılları arasında göndermiş olduğu kırk bir mektuptan ve bu mektupta geçen kişi ve olayları aydınlatmak gibi bir gaye de taşıyan, Okay'ın hocası Kaplan ile hatıralarının da kaleme alındığı yazılardan oluşan bir çalışmadır. Kitabın ekler bölümünde ise Okay'ın aktarmasıyla edindiğimiz bir bilgi olarak Atatürk Üniversitesi'nin bütün bölümlerinde okutulmak üzere planlanmış "Türk Kültür ve Medeniyeti" dersleriyle ilgili olarak kurulmuş olan komisyonun başkanı Prof. Münip Yeğin'e gönderilmiş mektuplar" (Okay, 2003:8) yer almaktadır. Okay bu vesile ile **Türk Kültür ve Medeniyeti**²² adı ile yayınlanmış olan eserde yer alan, Kaplan'ın yukarıda bahsi geçen bibliyografyalarda yer almamış yazılarının varlığından haberdar etmektedir.

²⁰ **Mehmet Kaplan Hayatı ve Eserleri**, Yay. Haz. Zeynep Kerman-İnci Enginün, İstanbul, Dergah Yayınları, 2000.

²¹ Okay, M.Orhan: **Mehmet Kaplan'dan Hatıralar...Mektuplar**, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2003.

²² **Türk Kültür ve Medeniyeti (Makaleler)**, Ankara, Atatürk Üniversitesi Türk Kültür ve Medeniyetini Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1976.

Yirmi Yılın Ardından Mehmet Kaplan²³ eseri ise Kaplan'ın vefatının yirminci yıldönümü dolayısıyla Marmara Üniversitesinde düzenlenen anma programında, aynı zamanda Kaplan'ın öğrencileri olan Rıza Filizok, Bilge Ercilasun, İnci Enginün, Abdullah Uçman, Sevinç Çokum, Kazım Yetiş, Sema Uğurcan ve Birol Emil'in, Kaplan'ın denemeciliği, edebiyat tenkitçiliği ve hocalığı gibi farklı yönleri üzerine yaptıkları konuşmaların kitaplaştırılmasıyla oluşmuştur. Eserde, İstanbul Radyosunda yayınlanan, "Bir Sanatçının Günlüğü" adlı programda Kaplan ile yapılmış olan bir söyleşi de yer almaktadır ve bu söyleşi Kaplan'ın biyografisine dair önemli bir kayıttır. Öte yandan, eser Kaplan'a ait fotoğraflar ve resmi belgelerin görselleri ile de zenginleştirilmiştir. Bu anlamda, Kaplan'ın biyografisine dair önemli bir diğer kaynak da bu eserdir.

Kültür ve Turizm Bakanlığınca yapılması kararı verilen ve İnci Enginün ile Yakup Çelik'in editörlüğünü üstlendiği **Mehmet Kaplan**²⁴ adlı eser ise, Kaplan'ın dostları ve öğrencileri tarafından kaleme alınmış, onun hocalığı, araştırmacılığı, denemeciliği, dostluğu, fikir adamlığı gibi farklı cephelerini ele alan yazılardan oluşmaktadır. Bu anlamda, Kaplan'ın bir entelektüel olarak neredeyse tüm cephelerinin ele alındığı bu eser, yukarıda bahsi geçen biyografileri tamamlayan yönleriyle kritik bir önemdedir.

Sivrihisar'dan Dünyaya Açılan Bilim Kapısı Mehmet Kaplan²⁵ adlı, Muharrem Dayanç tarafından kaleme alınan eser, Kaplan'ın Sivrihisar ve Eskişehir'de geçen çocukluk ve gençlik dönemini ele alan biyografik bir kaynaktır. Eser, Kaplan'ın bilinçaltında önemli bir yeri olduğu düşünülen Sivrihisar ve Eskişehir bağlamında onun biyografisi için önemli olan noktaları ele almaktadır. Eserde, Dayanç'ın Kaplan'ın Yunus Emre ve Mevlana'yı tartıştığı çerçeveyi konu alan yazıları da yer almaktadır.

²³ **Yirmi Yılın Ardından Mehmet Kaplan**, Yay.Haz. Sema Uğurcan, İstanbul, Dergah Yayınları, 2007.

²⁴ **Mehmet Kaplan**, Yay. Haz. İnci Enginün -Yakup Çelik, Ankara, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013.

²⁵Dayanç, Muharrem: **Sivrihisar'dan Dünyaya Açılan Bilim Kapısı Mehmet Kaplan**, Eskişehir, Sivrihisar Belediyesi Kültür Yayınları, 2016.

İnci Enginün tarafından kaleme alınan ve çoğu daha önce başka yerlerden yayınlanmış olan yazıların bir araya getirildiği **Mehmet Kaplan**²⁶ adlı eser de Kaplan'ın biyografik kaynakları arasına giren bir eserdir. Eserde, Kaplan'ın Enginün'e 1967-1980 yılları arasında yazdığı, Enginün'ün daha önce makalelerinde atıf yapmadığı mektuplar yer almaktadır. Bir hocanın öğrencisine yazdığı, onun entelektüel duruşuna, kişiliğine ve hatıralarına dair kesitler sunan bu mektuplar da Kaplan'ın biyografisini aydınlatan önemli kaynaklardandır.

Kaplan'ın biyografik kaynakları olarak **Türk Edebiyatı** ve **Boğaziçi** dergilerinin Kaplan'ın vefatı ardından yayınlanan özel sayılarını da zikretmek gerekmektedir.²⁷ Birinci ağızdan onun entelektüel kaynaklarına, fikri formasyonuna, çocukluk ve gençlik hatıralarına dair önemli noktaları aydınlatan "**Mehmet Kaplan'la Bir Konuşma**" adlı röportaj metni²⁸ ile Konur Ertop'un sorularına verdiği cevaplardan oluşan metin²⁹ de Kaplan'ın önemli biyografik kaynakları arasındadır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, Kaplan'ın hayatı ve eserleri üzerinde durulacaktır. Birinci bölüm, Kaplan'ın Türk modernleşmesi ve döneminin güncel siyasetine ilişkin entelektüel konumlanışında, Milli Mücadele yıllarına doğru evrilirken içine doğmuş olduğu sosyal çevrenin, dönemin, Sivrihisar'dan İstanbul'a üniversiteye uzanan yolculuğu ile tanıştığı fikri kaynaklarının ve dahil olduğu entelektüel çevrenin izdüşümlerini ortaya koymayı amaçlanmaktadır. İkinci bölüm, Kaplan'ın biyografisinin ihtiva ettiği bu noktalar da göz önünde bulundurularak, bütün bunların kesişiminde, Türk modernleşmesine dair nasıl bir okuma yaptığını, hangi meseleleri öne çıkardığını tartışmaktadır. Bu bağlamda, birinci bölümde Kaplan'ın düşünce dünyasına etki ettiğine işaret edilen isimlerden beslendiği ve ayrıştığı noktalara da değinilecektir. Üçüncü bölümde ise, birinci ve ikinci bölümlerin değindiği noktalarla ilişkili bir şekilde, Kaplan'ın güncel siyasete yön vermeyi amaçladığı yazılarına odaklanılacaktır. Bu yazıların çerçevesini Kaplan'ın antikomünist, milliyetçi çizgisi

²⁶ Enginün, İnci: **Mehmet Kaplan**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2020.

²⁷ Bkz: **Türk Edebiyatı Dergisi**, Sayı 149 (Özel Sayı), 1986., **Boğaziçi Dergisi**, Sayı 45, 1986.

²⁸ Kaplan, Mehmet: "Mehmet Kaplan'la Bir Konuşma", Kon. Sefa Kaplan, **Suffe Kültür Sanat Yıllığı**, 1985-1986, s.173-192

²⁹ Kaplan, Mehmet: "Konur Ertop İle", Röp.Yap. Konur Ertop, **Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı**, Tekin Yayınevi, 1976.

oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, üçüncü bölümde Kaplan'ın ideolojiye karşı ilim vurgusu temelinde öne çıkardığı antikomünist, milliyetçi temaları ele alınacaktır.

Bu çalışma, Kaplan ile ilgili akademik bir ilgiyi hak eden, ancak literatürde üzerinde bütünlüklü bir şekilde durulmayan, Kaplan'ın Türk modernleşmesi serüvenine ve döneminin güncel siyasetine yönelik entelektüel konumunu ortaya koyabildiğı takdirde amacına ulaşacaktır. Kaplan'a yönelik böyle bir ilgi, çağdaş Türk düşüncesi silsilesi açısından Kaplan'ın işgal ettiğı konumu ortaya koyabildiğı ölçüde literatürdeki bir boşluğu da doldurmayı umut etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEHMET KAPLAN'IN HAYATI VE ESERLERİ

1.1.Köy Hayatı, Savaş ve Çocukluk

Kaplan, 1915¹ yılında Eskişehir'e bağlı Sivrihisar'da doğmuştur.² Birinci Dünya Savaşıyla birlikte babası Halil İbrahim Bey seferberlik dolayısıyla askere çağırılmıştır. Kaplan, babasını Milli Mücadele bittikten sonra, ilk defa altı yedi yaşlarında gördüğünü ifade etmektedir. Annesi Fatma Hanım ve ablasıyla³ babasının askerde olduğu bu yılları Sırmana denilen dul bir kadının evinde "girinti"⁴ olarak geçirmişlerdir. Ancak babasının dönüşüyle Hacı Veyis Mahallesi'nde⁵ kendilerine ait bir eve çıkmışlardır. Kaplan ilk mektebe devam ettiği için bir süre daha Sırmana'nın evinde ailesi olmadan da kalmaya devam etmiştir. Sivrihisar İlk Mektebini bitirdikten (1928) sonra ailesiyle birlikte Hacı Veyis Mahallesi'ndeki bir çıkmaz sokakta yaşamaya başlayan Kaplan, bu yıllarda kunduracı ve fırıncı çıraklığı yapmıştır.

Babası Halil İbrahim Bey aslında zengin bir esnaf çocuğudur. Fakat Halil İbrahim Bey'in babasının iflasıyla aile maddi olarak sıkıntılı bir döneme girmiştir. Halil İbrahim Bey'in askerde bulunduğu dönemde dünyaya gelen Kaplan'ı ve ablasını, annesi Fatma Hanım bakmıştır. Savaştan yıkılmış olarak geldiğini düşündüğü

¹ 5 Mart 1331(18 Mart 1915) tarihinde doğmuştur (Birinci, 1986:63).

² 1860 yılından itibaren Eskişehir, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönem yenilgilerinin bir sonucu olarak, kaybedilen topraklardan gelen yoğun bir göçmen kitlesinin yerleşim yeri haline gelmeye başlamıştır. Gelen bu kitle, Abazalar, Çerkesler, Tatarlar ve Balkan Türklerinden oluşmaktadır (Acar, 2009:16). Kaplan'ın biyografik kaynaklarında herhangi bir göç hikayesine rastlanmamıştır. Kaplan'ın "Eskişehir'de Tatarlarla ahabaptık...Tatarca'yı bildiğim için" (1985/1986:178) gibi ifadelerinden de Tatar olmadığı çıkarılabilir. Bildiği diller ve bunun arkasındaki süreçleri hatıralarında paylaşmış olan Kaplan'ın, bildiği bir dil olduğunu ifade ettiği Tatarca'nın yanı sıra Eskişehir'e göçen topluluklara ait başka bir dil ile ilgili bir bahis açmaması da göçmen olmadığı varsayımını pekiştirir görünmektedir.

³ Münevver Kaplan Soybilgen. Kaplan'ın Kemal Kaplan adında bir erkek kardeşi de vardır, Orman Fakültesinden mezun olmuştur. Askerdeyken bir kazada vefat etmiştir (1992a:25). Kaplan'ın ayrıca 1911 doğumlu Sıdika adından bir ablası da vardır (Dayanç, 2016:82). Ancak hatıralarında ablasına dair bir ayrıntıya rastlanmadı.

⁴ Sivrihisar yöresinde kullanılan mahalli kelimelerdendir (Keskin, 2001:320). Kaplan da kelimenin kiracı manasında olduğunu dile getirmektedir (Kaplan, 2000a:134).

⁵ Hacı Veyis Mahallesi Cumhuriyet Dönemi'nde Demirci Mahallesi'ne bağlanmıştır (Keskin, 2001:63).

babasının sonrasında da bir iş tutamadığını ifade eden Kaplan, çocukluk ve gençlik yıllarının fakirlikle geçtiğini hatıralarında not düşmektedir. Ailesinin maddi anlamdaki problemleriyle küçük yaşlarından beri yüzleşen Kaplan, asistanlık yıllarında da bunun sorumluluğunu hissetmektedir ve arkadaşı Ölmezoğlu'na⁶ yazdığı mektuplarda geçim derdinden yakınmaktadır (Kaplan, 1992a:25, 53, 55-56, 78). Çocukluk dönemini anlattığı bir şiirde⁷ şu dizeler yer almaktadır : "...Bir akşam çocuktum hatırlıyorum./Unuttum, nasıldı, kabul oldu mu?/ Annemle beraber ettiğim dua?/ Harpti bulamazdık çavdarla mumu,/ Hükümete vermiş idik istida,... " (Kaplan, 1992a:42).

Kendisinin deyimiyle Sivrihisar'daki çocukluk yılları eski kültürün içerisinde geçmiştir. Selçuklulardan gelen örf ve adetin içerisinde yetiştiğini söylemektedir. Dedesi ve babasının dini kitaplarla, halk hikayelerini okuduklarını, daha ilkokuldayken kendisinin de halk hikayelerini okumaya başladığını aktarmaktadır. Yunus Emre ve Nasreddin Hoca gibi halk kültürünün simaları ile çocukluk yıllarında, evinde ve kasabasında tanışmıştır. Edebiyata karşı ilgisinde bu evrenin önemini dile getirmektedir.

Çocukluğunun Sivrihisar'ı, annesinin her sabah ezanla birlikte kalkıp, hamur yoğurup, temizliğini yaptığı bir ev düzeninin olduğu, ekmek dahil herkesin her şeyini evde yaptığı, yalnızca evde yapılması mümkün olmayan lamba şişesi, gaz yağı, kahve, kumaş gibi şeylerin çarşıdan satın alındığı, kışa yazdan hazırlık yapıldığı, kırlarda şabla diye biten bir otun ocaklarda yakacak olarak kullanıldığı bir evredir.

Kurtuluş Savaşı'nın etkilerini maddi ve manevi anlamda hissettiği Sivrihisar'da geçen çocukluk yılları onun hayatında önemli izler bırakmıştır. Nitekim Kaplan, şahsiyetinin temellerinin çarşısı, komşuluk ilişkileri, sıkı aile münasebetleri, ruhi ve estetik düzeyi ağır basan dini hayat ve şahsi ıstıraplarıyla birlikte Sivrihisar'da atıldığının altını çizmektedir;

⁶ Ali Ölmezoğlu, Kaplan'ın İstanbul Üniversitesi Yüksek Öğretmen Okulundan sınıf arkadaşıdır. 1940 ve 1950'li yıllarda yazıştığı mektuplar Kaplan'ın vasiyeti üzerine kitap olarak basılmıştır. Bkz: Kaplan, Mehmet: **Ali'ye Mektuplar**, Yay.Haz. İnci Enginün, Zeynep Kerman, İstanbul, Dergah Yayınları, 1992.

⁷ Bu şiir daha sonra dergide de yayınlanmıştır. Bkz: Kaplan, Mehmet: "Düşünce", **Çığır**, Sayı 117, 1942, s.205.

"İlkokula ait hatıralarım... Kurtuluş Savaşı'nın acı tatlı fakat son derece canlı intibaları ile dolu bu yılları, Sivrihisar'da geçen yılları daima hatırlıyorum. Bunların benim hayatım üzerinde derin izleri vardır. Okuduğum eserler arasında Anadolu'da yaşamış, ıstırap çekmiş olan insanların hayatı bana derinden tesir etmiştir. Orada hem kendi kökümü, hem de Türk milletinin kökünü buluyorum." (Kaplan:2007:23).

Kaplan'ın Kurtuluş Savaşı yıllarında gerçekleşen Eskişehir'in işgaline dair de anıları vardır. Eskişehir Kurtuluş Savaşı'nda iki kez işgale uğramıştır.⁸ Şehirdeki ilk işgalin savuşturulması sonrasında Yunanlıların İzmir'i de işgal etmesi üzerine Eskişehir halkı, 17 Mayıs 1919'da Odunpazarı'nda işgalleri on bin kişinin katılımıyla protesto etmiştir. Bir diğer işgal Yunanlılar tarafından İnönü Muharebelerindeki yenilgileri sonrasında gerçekleşmiştir.⁹ 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz sonrası ise Yunanlılar İzmir'e doğru çekilmeye başlamışlardır (Acar, 2009:8-9).

Yunanlılar çekilmeden önce de kentin beş ayrı noktasında yangınlar çıkarmış, mağazaları yağmalamış, mutasarrıf ve belediye başkanını tutuklamışlardır. Bu yangında okul, cami, evler harabeye dönmüştür. 2 Eylül 1922 sabahı Türk ordusunun kente girmesiyle işgal son bulmuştur (Acar, 2009:8-9). **Hakimiyet-i Milliye** gazetesinde "Eskişehir'de Yunan Kundakçılığı ve Dehşeti"¹⁰ başlığıyla yazılan haberde Yunanlıların verdirdiği kayıplardan şöyle bahsedilmiştir: "...şehri Yunanlılar, bomba ve yağlı paçavralar ile, çıkmazdan evvel tutuşturmuşlardır. Tuz ve tahıl pazarları, Arifiye Mahallesi, Köprübaşı, İhsaniye, Hoşnudiye Mahalleleri kamilen ve Sivrihisar¹¹, Hacı Alibey Mahalleleri kısmen, istasyon civarı ve fabrikalar

⁸30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti'nin imzalamış olduğu Mondros Mütarekesi'nin "İtilaf Devletlerinin Osmanlı sınırları içindeki önemli noktaları güvenlik gerekçesiyle işgal edebilecekleri" hükmü, Eskişehir'i ülkedeki demiryollarının kavşak noktasında bulunması, büyük tarımsal üretimi ve askeri açıdan stratejik konumu dolayısıyla önemli kılıyordu. Nitekim 22 Ocak 1919'da İngilizler kenti işgal etmişlerdir. Ali Fuad Paşa önderliğindeki bir askeri harekât sayesinde İngilizler 20 Mart 1920'de Eskişehir'den çıkarılır (Acar, 2009:8).

⁹ 19 Temmuz 1921'de Yunan kuvvetleri Eskişehir'e girmiştir (Acar, 2009:8).

¹⁰Haber gazetede 7 Eylül 1922 tarihinde yer almıştır (Acar, 2009:14).

¹¹ Sivrihisar kasabasının Milli Mücadele'yi maddi ve manevi olarak desteklediği görülmektedir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin reis ve azalarının imzalarının bulunduğu Milli Salname'ye kaydedilmek üzere yazılan 28 Kanunisanı 1339 (28 Ocak 1920) tarihli yazıda, Sivrihisar'ın İstiklal Savaşı'nda yaptığı hizmetler sıralanmıştır. Yazı şöyle başlamaktadır: "Sivrihisar kazası halkı, milli kuvvetlerin başından beri teşekkülünden itibaren, vazifesini, diğer kaza hatta vilayetlere üstün bir

yanmıştır. Ahaliden otuz şehit ve yüzü mütecaviz yaralı vardır. " (Acar, 2009:14). Dehşet dolu yıllar olarak hatırladığı bu yıllarda, Yunanlılar Kaplan'ın evinin kapısına kadar gelmiştir. Komşu evlerinin ve hükümet konağının yakıldığına şahit olmuştur. Yan evlerindeki bir adam da Yunanlıların çekilmeleri sırasında öldürülmüştür. Kaplan, Yunanlıların şehirden gidişini yıllar sonra şöyle anlatmaktadır;

"Bu bütün şehrin yaşadığı elemin büyük bayram günüydü. Bütün evler, bütün sokaklar temizlenmişti. Yerler sulanmıştı. Her yerde ay yıldızlı kırmızı bayraklar, bir zafer çılgılığı gibi uçuşuyordu. Bütün çocukların elinde, dükkanlarda, binlerce küçük kırmızı bayraklar vardı. Hükümet konağının önüne tak-ı zaferler kurulmuştu. Okul çocuklarına yeni, heyecanlı şarkılar öğretmişlerdi. Yürüyüş egzersizleri yaptırmışlardı. Borazanlar ötmeğe başlayınca, nasıl damarlarımda ateşli kanların şarıl şarıl akmağa başladığını, bütün vücudumu neşeli bir alevin kapladığını hala hissedirim.

Kemal'ler, İsmet'ler, Fevzi, Kazım Paşalar...

En çok söylenen şarkının nakaratı buydu. Çok iyi hatırlıyorum: Evimizde, yukarı odada, camlı dolabın camında, evimizin yegane resmini teşkil eden bir fotoğraf asılı idi. Bu kürk kalpaklı bir grup insandı. Fotoğrafın altında, eski harflerle, beyaz "Misak-ı Milli" kelimesi yazılıydı. Bu sert çehreli, duruşları yiğit insanlara karşı içimde büyük bir gurur hissederdim. Bizi onlar kurtarmışlardı." (Kaplan, 2000a:141-142).

Savaşı ve onun getirmiş olduğu yoksunlukları çocuk yaşlarında deneyimlemiş olan Kaplan'ın fikrî formasyonunda bu yılların etkileri gözlemlenmektedir. Milliyetçiliğinin muhtevasını anlatmaya çalıştığı yazılarındaki İstiklal Mücadelesi dönemine dair yapılan vurgu savaşın somut tesirleriyle yüzleşmenin vermiş olduğu hassasiyet üzerinden de okunabilir. Evlerindeki küçük bir şişenin varlığı üzerine annesinin o şişede gözyaşlarını biriktirdiğine dair hayal ile gerçeğin karıştığı bir hatırasını aktaran Kaplan'ın bu yıllara ait bu intibasının, bu yılların ailesi için barındırdığı zorlukları annesi üzerinden müşahade edişinin onda bıraktığı bir intiba olduğu düşünülebilir. Nitekim, yıllar sonra bu döneme ait hislerini; "Çocukken her gün ufuklara bakar, babam gelsin diye beklerdim. Uzakta kanlı savaşlar oluyordu. Anneler batan güneşi, kızıl bulutları göstererek bize uzaklarda savaşlar olduğunu

surette maddi ve manevi büyük özverilerle tarihe mal olacak yararlılıklar göstermeyi başarmıştır" (Keskin, 2001: 38- 39).

anlatırlardı. Babam savaştan ve ömrü boyunca onun tesirinden kurtulamadı" (Kaplan, 2016a:75) şeklinde ifade etmektedir. Kaplan'ın ailesi üzerinde savaşın tesirlerinin bir ömür devam ettiği görülmektedir. İnandığı değerler çerçevesinde memlekete, Anadolu insanına ve sosyal meselelere olan ilgisini bu yılların tesirleri üzerinden de okumak gerekmektedir.

1.2. Kente Göç ve İlk Gençlik

Eskişehir'e demiryolu gelmesi sebebiyle kervanlar Sivrihisar'a gelmeyi bırakmış, bu yüzden Sivrihisar köy haline gelmiştir. Kaplan ve ailesi Sivrihisar'ın ticaret yolları üzerindeki önemini yitirmesi üzerine Eskişehir'e yerleşmiştir. Kaplan, hayatının Eskişehir evresini yaşamında bölünmenin başladığı bir nokta olarak değerlendirmektedir. Eskişehir yıllarını ıstırap dolu yıllar olarak nitelendirmektedir. Ailesine katkı sağlamak amacıyla okuldan sonra Devlet Demiryollarının kapısında veya istasyonda ekmek ve süt satmıştır. Eskişehir'de ailesinin maddi sıkıntılarının üstüne kent hayatının zorlukları da eklenmiştir ve Kaplan bununla çocukluktan çıktığı, maddi gerçekliklerin daha farkında olduğu bir dönemde yüzleşmiştir. İstırabının kaynağı da burada aranmalıdır.

Eskişehir'e göçleri Kaplan'ın hayatına ampul, fabrika, elektrik gibi yenilikler getirmiştir. Kaplan, Sivrihisar yıllarını, huzurlu ve sükun içinde geçen, kapalı, vakasız, ebedî bir hayat vehminin olduğu durgun bir yaşayış tarzı olarak değerlenmektedir. Bu özellikleriyle Sivrihisar'ı ve evlerini Ortaçağ havası içinde görmektedir. Eskişehir'e gelince vakalı, sarsıntılı, haşın, romantik ve gergin modern çağı hissettiğini ifade etmektedir. Kaplan'ın bu anlamda Sivrihisar'dan Eskişehir'e göçlerini hatıralarında bir nevi "medeniyet" in soğuk taraflarıyla tanışmak gibi değerlendirdiği görülmektedir.

Eskişehir Lisesine devam ederken akşamları da Eskişehir Halkevi Kütüphanesinin devamlı bir okuyucusu olmuştur. Şehre geldikten sonra hissettiğini söylediği bedbahtlığın kitaplarla üstesinden gelmeye çalışmıştır; "..aynı zamanda hayatın içinde olmakla beraber bir de kafamda, güzel bir mabede benzeyen bir bina halen durur. O da halkevi kütüphanesi. Hayatın acılarıyla kütüphanedeki o kitaplara daldım ve orada pek çok şey okudum. O kütüphanenin hayatımda büyük rolü vardır. Adeta

dış alemin sefaletinden kurtulmak için kitapların içine sığındım. Benim için bir nevi cennet oldu" (2007:25-26). Kaplan, aynı zamanda okulda kütüphane görevlisi olduğu için de pek çok şey okuma fırsatı elde etmiştir. Psikoloji, felsefe, edebiyat gibi alanlara ilgisinin nüveleri de bu anlamda ilk gençlik yıllarında atılmıştır.

1926-28 yıllarında çıkan **Hayat** dergisini de okumuştur. Kaplan, bu derginin o dönemdeki aydınların hepsini topladığını aktarmaktadır. Fuad Köprülü, Ali Canip isimlerini bu dergiden bahsettikten sonra zikretmektedir. Yine felsefeye ilgisi olması hasebiyle o dönemde bir çok felsefe kitabı okumuştur. Eskişehir Lisesinde Ömer Lütfi Barkan, Kaplan'ın psikoloji ve felsefe hocası olmuştur. Edebiyat, psikoloji ve felsefe gibi alanlara ilgisinin gelişmesinde bu dönemdeki okuma alışkanlıklarının etkisi olduğunu aktarmaktadır. Yine bu yıllarda edebiyat öğretmeni olan Cemal Duru, edebiyat ve sanata olan ilgisinde vurguladığı bir isimdir (Birinci, 1986:63).

Kaplan kent hayatıyla Eskişehir'e göçü ile tanışmıştır. Daha sonra kent deneyimine İstanbul da eklenecektir. Dayanç (2013), Kaplan'ın köy temasına yüklediği olumlu anlamların, çocukluk muhayyilesinin bir yetişkinde uyandırdığı saadet intibasından kaynaklanabileceğinin de göz ardı edilmemesine dikkat çekmektedir. Kaplan'da bu saadet hissinin yegane muhiti olan çocukluk evresi, hatıralarında da hayatın zorluklarından sığınılacak bir yer olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim asistan olduğu ve maddi manevi anlamda sıkıntılarından yakındığı yıllarda yazmış olduğu mektuplarında yer alan bir şiirinin satırları bu dönüş/kaçış isteğini ortaya koymaktadır; "Beni eski evime götür tanrım, n'olur./Yumuşak dizine annemin tekrar ilet!/Orada herşey tatlılık, merhamet, huzur;/Beyaz minare, Kurşunlu Cami, sükunet,/ Ve akşam güneşe bakan altın oluk,/ Yağmurda yaz rüyası gören mesut çocuk" (1992a:141). Ancak asistanlık yıllarında Sivrihisar'a geldiğinde yazmış olduğu bir mektubunda Kaplan için Sivrihisar'ın aynı saadet hissini uyandırmadığı görülmektedir ; "Penceremden gördüğüm hayat, bana bazen bizim mezarlıkları hatırlatıyor" (1992a:39). Sivrihisar'ı bu defa "ölü dünya" olarak tasvir etmektedir; "Burada ne tabiat, ne insan kuvvetine veya güzelliğe delalet eden bir şey yok. Evler küçük, ağaçlar küçük, tepeler küçük, insanlar küçük ve hepsini çirkin bir toz bulutu örtüyor. Burada insan ne ümit, ne korku, ne felaket, ne saadet...hiçbir şey hissetmiyor. Toza gömülü, hareketsiz, arzusuz, bıktırıcı bir hayat" (1992a:40).

Sivrihisar, çocukluk muhayyilesiyle birleştğinde Kaplan için dönülmek istenen bir yer olarak tasvir edilmektedir.

Kaplan, edinmiş olduğu köy ve kent deneyimlerinden de yola çıkarak bu iki kavram arasında karşılaştırmalara da gitmektedir. Bu karşılaştırmalar, Tönnies'in kentleşmeyi toplumsal bağlar ve dayanışma üzerinden anlattığı Gemeinschaft-Gesellschaft ayrımıyla (Giddens, 2016:215) örtüşmektedir. Kaplan için köy, "örf ve adetleri, şarkıları, türküleri, masalları, yiğitliği, insanlığı" ile "millet'i temsil ederken, "insanlar arasında hiçbir hissi münasebet" in olmadığı, insanın eğlenirken bile yalnız hissettiği kent, "kalabalık"ları temsil etmektedir (Kaplan, 2016b:225). Yunus'un mezarının bulunduğu¹² Sivrihisar'daki uçuruma dönmek arzusu da, kent ve onu temsil eden "kalabalık"tan şikayet eden bir temayla birleşmektedir;

"Yıllar geçti. Türlü şarkılar dinledim. Mesut evlerin pencerelerinden sızan şarkıları, meyhane şarkıları, ıssız sokaklarda söylenen külhanbeyi şarkıları, güzel kadınların, çirkin kadınların, çocukların, yaşlıların, artistlerin ve vatmanların şarkılarını dinledim. Ağlayan, gülen, söğen ve okşayan şarkılar. Fakat hepsi de kulaklarımda kaldı. Ruhuma girmedi. Ama Yunus'un, Yunusların şarkılarını hiç unutmadım. Kaç sabah Yunus ölmemiş, Yunus çoğalmış, köyler Yunusla dolmuş hissi ile uyandım.

Uyandım fakat etrafımda şehir vardı; şehirli vardı. Asfalt yolları pırıl pırıl, apartmanları göklere tırmanan, meydanları otomobil, kamyon, otobüs, tramvay, dilenci, fahişe, bey, işsiz, hamal ve talebe ile tıklım tıklım dolu şehir. Her biri içine kapanmış körler gibi dolanan insanlar. " (Kaplan, 2016b: 219-220).

Kaplan, Sivrihisar'ı takip eden yıllarda Eskişehir, İstanbul ve daha sonra Erzurum'dan edindiği intibaları, onun modernleşme meselesinin temalarından biri olan köye ve kente dair yazılarında sıklıkla kullanmaktadır. Nitekim, köy ve kentin onda bir mesele olarak belirmesinin arka planında bu göç deneyiminin etkisi olduğunu kendisi de dile getirmektedir;

¹² Yunus Emre'nin nereli olduğuna dair kesin bir hüküm olmamakla birlikte rivayetlerden biri olan Sivrihisar'ın daha baskın bir ihtimal olduğu düşünülmektedir; "Porsuk suyunun Sakarya suyunu karıştığı yerde, Ankara-Eskişehir demiryolunun Sarıköy istasyonunun hemen yanında bulunan mezarın Yunus Emre'ye ait olduğu görüşü bütün bu görüşler içinde bir adım öne çıkar" (Dayanç, 2016:122).

"Biz Anadolu'dan gelen köy ve kasaba çocukları, yüksek tahsil yaparken, caddelerinde ürke ürke dolaştığımız, hayret, hayranlık ve ne saklayalım kıskançlık duyduğumuz büyük şehirlerin ne olduğunu orada doğup büyüyenlerden daha iyi biliriz demesem bile, onların duymadığı bir hisle, bir aşk, hasret ve mahrumiyet olarak yaşamışızdır. Bunun için hepimiz ışığa tutulan pervaneler gibi şehre bir geldik mi, bir daha onu bırakmak istemeyiz. Fakat aziz Kutsi Tecer'in "Orda bir köy var uzakta,/O köy bizim Köyümüzdür" mısralarını da gözlerimiz yaşarmadan okuyamayız. Bunun için köy ve medeniyet meselesi bize anne babamız, kendi çocukluğumuz kadar yakın gelir ve heyecan verir." (Kaplan, 1971:6).

Kaplan'da, kent, medeniyetin yükseldiği bir muhit olarak görüldüğü gibi, modernite eleştirilerinin yuvalandığı bir tema da olmaktadır. Köy ve onun temsil ettiği değerler ise, Kaplan için kültür meselesi etrafında bahsettiği kaynaklar ve işleme konularının öznesi olmaktadır.

1.3.İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Hareket Çevresi ile İlişkisi

Kaplan, liseyi bitirdikten (1935) sonra maddi durumundan ötürü ancak parasız yatılıda okuyabilme imkanı olduğu için Yüksek Öğretmen Okulu veya Askeri Tıbbiyeden birine seçmek zorunda kalmıştır. Bir yazar olmayı istemektedir ve felsefeye olan ilgisi ağır basmaktadır. Ancak Yüksek Öğretmen Okulu o yıl, felsefe öğrencisi almadığından Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne kayıt yaptırmak zorunda kalmıştır. Ancak Kaplan'ın felsefe, psikoloji, sosyoloji disiplinlerine olan ilgisi yıllar içinde devam etmiş, edebi metinlere ilmi olarak nüfuz edebilmek isteyen Kaplan, bu disiplinleri de edebi metin incelemelerinde başvurduğu kaynaklar haline getirmiştir. Ayrıca sosyal meseleleri anlamlandırışında, kültür ve medeniyet meselelerine bakışında da bu disiplinlerin açıklamalarına başvurmuştur. Nitekim, Kerman da Kaplan'ın şahsi kütüphanesinde felsefe ve psikoloji disiplinlerine ait kitapların da öne çıktığını aktarmaktadır (2000:17).

Kaplan, İstanbul Üniversitesi Yüksek Öğretmen Okuluna girmesiyle (1936) fikir dünyasında önemli tesirleri olacak İstanbul'daki entelektüel çevreyle de tanışmıştır.

Hilmi Ziya Ülken, Fuad Köprülü, Ali Nihat Tarlan, Mustafa Şekip Tunç'un eserleriyle daha lise yıllarında tanışmış olan Kaplan, Reşit Rahmeti Arat, Ahmet Caferoğlu, Ragıp Hulusi gibi hocalardan dersler almıştır. Arkadaşı Oktay Aslanapa da Yüksek Öğretmen Okulundaki arkadaş çevrelerinden bahsetmekte, Ali Ölmezoglu, Cahit Okurer, Kaplan ve kendisinin olduğu meclislere bazı akşamlar Nurettin Topçu ve Mümtaz Turhan'ın da katıldığını aktarmaktadır. Aslanapa, böyle akşamlar için, memleket meseleleri etrafında fikirlerin tartışıldığı bir ortamdan bahsetmektedir (1987:23). Edebiyat Fakültesi ve İstanbul'da tanıştığı entelektüel çevre, onun memleket meselelerini konu aldığı yazılarının ve memleket meselelerine yaklaşımından bağımsız görülemeyecek ilmî çalışmalarının yönünü ve içeriğini belirlemiştir.

Kaplan, İstanbul Üniversitesinde öğrenci ve hoca olduğu yıllar içerisinde ilmî araştırmalar veya dil öğrenmek için bir kaç defa da yurtdışına gitmiştir. İlk olarak hocası Reşit Rahmeti Arat'ın sağladığı burs ile 1938 yılında Berlin'de bir yaz kalmıştır (Kaplan, 2018a:189). 1949 yılında da bir yıllığına araştırma yapmak üzere Fransa'da bulunmuş, Sorbonne dahil çeşitli üniversitelerin derslerini takip etme imkanı elde etmiştir. 1950 yılının temmuz ve ağustos aylarını da Londra'da geçirmiştir (Birinci, 1986:64). Çeşitli tarihlerde Almanya, İngiltere ve Fransa'da bulunma deneyimlerinin ve dil öğrenme imkanının, ilmî araştırmaları için metot arayışında başvurduğu Batılı kaynaklara daha derin nüfuz edebilme imkanı sağladığı muhakkaktır. Ayrıca bu deneyimleri, Kaplan'da oluşan Doğu Batı kıyaslamalarının da referansı olmuştur. Öğrencisi Orhan Okay ve İnci Enginün ile mektuplaşmalarında onların veya kendisinin yurtdışında bulunduğu sıralarda kaleme alınan mektuplarda bu kıyaslamalara¹³ sıklıkla başvurmaktadır. Kaplan'ın Batı'yı tasvir ettiği bu satırlarda Batı'nın maddeye ve tabiata şekil vermek suretiyle işlediği medeniyete duyulan hayranlık öne çıkmaktadır. Bu satırlar, kültür ve medeniyet meseleleri etrafında önemsendiği işleme konusu etrafında da dikkate alacağı referanslar olacaktır.

¹³Bu kıyaslamalar için bkz: (Kaplan, 2020:176-296; Kaplan, 2003:85-110).

1.3.1. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çevresi

İstanbul Üniversitesinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1933 yılında kurulmuştur.¹⁴ Edebiyatta Tanzimat'tan sonra Şinasi ile başlayan dönem bugün üniversitelerde Yeni Türk Edebiyatı olarak adlandırılmaktadır. Bundan önceki dönem edebiyatı da Divan Edebiyatı, Klasik Türk Edebiyatı veyahut da Eski Türk Edebiyatı olarak anılmaktadır. Ancak Darülfünun'da 1939 yılına kadar böyle bir dönemlendirmeye gidilmemiş, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne bütün dönemleri içine alacak şekilde genel isimler verilmiştir.¹⁵ Tanzimat'ın yüzüncü yılı vesilesiyle Yeni Türk Edebiyatı disiplini için ayrı bir kürsü ise ilk defa 1939 yılında tesis edilmiştir (Okay, 2006:496).¹⁶

Kaplan, 1939 yılında, **Eşrefoğlu Rumi Hayatı ve Eserleri** adlı bir travay¹⁷ hazırlamış ve Emir Sultan üzerine yazdığı bitirme teziyle de mezun olmuştur. 1939 yılında yeni kurulan Yeni Edebiyat Kürsüsünün başkanlığına da Ahmet Hamdi Tanpınar profesör olarak tayin edilmiştir. Kaplan, aynı yıl Tanpınar'ın yanında asistanlığa başlamıştır. Tanışıklığı daha öncesine dayandığı için Tanpınar'ın 1939'da bu yeni kürsüye tayini karşısında o dönemki hissiyatını yıllar sonra şu sözlerle ifade etmiştir; "...bayram yaptım. Onun gelişi kaderimi tayin etti" (2015e:233). Kaplan'ın Tanpınar ile tanışıklığı, Yüksek Öğretmen Okulunda talebe olduğu zamanlara dayanmaktadır. Daha sonraları Küllük'te bir kaç defa gördüğü Tanpınar ile arkadaşları Ali Ölmezoğlu ve Cahit Okurer aracılığıyla tanışmıştır (Kaplan, 2015e: 232-233). Ancak Tanpınar'la ve onun fikirleriyle olan münasebeti ise asıl asistanı olduğu yıllarda gelişmiştir.

¹⁴ Cumhuriyet Dönemi'nde 1933 Üniversite Reformu ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesindeki dil birimleri ayrı bölümler haline getirilmiştir. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü de bu tarihte kurulmuştur. Bölüm başkanlığını ise Prof. Mehmet Fuad Köprülü yapmıştır. Türk Dili Filolojisi ve Türk Edebiyatı olmak üzere iki kürsüden oluşan bölümün, Türk Dili kürsüsünde Reşit Rahmeti Arat, Ragıp Hulusi Özdem, Ahmed Caferoğlu gibi hocalar, Türk Edebiyatı Kürsüsünde ise İsmail Hikmet Ertaylan, Ali Nihat Tarlan gibi öğretim üyeleri bulunmuştur (Karaca, 2006:581).

¹⁵ "Osmanlı Edebiyatı", "Edebiyat-ı Türkiyye", "Türk Edebiyatı" gibi genel isimler verilmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra ise bölüme "Türk Edebiyatı Tarihi" denmiştir (Okay, 2006: 496).

¹⁶ Yeni Türk Edebiyatı kürsüsünün de kurulması ile bölüm, Eski Türk Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı ve Türk Dili kürsüleri olmak üzere üç anabilim dalından oluşmaktadır (Karaca, 2006:581).

¹⁷ "(bir konuda yapılan) inceleme, inceleme yapısı" bkz: **Fransızca Büyük Sözlük**, İstanbul, Fono Yayınları, 2004, s.691.

Reşit Rahmeti Arat, Fuad Köprülü ve Ali Nihat Tarlan, Kaplan'ın edebiyat formasyonunun şekillenmesinde önemli isimlerdir. Arat, Kaplan'ın dil derslerine gelmiştir. Kaplan, kendisinin dil kuramlarına karşı ilgisinin Arat'ın onda uyandırmış olduğu dil üzerine sağlam ve derin fikirlerden kaynaklandığını vurgulamaktadır (1985-1986: 178). Kaplan, Yeni Türk Edebiyatı Kürsüsünün kurulmasından önce, fakülteyi bitirdiğinde ilk olarak Fuad Köprülü'nün yanında asistanlık yapmıştır. Tarihi, edebiyatı Fuad Köprülü'den öğrendiğini söylemektedir. Daha sonra aynı sene içinde Köprülü Ankara'ya gidince Divan Edebiyatı konusunda çok şey öğrendiğini söylediği Ali Nihat Tarlan'ın asistanlığını yapıp, bir süre onun derslerine devam etmiştir (1985-1986:178).

Kaplan'ın şiir ve hikaye türünde de yazı denemeleri olmuştur. **Ali'ye Mektuplar**'dan yazmış olduğu şiirlerden hoşnut olmadığı ve hep bir roman yazma hayalı olduğu bilinmektedir. Ancak, Ali Nihat Tarlan, Fuad Köprülü ve özellikle de Ahmet Hamdi Tanpınar etkisiyle kendisinde tenkit yönünün öne çıktığını düşünmektedir. Kaplan'ın edebiyat tenkitçiliğinin şekillenmesinde bu isimlerin rolü öne çıkmaktadır. Hatıralarını aktardığı metinlerde bu üç ismin kendisi üzerindeki etkisinden sıkça bahsetmektedir. Fakat bu etkilerden bahsederken, Tanpınar'ın diğer isimlerden farklı bir yere koyulduğu da görülmektedir;

"Fuad Köprülü'nün hocamız olarak bütün eserlerini okudum. Zaten mecburduk. Bana edebiyata sosyal zaviyeden bakma metodunu öğretti. Edebi eserle sosyal çevre arasındaki münasebete dikkatimi çekti. Fuad Köprülü'nün metodu buydu. Sonra Ali Nihat Tarlan metin nasıl şerh edilir, onu öğretti. Fakat daha ziyade Tanpınar'ın yanında kaldım yirmi yıl kadar. Hayatımın en güzel tesadüflerinden birisi diyebilirim ki hemen her gün Tanpınar'la konuştuk. Tanpınar hem bir fikir adamı hem şair romancı sanatkar olarak düşüncelerimi ve ufkumu açtı. Tabi ondan sonra Tanpınarla beraber okuduğumuz birçok batılı filozof ve tenkitçi oldu." (Kaplan, 2007:28).

Kaplan daha 1940'lı yıllarda edebiyat çalışmalarında yeni bir arayış içerisindeydi. 1945 yılında çok başında olduğunu söylediği yaklaşımın, Tarlan'inkinden, Köprülü'nünkenden ve Türkiye'de bulunan diğer edebiyat metotlarından farklı

olduğunu vurgulamaktadır (1992a:169).¹⁸ Köprülü'nün metodu¹⁹ edebi eseri değerlendirme merkezinin çok dışında tutup, eseri oluşturan dış şartlara odaklanan bir yaklaşımı içerirken, Tarlan'ın metodu eserin oluşmasında tesirleri olan bütün unsurları göz ardı edip sadece esere odaklanan bir yaklaşımı içermektedir (Enginün, 2000:337). Kaplan, 1940 yılında Namık Kemal üzerine yazdığı tezi hazırladığı sırada Köprülü'nün metodundan faydalandığını belirtmekte, 1942 yılında Tevfik Fikret üzerine yazdığı tez sırasında ise stilistik metodundan bahsetmektedir (1992a:40,107). Kaplan, Köprülü'nün metodunun dışında metotlara başvurmaya bu tarihlerde başlamıştır. Bu anlamda, Tarlan'ın metodunu eseri çok dar bir çerçevede gördüğü için, Köprülü'nün metodunu da eseri çok arka plana atıp onun bizatihi kendi içinde barındırdığı anlamı göz ardı ettiği için yeterli görmemektedir. Daha 1940'lı yıllarda da "materyalle Avrupai metodu birleştirmek kafi" (1992a:126) diyerek de metne yaklaşımındaki seçimini ortaya koymaktadır. Kaplan, eserin tahliline imkan vereceğini düşündüğü çeşitli Batılı kuramlara başvurarak ortaya koyduğu metin tahlillerini bu kuramların ona sağladığı yorumlama imkanları ile zenginleştirmiştir.

Kaplan'ın edebiyat tenkitçiliği yönünün ele alındığı, bu alanda etkilendiği kaynak ve kuramların tartışıldığı bir çalışma²⁰, Kaplan'ın yeni bir metot ortaya koymaktan ziyade 20. yüzyılda Batı'da edebiyat araştırmacılığındaki güncel/yeni yaklaşımları takip ettiğini ileri sürmektedir (Özen, 2013). Türkiye'de edebiyat çalışmaları tarihi, tezkirelerle birlikte başlayıp, tarihi metodun uygulandığı çalışmalara, oradan metin tahlili ağırlıklı çalışmalara doğru evrilmiştir.²¹ Modern anlamda tarihi metodu

¹⁸ Kaplan Ali Ölmezoğlu'na yazdığı mektuplarda denediği yeni metotlardan, bunun için okuduğu kitaplardan ve bununla ilgili fikirlerinden bahsetmektedir. Bkz: Kaplan, Mehmet: **Ali'ye Mektuplar**, Yay.Haz. İnci Enginün, Zeynep Kerman, İstanbul, Dergah Yayınları, 1992a, s.40, 107, 119, 126,136, 137, 140, 169.

¹⁹ Edebiyat tarihinin ayrı bir disiplin hale gelmesinde Gustave Lanson etkili olmuştur. (Sağlam, 2006:9). Fuad Köprülü de, pozitivistin edebiyat araştırmalarına yansıyan etkisiyle ortaya çıkan Lanson'un "vakıacılık"a dayanan anlayışını benimsemiştir (Enginün, 2000:337). Tarihi metoda göre, edebi eser, onu meydana getiren sanatkarın içinde yetiştiği ortamın ürünü olarak görülmektedir. Dolayısıyla eser, büyük ölçüde yazarın hayatına, devrin sosyal, kültürel ve siyasi şartlarına ve özelliklerine bağlı olarak açıklanmaktadır. Bu yüzden eseri anlamak için yazarın hayatı ve yetiştiği çevre araştırmanın konusu olmaktadır. Ancak, bu durum zamanla metni geri plana atmış, araştırmacılar edebiyat dışı unsurlara daha fazla yoğunlaşmaya başlamıştır (Ercilasun, 2013:325).

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Özen, Tuğba: "Mehmet Kaplan'ın Edebiyat Teorisi Hakkındaki Görüşleri", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2013.

²¹ Tanzimat dönemi, edebiyatın diğer alanlarında olduğu gibi, edebiyat tarihi bakımından da yeniliğin başlangıcıdır. Edebiyat tarihi, edebiyatın bir şubesi olarak ortaya çıkmadan önce antoloji/biyografi çalışmaları onun yerini tutmuştur. Tezkirelerden edebiyat tarihine doğru yol alınırken, 19.yüzyıl

uygulayan alışmalar Türkiye'de Fuad Köprülü ile başlamıştır (Okumuş ve şahin, 2010: 410). Edebiyat tarihlerinin umumi hükümlerinin edebi metinlere nüfuz edemeyeceğini, bu yüzden her eserin farklı bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini düşünen Kaplan ise (1998:9-10), Batı'da edebiyat araştırmaları alanında gerçekleşen yenilikleri takip etmektedir. 1952 yılında, son yarım asırda "metin tahlili" denilen bir araştırma tarzının ortaya çıktığından bahsetmekte, eski edebiyat tarihçiliğine tamamen zıt bulduğu bu tarzın, sanat eserini kendi içinde hususi bir varlık olarak ele aldığını vurgulamaktadır (1965b:VIII). Bu anlamda Kaplan, 1940'lı yıllarda arayışı içinde olduğu yaklaşımı metin tahlili fikrinde bulduğunu ve **şİir Tahlilleri** 1²² adlı eseri itibarıyla da Köprülü'nn ve Tarlan'ın metodundan farklı bir yere koyduğu bu yaklaşımı benimsediğini ifade etmektedir.

Kaplan'ın edebiyat tenkitiliğinde edinmiş olduğu bu yaklaşımda hocası Tanpınar'ın etkisi olduğu muhakkaktır. Kendisinin de ifade ettiği gibi hocasıyla batılı bir çok tenkitçi ve filozofları okumuşlardır. Tanpınar'ın 1943-46 yılları arasında milletvekilliği yapması, Kaplan'ın askerliđe²³ gitmesi gibi kesintilerin araya girmesi dışında, 1949'da Tanpınar'ın kürsüye dönmesinden ölümüne (1962) kadar birlikte çalışmışlardır. Onun kendisi üzerindeki tesirinden sıklıkla bahseden Kaplan'ın bu tesiri anlattığı bir pasaj şöyledir;

"lmne (1962) kadar Tanpınar'ın yanında kaldım. Bu benim hayatımın en büyük saadeti oldu. Çünkü Tanpınar -bugün de aynı kanaatteyim- Türk edebiyatının yetiştirdiği en büyük şahsiyettir. Çok kültürlü bir insan aynı zamanda şair... Onun ırağı oldum... Çok şey öğretti bana. Tarihle aram hoş değildi. Tanpınar Cevdet tarihini okumamı mecburiyet haline soktu. Karagümrük'te, damı akan bir evde yorganı üstüme çekerek Cevdet Paşayı okudum. Tanpınar çok yönlü bir insandı. Romancı, şair, hikayeci...bazı yazarları beraber okur ve tartışırdık. Çok zevkli günlerimiz geçti." (Kaplan, 1985:179).

sonunda Abdulhalim Memduh ilk defa kitabında "edebiyat tarihi" ismini kullanmıştır (Okumuş ve şahin, 2010: 410).

²² Kaplan, Mehmet: **şİir Tahlilleri 1 (Akif Paşadan Yahya Kemal'e Kadar)**, İstanbul, Anıl Kitabevi, 1954.

²³ Kaplan, 1944 yılında Büyükçekmece'de asteğmen olarak askerlik yapmaya başlamıştır fakat birliğinden almış olduğu izin ile fakültedeki bazı derslerine de devam edebilmiştir. 1945 yılında Konya Askeri Ortaokuluna Türkçe ğretmeni olarak tayin edilmesiyle fakültedeki derslerine devam edememiş, vazifesine ancak terhis olduğu 1946 yılında dönebilmiştir (Birinci, 1986:64).

Ahmet Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**'nde ele aldığı edebi eserlerin incelemesinde çeşitli Batılı kuramlardan faydalanmıştır. Bu kuramları metni anlamada kılavuzlar olarak kullanmıştır. Bu yaklaşım metni tahlilde Köprülü'nün tarihi metodundan daha zengin bir okuma imkanı sağlamaktadır. Bahsi geçen kitapta, Tanpınar ele aldığı eserlerin/metinlerin içeriği, yapısı, dili, üslubu, yazarının şahsiyeti ve mensubu olduğu dönemin tarihi, sosyal şartları gibi faktörlerin hepsini değerlendirmesinin konusu yapmıştır. Kaplan da **Tevfik Fikret ve Şiiri**²⁴ adlı eserinde Tevfik Fikret'in mizacını/karakterini ve üslubunu eserden yola çıkarak stilistik ve psikolojik metoda başvurarak değerlendirmeye tabi tutmakta, böylelikle "psikolojinin, stilistiğin, estetiğin metotlu bir şekilde" (1992a:169) edebiyata tatbik edilmesi yönündeki arzusunu gerçekleştirmiş olduğu görülmektedir. Kendisinde Köprülü'nün tarihi metoduna karşı Tanpınar'inkine benzer eklektik bir yaklaşım ağır basmıştır. Metne tatbik edilen her metodun edebi eserdeki farklı bir yönü açığa çıkaracağını düşünen Tanpınar, belli bir metodun savunuculuğunu yapmaktan ziyade, seçilen metni aydınlatacağını düşündüğü her metoda açık bir yaklaşımı savunmaktadır (2016:18). Kaplan da hocası gibi Batılı kuramları tahlillerinde kılavuz olarak kullanan, ele aldığı metne göre metot seçimlerini zenginleştiren bir yaklaşım benimsemiştir.

Kaplan metin tahlili metodu olarak adlandırdığı bu yaklaşımının, esere yani eldeki malzemeye göre, tahlili farklı metotlara dayandırmayı mümkün kıldığının altını çizmektedir. Eserin tahlili ile varılan sonuçlar da kesin hükümler olarak görülmemektedir. Metni farklı metotlar ile her yeniden ele alışı ondaki başka yönleri açığa çıkaracağı vurgulanmaktadır (Kaplan, 1998:11-12). Bu ifadelerden de çıkarılabileceği üzere Kaplan'ın metin tahlili metodu olarak adlandırdığı yaklaşımının, metni ele alışı belli bir metodu dayatmaktan ziyade bir anlayış ve tavır telkin ettiği görülmektedir. Bu anlamda, yukarıda da bahsi geçtiği gibi Kaplan yeni bir metot ortaya koymamaktadır. O daha ziyade, var olan edebiyat kuramlarının imkânlarından geniş ölçüde istifade edip bunlara kendi katkılarını da ekleyerek

²⁴ Kaplan, Mehmet: **Tevfik Fikret ve Şiiri**, İstanbul, Türkiye Yayınları, 1946.

zenginleştirmeye çalıştığı bir yorum biçimi geliştirmektedir. Kerman'a göre Kaplan'ın Türkiye'deki edebiyat araştırmacılığında getirdiği yenilik, onun "metin tahlili"ni edebiyat incelemelerinin merkezi haline getirmedeki rolünde aranmalıdır. Bu anlamda, Kaplan'ın bu anlayışı ekolleştirdiği ifade edilmektedir (1992:10).²⁵ Bu ifadenin altının onun "bir disiplinin kurucusu"²⁶ olduğu yönündeki iddia ile aynı zeminde doldurulduğu düşünülebilir. Kaplan'ın halk edebiyatı alanında yaptırdığı tezler ve bu alanlarda yetiştirmiş olduğu öğrencilere dikkat çekerek, onun Türkiye'de halk edebiyatının disiplinleşmesindeki rolünü vurgulayan makaleler de vardır.²⁷ Bir disiplinin kurumsallaşmasında o alanda yapılan akademik çalışmaların önem kazandığı düşünülünce, Okay'ın (2006) ve bahsedilen diğer makalelerin Kaplan'ın Yeni Türk edebiyatı ve Halk Edebiyatı alanlarındaki²⁸ disiplin kurucu rolüne yaptığı vurgular, onun Türkiye'deki edebiyat araştırmacılığında metin tahlilini ekolleştirdiği fikrini destekler görünmektedir.²⁹

²⁵ Kaplan, 20. yüzyılın ilk yarısında, tarihi metoda eleştirel olarak ortaya çıkan metni/eseri edebiyat araştırmacılığının merkezine alan yeni tenkitçilik yaklaşımını Türkiye'de ilk benimseyen kişidir (Ercilasun, 2013:325-26).

²⁶ Türkiye'de Yeni Türk Edebiyatı Kürsüsü müstakil bir kürsü olarak 1939 yılında açılmış, ilk başkanı da Ahmet Hamdi Tanpınar olmuştur. Ancak Okay, 1943-1946 yılları arasında milletvekilliği yapan Tanpınar'ın yerine, Kaplan'ın resmi kürsü yöneticiliği yaptığını, bölümdeki tek hoca olduğunu aktarmaktadır. Tanpınar'ın yokluğunda kürsünün ders programlarının oluşturulması, kadrosunun genişletilmesi gibi vazifeleri Kaplan yerine getirmiştir. Tanpınar ise vazifesine ancak 1949 yılında dönmüştür. Bu faktörü de göz önünde bulundurarak Okay, Kaplan ve Tanpınar'ın mizaç farklılıklarına (bürokrasinin işletilmesi gibi bir zorunluluğu gerektiren kürsü başkanlığının Tanpınar'ın mizacına uygun olmadığı ifade edilmektedir), birer hoca olarak çalışma üsluplarına (ders verme üslupları açısından karşılaştırmaya gidilmiş, Tanpınar'ın derslere hazırlıksız geldiği, derslerinin sohbet havasında geçtiği, Kaplan'ın ise her zaman ders notları ile derse gelip, sistematik bir şekilde derslerini işlediği vurgulanmaktadır), alanda yaptırmış olduğu tez danışmanlıklarına (Kaplan'ın bu alanda yaptırmış olduğu on bir tez bulunmaktadır) dikkatleri çekerek Kaplan'ın Türkiye'de Yeni Türk Edebiyatı'nın disiplinleşmesindeki baskın rolünün altını çizmektedir (2006:498-499).

²⁷ Bu makaleler şöyledir; Tepeköylü, İlke: "Türkiye'deki Üniversitelerde Yeni Dönem Halk Bilimi Çalışmaları", **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2017, s.313-319. Oğuz, M.Öcal: "Mehmet Kaplan ve Halkbiliminin Yeniden Üniversiteye Dönüşü", **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı** içinde (s.43-45), Yay.Haz: M.Öcal Oğuz, Ankara, Grafiker Yayınları, 2014. Dilaver, Düzgün: "Halk Bilimi Araştırmaları Tarihinde Prof. Dr. Mehmet Kaplan ve Atatürk Üniversitesi", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 55, 2015, s.257-272.

²⁸ Kaplan'ın Yeni Türk Edebiyatı ve Halk Edebiyatı alanından danışmanlığını yürüttüğü tezlerin bibliyografyası ekler kısmında yer almaktadır bkz:s.185-186.

²⁹ Kaplan'ın Türkiye'deki edebiyat tenkitçiliğindeki rolü, katkıları ve kaynakları başka bir çalışmanın mevzuu olacak genişlikte bir araştırmayı gerektirmektedir. Bu çalışmada ancak Kaplan'ın metin tahlili fikriyle edebi eserler üzerinden vardığı sonuçlar, edindiği yorumlar, Türk modernleşmesi çerçevesinde konu edilen temaları ilgilendirdiği ölçüde ele alınacaktır. Kaplan'ın edebiyat tenkiti açısından katkılarını, rolünü ve kaynaklarını ele alan tezler için bkz: Anay, Nurcan: "Türkiye'deki Akademik Eleştiri: Mehmet Kaplan ve Berna Moran'ın Eleştiri Anlayışlarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2012. Özen,

Türk tarih, medeniyet ve ruhunun sanat eserlerinde gizli olduğunu düşünen (2014:115) Kaplan'ın, edebi eserler üzerine bu yaklaşımı ile yaptığı incelemeler, onun sosyal meselelerdeki düşüncelerini besleyen kaynaklarıdır. Bu anlamda o, edebiyatı, "çağlar boyunca ve her çağ içinde insanoğlunun duyduğu, düşündüğü ve yaptığı her şeyi en zengin ve en tesirli şekilde ortaya koyan bir sanat" (2016b:159) olarak görmekte, bu doğrultuda edebi metinlere de "milli ve beşeri kültürün gizli bulunduğu bir hazine olarak" (2016b:165) yaklaşmaktadır. Kaplan tam da bu sebebin, edebi eserde mündemiç olan tarihi ve kültürel birikimi ortaya çıkarma gayesinin kendisini metin tahlili çalışmalarına yönlendirdiğini belirtmektedir. Metin tahlilleri, Kaplan'da edebiyatla kültür-medeniyet arasında gördüğü münasebeti ortaya çıkarmanın bir vasıtası olmaktadır ve ona edebi eserler içerisinde gizli olduğunu düşündüğü kültür hazinelerini ortaya çıkarma imkanı vermektedir; "Metinlere dayanarak, edebiyat ile medeniyet arasında bağlar kurmaya çalıştım. Metinler benim için tabiat kadar sağlam ve derin bir araştırma zemini teşkil ederler. Dikkatle incelenirlerse onlarda vücuda geldikleri medeniyet çağlarına ait semboller, tipler ve altyapı unsurları bulunur" (1976a:765).

Kaplan, hocasının **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi** adlı eserde bir örneğini sunduğu gibi, Türk modernleşmesini yoğunlukla Türk edebiyatından temsil gücü yüksek olan edebi eserler üzerinden okumaktadır. Metinleri ele alma yaklaşımını da böyle bir okumaya imkan verecek şekilde kurmuştur. Türk tarihinin farklı dönemlerinden incelemiş olduğu edebi eserler, ona çok geniş bir tarihi birikim üzerinde kıyas yapma imkanı vermiştir. Bu anlamda, Kaplan'ın edebiyat sahasındaki uzmanlığı, onun Türk

Tuğba: "Mehmet Kaplan'ın Edebiyat Teorisi Hakkındaki Görüşleri", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2013. Erdinç, Abdullah: "Mehmet Kaplan'ın Edebi Tahlil Metodu", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Tokat, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2013. Bu konudaki makaleler için bkz: Ercilasun, Bilge: "Mehmet Kaplan ve Edebi Esere Bakış", **Yirmi Yılın Ardından Mehmet Kaplan** içinde (s.54-74), Yay. Haz. Sema Uğurcan, İstanbul, Dergah Yayınları, 2007. Filizok, Rıza: "Mehmet Kaplan'ın Yeni Edebiyat Teorilerine Olan İlgisi", **Yirmi Yılın Ardından Mehmet Kaplan** içinde (s.75-80), Yay. Haz. Sema Uğurcan, İstanbul, Dergah Yayınları, 2007. Kefeli, Emel: "Mehmet Kaplan'ın Eleştirel Bakış Açısını Yönlendiren Kaynaklar: Leo Spitzer, Erich Auerbach", **Mehmet Kaplan** içinde (s.327-334), Yay. Haz. Yakup Çelik, İnci Enginün, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2013. Filizok, Rıza: "Metin Analizi ve Kaplan", **Mehmet Kaplan** içinde (s.335-352), Yay. Haz. Yakup Çelik, İnci Enginün, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2013. Enginün, İnci: "Türk Kültürüne Şekil Veren Tiplerin Tahlili", **Mehmet Kaplan** içinde (s.399-410), Yay. Haz. Yakup Çelik, İnci Enginün, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2013. Asiltürk, Baki: "Mehmet Kaplan'ın Şiir Çözümleme Yöntemi", **Mehmet Kaplan** içinde (s.373-382), Yay. Haz. Yakup Çelik, İnci Enginün, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2013.

kültür ve medeniyet değişmelerine dair düşüncelerinin oluşmasında beslendiği kaynaklarındandır.

1.3.2. İstanbul'daki Entelektüel Çevre ile İlişkisi

Kaplan'ın Tanpınar ile tanışıklığı İstanbul'daki entelektüel çevre ile tanışıklığında kilit bir rol oynamıştır denebilir. Tanpınar sayesinde Yahya Kemal Beyatlı başta olmak üzere önemli isimlerle tanışma şansını elde etmiştir. Tanpınar, Beyatlı'ya Kaplan'ın Alain'e olan ilgisinden bahsetmiştir. Bu vesileyle Kaplan, Park Otel'de kalan Beyatlı'nın yanına uğramış ve o gün onun düşüncelerinin bütün inkişafını kendisinden dinlediğini aktarmıştır. Onun sanatının arkasında Ziya Gökalp'in sisteminden aşağı kalmayan geniş bir sistem olduğunu fark ettiğini ifade etmiştir (2000a:152). Mükrimin Halil Yinanç, Hilmi Ziya Ülken, Adnan Adıvar da Tanpınar vesilesiyle tanıştığı kişilerdendir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin önemli aydınlarını ise Küllük sayesinde tanıdığını aktarmaktadır (2007:30-31).

Kaplan'ın entelektüel ağlarının oluşmasında bir diğer önemli isim Cahit Okurer'dir. Cahit Okurer ile tanışması ise liseden arkadaşı olan Kemal Fikret Arık vesilesiyle olmuştur. İstanbul'a geldiğinde önce "hayatta en yakın arkadaşım" (1973a:8) dediği Cahit Okurer ile tanışmıştır. Cahit Okurer, onun "tüzüğü olan herhangi bir derneğe yazılı olmadan ortak bir tarih, dünya ve ahlak görüşünü benimsemiş, çevrelerine ve genç nesiller üzerine müessir insanlardan ibaret" (1992b:138) gördüğü Anadolu grup ile bağlantısında kilit bir role sahiptir. "Cahit vasıtasıyla düşüncelerime yön ve şekil veren insanlarla tanıştım" diyerek, onun sayesinde girdiği bu çevreden bahsederken Nurettin Topçu, Remzi Oğuz Arık, Mümtaz Turhan, Hüseyin Avni Ulaş ve Şevket Raşid'in isimlerini zikretmektedir (1973a:8). Memleket meselelerini ele alırken kıymet verdiği değerlerin şekillenmesinde İstanbul'da tanıdığı bu entelektüel çevre Kaplan için önemli birer referans olmaktadır.

Nurettin Topçu'nun evinde gerçekleşen sohbetler Anadolu dediğimiz gruptan diğer isimlerle olan bağlantısında önemli bir vasıta. Bu sohbetlere Cahit Okurer, Ali Ölmezoğlu, Tahsin Tola, İsmail Hakkı Aladağ, Remzi Oğuz Arık ve Mümtaz Turhan gibi isimler katılmaktadır. Topçu'nun evinde misafir olduğu bir geceyi Kaplan şöyle anlatmaktadır;

"Bir gece nasıl tesadüf oldu bilmiyorum, Birinci Büyük Millet Meclisinde üye bulunan Hüseyin Avni Ulaş, Yusuf Kemal Tengirşek de bulunuyordu. Remzi Oğuz Arık, Mümtaz Turhan da oradaydılar. O gece saatlerce Kurtuluş Savaşı, Birinci Büyük Millet Meclisi, Atatürk, Halk Partisi ve memleketin halihazır durumu üzerine konuşuldu. Dışarıdan kimsenin bilmediği ve hiçbir vesikanın yazmadığı tarihin kalbinin gizli köşelerini görür gibi oldum." (1992b:139).

Topçunun evi, Kaplan'ın entelektüel bagajını Anadoluğu görüşlerle beslediği önemli bir muhittir. Sosyal meseleler karşısındaki konumlanışında Kaplan, Anadoluğu gruptan entelektüellerle ortak zeminlerde buluşmaktadır. Soğuk savaş dönemi güncel siyasi temaları da, Türk modernleşmesini ele alış tarzı da bu ortak zeminden beslenmektedir.

Düşünce dünyasına etkileri açısından kendisinin özellikle zikrettiği isimler arasında Remzi Oğuz Arık, Mümtaz Turhan, Nurettin Topçu, Alain³⁰ ve Ahmet Hamdi Tanpınar vardır. Bu isimlerin kendi üzerindeki etkisini şöyle anlatmaktadır;

"Cahit vasıtasıyla Nurettin bey'le görüştüm. Küllük'te konuştuk. Nurettin bey bu sefer beni çok korkuttu. Hiç anlamadığım, anlayamayacağım ve anlamak istemediğim şeylerden bahsetti. Müdhiş dindar. Bütün felsefesini İslamiyet'e ve Kuran'a dayıyor. "Ahlak"ın ve "iman"ın her şeyi düzeltebileceğine kani bulunuyor. Ben hayatın maddi olduğunu biraz anladığımı sanıyorum. Bu fikri pek zor kazandım. Çok romantiktim. Saf ruhtum diyebilirim. Alain bana zaruretin ve maddenin ehemmiyetini öğretti. Yeni toprak kazanmış bir asker gibi bu fikri elde ettiğimden memnunum ve kolay kolay bırakmayacağım. Şark ebedi mistiktir. Belki onu idare eden prensip budur. Fakat yaşamak için dünyayı bilmek mecburiyetindeyiz. Fiziğe de ehemmiyet vermemiz lazım. Bu cihetten

³⁰ Alain'in asıl adı Emile Auguste Chartier'dır. 3 mart 1868'de Montagne şehrinde doğmuştur. Michelet Lisesine kazandığı bir burs ile girmiş, felsefe öğretmenini Jules Lagneau'nun derslerini takip etmiştir. Mezun olduktan sonra bir süre öğretmenlik yapmıştır. Alain 21 yaşında (1889) da Ecole Normale'e kabul edilmiş ve buradan 1892'de mezun olmuştur. 1906 yıllarına doğru Dipêche de Rouen et de Normandie gazetesinde günlük söyleşiler yazmaya başlamıştır. Bununla birlikte, Revue de Métaphysique et de Morale dergisine de konuşmalar yapmıştır. Paris'te de çeşitli okullarda öğretmenlik yapmıştır. IV. HENRİ Lisesinde ise Ecole Normale'e hazırlama kürsüsüne getirilmiştir. 1914'te orduya katılmak istemiş bunun üzerinde savaş boyunca ağır topçu eri olarak görev yapmıştır. Bu deneyimleri üzerine **Savaş Tanrısı Mars yahut Yargılanan Savaş** (1921), ve **Savaş Anıları** (1937) kitaplarını yazmıştır. Savaştan döndüğünde bir süre öğretmenliğe devam etmiştir. Yazılarını deneme şeklinde yazan Alain'in çok geniş bir tema aralığı vardır. Maddeye, insana, topluma, Tanrıya bunlarla ilişkili problemlere eğilmiştir. 1951'de ölmüştür (Maurois, 1981:5-7; Alain, 1961:1-2; Alain, 2016:18, 21).

Mümtaz Bey içimizde en iyi düşünendir sanıyorum. Remzi bey de coşkunluğun kafi geleceğine kolayca inanır. Kendi hesabıma ben, çok samimi olarak söylüyorum, riyaziyeyi ve fiziği bilmediğime pişmanım." (1992a:115).

Topçu'nun mistisizmi karşısında Turhan'ın ilimciliği Kaplan'ı daha çok kendisine çekmiştir. Bu isimlerle ilgili eğilimlerini anlattığı satırlarda, "Mümtaz Turhan'ın ilimci görüşlerine daha çok değer veriyordum. Aynı yıllarda eserlerini ezberlercesine okuduğum Alain ve asistanı olduğum Tanpınar, bende dengeli bir dünya görüşü yarattı" (Kaplan, 1992b:139) diyerek bu üç ismin Topçu'nun ondaki etkisini zayıflattığını düşünmektedir. Bu anlamda, onun düşüncesinde Topçu, Okurer, Arık bir cepheyi, Turhan, Tanpınar ve Alain de karşı cepheyi oluşturuyor gibi görünmektedir. Bir taraftan Hareket çevresi ile ilişkilerinde önemli bir muhit olan Topçunun evindeki mistik hava sayesinde fakültenin soğukluğunu giderdiğini söylemekte, fakat değer arayışında da tereddütler yaşamaktadır. Buradaki tereddüt Birgül'ün dikkat çektiği Topçu'da temsilini bulan mistik felsefe ile Turhan'da temsilini bulan pozitivist eğilimli ilimcilik (2013:386) arasında nerede konumlanacağı ile ilgili bir tereddüttür. Bu isimler, Kaplan'ın fikrî gelgitlerinin uğrak noktaları olarak görülebilir. Kaplan üniversiteye girdiği bu yıllarda, farklı cephelerde konumlandığı bu isimler arasında kendi konumlanacağı yerin arayışı içindedir.

Burada bahsi geçen cephe fikrini daha iyi açıklaması açısından, Kaplan'ın Remzi Oğuz Arık ve Nurettin Topçu'nun ölümü üzerine kullandığı ifadelerin benzerliği dikkat çekicidir. Nitekim "bir siyaset adamı değil, bir mistik, bir milli duygu ve milli şuur mistiği" (2000b:239) olarak gördüğü Arık için ölümü üzerine "insanların yıkıldığı, bozulduğu, binbir şekle girdiği son devir Türkiye'sinde, kelimenin tam ve hakiki manasıyla bir şahsiyetti" (2000b:239) derken, "çağdaş bir mistik" olarak gördüğü Topçu için de benzer şekilde "binbir ahlak buhranı ile kıvranan Cumhuriyet devri Türkiye'sinin kalbi ve ruhu idi" (1992b:140) sözlerini sarf etmektedir. Arık ve Topçu'nun onun zihninde konumlanmış benzer bir yere tekabül etmektedir. Bu anlamda Arık, Topçu onun için mistisizm eğilimleri ile ifadesini bulmaktadır.

Hatıralarında lise yıllarından itibaren yaşadığı bir bedbinlikten bahseden Kaplan'ın aynı ruh hali üniversite yıllarında da devam etmektedir.³¹ Kaplan, bu bedbinlikten onu kurtaracak olan bir nevi rehber arayışındadır. Kaplan "ideallerin müdafaası ile cemiyetin değiştirilebileceğine inanamıyorum. "Ne ahlak, ne din, ne fazilet!" diyerek tercihini "daha maddeye, realiteye inen hareketler" den (1992a:179) yana kullandığını daha 1940'lı yıllarda belirtmektedir. Ancak "yaşatan ve yaratan kuvvetin his ve düşünce" (1992a:165) olduğu fikri ile realiteye onu götüren vasıtalar olarak "irade ve akla" (1992a:198) inanmak arasında yapıldığı iddia edilen seçimle Ölmezoğlu'na yazdığı mektupları boyunca yaşadığı gelgitler örtüşmemektedir. Bu aynı zamanda Topçu'da temsilini bulan iman/düşünce ile hayatın madde olduğu gerçeğini telkin eden Alain'in irade felsefesi arasındaki bir gelgiti ifade etmektedir. Nitekim, onu bedbinlikten kurtardığını düşündüğü Alain'in irade felsefesine rağmen "zaman zaman içime bir sigara dumanı gibi sızan bir şey var"³² diyerek bir tatmine ulaşamadığını da göstermektedir. Böyle anlarda sığınacağı bir dindarlığının da olmadığını aktaran Kaplan'ın (1992a:197), Alain'in hareket mottosu ile aslında bedbinlik duygusunu bastırdığı görülmektedir.³³ Bu anlamda Kaplan, hayatın maddi gerçekleri karşısında bireyi harekete geçirecek olan iradeyi ortaya koyabilmenin önemini telkin eden Alain'de "kurtuluş çarelerini" bulmaktadır; "beni yaşamağa, sevmeye, çalışmağa, uyumağa ve bütün insanlıkla beraber olmağa teşvik ediyor" (1992a:71). Ancak, "sigara dumanı gibi sızan bir şeylerin" ona verdiği hissiyat hep devam etmiş olmalı ki 1970'li yıllarda da Kaplan aynı bedbinlik duygusundan bahsetmekte, 1940'lı ve 1950'li yıllardaki arayışları bitmemiş görülmektedir; "Üniversite'nin ilk sınıfında iken şöyle bir mısra yazmıştım: "Benden dokuz ufka yol gider..." Aynı zamanda dokuz yoldan gidilmez. Birini seçmeli. Ben hala köyünden

³¹ Yaşamış olduğu bu ruhi bunalım Ali Ölmezoğlu'na yazdığı mektuplarda açıkça ifade edilmektedir. Kaplan, bedbinliğinden her daim şikayetçidir ve bundan kurtulacak bir yol olarak harekete/eyleme geçme iradesini telkin eden Alain'in düşüncesine sığındığı görülmektedir (Kaplan, 1992a).

³² Yaşamış olduğu bedbinlik ve onun üstesinden gelmek için başvurduğu irade felsefesinden bahsettiği satırlarda kullandığı bir ifade yani aynı bağlamla ilgili yaşamış olduğu bir boşluğu anlatmaktadır (Kaplan, 1992a:97).

³³ Kaplan, aynı bedbinlik duygusunu Enginün'e yazdığı 1970 tarihli mektubunda da ifade etmekte, sebebini de yine dini duygulara bağlanışının zayıflığına vermektedir (2020:238).

çıkarak dört yol başına gelen ve hangi yola gideceğini şaşırان masal kahramanı gibiyim" (2020:238).³⁴

Alain, bu anlamda Hareket çevresinin etkisini en fazla kıran kişi olarak görülebilir. Kaplan'ın Alain'e olan yönelimi daha yoğun görölmektedir, fikrî kaynaklarını anlattığı hatıralarında ona sıklıkla vurgu yapmaktadır. Öyle ki ona olan bağılığını serbest bir dine bağlanmak şeklinde görmektedir (1992a:71). Kaplan, Alain'i Topçu'nun hiç anlamak istemediğim dediğı ve dindarlığına bağladığı düşüncelerinin tamamıyla zıddında konumlandırmaktadır; "Onun [Alain] bizim evvelce sevdiğimizi sandığımız Gide'le, Bergson'la, insanı ulvi, kör kuvvetlere bağlayan insanlarla zıt olduğunun bugünkü gibi farkında değildim" (1992a:160). Alain'in kendisindeki etkisini hissettirmeye başladığı yıllarda³⁵ Kaplan, Topçu ve Arık'la yaşadığı fikrî bir anlam ifade ettiğı belli olan bir ayrılıştan bahsetmektedir. Bu anlamda, Kaplan tercihini Alain'den yana kullanmış görünmekte, bu da tıpkı Topçu ve Turhan arasında yaptığı tercih gibi mistisizm ile ilimcilik arasındaki bir tercihe tekabül etmektedir. Ancak, Kaplan'ın "dindar değilim. Zerre kadar mistisizme inanmıyorum" (1992a:161) ifadeleri de bu tercihin ve bahsedilen ayrılışın "iç dünya"sı ile ilgili "metafizik bağlamda" bir kaygıdan ileri geldiğini iddia eden Birgül'ü destekler niteliktedir. Kaplan'ın 1960'lı yıllara kadar milli kültür meseleleri etrafında aldığı tavrı, Anadolu'nun ruhi kuvvetleri gibi temalarını aksi halde açıklamak mümkün gibi görünmemektedir (2013:389, 393, 410).

Kaplan, Alain'in felsefi çizgisi ile Bergson felsefesini de zıt bir şekilde konumlandırmaktadır. Ancak Birgül'ün iç dünyayla ilgili bir ayrılış iddiasını destekler nitelikte, sosyal meseleler çerçevesinde Kaplan, Anadolucu çevrede etkin olan Bergson'dan mülhem fikirlerden etkilenmiştir. Ayrıca Tanpınar'ın üzerindeki Bergson etkisi de bilinmektedir. Dolayısıyla, Kaplan'ın Bergson düşüncesiyle ilişkisinde hocası Tanpınar'ın da etkisi vardır. Nitekim, Bergson'dan mülhem, Tanpınar'ın dikkat çektiğı değişim ve devamlılık, kültürel süreklilik meselelerini,

³⁴ Birgül, Kaplan'ın bu tereddütlü hallerinde "Cumhuriyet'in ilk kuşak aydınları içinde, kendini millette ve memleketine yakın hissedenden kişiliklerin trajedisini" görmektedir (2013:409).

³⁵Kaplan 1933-1940 yılları arasında yayınlanan **Fikir Hareketleri Dergisi**'nde yer alan Alain çevirilerinin Alain ile ilgili ilk okumaları olduğunu aktarmaktadır (Kaplan, 1985-1986:177).

Kaplan edebi eser incelemeleriyle Türk tarih birikimi üzerinden ortaya koymaya çalışmıştır.

Kaplan, şahsiyetin teşekkülünde, düşünce ve muhakemenin doğuşunda, insanın kudretinin keşfinde ve inkişafında iradeye çok önem vermektedir (1992a:35). Kişisel anlamda verdiği bu değer dışında, memleket meseleleriyle ilgili olarak antikomünist tutumunun çerçevesinde de Alain ve varoluşçu felsefecilerin altını çizdiği irade, hürriyet, sorumluluk, kendini gerçekleştirme gibi kavramları öne çıkarmaktadır. Hareket çevresinde de, irade, sorumluluk ve kendi kaderini tayin etme gibi kavramların çerçevesinde şahsiyet kavramına vurgu öne çıkmaktadır (İrem, 1997:71). Kaplan da bu bağlamdan etkilenmiştir. Onun bu kavramların içini doldurduğu birincil kaynak ise Alain'dir denilebilir.

Kaplan'ın entelektüel formasyonun şekillenmesinde muhakkak ki bahsi geçen isimlerin hepsinin etkileri olmuştur. Bu çok "ufuklu yol"da, Kaplan'ın entelektüel konumu, bahsi geçen isimlerin kavşak noktasındaki bir "ara"yı işaret etmektedir. Nitekim, Tanpınar, Topçu, Turhan ve Kaplan, Türkiye'nin modernleşme yolundaki attığı adımların şekilci olduğu eleştirisinde ve bu adımların sonuçlarını kriz/buhran olarak yorumlamada birleşmektedirler Ancak sosyal meseleleri ele alışımda farklı cephelerde konumlandığı Nurettin Topçu ve Mümtaz Turhan'ın etkisi öne çıkmaktadır. Kaplan kendisinde devamlı tesiri olmuş isimler olarak bu iki ismi görmekte, "Nurettin Topçu ile Mümtaz Turhan arası bir yol"u seçtiğini belirtmektedir (1979a:64-66). Bu anlamda, Türk modernleşmesine dair eleştirilerinin yoğun olarak yuvalandığı din meselesinde Kaplan'ın, Topçu'nun etkisinde bir tavır benimsediği görülmektedir. Nitekim Cumhuriyet dönemi dil politikalarına eleştiriler, laiklik uygulamalarının bir sonucu olarak gördüğü toplumsal ve bireysel yıkımlar gibi temalar Topçu'yla paralellikler arz etmektedir. Bir yandan da Topçu'nun anti-teknolojist medeniyet tasavvurundan da ayrılmaktadır.

Birgül'e göre, Kaplan'ın Topçu'nun mistisizminin toplumsal boyutundan ayrılışı 1960 yıllardan itibaren gerçekleşmiştir. Bunda, Topçu'nun ruhçu sosyalist anlayışının ve sanayi aleyhtarlığının etkili olduğu düşünülmektedir (2013:394). Nitekim Kaplan da yıllar sonra bu kopuştan şöyle bahsetmektedir; "Hayatımın son yıllarında Nurettin

Topçu, mistik sosyalizm adı verilebilecek olan Anadolu kültür ve medeniyetine dayalı bir görüşü savunmaya başlamıştı. Kendisine karşı büyük saygı duymakla beraber, başka meşgaleler dolayısıyla belki de son yıllarda geliştirdiği fikirlere katılamadığım için onu artık arayamaz olmuştum" (1992b:140). Kaplan'ın teknik medeniyetin insani ve toplumsal yıkımlar üzerindeki etkisini dile getirdiği yazıları vardır ve bu anlamda Topçu ile ortak bir zeminde buluşmaktadır. Ancak çağdaş Türk medeniyetine giden yolda Kaplan için teknik vazgeçilmez bir değerdir. Çünkü o, "Büyük Türkiye" idealinin gerçekleşmesini sanayi davasının halledilmesi şartına bağlamaktadır. Nitekim, Kaplan "fabrikanın insanileşmesi" gerektiğini düşünmekle birlikte "sanayileşmeyi reddederek Türkiye'nin kurtulacağı fikri"ne katılmadığını, sanayi fikrini "temelden inkar etme"ye karşı olduğunu dile getirmektedir (1979a:66). Bu anlamda, Kaplan, eğitim, ilim ve tekniğin teknolojist bir düzlemde ele alındığı Turhan çizgisinde yer almaktadır. Kaplan da Topçu'nun mistisizmi karşısında, kendisinde Turhan'ın ilmî görüşünün baskın geldiğini kabul etmektedir (1979a:66-67). Bu anlamda o, bahsi geçen "ara"da Turhan'a daha yakın bir yerde duruyor gibi görünmektedir. Kaplan'ın, bahsi geçen bütün bu isimlerle etkileşimi sonraki bölümlerde ele alınacak düşünceleri vasıtasıyla daha da açıklık kazanacaktır.

1.4. Atatürk Üniversitesindeki Görev ve Faaliyetleri

Kaplan, 1958 yılında Atatürk Üniversitesinin kurucu kadrosunda gönüllü olarak yer almıştır. 1955 yılında henüz üniversite için kuruluş hazırlıkları yapılırken, Milli Eğitim Bakanlığına kuruluş aşamasında yardım etmek ve üniversitede dersler vermek istediğini belirten bir dilekçe vermiştir. Bunun üzerine 1958 yılında iki yıl çalışmak üzere bu üniversitede görevlendirilmiştir. Üniversitede ders vermek dışında, Edebiyat Fakültesi dekanlığı ve rektör vekilliği de yapmıştır (Birinci, 1986:64). Kaplan, Doğu'da bir üniversite fikrini büyük bir heyecanla karşılamıştır; "1958 yılında Atatürk Üniversitesi açıldığı zaman, büyük bir heyecanla Erzurum'a gittim. Üniversite çağdaş medeniyet demektir. Doğu'da yeni bir üniversite açılması demek, bin yıl sonra bu topraklar üzerinde yeni bir medeniyetin başlaması demektir. Palandöken eteklerinde bir buçuk yıl, burada gelişecek üniversite ve onun etrafında doğacak yeni medeniyetin hülyası içinde yaşadım" (Kaplan, 1973b:V). Bu

üniversitede öncülüğünü yapmış olduğu çalışmalar onun hülyasını kurmuş olduğu medeniyet telakkisi yolunda atmaya çalıştığı somut adımlar olarak görülebilir. Buradaki faaliyetlerini bu telakkiyi gerçekleştirecek "yeni bir nesil" yetiştirmek üzere yapmakta, öğrencisi Okay ile birlikte asistan olarak üniversiteye yerleştirmeye çalıştığı isimlere de bunu telkin etmektedir (Kaplan, 2003:73).

Kaplan, Erzurum'da ayrıca halka açık konferanslar düzenlemiştir. Bu anlamda halk ile iç içe bir üniversite anlayışı yerleştirmeye çalışmıştır. Okay ile mektuplaşmalarından görüldüğü üzere Kaplan, Atatürk Üniversitesinde yerleştirmeye çalıştığı bu anlayışı, üniversiteden ayrılmak zorunda kaldıktan sonra da asistan olan öğrencilerine telkin etmeye devam etmiştir; "Yalnız sahanızda değil, Üniversitenin bütün meseleleri ile alakadar olunuz. Şehir ve şehirliler ile de münasebetler tesis ediniz" (2003:64). Kaplan'ın Erzurum'da yerleştirmeye çalıştığı bu anlayış, onun "ilim ve içtimai mesuliyet duygusunu birleştirmek" (2003:64) arzusunun bir ifadesidir. 1959-1960 öğretim yılı için üniversite hocaları tarafından verilecek olan bu halka açık konferanslar yerel bir gazetede de duyurulmuştur. Bu seri konferanslar kapsamında 1959 yılında aralık ayında, Erzurum Halk Eğitim Binasında Kaplan, farklı tarihlerde "Hz. Mevlana" ve "Mehmet Akif'in İslamiyet ve Garp Medeniyeti Hakkındaki Görüşleri" başlıklı ve Prof. İbrahim Kafesoğlu "İslamiyet'in İlim ve Garb'a Tesirleri" başlıklı konferanslar vermişlerdir (Soydaş, 2019:497-498). Ancak Kaplan'ın ilmî bir tavır ve heyecanla yürüttüğü Erzurum'daki faaliyetleri, Türkiye'nin siyasi atmosferinden etkilenmiş, belli çevrelerde hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Takmış olduğu berenin dahi kanıt olarak sunulabildiği çeşitli ithamlarla başlayan bu süreç idari soruşturmaya kadar uzanmıştır.

Okay, Kaplan'ın Erzurum'daki halka açık konferanslarının birilerini rahatsız ettiğini düşünmekte, bir kaç öğrencinin yapmış olduğu şikayetle başlayan sürecin basın aracılığıyla da tahrik edildiğini aktarmaktadır.³⁶ Kaplan'ın ibikli, alafranga lacivert

³⁶ 16 Aralık 1959 tarihli Vatan gazetesinde "Atatürk Üniversitesi'ni Gerici Cereyanlar Sardı" manşeti ile yer alan haber, ulusal ve yerel basında yer alacak olan tartışmalar, İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlarınca yürütülecek idari soruşturmalarla devam edecek bir süreci başlatmıştır. "Devrimci Profesörler Erzurum'dan Uzaklaştılar" başlığı ile de Atatürk Üniversitesinde hocalar ve öğrenciler arasında Atatürk devrimleri aleyhinde faaliyetler olduğu bildirilmiştir. İçişleri Bakanlığının başlattığı

bir bere taktığını aktaran Okay, o dönemde İstanbul'daki üniversitelerde birçok hocanın bu tarz bereler taktığını ifade etmektedir. Daha sonra sürecin Kaplan'ın hangi sakallıya selam verdiğiine varıncaya kadar araştırılan bir hal aldığını da aktarmaktadır;

"Bir defa fitne kazanı kaynamaya başlayınca o kazandan menfaat umanlar veya başka bir vesileyle menfaati bozulmuş olanlar, hatta onun himmet ve gayretleriyle Erzurum'a gelip ders veren öğretim üyelerinden bazıları bundan faydalanmaya çalışmakta gecikmediler. Hoca o aylarda uzun süredir Amerika'da bulunan rektöre de vekalet ediyordu. Bir süre sonra rektör döndü, siyaset kumkumasında bizim anlamadığımız başka şeyler de döndü. 1960 Ocak ayının sonunda Kaplan'a mecburi bir istirahat verildi. Daha sonra da bir fondan altı aylık bir tahsisatla Avrupa'ya gönderildi." (Okay, 2003:60-61).

Kaplan'a karşı yöneltilen ithamların ülke çapında gündem olmasına sebebiyet veren Vatan gazetesinin 16 Aralık 1959 tarihli sayısında ona isnat edilen ithamlar şöyledir; Üniversitedeki bazı öğrenci ve hocaların Atatürk ismini kasti olarak kullanmayıp bunun yerine "üniversite için Doğu Üniversitesi veya Erzurum Üniversitesi tabirlerinin" kullanıldığı, "üniversiteye tayin edildiği günden beri "bere" giyinen bir profesörün Erzurum'da gerici yayınlar yapan bir gazetede devamlı yazılar yazdığı ve bu yazılarında Atatürk'ün eserlerine hücum ettiği, Atatürk'e ait olan sistematik öz Türkçecilik aleyhinde fikirler beyan ettiği", "Kaplan'ın bir toplantıda Atatürk için mavi gözlü hain dediği", "Şeyh Said'in 60 yaşlarındaki oğlunun birçok defalar üniversiteye gelerek gençlerle sohbet ettiği, Nurcu öğrencilerin İbrahim Hakkı'yı Sevenler Cemiyeti'ni kurmak için girişimlerde bulundukları, üniversitede liyakatsiz ve usule aykırı şekilde unvan atamaları yapıp devrimci öğretim üyelerinin yıldırılmaya çalışıldığı". Aynı sayıda, bu ithamları doğrulayan üniversiteden kimi profesörlerin yetkilileri göreve davet ettiği de aktarılmaktadır (Soydaş, 2019: 499-500). 1960'lı yıllara doğru gidilerken güncel siyasi atmosferde yürüyen ideolojik tartışmaların sıklığının yapılan bu ithamlara da yansıdığı görülmektedir. Kaplan'ın Erzurum Üniversitesinden öğrencisi olan Seferoğlu, o dönem bir grup arkadaşıyla

soruşturmalar kapsamında da üniversite profesör ve öğrencilerinin de ifadelerine başvurulmuştur (Soydaş, 2019:499-501).

İbrahim Hakkı'yı tanıtma amaçlı dernekleşme ve dergileşme faaliyetleri yönünde bir girişimleri olduğunu aktarmaktadır. Kaplan'ın bu ithamlara maruz kalmasının sebebini ise, Kaplan'ın beresi ve o dönem vermiş olduğu Ziya Gökalp konulu derslerle, kendilerinin çocukça bir heyecanla giriştikleri bu faaliyetlerin birleştirildiği bir senaryonun ürünü olarak görmektedir (1989:58).

Kaplan ise bu ithamlara karşı, **Yeni Erzurum**, **Demokrat Ilıca** ve **Milliyet** gazetelerinde Atatürk inkılaplarının aleyhinde olmadığı, Öztürkçeciliğe ilme aykırı bulduğu için karşı çıktığı şeklinde savunmalar yapmak zorunda kalmıştır. İnkılaplara karşı olmadığını ispat için asıl Atatürkçülüğün ne olduğunu açıkladığı yazılar yazmıştır. Bu yazılarda Batıcılığın, Batı düşüncesinin temelini ilmî düşünce olduğu asıl Atatürkçülüğün de burada aranması gerektiği yönündeki vurgu öne çıkmaktadır (Soydaş, 2019:501-504, 507-508). Kaplan'ın ithamlara cevaben yazdığı yazılarda "gerici" olmadığını, Atatürk düşüncesiyle barışık olduğunu ispat etmek zorunda hissettiği görülmektedir. Burada asıl Atatürkçülüğün içinin ilmî düşünceye verilmesi gereken değerle doldurulması, Kaplan'ın güncel siyasi yazılarında öne çıkan ideolojilere karşı ilimden taraf çıkılması gerektiği yönündeki vurgularıyla paralel doğrultudadır. Bir yandan da kendisinin odağında yapılan bu tartışmaları, Türkiye'de ilmin memleketi ilerletmesini istemeyen grupların kasıtlı faaliyetleri olarak görmektedir; "Bunlar Türkiye'nin geri kalmasını isteyen komünistlerle gözleri ve kalpleri vatana ve millete ihanet edecek kadar menfaat ve garazla kararmış olan kimselerdir" (18 Aralık 1959 tarihli **Yeni Erzurum**'dan) (Soydaş, 2019:502).

Daha önce ifade edildiği gibi Kaplan'ın Erzurum'daki konferanslarının konu başlıkları Mevlana ve Mehmet Akif'tir. Kaplan, Mevlana'yı Türk medeniyetinde kurucu bir rol atfettiği veli tipinin temsilcilerinden görmektedir. Bu temalı yazılarında Kaplan'ın dikkat çektiği nokta İslamiyet'ten mülhem değerlerin, bir medeniyet inşasında gerekli olan ideali aşıl原因an manevi kuvvetler olarak görülmesidir. Akif ise İslamiyet'i aynı yaşatıcılıkta, kurucu rol üstlenebilecek vasıfta yorumlayan modern bir Mevlana gibi görülmektedir. Bu anlamda, her ikisi bağlamında Kaplan'ın dikkat çektiği nokta, Türkler için yaşatıcı ve asli olan bu manevi kuvvetlerin çağdaş Türk medeniyetine de şekil vermesi gerektiğidir. Maziye

ait herhangi bir vurguya tahammülü olmayan kesimlerin din ile ilgili bu vurgulardan ne kadar rahatsız olabilecekleri malumdur. Nitekim Kaplan'ın bu yıllarda çeşitli dergi ve gazetelerde yer alan bir çok yazısı da aynı temalar etrafındadır. Ayrıca Kaplan, 1950'li yıllarda Türkiye'yi tenkide çağırmakta bu çerçevede de Atatürk devrimlerini de tartışmaya açmaktadır. Bu dönemdeki yazılarından belli grupların öfkesini üstüne çekmiş olması muhtemel olan Kaplan'ın vermiş olduğu bu konferansların, aynı gruplar için tahammül sınırlarını aşan faaliyetler olması çok olağandır. Ahmet Hamdi Tanpınar, 1958 yılında Kaplan'a gönderdiği mektubunda Erzurum'un bir üniversite şehri olmasının önünde halk taassubunun bir engel olabileceğini düşündüğünü yazmaktadır (1974:273).³⁷ Okay, bu mektubu kastederek taassubun Tanpınar'ın da Kaplan'ın da beklemedikleri bir kaynaktan geldiğini ifade etmektedir (2003:59-60). Nitekim, o dönemde bu tartışmaya istinaden gazetelerde çıkan yazılar üzerinden bu konuya değinen Soydaş, 27 Mayıs arifesinde meydana gelen bu olayları, iktidarın irtica faaliyetleri ve rejim karşıtlığı gibi bir tartışma etrafında yıpratılmaya çalışıldığı hareketin bir parçası olarak yorumlamaktadır. Bununla birlikte, bu taassubun beslendiği, Okay'ın da işaret ettiği "kaynaklara" dair şunları aktarmaktadır;

"Bu tezyif harekâtı, üniversite camiası açısından ise akademik kıskançlığın tezahürü olarak yürütülen bir kara propaganda ve heyecanlı üniversite öğrencilerinin istismarı olarak yorumlanabilir. Üniversite içinde öğrenci protestoları, kimi akademisyenlerin şikâyetleri ve nihayet dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a bir öğrenci tarafından gönderilen ihbar mektubu "bereli profesör" denilerek tahkir edilen Mehmet Kaplan üzerinden rejim ve irticai faaliyetler tartışmasının fitilini ateşler.

...Atatürk Üniversitesi'nde İçişleri Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından idari soruşturmalar başlatılır. İçişleri Bakanlığının talimatıyla Atatürk Üniversitesi Talebe Cemiyeti idare heyeti azalarının ifadeleri alınır. Bunların

³⁷ Tanpınar, 31 Aralık 1958 tarihli mektupta Kaplan'ı Erzurum'da karşılaştığı muhtemel taassub ile ilgili uyarmakta bunun Erzurum'un bir üniversite şehri önünde engel olabileceğine işaret etmektedir. Bu taassubun kaynağı Tanpınar için halktır; "Erzurum hikayesi biraz mühimce, yani vahimce...Asıl realite, gün bitip ağaçta neşe sönünce ve halkta heyecan tükenince, siz küçük bir Anadolu şehriyle başbaşa kalınca başlayacak. Beni düşündüren diğer bir mesele de, Erzurum'un talebe şehri olup olamayacağı meselesidir...Taassuba gelince.. Ona katlanmak lazım tabi.. Çünkü büyük bir realite. Evvela taassup var, sonra da kültür ve anlaşma yok...Ben mutaassıp insanla karşılaşıncı, benim gibi düşünmek imkanından mahrum bir mahlukla karşılaştığıma inanırım ve kaçırım. O değilse, çocuğu adam olur. Fakat asıl sizin oradaki hayatınızı bu cinsten adamlar ne hale sokar, diye düşünüyorum." (1974:273).

yanı sıra üniversite profesör ve öğrencilerinin de ifadelerine başvurulur." (2019:501).³⁸

Bu anlamda, Okay'ın da işaret ettiği gibi taassup beklenmeyen yerden, üniversite çevresinden gelmiştir. Bu hadiseler üzerine İngiltere'de görevlendirme talebinde bulan Kaplan, 1959 yılında zorunlu izne ayrıldıktan sonra Erzurum Üniversitesindeki görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Talebinin olumlu karşılanması üzerine de 1960 yılında altı aylığına Londra'ya gönderilmiştir. Aynı yıl, tekrar İstanbul Üniversitesindeki görevine dönmüştür.

1.4.1. Üniversite Çatısı Altında Halk Edebiyatı Disiplininin Teşekkülü

Tanzimat neslinden Ziya paşa, Şinasi, Namık Kemal ve Ahmet Vefik Paşa'nın dilde sadeleşme, hece veznine dönüş gibi adımlarıyla halk kültürü bakiyesine yönelim Türkiye'de halkbilimi alanında yapılacak çalışmaların habercisi olmuştur. Oğuz, Tanzimat sonrası divan edebiyatına bir karşıtlık çerçevesinde "aruz öncesine dönüş", "en eskiye dönüş" şeklinde edebiyatta başlayan değişimleri bu anlamda yeni edebiyat olmaktan ziyade "halka dönüş" olarak görmek gerektiğini söylemektedir (2014;15-22). İttihat ve Terakki'nin de iktidara gelmesiyle, Türkçülük hareketinin halk kültürünü yeni bir kültür ve edebiyatın kaynağı olarak öne çıkarma çabası, halkbilimi alanında yapılacak ilk çalışmalara kapı aralamıştır. Bu dönemde kurulan Türk Derneği, Türk Yurdu, Türk Ocaklarının öncülüğünde halkbilimi alanına katkılar sağlayacak çalışmalar yapılmıştır. Ziya Gökalp, Fuad Köprülü ve Rıza

³⁸ **Hür Söz** gazetesi ise bahsi geçen profesörlerin isimlerini vermiştir. Bu isimler Mustafa Akdağ, Eyüp Hızalan ve Melahat Özgü'dür. 18 Aralık tarihli **Milliyet** gazetesine Melahat Özgü'nün konuyla ilgili yaptığı açıklama ise şöyledir; "Erzurum'daki Atatürk Üniversitesi'nde Atatürk aleyhtarı bulunup bulunmadığı yolunda bir şey söyleyemem. Ancak, Erzurum'da yayınlanan bir gazete devamlı surette irticai mahiyette neşriyat yaparak öğrencilere tesir etmeye çalışmakta ve maalesef muvaffak olduğu da müşahade edilmektedir. Bu hususta bildiklerimi savcılığa anlattım. Rektör vekili Mehmet Kaplan'ın devamlı surette bere giydiği doğrudur. Bu bizim de dikkatimizi çekti. Profesörler kurulunda toplandık. Bu meseleyi görüştük ve Mehmet Kaplan'dan bere giymemesini rica ettik. Fakat Kaplan yine de bere giyinmekte ısrar etti. Erzurum soğuk yer olduğu için bere giymek mazur görülebilir. Fakat Mehmet Kaplan Erzurum'a gelmeden önce de bere giymiştir." (Soydaş, 2019:503-504). Bu ifadeler de Kaplan'a isnat edilen "suçlamaların" 1960'lı yılların Türkiye'sinin irtica, rejim karşıtlığı gibi yüksek reaksiyonlarla karşılanacak noktalara çekilmek istendiğini göstermektedir. Ayrıca, buna bir bereyi bahane edebilecek kadar sığ olabilen bu yılların ideolojik atmosferini de yansıtmaktadır.

Tevfik gibi isimler folklor alanında ilk ilmî yazıları yazmıştır.³⁹ Fahri Fındıkoğlu'nun 1927 yılında kuruluşuna öncülük ettiği Türk Halk Bilgisi Derneği⁴⁰ ise halkbilimi çalışmalarının yapıldığı ilk bağımsız kuruluştur ve araştırma alanında metoda verdiği önemle kendinden sonraki çalışmalara örnek teşkil etmiştir (2014:31-33). Yine bu yıllarda Halkevleri, Türkiyyat Enstitüsü, İstanbul Belediye Konservatuvarı, Türk Dil Kurumu ve Etnografya Müzesi gibi kurum ve kuruluşlar halk bilimine katkı sağlayacak çalışmalar yapmıştır ancak bunlar maddi kültür ürünlerinin derlenmesinden ibaret kalmıştır (Çek, 2017:112).⁴¹

Halkbilimi çalışmalarının ilk defa üniversite çatısı altında yürütüldüğü çalışmalar için Fuad Köprülü, Pertev Naili Boratav ve Mehmet Kaplan isimleri öne çıkmaktadır. 1924 yılında, Köprülü'nün müdürlüğünde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine bağlı olarak kurulan Türkiyat Enstitüsü⁴², Türk kültürünü ortaya çıkarmak doğrultusunda belirlediği amaçlar (Özkan, 2006:586) dahilinde halkbilimi alanına katkılar sağlayacak çalışmalar yapmıştır. Halk biliminin üniversitenin çatısı altında disiplinleşmesi yönünde ilk adım ise Pertev Naili Boratav öncülüğünde 1938 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde bağımsız bir Halk Edebiyatı Kürsüsü kurmasıyla gerçekleşmiştir.⁴³ Oğuz, Boratav'ın çalışmalarını, ulusçu çizgide seyreden önceki folklor çalışmalarından, folklorun uluslararası ve kültürlerarası

³⁹ Bunlar, Ziya Gökalp'in Halk'a doğru dergisinde çıkan "Halk Medeniyeti" yazısı, Fuad Köprülü'nün 1914 yılında İkdâm gazetesinde çıkan "Yeni Bir İlim:Halkiyat:Folk-lore" yazısı ve Rıza Tevfik'in aynı yıl Peyam gazetesinde çıkan "Folklor-Folklore" yazılarıdır (Oğuz, 2014:25,27,30).

⁴⁰ "Fındıkoğlu, XIX. yüzyılın ortalarında Avrupa'da müstakil bir bilim dalı olarak kabul görmeye başlayan folklorun Türkiye'de de aynı ciddiyetle ele alınmasını, sistemli ve bilimsel çalışmaların başlamasını arzu etmektedir. Bu amaçla Mehmet Halit Bayrı ve Yusuf Ziya Demircioğlu gibi yakın arkadaşları başta olmak üzere, konunun önemine inanan kişilerle görüşmelerini tamamlayarak 1 Kasım 1927 tarihinde Türk Halk Bilgisi Derneği'nin kuruluşunu gerçekleştirir. Artık Türk folkloru bir kurum bünyesinde toplanmış ve sistemli çalışmalar başlamıştır" (Düzgün, 2000:113).

⁴¹Bu kurum ve kuruluşların yapmış olduğu çalışmaların ayrıntılı bilgisi için bkz:Çek, Songül: "Kurumlar ve Dernek Yapıları İçinde Halkbilimini ve Halk Edebiyatının Tarihsel Gelişim Sürecine Bakış", **Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2017, s.91-114.

⁴² Kitap yayınlarının yanı sıra kuruluşun, bilimsel çalışmalarının yer aldığı "Türkiyat Mecmuası" adlı bir yayın organı bulunmaktadır. Derginin ilk altı cildi 1925-1939 tarihleri arasında yayımlanmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında bir süre çıkarılamamış daha sonraki yıllarda aralıklarla yayımlanmaya devam etmiştir. Kuruluşundan 1939 yılına kadar geçen süre içinde dergide halkbilimine katkılar sağlamış yazıların çoğunun, Köprülü'zade Mehmet Fuat'a ait olduğunu görülmektedir (Çek, 2017:97). Kurumla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Özkan, Mustafa: "İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, cilt 4, sayı 8, 2006, s.585-592.

⁴³ Kürsü 1948 yılında kapatılınca kadar, Boratav öncülüğünde Anadolu'da alan araştırmaları yapılmış, geniş bir halk edebiyatı materyali toplanmış, bunlar arşivlenmiş veya yayımlanmıştır. Boratav'ın bu araştırmalardan elde edilen malzemeye dayalı 18 kitabı, 200'den fazla makalesi vardır (Oğuz, 2014:39).

olduğunu düşünen bir anlayışa geçiş olarak görmektedir. Bu doğrultuda, kültürlerarası bu etkileşim ve benzerliklerin ele alındığı kuramsal temelli çalışmalar yapılmıştır (2014:40). Boratav'ın halkbilimi alanında yapılan çalışmalara getirdiği yenilik kuramsal yaklaşımı benimsemesi olarak görülmektedir. Ancak 1948 yılında TBMM'de çıkan karar ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesindeki halk edebiyatı Kürsüsünün kapatılması, halkbiliminin üniversite çatısı altındaki varlığını da sona erdirmiştir (Oğuz, 2014:40).⁴⁴ Halkbilimi alanında üniversite çatısı altında yapılan bu ilk çalışmalar halk edebiyatı alanında gerçekleşmiştir.

Kaplan halk edebiyatı alanında yaptırmış olduğu çalışmalar ise halkbiliminin tekrar üniversite çatısı altına girmesini sağlamıştır. Dilaver, Kaplan'ın üniversite çatısı altında bu çalışmaları gerçekleştirebilmesinde Erzurum Üniversitesindeki kurucu rolünün ve dekanlığının etkisine dikkat çekmektedir (Dilaver, 2015:271). Kaplan'ın Erzurum'da bu alanda yaptırmış olduğu doktora tezleri⁴⁵, üniversitede halk edebiyatı alanında ders verecek olan bir sonraki kuşağın tezleridir. Kaplan'ın halkbilimine katkılarını ele alan makaleler⁴⁶, yaptırmış olduğu bu çalışmalarla yetiştirdiği kadrolara istinaden onun Türkiye'de halk edebiyatının disiplinleşmesindeki öncü rolüne dikkat çekmektedir. Sakaoğlu da, 1986 yılında üniversitelerde halk edebiyatı öğretimiyle ilgili bir yazıya hazırlandığı esnada bu alanda hizmet eden hocaların tamamına yakınının Kaplan'ın doktora öğrencileri ya da bu öğrencilerin öğrencileri olduğunu fark ettiğini dile getirmektedir (1986:35).

Kaplan'ın hülyasını kurduğunu dile getirdiği yeni medeniyeti oluşturacak sentezin en önemli unsurlarından biri de Türklerin bin yıllık medeniyetine ait unsurlardır (1973b:V). Onun halk edebiyatı alanındaki çalışmaları da bu bin yıllık kültür birikimini ortaya çıkarmak çerçevesinde okunmalıdır. Erzurum'da halk

⁴⁴ Oğuz 1951 yılında da Demokrat Parti hükümeti tarafından halkevlerinin de kapatılmasıyla halkbilimi açısından bir duraklama dönemine girildiğini belirtmektedir. 1955 yılında Türk Halk Sanatlarını ve Ananelerini Tetkik Cemiyeti ve 1966 yılında Milli Folklor Enstitüsü'nün açılmasını bu duruşanlığı bozan adımlar olarak görmektedir (2014:47-49).

⁴⁵ Kaplan'ın halk edebiyatı alanından danışmanlığını yürüttüğü tezler için bkz: Ek2, s.102.

⁴⁶ Bu makaleler şöyledir; Tepeköylü, İlke: "Türkiyede'ki Üniversitelerde Yeni Dönem Halk Bilimi Çalışmaları", **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, cilt 2, sayı 2, 2017, s.313-319; Oğuz, M.Öcal: "Mehmet Kaplan ve Halkbiliminin Yeniden Üniversiteye Dönüşü", **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı** içinde (s.43-45), Yay.Haz: M.Öcal Oğuz, Ankara, Grafiker Yayınları, 2014. ; Dilaver, Düzgün: "Halk Bilimi Araştırmaları Tarihinde Prof. Dr. Mehmet Kaplan ve Atatürk Üniversitesi", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 55, 2015, s.257-272.

kahvehanelerinde tanıdığı Behçet Mahir'in halk ağzından söylediği Koroğlu Destan'ını⁴⁷ da aynı ilgiyle "binlerce yılın kültür hazineleri"nin "su gibi boş akmasına" duyduğu üzüntü üzerine kayıt altına almak istemiştir (1973b:V). Halk edebiyatından eserleri/metinleri merkeze alarak tahlil ettiği ilmî çalışmaları da bu anlamda yapmış olduğu katkılardandır. Ayrıca halk kültürüne ait maddi ve manevi unsurların kaydı için öğrencilerini teşvik etmiş, onları halk edebiyatı alanında çalışmalara yönlendirmiştir. Yaptırmış olduğu doktora tezlerinden beşi halk edebiyatı alanındadır. Bu çalışmalar halk edebiyatı ürünlerinin bir metot çerçevesinde incelendiği ilmî çalışmalardır.

Ziya Gökalp çizgisinde bir anlayışla halk kültürünü medeniyet inşasında işlenecek kaynaklar olarak gören Kaplan, edebiyatı bu kaynaklara gitmede önemli bir vasıta olarak görmektedir. Kaplan kültürel süreklilik anlayışı etrafında edebi eserlere de "tarihi seyri içinde Türk edebiyatı" (Oğuz, 1991:32) anlayışıyla yaklaşmıştır. Böylelikle, Yeni Türk Edebiyatı ve Halk Edebiyatı'ndan eserlere yönelik ilmî ilgisi ona bütüncül bir bakış vermekte, Türk tarihindeki değişim ve devamlılık hatlarını sunmaktadır. Bunun Halk Edebiyatına yönelik kısmı ise, Kaplan'a çağdaş medeniyete taşınmasını gerekli gördüğü asli kültürel değerlerin neler olduğunun tespiti yönünde kılavuzluk etmektedir. Türk modernleşmesi karşısında entelektüel konumlanışı da bu alanlarda bulduğu cevaplardan da beslenmektedir.

1.5. Yurtdışı Seminerleri, İdame Ettiği Görevler ve Ölümü

Kaplan, 1958 yılında Napoli'de bulunan Şark Enstitüsü (Institut Universitaire Oriental) tarafından düzenlenen Avrupa'da Sembolizm konulu seri konferanslara davet edilmiş, "Türk Edebiyatında Sembolizm" başlıklı bir tebliğle bu konferanslara iştirak etmiştir. Aynı yıl Padua'da düzenlenen 12. Milletlerarası Felsefe Kongresi'ne Edebiyat Fakültesini temsil etmek üzere Kaplan katılmıştır. 1974 yılında ise Mevlana'nın ölümünün 700. yıldönümü üzerine Academia Nazionale dei Lincei

⁴⁷Okay'ın aktardığına göre, Kaplan Erzurum'daki dekanlığı sırasında, Behçet Mahir'i fakülteye davet edip anlattığı Koroğlu hikayelerini, o yıllarda henüz yaygın olmayan hantal teyplerle bantlara aldırması ve Mehmet Akalın'a ilk doktora konusuna malzeme olmak üzere onları çözdürtmeye başlatmıştır. Bu metinler ancak 1973 yılında basılabilmektedir (Okay, 2003:133).

tarafından Roma'da düzenlenen seminere Kültür Bakanlığınca Türkiye'yi temsil etmek üzere gönderilmiştir.

Kaplan, daha önce değinildiği gibi 1958-1959 yılları arasında kurucu hocaları arasında bulunduğu ve dersler de verdiği Atatürk  niversitesinde, Edebiyat Fakültesi Dekanlığı ve Rektör Yardımcılığı görevlerini üstlenmiştir. 1962 yılında ise Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ölümü  zerine Yeni Türk Edebiyatı Kürsüsü Başkanlığı görevine Kaplan getirilmiştir.

1967'de Basın İlan Kurumu Genel Kurul  yeliğine, 1973'te İstanbul Üniversitesi Senatosu  yeliğine, 1974'te de Türkiyat Enstitüsüne müdür olarak seçilmiştir. Yüksek  ğretim Kanunundaki değişiklik dolayısıyla fakültelerin bölümleri için bölüm başkanlıkları teşekkül edilmesi  zerine Kaplan, 1982'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanlığına seçilmiştir. 1983'te tekrar Türkiyat Enstitüsü müdürlüğüne atanmıştır. 14 Ekim 1983'te dönemin cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu  yeliğine seçilmiştir. 1 Ocak 1984'te yaş haddinden emekli olması üzerine, vefatına kadar Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde yüksek lisans ve doktora dersleri vermeye devam etmiştir.

Kaplan, Kültür Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından kurulan kültür, dil ve edebiyat komisyonlarında vazifeler almıştır. 1981 yılında Milli Kültür Vakfı tarafından kendisine "Milli kültüre hizmet şeref armağanı" verilmiştir.

Kaplan, eşi Behice Moyuncur ile 1942 yılında evlenmiştir. Kasım 1966'da kanserden kaybettiği eşinin ölümü ardından üç dört ay sonra 1967'de Avrupa'ya yaptığı gezi onun son Avrupa gezisi olmuştur. Kaplan'ın Enginün'e bu gezi sırasında yazdığı mektuplardan, bu geziyi eşinin vefatı üzerine duyduğu üzüntüden biraz olsun kaçabilmek ümidiyle yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak, Enginün, Kaplan'ın "bütün ıstırabını ve hüznünü de Avrupa'ya" (2020:174) taşıdığını ifade etmektedir. Nitekim bu tarihlerde Enginün ile mektuplaşmalarına Kaplan'ın bu ruh hali yansımakta, bir mektubunda şu ifadeleri kullanmaktadır; "Geldiğimden beri kimse ile konuşmadım. Halbuki kendimden kurtulmak istiyordum. Ara sıra hastanedeki korkunç sahneler

gözümün önüne geliyor. Her gece yatarken onu mezarın içinde görüyorum." (2020:184).

Eşinin ölümünden yirmi yıl sonra 23 Ocak 1986'da vefat eden Kaplan'ın kabri Karacaahmette'dir. Cenazesi 24 Ocak 1986'da Beyazıt Camii'nden kalkmıştır (Gökalp, 1986:36). Ölümünün ardından gazetelerde ve dergilerde Kaplan'ın hocalığını, ilmî çalışmalarını ve Kaplan ile hatıraları ele alan yazıların bir kısmının bibliyografyası⁴⁸ **Mehmet Kaplan Hayatı ve Eserleri** kitabında yer almaktadır.

24 Ocak 1986'da ölümünden iki yıl önce, 1984'te Dergah yayınevinden Ezel Erverdi ve arkadaşları öncülüğünde yüz kişinin katıldığı bir emeklilik töreni organize edilmiştir. Öğrencilerinin Kaplan'a duyduğu minnetin de bir ifadesi olarak kendisinin bilgisi dışında, bibliyografyasının ve doktora öğrencilerinin birer yazısının yer aldığı armağan kitabı⁴⁹, Kaplan'a Maçka Otelinde gerçekleşen bu törende takdim edilmiştir. Kaplan'ın bu törende öğrencilerinin kayda geçmemesinden büyük üzüntü duyduğu bir konuşma yaptığı ve kitap karşısında çok duygulandığı emeklilik töreni ile ilgili not düşülen hatıralardandır. Kaplan armağan kitabı karşısında duymuş olduğu şükranı, katkı sağlayan öğrencilerine daha sonra ayrıca mektup yazarak da ifade etmiştir (Kerman, 2000:37,39).

1988 yılında ise doğum yeri olan Sivrihisar'daki bir caddeye kendisinin ismi verilmiştir (Enginün ve Kerman, 2000:40).

1.6. Eserleri

Kaplan'ın eserleri Türk Dili ve Edebiyatı alanında yaptığı inceleme ve araştırmaya dayalı kitaplar ile çeşitli dergiler ve gazetelerde yayınlanmış denemelerinin derlenmesi olan kitaplardan oluşmaktadır. Tanzimat'tan ve Cumhuriyet sonrasını da kapsayacak şekilde farklı dönemlerden eserlerin sadeleştirerek neşredildiği çalışmalarda da imzası bulunmaktadır. Bunun dışında, Kaplan'ın tek başına yaptığı sadeleştirme çalışmaları ve ders kitabı olarak hazırlanmış çalışmaları vardır.

⁴⁸ Bkz: **Mehmet Kaplan Hayatı ve Eserleri**, Yay.Haz. Zeynep Kerman-İnci Enginün, İstanbul, Dergah Yayınları, 2000, s. 185-192.

⁴⁹ **Mehmet Kaplan'a Armağan**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1984.

1.6.1. Ders Kitapları

Kaplan'ın açık öğretim öğrencileri için hazırlamış olduğu **Türk Dili ve Edebiyatı**⁵⁰ adlı bir ders kitabı çalışması vardır. Bunun dışında lise düzeyinde hazırlamış olduğu ders kitapları da vardır. Bunlardan **Edebiyat Lise 1**⁵¹ ve **Edebiyat Lise 2**⁵² kitapları, Türklerin İslamiyet öncesi devir, İslami devir ve Batılılaşma devirlerine ait hikaye, şiir, tiyatro ve deneme türlerinden seçilen metinlerin yer aldığı, gerekli görülen yerlerde açıklamaların eklendiği ve ardından sorularla düşündürölmek istenen noktalara dikkat çekilen kitaplardır. **Edebiyat Lise 3**⁵³ ise bu üç devreyle ilgili Türk edebiyatçıları tarafından yapılan çalışmaların bazı kısımları ile dış Türk edebiyatı ve dünya edebiyatından eserlerin bazı kısımlarının verilip, bunlarla ilgili açıklamaların yapıldığı ardından ilgili soruların yer aldığı bir kitaptır. Bu lise kitapları, öğretmen ve öğrencilere bu eserleri ele alırken tahlile ve kıyasa dayalı bir anlayışı telkin eden çalışmalardır. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nde lise edebiyat kitapları için belirlenen müfredat⁵⁴ göre hazırlanmış (1977a:VII) kitaplardır.

Bu ders kitaplarının, Kaplan'ın yeni nesillerin maruz kaldığı ve onun eleştirilerinin de hedefi olduğu eğitim sisteminin niteliksizliği ile ilgili kaygılar etrafında şekillendiği düşünülebilir. Nitekim kitapların içeriği, Kaplan'ın kültüre ve tarihe yönelik yaptığı şuur vurgusunun doğrultusunda, yeni nesilleri, Türk ve dünya kültür birikimiyle tanıştırmayı amaçlar görünmektedir.

1.6.2. Sadeleştirme ve Metin Neşri Çalışmaları

Kaplan'ın öğrencileriyle birlikte hazırladığı sadeleştirme ve metin neşri çalışmaları, kültüre dair bir şuur oluşması için önemsendiği kültürel kaynaklara dönüş vurgusu doğrultusunda katkılardır. Bu anlamda bu çalışmaları, bu şuurun oluşması için kültür eserlerine yönelik korumaya, kayıt altına almaya ve ilmî olarak incelemeye çektiği dikkat bağlamında görmek gerekmektedir. Kaplan'ın ilk metin neşri çalışması olan

⁵⁰ Kaplan, Mehmet: **Türk Dili ve Edebiyatı**, Ankara, Yaykur Açık Yüksek Öğretim İdaresi, 1976.

⁵¹ Kaplan, Mehmet: **Edebiyat Lise 1**, Ankara, Devlet Kitapları, 1976.

⁵² Kaplan, Mehmet: **Edebiyat Lise 2**, İstanbul, Devlet Kitapları, 1977.

⁵³ Kaplan, Mehmet: **Edebiyat Lise 3**, İstanbul, Devlet Kitapları, 1977.

⁵⁴ Müfredat, **Tebliğler Dergisi**'nin 4 Ekim 1976 tarihli, 1901 sayılı nüshasında yayınlanmıştır (1977a:VII).

Köroğlu Destanı⁵⁵, diğer metin neşri çalışmaları gibi öğrencileriyle yapmış olduğu ortak bir çalışmadır. Bu çalışma, Kaplan'ın Türk kültür birikimine yönelik bir şuur etrafında çağdaş Türk kültürünü inşa edecek olan yeni nesillere, kültürel kaynakları sunmak konusunda bir katkı olarak görülebilir.

Kaplan'ın Yeni Türk edebiyatına ait eserlerin yer aldığı neşir çalışmaları da bu anlamda Batılılaşma dönemine yönelik bir şuur oluşturmayı hedeflemektedir denebilir. Bu çalışmalar, Batılılaşma devrine ait eserlerin dönemsel olarak derlendiği, böylelikle çağdaş Türk düşüncesinin seyrini bütüncül olarak görme imkanını sunan çalışmalardır. Bu eserler şöyledir; **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi 1 1839-1865**⁵⁶, **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II 1865-1878**⁵⁷, **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi III**⁵⁸, **Atatürk Devri Fikir Hayatı (2 cilt)**⁵⁹, **Devrin Yazarlarının Kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal (2 cilt)**⁶⁰, **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi IV**⁶¹, **Atatürk Şiirleri**⁶², **Atatürk Devri Türk Edebiyatı (2 cilt)**⁶³, **Cenap Şehabeddin Bütün Şiirler**⁶⁴, **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi V**⁶⁵.

⁵⁵ Kaplan, Mehmet: **Köroğlu Destanı**, Haz. Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın, Muhan Bali, Ankara, Sevinç Matbaası, 1973.

⁵⁶ **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi 1 1839-1865**, Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1974.

⁵⁷ **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II 1865-1878**, Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978.

⁵⁸ **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi III**, Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Zeynep Kerman, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1979.

⁵⁹ **Atatürk Devri Fikir Hayatı (2 cilt)**, Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Necat Birinci, Abdullah Uçman, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.

⁶⁰ **Devrin Yazarlarının Kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal (2 cilt)**, Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.

⁶¹ **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi IV**, Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Zeynep Kerman, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1982.

⁶² **Atatürk Şiirleri**, Haz. Mehmet Kaplan, Necat Birinci, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982.

⁶³ **Atatürk Devri Türk Edebiyatı (2 cilt)**, Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Necat Birinci, Abdullah Uçman, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982.

⁶⁴ **Cenap Şehabeddin'in Bütün Şiirleri**, Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Abdullah Uçman, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984.

⁶⁵ **Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi V**, Haz. Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Zeynep Kerman, İstanbul, M.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1989.

Kaplan'ın yapmış olduğu **Bize Göre, Gurebahane-i Laklakan, Frankfurt Seyahatnamesi**⁶⁶, **Türkçülüğün Esasları**⁶⁷, **İntibah**⁶⁸ gibi sadeleştirme çalışmaları da Türk kültürüne yönelik aynı kaygılar etrafında yapılmış çalışmalardır.

1.6.3. İlmî Çalışmaları

Kaplan'ın ilk araştırma çalışması 1942 yılında teslim ettiğı **Namık Kemal, Hayatı ve Eserleri**⁶⁹ adlı doktora tezidir. Kaplan bu çalışmada, Namık Kemal'i ve eserlerini döneminin çerçevesinde ilmî olarak değerlendirmeye çalışmıştır. Ayrıca bu tez, Ali Nihad Tarlan'ın çalışmasından sonra edebiyat alanında yapılmış ikinci doktora çalışmasıdır. Yeni Türk Edebiyatı alanında ise yapılan ilk doktora tezidir (Çeri, 2006:610). 1943 tarihinde yazdığı ancak 1946 yılında basılan **Tevfik Fikret ve Şiiri**⁷⁰ adlı doktora tezi ise, daha sonra genişletilerek **Tevfik Fikret Devir Şahsiyet ve Eser**⁷¹ adıyla yayınlanmıştır. Kaplan, kendisinden önce yapılmış Tevfik Fikret ve Namık Kemal çalışmalarını tahlil ve tetkikten yoksun, övme ve yermeye dayalı değerlendirmeler olarak zayıf bulmaktadır (1948c:5 ; 1946b:VII). Bu yüzden çalışmalarını belli metotlar çerçevesinde, ilmî bir şekilde ele almıştır. Tanzimat ve Serveti Fünun nesillerinin temsil gücü yüksek bu iki isim ve eserlerinin incelendiğı bu çalışmalar, kültür-medeniyet değişimleri süreçlerinde yaşanan zihniyet dönüşümlerinin ortaya koyulmaya çalışıldığı eserlerdir.

Şiir tahlilleri 1⁷² adlı takdim teziyle profesörlük unvanını aldığı eseri 1953'te yayınlanmıştır. Otuz dört şairin birer eserinin incelendiğı 1965'te ilk baskısı yapılan **Şiir Tahlilleri 2 Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**⁷³ kitabı ise, Cumhuriyet'in 50. yıldönümü dolayısıyla 1973'te ilave edilen otuz yedi şiir incelemesiyle **Cumhuriyet**

⁶⁶ **Bize Göre, Gurebahane-i Laklakan, Frankfurt Seyahatnamesi**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969.

⁶⁷ **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi 1970.

⁶⁸ **İntibah**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1972.

⁶⁹ Kaplan, Mehmet: **Namık Kemal Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1948.

⁷⁰ Kaplan, Mehmet: **Tevfik Fikret ve Şiiri**, İstanbul, Türkiye Yayınları, 1946.

⁷¹ Kaplan, Mehmet: **Tevfik Fikret Devir Şahsiyet Eser**, İstanbul, Bilmen Basımevi, 1971.

⁷² Kaplan, Mehmet: **Şiir Tahlilleri 1 (Akif Paşadan Yahya Kemal'e Kadar)**, İstanbul, Anıl Kitabevi, 1954.

⁷³ Kaplan, Mehmet: **Şiir Tahlilleri 2 Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**, İstanbul, Baha Matbaası, 1965.

Devri Türk Şiiri⁷⁴ olarak yayınlanmıştır. Bu kitap daha sonraki baskılarda tekrar **Şiir Tahlilleri 2: Cumhuriyet Devri Türk Şiiri** olarak yayınlanmaya devam etmiştir. Ele aldığı şiirleri kendi geliştirmiş olduğu metin tahlili metodu ile incelediği bu iki çalışmada Kaplan, devrinin ruhunu temsil etmesi açısından öne çıktığını düşündüğü eserleri kronolojik olarak ele almış, "devirlerin ve şahsiyetlerin orijinal taraflarını, tem ve üsluba ait müşahhas misaller vasıtasıyla" ortaya koymaya çalışmıştır. Bunun sonucunda her bir neslin ortak tem ve üslubunda ifadesini bulan ortak bir duyuş ve düşünüş tarzı olduğu kanaatine varmıştır (1998:11). Tanzimat'tan kendi gününe kadar gelen eserlerin incelendiği bu iki çalışma, edebiyat üzerinden Çağdaş Türk düşüncesinin evrildiği yönü ortaya koyan çalışmalardır.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ölümünün ardından "şiirleri üzerine kapanmış ve bu aziz dostla biraz daha fazla sohbet etmek için onları tahlile çalışmıştım" diyen Kaplan'ın bu çalışmasının ürünü olan 1963'te yayınlanan **Tanpınar'ın Şiir Dünyası**⁷⁵ eseri, onun hocasına duyduğu vefanın ve onu genç nesillere tanıtmaya arzusunun da bir ifadesidir. Tanpınar'ın şiirlerinin incelendiği bu eserde ve ilk baskısı 1979 yayınlanan **Hikaye Tahlilleri**⁷⁶ eserinde de metin tahlili metodunu tatbik etmiştir. Bu kitapta yer alan hikaye tahlilleri, Tanzimat sonrası hikayeciliği ve düşünce dünyasının panoramasını ortaya koymaya çalışmaktadır. Tahlile mevzu olan hikayelerin de yer aldığı bu eserin 1984'te yayınlanan ikinci baskısına üç yeni hikaye daha eklenmiştir.

Halk Edebiyatı üzerine yaptığı bir çalışma olan **Oğuz Kağan Destanı**⁷⁷ adlı eseri ise bu destan özelinde göçebe Türk medeniyetinin zihniyet dünyasını tahlil edildiği bir çalışmadır. **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1**⁷⁸, **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2**⁷⁹ ve **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3: Tip Tahlilleri**⁸⁰, Kaplan'ın 1940'lı yıllardan itibaren bazılarını daha önce **Hareket, Milli Kültür, Hisar, Çağrı, İstanbul Enstitüsü Dergisi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,**

⁷⁴ Kaplan, Mehmet: **Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**, Ankara, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50.yıldönümü yayınları:7, 1973.

⁷⁵ Kaplan, Mehmet: **Tanpınar'ın Şiir Dünyası**, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1963.

⁷⁶ Kaplan, Mehmet: **Hikaye Tahlilleri**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1979.

⁷⁷ Kaplan, Mehmet: **Oğuz Kağan Destanı**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1979.

⁷⁸ Kaplan, Mehmet: **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1979.

⁷⁹ Kaplan, Mehmet: **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1987.

⁸⁰ Kaplan, Mehmet: **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1985.

Türkiyat Mecmuası dergisi gibi dergilerde yayınladığı, Halk Edebiyatı ve Yeni Türk Edebiyatına ait eserleri ilmî bir şekilde incelediği makalelerinin yer aldığı çalışmalardır. Kaplan, Türk tarihinin İslamiyet öncesi devri, İslami devir ve Batılılaşma devri eserlerini incelediği bu çalışmalarında ona geniş bir anlamlandırma imkanı sağlayan metin tahlili metodunu uygulamıştır. Buna göre, farklı medeniyet dairelerine mensup eserlerin her birinde farklı zihniyet dünyalarının temsili olan başka bir tipin öne çıktığını keşfetmiştir. Ona göre, her biri farklı bir değerler sistemini temsil eden bu tipler, medeniyet değişmesi gerçekleştiğinde farklılaşabildiği gibi, değişerek devam da edebilmektedirler. Bu anlamda tip tahlilleri, Kaplan'a, Türklerin kültür ve medeniyet değişmelerine dair merhaleleri, bu süreçlerde gerçekleşen değişim ve devamlılıkların izlerinin sürülebileceği bir imkan sağlamıştır.

1.6.4. Denemeleri

Kaplan'ın çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanmış,⁸¹ Alain'in yazar olarak düşünme tavsiyesi doğrultusunda kaleme aldığı, "küçük düşünme egzersizleri" (2016b:11) olarak gördüğü 2500'ü aşkın denemesi vardır.⁸² Bu denemelerin 1000'i aşkın kısmı kitaplarına alınamamıştır. Bu denemeler metin tahlillerine, eser/yazar değerlendirmesi ve karşılaştırmalarına, döneminin güncel siyasetine ve Türk modernleşmesine ilişkin görüşlerine yer verdiği metinlerdir. Kaplan'ın "kitap haline getirmeyi asla düşünmemiştim" (2016b:11) dediği bu denemelerin kitaplaşmasında Dergah Yayınlarının, özellikle de Ezel Erverdi'nin ve öğrencileri Orhan Akay, Birol Emil, Zeynep Kerman ve İnci Enginün'ün emekleri zikredilmelidir.

⁸¹ Bu dergi ve gazeteler şunlardır; Bayrak, Belediye İstanbul, Boğaziçi, Bizim Türkiye, Büyük Türkiye, Cennet Çeşmesi, Çağlayan, Çağrı, Çevre Koruma, Çığır, Dialogues, Divan, Edebiyat Dünyası, Elif, Emre, Gençlik, Halk Eğitimi, Hareket, Havadis, Her Yönde Türke Doğru, Hisar, Hürsöz, İnkılapçı Gençlik, İstanbul, İstanbul Enstitüsü Dergisi, Kaynaklar, Komünizme Karşı Mücadele, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Kültür ve Sanat Dergisi, Maya, Meydan, Milli Kültür, Milliyet, Orta Doğu, Ölçü, Pınar, Sanat ve Edebiyat Gazetesi, Şadırvan, Tarla, Tasvir-i Efkar, Tercüman Gazetesi, Thy Magazin, Töre, Türk Dili, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Türk Dünyası, Türk Düşüncesi, Türk Edebiyatı, Türk Kültürü, Türk Yurdu, Türkiyat Mecmuası, Türkiye Gazetesi, Uşak Halk Eğitimi Dergisi, Ülkü, Varlık, Vatan Gazetesi, Yazı Dergisi, Yeni Adam, Yeni Gazete, Yeni Sabah Gazetesi, Yeni Ses, Yenilik, Yol, Yönelişler, Zeytindalı, Ziya Gökalp (Enginün, 2020:16-17 ; Dergah, 1984:28-29).

⁸² Kaplan bu denemelerin bazılarında K.Domaniç, Osman Okatan, Osman Selçuk, Nuri Hisar, Ruhi Çınar, Nuri Tarhan takma isimlerini kullanmıştır. **İstanbul Dergisi**'ndeki isimsiz yazılar da kendisine aittir (Enginün ve Kerman, 2000:27)

Nesillerin Ruhu⁸³ Kaplan'ın denemelerinin yayınlandığı ilk kitaptır. Ayrıca Dergah Yayınlarından ilk basılan kitap olma özelliğini de taşımaktadır. Kitap, Türk modernleşmesi serüveninin çağdaş Türk kültürüne kazandırdıkları ve kaybettirdiklerinin panoramasının verildiği bir yazıyla başlamaktadır. Eser, bu kazanımlara sahip çıkacağı gibi kayıpları da telafi edeceğinden umut edilen Kaplan'ın "yeni" milliyetçilik anlayışının manifestosu niteliğindeki yazıların bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. "Yeni" milliyetçiliğin ayırt edici özelliği olarak kendinden önceki nesillerin göz ardı ettiği Türk milleti için yaşatıcı olan manevi kuvvetlere sahip çıkılması teması eserin en temel vurgusu olarak öne çıkmaktadır. Bu anlamda, kitap, Kaplan'ın milliyetçiliğinin üzerine kurulu olduğu, döneminin güncel siyasetine karşı sivrilmiş komünizme karşı mücadele reaksiyonunun ana hatlarını da ortaya koyan yazılardan oluşmaktadır.

Büyük Türkiye Rüyası⁸⁴ kitabı, yoğunlukla çağdaş Türk medeniyetine milli tonunu verecek olan değerlerin ele alındığı **Nesillerin Ruhu**'ndan sonra, çağdaş medeniyet yolundaki Türkiye için temel meselelerin ne olduğunun belirlendiği yazıların bir araya gelmesinden oluşmuş gibidir. Bu meseleler de eğitim, köy ve sanayi davası olarak öne çıkmaktadır. Bu davalar, döneminin güncel siyasetine dair Kaplan'ın antikomünist çerçevesinden beslenen bir çizgide işlenmektedir. Türk milletinin kültürel değerlerinden vazgeçmeme vurgusunun öne çıktığı yazılarla, demokrasi ilim ve tekniğin benimsenmesi gereken çağdaş değerler olarak öne çıktığı yazıların birlikte yer aldığı kitap, bu anlamda Kaplan'ın kültür ve medeniyet terkiğini ortaya koymaktadır.

Edebiyatımızın İçinden,⁸⁵ Kaplan'ın bir çok yazarla ilgili genel değerlendirmeler ve kıyaslamalar yaptığı, bazı eserlerin biçim ve içeriğine dair tahlillerinin ve değerlendirmelerinin olduğu yazılarından oluşmaktadır. Dergah Yayınlarının Kaplan'ın bu tarz yazılarını bir kitapta toplama arzusu ile kitabın ikinci baskısı genişletilmek istenmiş, ancak onun bu tarz yazılarının sayısının çokluğu Dergah

⁸³ Kaplan, Mehmet: **Nesillerin Ruhu**, İstanbul, Hareket Yayınları, 1967.

⁸⁴ Kaplan, Mehmet: **Büyük Türkiye Rüyası**, İstanbul, Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları, 1969.

⁸⁵ Kaplan, Mehmet: **Edebiyatımızın İçinden**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1978.

ekibine bunların bir kısmını **Edebiyatımızın Bahçesinde Dolaşırken**⁸⁶ adlı başka bir eserde toplama kararını verdirtmiştir (2018a:6).

TBMM'nin Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 2. maddesinde Türk eğitiminin amaçlarından biri "Türk milletinin bütün fertlerini...Türk milletinin kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren yurttaşlar olarak yetiştirmek" olarak belirlenmiştir (1977b:4). Milli Eğitim Bakanlığının kanunda geçen kavram ve cümleleri açıklamak üzere konunun ilgililerine başvurduğunu aktaran Kaplan, kitabın önsözünde kendi payına Türk milletinin kültürel değerlerini açıklamak bahsinin düştüğünü belirtmektedir (1977b:3). **Türk Milletinin Kültürel Değerleri**⁸⁷ kitabı bunun üzerine hazırlanmıştır. Bu çalışma Kültür Bakanlığı Kültür Şurasına sunduğu 1982 tarihli bir rapor, din kültür ilişkisini anlatan bir yazı ve 1976 yılında Milli Güvenlik Akademisine verdiği **Kültür Millet ve Ordu** başlıklı konferansın eklenmesiyle, daha sonra **Kültür ve Dil**⁸⁸ adıyla basılmaya başlamıştır. Bu kitap, Kaplan'ın dile ve kültüre bakışını geniş ölçüde ortaya koyan bir eserdir.

Büyük Türkiye Rüyası'nın ilk baskısında denemeler adlı bir bölüm altında yayınlanan yazılar daha sonraki baskılarında bu kitaptan çıkarılmıştır. Bu kitaptan çıkarılan yazılara başka yazılar da eklenerek **Sevgi ve İlim**⁸⁹ kitabı oluşturulmuştur. Çok geniş bir konu aralığını kapsayan yazılarından doğrudan sosyal meseleleri konu edinmeyenleri ayrı bir kitapta toplama isteği Dergah ekibini bu kitabı bastırmaya sevk etmiştir (2018b:5).

Kaplan, Ahmet Hamdi Tanpınar'la ilgili 27 makale ve deneme, 6 önsöz ve liseler için yazdığı edebiyat ders kitaplarında yer alan onun metinleriyle ilgili açıklama yazıları yazmıştır. **Yavaş Yavaş Aydınlanan Tanpınar**,⁹⁰ Zeynep Kerman'ın da katkısıyla bu yazıların bir araya getirildiği bir kitaptır. 27 makaleden 17'si ilk defa bu kitapta yayınlanmıştır (2015e:8). Bu yazılarda Kaplan, Tanpınar'ın sanatçı ve ilmî yönünü ve bu alanlarda etkilendiği kaynakları ele almakta, eserlerinin tahlilini ve değerlendirmelerini yapmaktadır.

⁸⁶ Kaplan, Mehmet: **Edebiyatımızın Bahçesinde Dolaşırken**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2007.

⁸⁷ Kaplan, Mehmet: **Türk Milletinin Kültürel Değerleri**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1977.

⁸⁸ Kaplan, Mehmet: **Kültür ve Dil**, İstanbul, Dergah, 1982.

⁸⁹ Kaplan, Mehmet: **Sevgi ve İlim**, İstanbul, Dergah, 2002.

⁹⁰ Kaplan, Mehmet: **Yavaş Yavaş Aydınlanan Tanpınar**, Dergah, 2015.

Yunus Bir Haber Verir⁹¹, Kaplan'ın Yunus'la ilgili deneme ve incelemelerinin bir arada toplandığı bir eserdir. Bu kitapta yer alan inceleme yazılarının bazıları daha önce **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1** eserinde yer almış olan yazılardır. Kitapta Kaplan'ın öğrencisi Orhan Okay'ın, Kaplan'ın Yunus'u hangi temalar etrafında ele aldığını ve bir diğer öğrencisi İnci Enginün'ün de Kaplan'ın Yunus'tan alıntılarını ele aldığı iki yazı da yer almaktadır. Kaplan için, Yunus ve ondan mülhem değerler kültür ve medeniyet terkihi çerçevesinde Türk-İslam kaynağından devşirilecek kıymetler için bir referanstır. Bu kitap, bu kıymetlerin neler olduğunu ortaya koyan yazılardan oluşmaktadır.

Kaplan'ın dergi ve gazetelerde toplanmış denemelerinden oluşan bu kitapların yanı sıra **Türk Kültür ve Medeniyeti Makaleler**⁹² ve **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar 1**⁹³ adlı çok yazarlı kitaplarda birer bölümden oluşan yazıları bulunmaktadır. Kaplan'ın bu yazıları öğrencileri tarafından hazırlanan armağan eserlerde yer alan bibliyografyalarda yer almamaktadır. Okay'ın aktardığına göre 1974 yılında Harp Okullarında okutulmak üzere bir kültür dersleri programı planlanmıştır. Aynı yıl Atatürk Üniversitesi de benzer bir programın "Türk Kültür ve Medeniyeti" adlı bir ders ile çeşitli fakültelerde okutulmasıyla ilgili olarak bir komisyon kurmuş, bu komisyon kültür konularıyla ilgilenen yazarların fikirlerine ve katkılarına başvurmuştur. Mehmet Kaplan da konuyla ilgili görüşlerine danışılan yazarlardan ve bu doğrultuda onun ve diğer yazarların göndermiş olduğu yazılardan aynı adlı bir kitap çıkmıştır (2003:8). **Türk Kültür ve Medeniyet Makaleler** adlı çalışmada Kaplan, kültür ve medeniyet kavramlarının ihtiva ettiği manalara odaklanmaktadır. Bununla birlikte, kültürel dönüş, kültürün işlenmesi gibi kültür ve medeniyet değişimleri hadisesinde dikkat çektiği noktaları ele almaktadır. **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar 1** adlı eserinde de Kaplan yine kültürün işlenmesi meselesi etrafında Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin maddi ve manevi bütün kültürel kıymetlerine yönelik ilmî bir tavrı telkin etmekte, bu

⁹¹ Kaplan, Mehmet: **Yunus Bir Haber Verir**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2015.

⁹² Bkz: **Türk Kültür ve Medeniyeti (Makaleler)**, Ankara, Atatürk Üniversitesi Türk Kültür ve Medeniyetini Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1976, s.53-83.

⁹³ Kaplan, Mehmet: "Doğu Anadolu'da Kültür Hayatının Yeniden Canlandırılması", **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar 1** içinde (s.135-143), İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1992.

kıymetlerin çağdaş terkipler doğrultusunda işlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu kitabın serisinin 3. cildinin önsözünde kitabın, "yeni Şark meselesi olarak bölgede sun'i bir devlet kurdurma çabası içinde" "Türkiye Türklüğü'nün soy, tarih, vatan, inanç, ülkü, kültür ve kader birliği şuurundan kaynaklanan milli birlik ve bütünlüğü tahribe" (1992:V) karşı mücadele ekseninde ilmî gerçeklere dayanan bir çalışma yapma gereğinin bir ürünü olduğu aktarılmaktadır. Bu anlamda, Kaplan'ın bu kitapta yer alan yazısı da soğuk savaş döneminde antikomünist çerçevede öne çıkardığı kültür vurgusunun Doğu ve Güneydoğu etrafındaki vurgularını içermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

MEHMET KAPLAN'IN TÜRK MODERNLEŞMESİNE İLİŞKİN ENTELEKTÜEL KONUMU

Mehmet Kaplan'ın, uzmanlık alanı Yeni Türk Edebiyatı olan bir bilim insanı oluşu, onu Türk modernleşmesiyle ilgili olarak referans bir konuma yerleştirmektedir. Bu kimliği dolayısıyla inşa ettiği tahlili metodunun izinde, 19. yüzyıla ve Cumhuriyet dönemine ait Türk edebiyatı üzerine zengin bir okuma repertuarıdır ki, Türk modernleşmesi meselesine onu doğrudan müdahil etmektedir. Öte yandan, Halk Edebiyatı alanında da çalışmalar yapmış olması Kaplan'a Türk tarihinin farklı medeniyet evrelerini kıyaslama imkanı vermektedir. Bu anlamda Kaplan'a, Türk modernleşmesine dair entelektüel konumlanışında, Yeni Türk edebiyatı ve Halk Edebiyatı sahasından eserler üzerinde yaptığı tahlillerin kılavuzluğu eşlik etmektedir. Medeniyet edebiyat ilişkisi bağlamında, ele alınan eser ve isim odaklı çalışmaları, göçebe devirden Cumhuriyet devrine kadar Türk tarihinde yaşanan zihinsel dönüşümleri ortaya koymaktadır. Bu anlamda, çağdaş Türk düşüncesi bağlamında Kaplan'ın bu çalışmaları önemli birer kaynaktır.

Türkiye'nin özellikle de 2. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkilerde Batı bloğunda konumlanışı, yanı sıra yaşadığı ciddi iktisadi değişimler, Türk düşüncesinde modernleşme serüvenini merkeze taşımıştır. Bu dönemde Şerif Mardin, Niyazi Berkes, Mümtaz Turhan ve Hilmi Ziya Ülken gibi düşünürler de Türk modernleşmesi meselesine yoğunlaşmaktadır. Bu anlamda, Türk modernleşmesini, Tanzimat'la ortaya çıkan yeni aydın kesimin Batılı değerlerle tanışmasıyla, halk ile aydın kesim arasında meydana gelen kültürel tabakalaşma ve bunun yarattığı krizler etrafında ele almışlardır (Tanpınar, 2016:144-145; Ülken, 1979:46; Berkes, 2011:202-203; Mardin, 2018:25). Kaplan da Türk modernleşmesini bu dönemde benzer bir anlayışla sorunsallaştırmış, meseleye dair konumlanışını çeşitli dergi ve gazetelerde yer almış denemeleri ile ortaya koymuştur. Bu anlamda, Kaplan'ın kitaplarında, dergilerde ve gazetelerde yer almış, kültür-medeniyet değişimleri etrafında ele aldığı meseleleri tartıştığı denemeleri, Kaplan'ın edebî

eserler üzerinden gerçekleştirdiği okumaları Türk modernleşmesi etrafında nereye koyduğunu, nasıl değerlendirdiğini açığa çıkaran kaynaklardır.

Bu bölümde Kaplan'ın uzmanlık alanından güçlü bir aktarım ile inşa ettiği Türk modernleşmesi ile ilgili bakışı, arayışları tartışılacaktır. Bu anlamda, çalışmanın bu bölümüne ona Türk modernleşmesine dair bütünsel bir bakış imkanı sunan ilmî çalışmaları ve ilmî çalışmaları yoluyla edindiği çıkarımların ve Anadolu'yu çevreyle ilişkisinin kesişiminde yoğrulan, Türk kültür ve medeniyet değiştirmelerine dair fikirlerinin yer aldığı denemeleri kaynaklık etmiştir.

2.1. Mehmet Kaplan'ın Türk Modernleşmesine Dair İlk Vurguları

Kaplan'ın Türk modernleşmesini konu alan ilk yazılarındaki vurguları, onun kültür ve medeniyet terkipini temellendirme yolunda ilk işaretler olarak görülebilir. Kaplan, bu ilk vurgularını yazı hayatının ilerleyen dönemlerinde de kuvvetlendirmiştir.

"**Oğuzlar**"¹, Kaplan'ın yayınlanan ilk yazısıdır. Yazının girişinde, çeşitli milliyetçi temellere konu olan Türklüğün muhtevasını belirlemek ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir. Türklerin sarı ırktan da Moğollardan da gelmediğini vurgulayarak, Türklerin kültür ve medeniyetini temsil eden esas kitle olarak gördüğü Oğuzlara odaklanmaktadır. Yazının kalın bir şekilde altını çizdiği nokta Oğuzlar da var olduğu iddia edilen "yabancı bir unsuru hazmedemeyen içtimai uzviyet"tir. Kaplan, başka yazılarında da milli şahsiyete aykırı kültürel alışverişlerin olduğu Türk devletlerinin yok olduklarına dikkat çekmektedir. Bu anlamda, burada Oğuzların yabancılaşıma karşı altı çizilen reaksiyoner, isyankar tutumu, Anadolu'yu inşa eden Türklüğün başlangıcından itibaren muhafaza ettiği bir milli şahsiyetinin olduğu şeklindeki düşüncenin altını doldurmaya dönüktür. Kaplan, Anadolu'nun Oğuz halkını bugün Türk milletinin "yıkılmaz temeli olan köyleri" kuran ve "memleketin bünyesini teşkil eden, zaferlerini kazanan, şerefini müdafaa ve muhafaza eden" unsur olarak görmektedir. Bu anlamda, Kaplan'ın Oğuzlar üzerinden ele aldığı milli şahsiyet vurgusu, onun Türk modernleşmesinde kültür vurgusu ile altını çizdiği kolektif bilinçaltındaki kıymetlere çektiği dikkatin ilk işaretleridir. Nitekim yazıdaki diğer bir

¹ Mehmet, Kaplan: "Oğuzlar", **Hareket Dergisi**, Sayı 1, 1939, s.19-21.

vurgu olan Anadolu medeniyetlerinde idarenin Oğuzların dışındaki kapıkullarına geçtiğinde, düzenin bozulup, sürecin Osmanlı İmparatorluğu'nun "hasta adam" oluşuna kadar gittiğidir. Oğuz'un temsil ettiği bu değerlerden kopuşun yok olmakla eşdeğer tutulduğu bu bağlam, Kaplan'ın Türk modernleşmesine yönelik eleştirilerinin bu nevi kopuşlarla ilgili olacağının haberini daha ilk yazısında vermektedir.

Kaplan, yazı hayatı boyunca basmakalıp fikirlerle mücadelede bilime davet eden bir bilim insanı olarak, fikirlerinin arkasını dolduran referanslarından da söz etmektedir. Nitekim, Türk modernleşmesine yönelik milli ve manevi değerleri hesaba katmayışına dair eleştirilerinin altını dolduran faktörün ilme aykırılığı ile ilgili olduğu şeklindeki bir vurgusu vardır ve bu vurgu ile ezberden, ideolojik bir yerden konuşmadığının haberini verir görünmektedir. 1947 yılında kaleme aldığı "**İçtimai Şuuraltı ve Edebiyat**"² yazısında da 20. yüzyılda modern psikolojinin insanı idare eden akıldışı kuvvetlerin varlığına çektiği dikkat hatırlatılmaktadır. İnsanı ve toplumu maddi boyuta indirgeyen materyalist akımlarla ilgili eleştirilerinin de ilk işaretlerini bu yazıda vermektedir. Bu yazıda, bilinçaltını idare eden manevi kuvvetlerin bu denli önemli bir faktör olmasının yanında, bizdeki dini hayat ve dini duyguların bastırılmaya çalışılmasına dikkat çekilmekte, toplumsal nizamsızlıkların nedeni burada aranmaktadır (2016b:151-153). Bu anlamda, 20. yüzyılda yükselen, modernliğin eleştirildiği bir çizgideki sosyal bilim literatürünün, Kaplan tarafından Türk modernleşmesinin kopuş tezlerine karşı maziye hesaba katma gibi bir kaygı etrafında yaslanılacağına da daha bu yıllarda haberi verilmektedir. Nitekim, Oğuz, rejimin kurucularından farklı olarak sosyolojiye değil de felsefe ve psikolojiye yönelen ilgiyi, gerçekliğin irrasyonel boyutlarını vurgulamaya, bilinç incelemelerine ve zamanın farklı yorumlanması gibi imkanlar vermesinden ötürü olarak yorumlamaktadır (2015:101). Modern psikolojinin insanı ve dolayısıyla cemiyeti idare ettiğini düşündüğü kuvvetleri açıklarken Kaplan, entelektüel serüveninin ilerleyen yıllarında Jung'un kolektif bilinçaltı kuramına dayanmaktadır. Bu noktaya daha sonra değinilecektir. Nitekim, Kaplan'ın Türk modernleşmesine dair en vurgulu eleştirileri de, "kendimizi bilmemek" vurgusu etrafında ilmî bir tavırdan

² Mehmet, Kaplan: "İçtimai Şuuraltı ve Edebiyat", **Hareket Dergisi**, Sayı 9, 1947a, s.2-4.

yoksunluğuna işaret edilen, Anadolu'nun bu ruhi kuvvetlerine yönelik görmezden geliş olacaktır. Bu anlamda bir vurgunun ilk işareti olan "**Oğuzlar**" yazısını takip eden yazılarla, 1940'lı yıllarda da bunun işaretleri verilmektedir. "**Anadolu'nun Kuvvetleri**"³ yazısında da Avrupalılaşmayı şuursuzlaştıran noktanın bu bilmemeden ileri geldiğine dikkat çekmektedir. Kaplan'ın bu anlamda modernleşmeye dair yazılarında tarih şuuru etrafında dikkat çektiği bilmek vurgusunun, bir milletin "kuvvet ve zaaf"larına dair bir farkındalıktan devşirilecek gücün önemiyle ilgili olduğu daha bu yazıda ortaya koyulmaktadır. Yine bu yazıda da Anadolu'nun dindarlığı, Müslümanlığı etrafında kurulan sosyal hayatının altı çizilerek, bu ruhi kuvvetlerin Anadolu'daki etkinliği ortaya koyulmaktadır. Bu anlamda, bu gerçeği göz ardı eden girişimler, Anadolu'nun yok oluşu ile eş tutulmaktadır. Milletin esası sayılan ve hâlihazırdaki etkinliğinin altı çizilen Anadolu'ya has kıymetlerle ilgili bu vurguların, Kaplan'da tekrarlayan bir vurgu olduğu görülmektedir. Bu vurgu, Kaplan'ın Türk modernleşmesinde telkin ettiği terkipçi anlayışının bizden devam edecek unsurlarına yönelik çekilen dikkattir.

Bu vurgunun tekrar edildiği bir diğer yazı olan "**Anadolu'nun Ruhü**"⁴ yazısında, bu kıymetlerin çağdaş bir Türk kültürü açısından, hâlihazır açısından nereye denk düşeceği ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda, Kaplan'ın Türk modernleşmesine dair arzu ettiği terkinin ilk ifadelerinin 1940'lı yıllarda yazılmış bu yazıda ortaya koyulduğu görülmektedir. Kaplan'ın terkip anlayışının kilit noktalarından olan kültürel işleme konusu bu yazıda, Anadolu'da var olan ve büyük kütlenin hala muhafaza ettiğini düşündüğü "eski ve ebedî ruh" ile münasebet kurmak, bunun üzerinden sanat ve fikir eserleri vermek şeklinde ifade olunmaktadır (1941a:3). Kaplan, bu münasebetin kurulamayışından yakınmaktadır. Böyle bir münasebete çekilen dikkat, Anadolu'ya has görülen kıymetlerin yeniliğin/çağdaşlığın kurulacağı kaynaklar olması hasebiyle önemli olduğunun altı çizildiği bir noktadır. Bu anlamda, kültürel kaynaklara yönelik ilginin mazinin ihyası değil, işlemenin konusu olarak geleceğin inşası çerçevesinde ihtiva ettiği öneme vurgu yapılmaktadır.

³ Mehmet, Kaplan: "Anadolu'nun Kuvvetleri", **Hareket Dergisi**, Sayı 19, 1948a, s.1-3.

⁴ Mehmet, Kaplan: "İçtimai Meseleler : Anadolu'nun Ruhü", **Vatan Gazetesi**, Sayı 304, 26 haziran 1941a, s.3.

Kaplan'ın madde ve ruh sentezinin önemine çektiği dikkati paylaşacak şekilde, 1940'lı yıllarda Anadolu'nun ruhi kuvvetlerine çekilen dikkatin dışında, **"Yeni Türk Milliyetçiliği"**⁵ yazısında Anadolu Türklüğünü oluşturan maddi kuvvetlere de dikkat çekilmektedir. Bu çerçevede, Soğuk Savaş Dönemi boyunca bu realiteleri görmezden gelen ütöpik ve beynelmilelci ideolojiler eleştirilecektir. Kaplan bunun ilk işaretlerini de bu yazıda vermektedir. Bu bağlamda, Anadolu coğrafyası/toprağı gibi bir realiteyi merkeze alan 1071 tarihine dikkat çekilmekte, Cumhuriyet, Oğuz Türklerinin bu coğrafyada vücuda getirdikleri hususi karakterin devamı olarak görülmektedir. Oğuz Türklüğü bu bağlamda Kaplan'ın milliyetçiliğinin ırk faktörünü oluşturmaktadır. Aynı yazıda yukarıda bahsi geçen ruhi kuvvetleri işaret edecek şekilde, Anadolu toprağında oluşan kültür bütünlüğü ve onun içinde, velileri, tarikatları edebiyatı ile yine kendine has olan din dünyası da bu milliyetçiliğin diğer temel faktörleri olarak ele alınmaktadır. **"Yahya Kemal'de Tarih ve Coğrafya Fikri"**⁶ yazısında da aynı coğrafya ve tarih vurgusuna dikkat çekilmekte, bu coğrafya ve tarihin yarattığı Türk ırkının tarihi bir ırk olduğuna vurgu yapılmakta, bu anlamda milliyetçiliğinin ırkçılık yapmadığına dikkat çekilmektedir. **"Milliyetçiliğe Dair"**⁷ yazısında da aynı coğrafya-tarih-millet vurgusu etrafında, beynelmilelci akımlar eleştirilmekte, insaniyetçilik vurgusu da bu anlamda bu akımlara bırakılmamakta, milliyetçilikten yola çıkarak insaniyete katkı yapılabilceğine dikkat çekilmektedir. Kaplan, böylelikle, Anadolu coğrafyası merkezinde vurguladığı tarih anlayışı ile Cumhuriyet Türkiye'sini hangi kültür birikiminin devamında gördüğünü ve bu bağlamda kültür vurgusunu yaslayacağı birikimin Türk İslam geleneği olduğunu ilan etmektedir.

"Nesillerin Ruhü"⁸ yazısı ise Kaplan'ın yukarıda bahsi geçen değerlere çekilen dikkat bağlamında, Türk modernleşmesinin bunları hesaba katmayışıyla ilgili eleştirilerinin yer aldığı bir yazıdır. Bununla birlikte yazıda, Batı'nın temelleri olarak insana hürmet, akıl/tenkit, büyük sanayinin altı çizilmektedir. Bu vurgu, Kaplan'ın terkiibinin medeniyet vurgusu etrafında öne çıkan temsillerdir. Kaplan'ın, Batı'dan alınacak hususlar olarak altını çizdiği demokrasi, ilim ve teknik vurgusu bundan

⁵ Mehmet, Kaplan: "Yeni Türk Milliyetçiliği", **Hareket Dergisi**, Sayı 8, 1947b, s.2-4.

⁶ Mehmet, Kaplan: "Yahya Kemal'de Tarih ve Coğrafya Fikri", **Hareket Dergisi**, Sayı 16, 1948e, s.2-4.

⁷ Mehmet, Kaplan: "Milliyetçiliğe Dair", **Hareket Dergisi**, Sayı 11, 1948b, s.2-3.

⁸ Mehmet, Kaplan: "Nesillerin Ruhü", **Hareket Dergisi**, Sayı 22-23, 1948d, s.3-5,12.

beslenmektedir. Bu anlamda, bu yazı, yukarıda bahsi geçen Anadolu'ya has kıymetler vurgusu etrafında altı çizilen kültür kavramına, medeniyetten kastedilenin ne olduğunu açıkça eklemektedir. Kaplan, insana hürmet, ve tenkite kıymet verilen bir bağlamda demokrasi, ilim ve tekniği gelişebileceğini vurgulamaktadır, bu vurgu Kaplan'ın güncel siyasi yazılarının antikomünist çerçevesinde de önemli bir vurgusu olacaktır. Bu anlamda medeniyetten talip olunan bu üç değere gitmezden evvel Kaplan'ın yazı hayatı boyunca vurguladığı temalar, Doğu ve Batı'yı bu anlamda farklı konumlandığı tenkit ve insana hürmet temasıdır.

Muhiddin, Türkiye'deki modernleşme süreçlerinin bir sonucu olan kültür hareketlerinin "insanın bizzat kendisini ve aklını değerlendirmesinde", "insanın dünyaya ve hayata karşı tutumunda" ve "fert ve cemaatin anlaşılmasında" kendini gösteren bir yeni bir hayat ve dünya görüşünü öne çıkardığını savunmaktadır. Tevfik Fikret, Namık Kemal ve Mehmet Akif gibi isimlerin eserlerinde öne çıkan insana akıl etrafında değer yüklemeye, iradeye ve hürriyete yapılan vurgulara da bu bağlamda modernleşme süreçleriyle yaşanan zihni dönüşümler şeklinde dikkat çekmektedir (2019: 83-95). Kaplan'ın 1940'lı yıllarda Tevfik Fikret ve Namık Kemal'e çektiği dikkat de aynı zeminde, onun Batılılaşmanın olumlu sonuçları olarak gördüğü bahsi geçen vurgular etrafındadır; "Eski devrin insanı küçülten iradeleri ezen kader ve felek fikirleri yerine insan iradesi fikrini bizim cemiyetimize getiren, Namık Kemalle Fikret'tir" (1941f:3). "**Namık Kemal'in Edebiyatımıza Getirdiği Yenilikler**"⁹, "**Tebcil Hissi**"¹⁰, "**Mucizeler Yaratan İrade**"¹¹ yazılarında Kaplan, Namık Kemal'in realizmine dikkat çekmekte, kaderci insan anlayışına ve tarihi zaruretler ve kuvvetlere karşı insanın iradesine yaptığı vurguyu önemsemektedir. Namık Kemal'in, Yavuz, Fatih gibi tarihi karakterlere çektiği dikkatin, bunlarla ilgili uyandırmaya çalıştığı tebcil hissini, yanı sıra eserlerinde öne çıkan kahramanlığı vurgulanan karakterlerin de insan iradesine yapılan vurgu temelinde zamanlamasını çok önemli bulmaktadır. Bu anlamda, çok sağlam fikirleri olmadığını kabul ettiğini söylediği Namık Kemal'in önemi Kaplan için "asırlarca insanı küçülten bir dünya

⁹ Mehmet, Kaplan: "Namık Kemal'in Edebiyatımıza Getirdiği Yenilikler", **Vatan Gazetesi**, Sayı 123, 21 Birinci Kanun 1940, s.4.

¹⁰ Mehmet, Kaplan: "Tebcil Hissi", **Vatan Gazetesi**, Sayı 217, 31 Mart 1941e, s.3.

¹¹ Mehmet, Kaplan: "Mucizeler Yaratan İrade", **Vatan Gazetesi**, Sayı 336, 30 Temmuz 1941d, s.3.

telakkisi altında ezilmiş; XVIII., XI.'uncu yüzyılda, Avrupa'nın üstünlüğü karşısında" aşağılık kompleksi hisseden bir topluma ihtiyacı olan insanı yükselten jesti bağlamındadır (1944a:5). Aynı şekilde, Kaplan'ın 1940'lı yıllarda Namık Kemal üzerinden bu bağlama dikkat çekmesinin de bir zamanlama meselesi olduğu düşünülebilir. Kaplan, Namık Kemal'in bu vurgularını, "hasta adamı" hasta eden şartlara rağmen irade ortaya koyabilecek kahramanlıkların mümkün olduğunu göstermeye yönelik bir tavır olarak okumaktadır. Kaplan'ın Namık Kemal üzerine yazdığı yazılar da merkeze aldığı tenkit ve insana hürmet konusu bu anlamda toplumsal anlamda bu değerlerin benimsenmesini telkin ettiği gibi, daha sonra ele alınacak Kaplan'ın şahsiyetçi tezleriyle aynı zeminde Türkiye idealini gerçekleştirecek bireylerin herkese ve her şeye rağmen iradelerini aktive etmeyi amaçlar görünmektedir. Nitekim ilgisinin yöneldiği bir diğer isim olan Tefvik Fikret'in, **Haluk'un Defteri**'ni de aynı bağlamda önemsemektedir. "**Tefvik Fikret**"¹² yazısında, onun realiteye karşı isyanını ve şüpheciliğini, edebiyatımıza getirdiği yenilikler olarak önemsenmekte, Tefvik Fikret'in kahramanlarını da Namık Kemal'in kahramanları gibi birer jest olarak görmektedir. "**Tefvik Fikret'e Dair**"¹³ yazısında da Tefvik Fikret'in realiteye, cemiyete rağmen keşfettiğini düşündüğü insan iradesine yapılan vurgunun önemine dikkat çekmekte, kahramanca bir mücadeleye yapılan vurgu da aynı bağlamda önemsenmektedir. Bu anlamda, Kaplan'ın 1940'lı yıllarda bu iki isim üzerine yazdığı **Namık Kemal Hayatı ve Eserleri**¹⁴ ve **Tefvik Fikret ve Şiiri**¹⁵ tezlerine de aynı vurguları etrafında yöneldiği söylenebilir.

Kaplan, **Namık Kemal Hayatı ve Eserleri** çalışmasında, Namık Kemal'in memleket meselelerine yönelip bunlar üzerinden fikirler inşa etmeye yönelik Tanzimat devrinde öne çıkan tavrın tipik temsilcilerinden olduğunu vurgulamaktadır. Eserde, Namık Kemal'in neslinden bir çok düşünürün ele aldığı meşveret, maarif, vatan, medeniyet gibi temaların Namık Kemal açısından anlamını ele almaktadır. Ancak Kaplan'ın eserde altını çizdiği nokta, Namık Kemal'in en yeni ve kuvvetli fikrinin insan iradesine yaptığı vurgu olduğudur. Namık Kemal'in insan teması etrafında

¹² Mehmet, Kaplan: "Tefvik Fikret", **Vatan Gazetesi**, Sayı 356, 19 Ağustos 1941f, s.3.

¹³ Mehmet, Kaplan: "Tefvik Fikret'e Dair", **İstanbul Dergisi**, Sayı 19, 1944b, s.9, 14.

¹⁴ Mehmet, Kaplan: **Namık Kemal Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1948c.

¹⁵ Mehmet, Kaplan: **Tefvik Fikret ve Şiiri**, İstanbul, Türkiye Yayınları, 1946b.

kaderci anlayışın telkin ettiği kalıpları kırmaya yönelik tavrı ve bu minvalde piyesleri ve romanlarında öne çıkan kahraman tipleri ele alınmaktadır. Yukarıda da işaret edildiği gibi bunun imparatorluğun yıkılışı ile ilgili bir vurgu olduğuna dikkat çekilmektedir.

Tevfik Fikret ve Şiiri çalışmada ise istibdat devri ve mizacının kesişiminde eserlerinde ferdi ıstıraplarını ve ruhi bunalımlarını öne çıkaran Tevfik Fikret'in, 2. Meşrutiyet'in umut vaat eden atmosferi içinde sosyal temalara yönelişi üzerinde durulmaktadır. Kaplan eserde, sosyal temalara yönelmesiyle Tevfik Fikret'te memleket ve insanlığı kurtarmada öne çıkan insan iradesine duyulan güvenin altını çizmektedir.

Kaplan aynı yıllarda Doğu ve Batı'nın bu kavramlar etrafında niçin farklılaştığının sebeplerini de tartışmaktadır. "**Namık Kemal'e göre İnsan**"¹⁶ yazısında Avrupa'yı üstün kılan faktörün "insan kalitesi" olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu kalite ise Avrupa'daki "kuvvetli bir yaşama iştihası, faydaya bağlı olmayan şiddetli bir tecessüs, çetin bir mantıkla muhayyilenin mesut bir izdivacı, bedbin olmayan bir şüphecilik, mütevekkil olmayan bir mistisizm"e bağlanmaktadır. Yazıda Doğu ise bunun tam karşısında konumlandırılmaktadır; "hayat değil ölüm iştihası, şiddetli tecessüs değil, gözlerini kapama, yaratıcı muhayyile ve çetin mantık değil, yalnız uyuşturucu hülya ve aklın mutlak inkarı, bedbin olmayan bir şüphecilik değil, şüphe etmeyen, koyu bir bedbinlik, mütevekkil olmayan bir mistisizm değil, en büyük ve en küçük hayat meselelerinde mütevekkil ve insan benliğini yok etmek isteyen bir mistisizm". Bu anlamda, Doğu'da hakim olan böyle bir tasavvurun "insanın acizliği ve hayatın beyhudeliği" şeklinde bir anlayışı beslemesinin kaçınılmazlığına dikkat çekilmektedir (1944a:4). Kaplan tarafından Türk modernleşmesi bağlamında ele alınan irade ve şahsiyete yönelik vurgular bu anlamda bu acizlik ve beyhudelik fikrini aşmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda iradeye yapılan bu vurgu Batı'nın madde medeniyeti olarak algılanışını ortaya koymaktadır, irade burada madde ve tabiatı insan hizmetine sokan bir faktör olarak olumlanmaktadır.

¹⁶ Mehmet, Kaplan: "Namık Kemal'e Göre İnsan", **İstanbul Dergisi**, Sayı 4, 1944a, s.4-5.

Kaplan, Doğu'yu konumlandırmış olduğu özelliklerin bir diğer sonucu olarak tenkidin bizde gelişemeyişine de dikkat çekmektedir. Nitekim Kaplan'ı tenkitsizlik, insana hürmetin olmayışı gibi eleştiriler demokrasi ve hürriyet vurgularına götürmektedir. "**Tenkide Dair**"¹⁷ yazısında dikkat çektiği gibi, insana hürmet gibi tenkit de onun modernleşme bağlamında önemseddiği bir vurgudur. Çünkü tenkitsizliğin, kültüre ve tarihe karşı anlamlı bir ilginin önünde de engel olacağı vurgulanmaktadır. Bir düşünce faaliyetine karşı Doğu'da "maddi manevi her şeyin inanılmış bedahetler parmaklığı ile çevrilmiş" olması (1946a:9), Kaplan'ın Batı'yı ve kendimizi bilmek vurgularının da paralelinde arzulamayacağı bir noktadır. Tenkide çekilen bu dikkat Kaplan'ın kültürel kaynaklara dönüş vurgusunun etrafında altını çizdiği ilmî bir tavırla aynı zemindedir. Kaplan, daha 1940'lı yıllarda "**Kültür Yapmanın Tek Yolu**"¹⁸ ve "**İlmi Bahisler: Hafıza Kültüre Mani Olur Mu?**"¹⁹ yazılarında malumat seviyesindeki bilginin, kültür anlamında bir getirisi olmadığını, bu anlayışla kültüre, tarihe yönelmenin, kültüre ve tarihe yönelik bilindiği sanılan şeylerin tekrarını vermekten öteye götüremeyeceğinin altını çizmektedir. Asıl kültürel kaynaklara, metinlere gitmek suretiyle kültür yapılabileceğinden bahseden Kaplan, tarihe ve kültüre yönelik birincil kaynaklar üzerinden ilmî bir tavır çerçevesinde tetkike çağırmaktadır. Nitekim, onun çağdaş bir Türk kültürü için önemseddiği kültür unsurlarını işleme mevzusu böyle bir tavır gerektirmektedir.

Kaplan, "**Büyük Terkibe Doğru**"²⁰ yazısında ise yukarıda bahsedilen bizden ve Batı'dan denilen değerlere aynı önemde dikkat çekilmesinin altında yatan düşünceyi ortaya koymaktadır. Böylece, Türk modernleşmesi için arzu ettiği istikametini açıkça bunların bir terkibi olması gerektiği yönündeki düşüncesini 1949 yılında da ifade etmektedir;

¹⁷ Mehmet, Kaplan: "Tenkide Dair", **İstanbul Dergisi**, Sayı 59, 1946a, s.8-10.

¹⁸ Mehmet, Kaplan: "Kültür Yapmanın Tek Yolu", **Vatan Gazetesi**, Sayı 145, 15 ikinci kanun 1941c, s.3.

¹⁹ Mehmet, Kaplan: "İlmi Bahisler: Hafıza Kültüre Mani Olur Mu?", **Vatan Gazetesi**, Sayı 290, 12 haziran 1941b, s.3.

²⁰ Mehmet, Kaplan: "Büyük Terkibe Doğru", **Hareket Dergisi**, Sayı 27, 1949, s.3-4.

"Şinasi'nin ortaya attığı "şarkla garbı birleştirmek" formülü, Tanzimat'tan beri gelişmemizin ana prensibidir. Kendimizi hiç bir suretle tahdit etmeyerek, bu yolda ilerlememiz lazımdır. Ne eski, ne yeni, ne şark, ne garp! Terkip bahis mevzuudur. Türk kültürünün umumi akışı, bizim çeşitli unsurları birleştirmek suretiyle yeni bir terkibe doğru ilerlemekte olduğumuzu gösteriyor. Bu, iyi bir gidiştir." (Kaplan, 2015a:856).

2.2. Mehmet Kaplan'ın Kültür-Medeniyet Terkibi

Kaplan, çağın şartları ve gerekliliklerine göre değişimi toplumlar için kaçınılmaz olarak görmektedir. Çağın kıymetlerini ölçü alan kurum ve düşünceleri tatbik sürecinde gerçekleşen kültür-medeniyet değişmelerini ise "eski" çağın telkin ettiği medeniyet dairesinin kıymetleri ile "yeni" çağın telkin ettiği medeniyet dairesinin kıymetlerinin çatıştığı bir bağlam olarak okumaktadır. Türk tarihinde sıklıkla vurguladığı 8. ve 9. yüzyılda gerçekleşen İslamlaşma ve 16. ve 17. yüzyılda Batılılaşmayı işaret eden medeniyet değiştirme süreçlerini de bu şekilde, eski ve yeni değerlerin çatıştığı süreçler olarak yorumlamaktadır;

"X. yüzyılda olduğu gibi, XIX. yüzyılda Türklüğün karşılaştığı önemli mesele, eskiden tamamıyla farklı, yabancı bir yaşayış tarzını ve dünya görüşünü benimsemek mecburiyetinde kalmış bulunmasıdır. Gecikmenin "mükemmeliyet"e ulaşamamasının sebebi budur. Yüzyıllar boyunca inanılan, sevilen, güvenilen bir yaşayış tarzını, kültür ve medeniyet şeklini bırakarak, ona tamamıyla yabancı, yeni bir kültür ve medeniyeti benimsemenin başlıca güçlüğü, "eski"nin uzun müddet devam etmesi, "eski" ile "yeni"nin çatışması, birbirinden farklı unsurlar arasında bir ahenk ve sentez vücuda getirmenin imkansız denilecek derecede zor oluşudur." (2015b:80).

Değişimin yaşandığı geçiş sürecinde toplumsal krizlere/buhranlara sebebiyet veren eski ile yeninin girdiği çatışmada, Kaplan için mühim olan bu ikisinde barınan, kuvvet devşirilebilecek ve yarına taşınması gereken değerlerden ahenkli bir sentez kurabilmektir.

16. ve 17. yüzyıllarda başlayan modernleşme hareketlerini Batılılaşma şeklinde tabir eden Kaplan, bu süreci bir "kültür değişmesi buhranı" (2016b:109) olarak okumaktadır. Çağın medeniyeti olarak gördüğü Batı medeniyetinin benimsenmesini Türkiye için bir "ölüm-kalım meselesi", yaşamak ve devam etmek için bir zorunluluk

olarak değerlendiren (2016a:31-32) Kaplan, 3. Selim'den beri süregelen bu değişme/yenileşme hareketlerinde, "eski" ile çağın telkin ettiği "yeni" arasında bir sentez kurulamadığına dikkat çekmektedir. Kaplan'ın eski ve yeni medeniyet şeklindeki bir ifadeden kastettiği ise birbirinin antitezi şeklinde olduğunu düşündüğü farklı medeniyet tasavvurlarıdır. Son kültür ve medeniyet değişmesi olan Batılılaşma ile de Türkiye'nin birbirinin antitezi olan Doğu/Asya medeniyet dairesinden, çağın medeniyeti olan Batı/Avrupa medeniyet dairesine geçiş sürecinde eksik olduğunu düşündüğü, buhranın sebebini de burada aradığı "madde ve ruh sentezi"nin yokluğu olarak görmektedir. Bu anlamda, Kaplan kültür ve medeniyet terkibi anlayışını madde ve ruh sentezi şeklinde de ifade etmektedir. Madde ve ruh kavramlarının da sezdirmediği gibi burada Şinasi'nin meşhur ifadesinin altını çizdiği gibi Doğu/Asya, geleneğin, duygu aleminin, mutlak otoritenin temsilcisi olarak "akl-ı pirane" ile özdeşleştirilirken, Batı/Avrupa, yenilik, hürriyet, demokrasi, ilim, teknik ve aklın temsilcisi olarak "bikr-i fikr" ile özdeşleşmektedir. Bu bağlamda, Kaplan'a göre Doğu maddeyi, Batı ise ruhu görmezden gelmektedir. Kaplan, Comte'un bu sentezi gerçekleştirmek üzere Türkiye'yi seçmesini ise birbirinin antitezleri olan Batı'nın da, Asya'nın da bunu gerçekleştiremeyeceğini düşünmesine bağlamaktadır. Kaplan da bu sentez için tarihinin ve coğrafyasının tayin ettiği kader dahilinde, "ne Asyalı ne Avrupalı" olan, "Asya ile Avrupa'nın bazen savaş bazen barış içinde karşılaştığı ve orijinal terkipler yarattığı tek ülke olarak" Türkiye'yi yegane ülke olarak görmektedir (2016a:255-56 ; 2016b:98 ; 2015b:81). Bu bağlamda, Kaplan için Türk modernleşmesini özetleyen "kültür değişmesi buhranı" ifadesi, Batı medeniyetinin alet ve usulü ile İslami devirden miras milli varlığın ruhi kaynaklarının sentez haline getirilememesini ifade etmektedir.

Kaplan'ın kültür değişmesi buhranının üstesinden geleceğini düşündüğü madde ve ruh sentezinden kastettiği Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet teorisi çizgisinde bir anlayıştır. Kaplan'ın Gökalp'in düşüncesiyle kurduğu ilişki²¹ öğrencilerinin yazdığı

²¹ Bulut, "Türkiye'nin düşünsel, siyasi ve sosyal problemlerine ilişkin çözüm önerileri getirme iddiası taşıyanların" Gökalp ile "bir şekilde kurmak zorunda kaldığı" ilişkiye dikkat çekmektedir (Bulut, 2005:91). Kaplan'ın Gökalp düşüncesiyle kurduğu ilişki de bu bağlamda yazılarıyla da çok güçlü bir şekilde ortaya koyduğu gibi memleket meselelerine bir çözüm önerisi getirme iddiasındaki bir aktör olması üzerinden okunabilir.

hatıra yazılarında²² da altı çizilen bir konudur. Bununla birlikte, Kaplan'ın Gökâlp başlığı etrafında ele aldığı yazılar²³ da bu ilişkinin göstergelerindendir. Başka yazılarında ise Gökâlp sıkça atıf yaptığı bir referans olmaktadır.

Gökâlp'in düşüncesinde kültür milli bir alanı anlatırken, medeniyet milletlerarası bir alana tekabül etmektedir. Buna göre kültür bir halkın içinden neşet eden ve o halkça benimsenen kıymetleri/değerleri ihtiva etmektedir. Medeniyet ise bütün cemiyetlerin katkıları olduğuna dikkat çekilen bir usul ve iradenin eseri olarak ele alınmaktadır. Böylece ona katılımda farklı din ve milletlere mensubiyetin engel teşkil etmeyeceğinin altı çizilmektedir. Bu noktada medeniyet mevzusunda mesele, ilimlerde, sanayide, askerlik ve hukuk teşkilatında Avrupalılar kadar ilerlemek, yani medeniyette onlara eşit olmaktır. Bir yandan da Batı medeniyetini böyle bir

²² Kaplan'ın Atatürk Üniversitesinden öğrencisi olan Seferoğlu, Kaplan'ın **Türkçülüğün Esasları**'ndan bir satırı alıp ders boyunca uzun uzun tartıştığını, eserin satır satır işledikleri bir ders kitapları olduğunu aktarmaktadır (1989:57). Zeynep Kerman da Ziya Gökâlp ve Mehmet Kaplan başlıklı yazısında Kaplan'ın Gökâlp etrafında ele aldığı meseleleri değerlendirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kerman, Zeynep: "Ziya Gökâlp ve Mehmet Kaplan", **Mehmet Kaplan** içinde (s.253-264), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2013. Bununla birlikte, Kaplan'ın öğrencisi olan Zeynep Kerman'ın "Gökâlp'in külliyatını yıllar boyunca defalarca okuyan ve inceleyen Kaplan Bey...", "...[Kaplan'ın] defalarca okuduğunu söylediği **Türkçülüğün Esasları**..." gibi ifadeleri Kaplan'ın Gökâlp'e yönelik ilgisine dair tanıklıklardır (2013:259-260).

²³ Kaplan'ın çeşitli dergi ve gazetelerde yer almış Ziya Gökâlp temalı yazıları şöyledir; "Ziya Gökâlp ve Sosyal Misticizm", **Hisar Dergisi**, Sayı 13, 1965, s.12-13. ; "Ziya Gökâlp ve Saadet Perisi", **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 14, 1965, s.37-64.; "Yaşayan Ziya Gökâlp", **Yol Dergisi**, Sayı 26, 1966, s.5-6.; "Ziya Gökâlp ve Milli İktisat", **Pınar Dergisi**, Sayı 6, 1968, s.8-9.; "Yaşayan Ziya Gökâlp", **Hisar Dergisi**, Sayı 58, 1968, s.5-6. ; "Yeni Ziya Gökâlp", **Hisar Dergisi**, Sayı 92, 1971, s.11. ; "Ziya Gökâlp ve Halk Kültürü", **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı 108, 1971, s.905-912. ; "Ziya Gökâlp ve Yeniden Doğma Temi", **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 16, 1971, s.1-18. ; "Ziya Gökâlp ve Yahya Kemal'e göre Malazgirt Savaşının Mana ve Ehemmiyeti", **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 17, 1972, s.149-163. ; "Ziya Gökâlp'in Bilinmeyen Bir Eseri", **Bayrak Dergisi**, Sayı 26, 1973. ; "Ziya Gökâlp ve Halk Kültürü Kavramı", **Kültür Sanat Dergisi**, Sayı 1, 1973, s.17-21.; "Gökâlp'in Özlediği Vatan", Orta Doğu Dergisi, Sayı 2347-257, 1974. ; "Gökâlp'in Özlediği Vatan", **Ziya Gökâlp Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 1974, s.22-26. ; "Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın Bir Konuşması(Gökâlp üzerine)", **Ziya Gökâlp Dergisi**, Sayı 1, 1974, s.22. ; "Düşünenlerin Forumu:Gökâlp'in Tezleri ve Çağdaş Türk Gerçekleri", **Milliyet**, 3 Kasım 1974. ; "Fikret, Akif ve Gökâlp", **Türk Edebiyatı Dergisi**, Sayı 36, 1974, s.6-8. ; "Yaşayan Ziya Gökâlp", **Ziya Gökâlp Dergisi**, Sayı 2, 1975, s.305-310. ; "Ziya Gökâlp ve Halk Kültürü Kavramı", **Ziya Gökâlp Dergisi**, Sayı 5, 1976, s.81, 89. ; "Ziya Gökâlp'e Göre Türk Edebiyatı", **Bayrak Dergisi**, Sayı 757, 1977. ; "Ziya Gökâlp ve Mefkurecilik", **Ziya Gökâlp Dergisi**, Sayı 7, 1977, s.329-336. ; "Ziya Gökâlp ve Türk Ahlakı", **Ziya Gökâlp Dergisi**, Sayı 8, 1977, s.404-406. ; "Yaşayan Türkçemiz:Ziya Gökâlp'in Bir Ayırımı", **Tercüman**, 3 Mayıs 1981. ; "Ziya Gökâlp'in Bir Ayırımı: Kelime ve Lafız", **Ziya Gökâlp Dergisi**, Sayı 23, 1981, s.338. ; "Ziya Gökâlp'in Düşünce Sistemi İçinde Kültür Kavramının Yeri", **60.Yıldönümünde Ziya Gökâlp**, İstanbul, İ.Ü. Rektörlük Yayınları, 1986 (Enginün ve Kerman, 2000). Bahsi geçen yazıların bir kısmı Kaplan'ın kitaplarında da yer almaktadır. Bu listede yer almayıp kitaplarında yer alan yer alan Gökâlp temalı yazılar ise şöyledir; "Ziya Gökâlp'in Düşünce Sisteminde Halk ve Halk Kültürü Kavramının Önemi", **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1987. ; "Ziya Gökâlp ve İlim Şehri", **Edebiyatımızın Bahçesinde Dolaşırken**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2007.

benimseyişte, Türk ve Müslüman kalmak şartıyla gibi bir kıstas da verilmektedir. Nitekim Gökalp, kültür ve medeniyet teriminin ihtivasını da şöyle özetlemektedir; "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim ve Batı medeniyetindenim" (1990:30-31, 52-53, 68). Nitekim, medeniyetin kültürler ve dinler üstü, "insanlığın ortak malı" olduğu kabulü, evrenselliğine yapılan vurgu, onun kültür ve din gibi değer yüklü kavramlardan farklı bir yere konmasına ve bilim ve teknoloji gibi "nimet"lerinin benimsenip kullanılabileceği fikrine imkan vermektedir (Kara, 2017:45). Bu anlamda, Gökalp düşüncesinde Batı'nın madde medeniyetine şekil veren usul ve aletlerine talip olunmaktadır. Böylelikle, Gökalp'in kültür ve medeniyet teorisi ile bir yandan "içinde bulunan medeniyet dairesini, İslam medeniyetini değiştirilebilir bir kategori haline getirme" imkanı sunulmakta, buradaki kültür vurgusu da muasırlaşmanın gebe bırakabileceği sıkıntıları giderme kaygılarına denk gelecek şekilde öne çıkarılmaktadır (Coşkun, 2004:73). Bu anlamda, kültür bu terkipte Batı medeniyetinin usul ve aletleri ile şekillendirilecek madde medeniyetinin mana boyutunu inşa edecek bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu noktalar da, Türk düşüncesinde kültür ve medeniyet teriminin tekabül ettiği bağlamı ortaya koymaktadır. Bu bağlam, Batılılaştırma siyasetinin haklılaştırılması ve temellendirilmesi gibi amaçlar etrafında, kültürün ve medeniyetin bütünselliğinin görmezden gelinmesi, medeniyetin manevi boyutlarından arındırılarak ele alınmasıdır (Coşkun, 2005:107, 111). Batı medeniyetine katılmak gerektiğine inanan Gökalp, Türkiye için ifadesini bu terkipte bulan bir ahengi arzulamaktadır.

Medeniyet, Kaplan tarafından, Gökalp düşüncesindeki anlamıyla da aynı zeminde, çağdaş Türk düşüncesinde, çok genel bir ağırlığı temsil edecek şekilde teknolojist bir şekilde ele alınmaktadır. Osmanlı-Türk modernleşmesinin ana hattını oluşturan emniyet, refah ve asayişe yapılan dikkat çerçevesinde bu teknolojist algılayış bir kalkınma retoriğini de anlatmaktadır. Bu anlamda insanlığın ortak malı olan medeniyetin insanlığa hizmet edecek olan siyaset biçimleri, bilim ve tekniğine talip olunmaktadır (Karaçavuş, 2015:140). Nitekim Kaplan da medeniyeti, "tabiata, maddeye ve hayata şekil ve nizam vermek" (2020:195) şeklinde tanımlamaktadır. Bu nokta, Kaplan'ın madde ve ruh sentezi ile telkin ettiği Gökalp'in kültür ve medeniyet teorisi çizgisindeki ilişkiyi açığa çıkarmaktadır. Nitekim Kaplan, Gökalp'in kültür ve

medeniyet teorisi ile aslında kültür ile medeniyet arasında bir bağ kurmayı hedeflediğini düşünmektedir. Kaplan, teorinin kültürü, maddeye bir şekil vermenin sonucu olan ve maddenin soğukluğunu taşıyan medeniyete, his ve duyguları katacak olan bir unsur olarak öne çıkardığını vurgulamaktadır (1976b:59-60). Kaplan aynı bağlamda, Hegel'in medeniyeti objektif ruh olarak ele aldığı anlayışa da sıklıkla referans vermektedir. Buna göre, medeniyetin inşasında önemli olan ruh ile maddenin sentez edilmesi gerektiği fikridir; "Bizi aldatan insan düşüncesinin madde ile birleşince maddi bir şekil almasıdır. fakat başlangıçta düşünce ve hayal vardır. Bir mühendisin kağıt üzerinde çizdiği proje, çimentoya nakl olununca kocaman bir apartman, fabrika veya köprü haline gelir. Hegel, bundan dolayı medeniyete "objektif ruh" adını verir. Devlet, teşkilat, şehir insan düşüncesinin objektifleşmiş şeklidir. Başlangıçta ruh, yani istek, hayal ve fikir vardır. " (1966a:11). Bu doğrultuda Kaplan'da öne çıkan, maddi ve manevi medeniyetin aynı anda inşa edilmesi gerektiği fikridir. Burada maddi medeniyete şekil verecek olan ruh/iman/ideali vurgulamaktadır. Bu ruhun kaynağı ise Kaplan'da, tarih boyunca bir milletin şahsiyetini oluşturan değerlerde, yani bir milletin tarihi boyunca şekillenmiş duygu, düşünce ve hislerdedir. Yüksek bir medeniyetin inşasının da bir millete has olan ve tarihi boyunca ona istikamet verdiği düşünülen bu değerlerden devşirilecek bir ruh ile mümkün olduğunu düşünmektedir. Bu anlamda medeniyetin maddeye şekil vermek olarak algılandığı zeminde, kültür bu maddeye şeklini/shahsiyetini verecek olan bir milletin duygu ve hisler alanına, ruha tekabül etmektedir.

Kaplan Batı'dan alınacak değerler için şahsiyet ve Türklüğe zeval vermeyecek, kendimizden devam edecek değerler için ise çağdaş medeniyetle çatışmayacak şeklinde bir "ölçü" koymaktadır. Bu anlamda Kaplan'ın kültür ve medeniyet terkiğini oturttuğu çerçeve Türk modernleşmesi için arzulanan sentezde ideal ölçünün ne olduğunun da ortaya koyulduğu bir bağlamdır. Kaplan'ın bu terkip etrafında altını çizdiği "Batı'yı ve kendini bilmek", "anlamak", "ikisi arasında kıyas" gibi vurgular da bu bağlamda ölçünün her ikisinin de kuvvet ve zaafalarını anlayabilmek üzerine tayin edilebileceğine çekilen dikkattir. Kaplan, Türkiye için her iki kültürden de bugünün ve yarının inşasında kılavuzluk edecek "insanı, cemiyeti yükselten" (2014:72), "ebedî ve beşerî bir takım temel kıymetler"in (2016b:101) sentezini ifade eden bir kültür ve

medeniyet terkihi önermektedir. Bu anlamda, Kaplan için Türk modernleşmesinde gidilecek istikamet olan kültür ve medeniyet terkihi, Doğu'dan ve Batı'dan yarına taşınması gereken değerlerin sentezini ifade etmektedir;

"...biz Avrupa'dan kendimizde eksik olan, kendimizi kuvvetlendiren şeyleri alacağız. Bizim olan bir şey, eğer bizi ayakta tutan bir şey ise onu alıkoyacağız, onun üzerine titreyeceğiz. İnkılap olsun diye inkılap yapmak, fanteziler uğruna bizim varlığımızın temellerini teşkil eden müesseseleri yıkmak cinnetten başka bir şey değildir. Ve maalesef Türkiye'de bir buçuk asırdan beri, değişiklik olsun da ne olursa olsun, sevdasında bulunanlar bizim kuvvetimizi teşkil eden bir çok şeyleri tahrip etmişler veya harap olmaya terk etmişlerdir." (2016b:71).

Kaplan'ın, Türk modernleşmesi sürecine yönelttiği eleştiriler de, kültür kavramına yüklediği bu anlam doğrultusunda, bizden denilen değerlerin bu süreçte göz ardı edilmesini merkeze almaktadır. Bulut, Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak sentezini, hars medeniyet ayrımını ve diğer vurgularını, döneminin kimlik bunalımlarına karşı toplumun direnebileceği ortak referanslar üretebilme kaygısının bir çıktısı olarak görmektedir. Bununla birlikte, toplumun modernleşme yolunda alması gereken istikameti sunmaya yönelik amacının altını çizmektedir (2005:98).²⁴ Karpat da bu noktada Gökalp'in korporatizminin, Osmanlı devletindeki yabancılaşmaya karşı toplumsal vicdan ve değerler etrafında milli dayanışmayı hedefleyen kültür odaklı yönüne dikkat çekmektedir(2011:199-201)²⁵. Kaplan'ın Gökalp düşüncesiyle kurduğu ilişkiyi de kendi döneminin aynı kaygıları etrafında okumak gerekmektedir. Nitekim Kaplan da kültür vurgusu etrafında kendi döneminin kimlik problemlerine karşı topluma ortak bir referans kaynağı sunmaya çalışmaktayken, bizden denilen değerleri içerleyen bir Çağdaş Türk Medeniyeti

²⁴ Bulut, Gökalp'in Durkheim ile kurduğu ilişkiyi de imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinin ihtiva ettiği problemlerin dayattığı bu kaygılar etrafında, bu kaygılara çözüm üretebileceği bir düşünce bagajı sunabilmesinde aramaktadır (2005:98).

²⁵ Gökalp'in korporatizmi Durkheim'dan mülhemdir. Ancak, Durkheim endüstrileşmenin ve sınıf çekişmelerinin olduğu bir toplumun anomi durumuna karşı bir devlet örgütlenmesi temelinde korporasyonların bir savunma aracı olabileceğini düşünmektedir. Gökalp'in korporatizmi Durkheim'dan bu noktada ayrılmaktadır. Osmanlı Devleti bir anomi değil Batı'nın ekonomik ve siyasi tesirlerinde kalan bir devlet olarak yabancılaşma gibi bir problemle yüz yüzedir. Gökalp'in korporatizmi bu açıdan yabancılaşmaya karşı bir set oluşturabileceğini düşündüğü korporatif temelli bir millet fikri etrafında kültür odaklıdır (Karpat, 2011:200-201).

fikrini telkin etmektedir. Böylelikle, Kaplan tarafından kültür vurgusu etrafında milli ve manevi değerlere açılan alanın, Türk modernleşmesine toplumsallık kazandırma doğrultusunda bir işlev görmesinin arzulandığı söylenebilir. Nitekim Türk milliyetçiliğine, yaşama tarzı, adab ve gelenekler gibi kimlik ifadesi olan konulardaki hassasiyet, yani modernleşmenin maraz görülen noktalarına eleştiriler, kültürel ağırlıklı bir içerik kazandırmıştır (Kösoğlu, 2017:224). Gökalp'ten mülhem bu kültür ve medeniyet terkihi, Kaplan için Türk modernleşmesinde arzulanan ahengin bir tezahürü olacaktır. Bu anlamda Kaplan, kültür ve medeniyet tartışmaları etrafında, Çağdaş Türk medeniyetinin çağa uygun yaratacağı yeni üslubun istikametini ve muhtevasını tayin etmeyi amaçlar gözükmektedir.

Her milletin kendi kültürel birikimindeki "insanı, cemiyeti yükselten", "ebedî ve beşerî bir takım temel kıymetler"i medeniyete kazandırmak gibi bir gaye de Kaplan'ın milliyetçiliğimin insaniyetçiliği dediği noktayı anlatmaktadır. Bu anlamda, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın **HUZUR** romanındaki Mümtaz'ın ideali, Kaplan'ın kültür ve medeniyet terkihiinin insaniyetçi boyutunu özetler niteliktedir. Kantarcıoğlu'na göre, Mümtaz, millete şahsiyetini veren değerleri kendisine iman ve vicdan edinmektedir, bu doğrultuda bu şahsiyetten ödün vermeksizin yeni Türkiye ve bütün insanlık için iyi, doğru ve güzeli gerçekleştirmeyi kendine misyon edinmektedir. Türk'ün şahsiyetini oluşturan bu değerlerden yoksun bir dünya, evrensel bir değerler sistemi düşünememektedir (Kantarcıoğlu, 2002:352). Bu anlamda kültür, Kaplan'da bir yandan da insanlığın ortak malı olan medeniyete yeni değerler katacak bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

2.2.1. Kültür-Medeniyet Terkihini Oturttuğu Çerçeve

Kaplan, kültürle ilgili bir tanımlamaya giderken Margaret Mead ve Hegel gibi düşünürlerin kültüre bakışlarını referans vermektedir. Bu anlamda Mead'in bir toplumun hayatına biçim veren maddi ve manevi unsurları kültür olarak ele alan anlayışı ile, Hegel'in "objektif geist" (maddeleşmiş ruh) kavramının aynı yere tekabül ettiğini düşünmektedir. Bu düşünceye göre, maddi kültür unsurları, toplumun manevi anlayışının, duygu ve düşüncelerinin bir tezahürü olarak görülmektedir. İnsan maddi ve manevi ihtiyaçları doğrultusunda her biri bir inanç ve fikrin ifadesi olacak şekilde

maddeye şekil vererek kültürü yaratmaktadır. Kaplan, kültürü bu referans noktalarından hareketle şöyle tanımlamıştır; "Kültür kelimesi geniş bir mana taşır: İnsan tarafından vücuda getirilen maddi, manevi her şey onun içine girer. Başta insan, fert ve fertlerden oluşan cemiyet (millet veya milletler) var. Onlar maddi ve manevi ihtiyaç ve arzularını tatmin için, tabiattan aldıkları unsurları işlerler, geliştirirler. Bu yaratılan varlıkların bütünü kültür denilen şeyi vücuda getirir" (1983b:3). Bu anlamda maddi ve manevi bütün kültürel yaratımlarda, Kaplan milli varlığı oluşturan ruhi kaynakların damgası olduğunu düşünmektedir.

Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet teorisinde halk kültürü, çağdaş/yeni medeniyetin zevk ve anlayışıyla işlenmesi gereken bir kaynağı ifade etmektedir. Kaplan da bu görüşü paylaşmaktadır. Coşkun, Batılılaşma siyaseti önünde önemli bir direnç kaynağı olarak görüldüğü için Gökalp'in hars vurgusunun, Osmanlı mirasını içerlemediğini vurgulamaktadır. Gökalp'in bu tarihsel mirası dışlamasını da onu "daha en baştan kültürel olanı ya da kimliğin üzerinden yükseleceği zeminden, bir süreklilik içinde kendisini var etme imkanından yoksun bıraktığına" dikkat çekmektedir (Coşkun, 2005:110-112). Gökalp'in kültür vurgusunun Osmanlı mirasını dışarıda bıraktığı nokta, Kaplan'ın Gökalp düşüncesi ile ayrıldığı zemini göstermektedir. Kaplan, halk kültürünü küçümsememekle birlikte onun imparatorluk kültürü yanında çok güdük kaldığını düşünmektedir. Öte yandan, Gökalp'in tezhîb ile kastettiği bir sentez inşayı da halk kültürü üzerine de yapamadığımıza dikkat çekmektedir. Bu bağlamda da sıklıkla Goethe'nin halk masalını işleyerek dünyaya mal olmuş bir trajedi olarak Faust'u meydana getirmesini örnek göstermektedir (2002:122, 133-135). Bu anlamda Kaplan, Gökalp'in göçebe devrinin halk kültürünü esas alarak, Osmanlı kültür ve medeniyetini paranteze almasını eleştirmektedir. Kaplan'ın bu eleştirisinin çerçevesini millilik ile tarihilik arasında kurduğu ilişki belirlemektedir, çünkü Kaplan, kültüre doğru giderken bütün kaynakları ele almaya davet etmektedir (1983a:15-16). Bu doğrultuda Kaplan, kültür meselesi etrafında mazinin/tarihin medeniyetin inşasında işlenecek, milli olanın devşirileceği önemli bir kaynak haline getirilmesini arzulamaktadır; "Geçmiş; tarihi, edebiyatı, efsanesi ile bizim için tükenmez bir hazinedir. İlim adamlarımız, onları en ilmî şekilde, aslına tamamıyla bağlı kalarak neşretsiner; şairlerimiz ve sanatkarlarımız ise, o

malzemeden istifade ederek, kendi kendileri olmaktan korkmadan, çağın diline, zevkine ve üslubuna uygun yeni yeni eserler vücuda getirsinler" (2018a:345). Kaplan için Türk modernleşmesine şahsiyetini verecek olan, bu inşada kökten ödün vermemeyi mümkün kılacak olan da budur, kültür kaynaklarına dönmektir. Bu bağlamın inşaya dönük yüzü de bu kültürel kaynakları, Batı medeniyetinin usul ve aletleri ile işleme mevzusudur.

Kaplan'ın kültür ve medeniyet etrafında dikkat çektiği işleme mevzusu, daha önce de bahsedildiği gibi onun Doğu-Batı kıyaslamalarından beslenmektedir. Onun madde ve ruh sentezi bağlamının da işaret edeceği üzere, Kaplan için Batı "dışa dönük"lüğü ve Doğu "içe dönük"lüğü temsil etmektedir. Bununla birlikte, Kaplan bu tarz madde ve ruh, iç ve dış gibi ayrımların gerçekliği bütünüyle kavramaya engel olduğunu da dikkat çekmektedir. Kaplan, halk düzeyinde yaşanan dinlerin dejenere olmuş versiyonunun Doğulu toplumlara hayat, dünya ve insan hakkında da kayıtsız bir tavır telkin ettiğini savunmaktadır. Bunun sonucunda Doğulu toplumların maddeye, tabiata ve realiteye karşı da ilgisiz kaldıklarını, yani içe dönük olduklarını düşünmektedir. Doğulu toplumları çağın medeniyet seviyesinden geri bırakan sebebi de Kaplan burada aramaktadır. Bu anlamda, onun alet ile medeniyet arasında kurduğu münasebetle (2018b:139-42) aynı bağlamda, Doğu-Batı ayrımında dikkat çekilen nokta, Doğu medeniyetlerinde gelişmiş olan bu kayıtsız tavrın, onları medeniyeti işleyecek olan vasıtaları geliştirecek ve harekete geçirecek iradedden yoksun bırakmasıdır. Batılı medeniyetleri ayırıcı nokta olarak Kaplan, işleme meselesini, onların maddeye ve tabiata karşı ilgisini, yani dışa dönüklüğünü vurgulamaktadır; "Avrupa ile bizi ayıran fark, tabiat veya hars kaynaklarını "işleme" farkıdır. Biz ne tabiatı, ne de harsımızı bütün imkanlarıyla işleyebiliyoruz. Ham veya basit bir seviyede bırakıyoruz. Bugünkü durumu kastediyorum. Yoksa Orta Çağ'da camii işlemiş, Süleymaniye ve Selimiye gibi muhteşem abideler haline getirmişiz" (2003:91). Kaplan'ın hocası Tanpınar'da da işleme mevzusu, benzer Doğu Batı kıyaslamaları etrafında ele alınmaktadır (Tanpınar, 1969:132). Bu anlamda, işleme konusu, Kaplan'ın düşüncesinde kültüre yönelik bir ilginin geleceğe, inşaya yönelik bir ilgi olduğunu da ortaya koymaktadır.

Kaplan'da kültür ve medeniyet anlayışının, madde ve ruh ilişkisi bağlamında ele alınışı, pozitivist modernleşme tezlerine karşıt bir çizgide gerçekliğin irrasyonel boyutlarına vurgu temelindedir. Bu anlamda Kaplan, 20. yüzyılda sosyal bilimlerde öne çıkan bu çizgiyi önemsemektedir. Kaplan, insan ve topluma dair realist ve materyalist açıklamaları yetersiz bulmaktadır. Dergah dergisinde Mustafa Şekip Tunç'un tanıttığını söylediği Freud ve Bergson gibi isimleri bu bağlamda "içe, ruha, içgüdü ve şuuraltına önem vermiş" (2015e:258) olmalarından dolayı önemsemektedir; "On sekizinci yüzyılın sıkı akılcılığı ile on dokuzuncu yüzyılın kaba maddeciliği, "din ve efsane"yi çağ ve akıldışı diye küçümserken, yirminci yüzyılda psikolog, sosyolog ve filozoflar, din, masal ve efsanelerde, insanoğlunun duygu, düşünce ve davranışlarının anahtarını bulmuşlardır" (2015e:81). Kaplan ve etkilendiği Hareket çevresinin irade, şahsiyet, kolektif şuuraltı, ruh gibi kavramlar çerçevesinde kültür meselelerini tartışmaları böyle bir düşünce bagajına yaslanmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen Doğulu toplumlara has kayıtsızlık temasıyla örtüşen toplumsal miskinlikten Kaplan'ın etkilendiği Hareket çevresi Ziya Gökalp'in cemiyetçi çizgisini sorumlu tutmaktadır. Bu anlamda, İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'yi kalkındıracak bir ideal insan tipinin çerçevesi, Bergson'dan mülhem "yaratıcı hamle" gibi kavramlar etrafında şahsiyetçi temalarla çizilmeye çalışılmıştır (İrem, 1997:73). 1930'lu yıllardan itibaren Türkiye'de bir yandan da varoluşçu felsefeye yönelimler söz konusu olmuştur.²⁶ 19. yüzyılda materyalist düşüncenin zaferine²⁷ karşı varoluşçu felsefeciler, rasyonalist düşüncenin dayandığı geleneksel duygu-beden, akıl-ruh ayırımı koparak, varoluşun irrasyonel boyutlarına yönelmişlerdir (Akış

²⁶ 1930'lı yıllardan başlayarak Batı dünyasında ve özellikle orta Avrupa merkezli bir felsefe hareketi olarak ortaya çıkan varoluşçuluğa Türkiye'de ilgi, 1940'lı yıllarda Heidegger, Kierkegaard, Sartre gibi dönemin önemli varoluşçularının çevirileriyle Hilmi Ziya Ülken tarafından başlamıştır (Gül, 2014:27-29). Varoluşçulukla ilgili ilk telif yayın Ülken tarafından 1946 yılında İstanbul Mecmuası'nda yayımlanmıştır. "Existentialisme'in Kökleri I" başlıklı bu makaleyi, "Existentialisme'in Kökleri II" ve "Sartre ve Existentialisme" adlı makaleler izlemiştir. Yine **Varlık ve Oluş**, ve **Türk Tefekkür Tarihi** eserlerinde de Ülken, Kierkegaard'dan bahsetmektedir. Ülken, İslam ve Türk dünyasından isimlerle, batı dünyasından varoluşçu felsefeciler arasında karşılaştırmalara da gitmiştir. Ayrıca, 1930'lu yıllardan itibaren Nurettin Topçu da Kierkegaard'dan bahsetmektedir (Özcan, 2016:55, 61).

²⁷ 19. yüzyıla gelindiğinde duygular karşısında aklın, yani gerçekliğin rasyonel boyutunun zaferi kabul edilmiştir. Rönesans, Reformasyon, Bilimin gelişmesi, kilise otoritesinin azalması, büyük sanayinin gelişimi ve savaş faktörleri rasyonalist düşüncüyü insanın içine düştüğü buhranı açıklamada yetersiz bırakmıştır (Akış Yaman, 2016:18-22).

Yaman, 2016:18-22). İnsanın yazgısını insanın iradesine yükleyen varoluşçu yaklaşım bu yönüyle, umudun ancak eylemde olduğunu ve bireyi yaşatacak biricik şeyin onun edimleri olduğunu vurgulamaktadır (Gül, 2014:30-32). Bu anlamda, Bergson düşüncesinden ve varoluşçu felsefeden beslenme Hareketçi çevre için maddi realiteye karşı mücadele imkanını göstermeye dönüktür. Nitekim, Batı'da maddeci dünya görüşünün yıkıcı etkilerinin hissedildiği bir bağlamda, antimateryalist bir çerçevede gelişen ve ruhun (maneviyatın) sesi olmak gibi bir vazife gören Bergsonizm (İrem, 1999:161), Türkiye'deki aydınlar tarafından da aynı antimateryalist çerçevede benimsenmiştir.²⁸ Bu anlamda, varoluşçuluğun ve Bergsonizmin, sorumluluk ve iradeyi birleştiren yönleriyle, cemiyetçi çizgiye karşıtlık oluşturacak şekilde savaşımlardan çıkmış genç Cumhuriyet'e ideal insan vazetme noktasında aydınlar için aynı bağlamda bir düşünce bagajı sağladığı söylenebilir.

Kaplan'ın çok sık üzerinde durduğu irade kavramı da aynı bağlamı paylaşmaktadır. Varoluşçu felsefecilerden ve varoluşçuların babası olarak gördüğü Alain'den ilhamla vurgulanan irade kavramı²⁹, Nurettin Topçu'nun cemiyetin miskinliğine ve duygusuzluğuna karşı bir ruh ve ahlak inkılabını arzulayan (1998b:46) irade kavramını parlatan hareket felsefesi ve Bergson'un hayat hamlesinin sağladığı referanslar Kaplan için, Türkiye'nin yetersiz imkanlarına yapılan vurguyla aynı zeminde, yeni nesilleri çağdaş medeniyeti inşa etmesi/işlemesi beklenen şahsiyetler olmak yolunda harekete geçirmeyi hedefler görünmektedir. Bu nokta, Kaplan'ın iradeye yaptığı vurguyu onun Türk modernleşmesi meselesi etrafında bir vurgusu haline getirmektedir. Bu anlamda, irade kavramı Kaplan'ın düşüncesinde kültürü işlemeye yönelik bir dikkat bağlamında fertleri harekete geçirecek işleviyle bireysel

²⁸ Ülken de Bergsonizmin tam bir mistisizm olmadığı halde bir kısım Türk yazarlarınca böyle algılandığını ifade etmektedir (1979:370).

²⁹ Alain'de irade, hayatın dış şartlarının insanı zorladığı istikamet ne olursa olsun, insanın bu istikamete bir nizam ve şekil vermedeki kudretine çekilen dikkati anlatmaktadır. Bu noktada Alain için esas olan, öncelikle bu nizam ve şekli verme noktasında harekete geçmektir, eylemdir (2005:75, 92-93, 98). İradeyi hayatta tesirli kılacak olan budur. Bu noktada insanın üzerinde bir üst güç tarafından belirlenmiş ve değiştirilmesine imkan görülmeyen kaderci bir anlayışının telkin ettiği kaçınılmaz sonun kabul edilmesinin, daha en başında iradeyi mahkum ettiği düşünülmektedir (2016:175, 208-210).

olduğu kadar, çağdaş bir medeniyeti inşa edecek işleviyle de toplumsal bir önem arz etmektedir.

Türk modernleşmesine dair bireysel ve toplumsal bir dikkati aynı potada eriten iradeye çekilen bu dikkat, yukarıda da işaret edildiği gibi Kaplan'ın şahsiyetçi vurgularını besleyen bir zemindir. Kaplan'ın farklı medeniyet devrelerinde ortaya çıkan tiplere yaptığı vurgu da şahsiyetçi tezleri hatırlatmaktadır. Kaplan'a göre şahsiyetin inşası, bu belli devrelerde ortaya çıkan ortak özelliklerine dikkat çekilen tipleri aşan bir seviyeye denk düşmektedir. Tip, belli bir kültürün ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda şahsiyet olabilmek, belli bir kültürün kazandırdıkları üzerine özgün bir yorum inşa etmeyi ifade etmektedir. Kaplan'ın Mevlana'nın İslamiyet'i şahsiyeti ile yoğurarak oluşturduğunu düşündüğü din anlayışından bahsettiği bağlam göz önünde bulundurulursa, Kaplan'ın şahsiyete yaptığı vurgunun, Türk kültüründen beslenerek onu yeni bir tefsire tabi tutabilecek bireylerin yetişmesini telkin ettiği söylenebilir. Nitekim onca "ihtilal, inkılap, ıslahat, icraata rağmen" Türkiye için bu minvalde bir örneğin ortaya çıkmayışına değindiği bağlamda, Türkiye için gerekli olan bu insan tipinin modern bir veli tipi olduğunu düşünmektedir. Bu tipin, Anadolu kültürü içinden yetişmiş, ayrıca onu kalbi ve aklı ile de değiştirebilme iradesini gösteren bir tip olması arzulanmaktadır. Onun modernliği ise Anadolu'nun gerçekliğini göz önünde bulundurarak müspet ilimleri onu değiştirmede bir vasıta edinmesi, eski veli tipinden farklı olarak dışa dönüklüğündedir. Kaplan aynı zamanda bu tipin dini bir çevreden yetişeceğini düşünmektedir (2016a:39-40). Kaplan'ın Türkiye için gerekli olan ideal tipin bu çevreden çıkmasını arzulaması, onun çağdaş Türk medeniyeti inşasının milli ve manevi değerleri ihtiva etmesi gerektiği yönündeki vurguyla paraleldir. Bu anlamda, irade ve şahsiyet vurguları Kaplan'ın işleme konusu etrafında kültüre yönelik vurguları olmaktadır.

Kültür ve medeniyet meseleleri etrafında şahsiyete yönelik bu vurgu bir milletin şahsiyeti vurgusuyla da aynı zemindedir. Nitekim, şahsiyetin de bir milletin kültüründen yetişeceği noktasına yukarıda işaret edildi. Kaplan, bir milletin şahsiyetini ortaya çıkaracak yegane kaynaklar olarak da maddi ve manevi kültür

unsurlarını görmektedir. Nitekim İrem, muhafazakar çizgideki aydınların şahsiyet teması etrafında bir toplumun tarihini oluşturan irrasyonel alandaki unsurları öne çıkarmaya eğildiklerini, bu irrasyonel özü muhteva eden kültürün keşfinin de bu bağlamda önem kazandığını vurgulamaktadır (1997:73-74). Erich Rothacker'ın, 1954 yılında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde "Tarihte Gelişme ve Krizler" adlı konferansına referans vererek millet ve devlet arasındaki ilişkiyi tartışan Kaplan, devleti milletlerin meydana getirmiş olduğu fikrine değinmektedir. Ancak bu noktada bazı milletlerin devlet kuramadığı, kursa dahi yok olduğu gerçeğine dikkat çekerek, milleti millet yapan şeyin ne olduğu sorusunu tartışmaktadır. Bunun cevabını Kaplan kültür kavramında bulmaktadır. Kültür ve milli şahsiyet arasındaki ilişkiye dikkat çektiği zeminde, kültür ve medeniyetler arasındaki alışverişe de dikkat çekerek, alışverişte önemli olan bir nokta olarak milli şahsiyete aykırı olmama kistasını belirlemektedir. Aksi halde, aslında Türk olan Bulgarların Hristiyan ve Slav etkileriyle şahsiyetlerini kaybetmeleri gibi bir tablonun gerçekleşeceğini aktarmaktadır. Bu anlamda, milli şahsiyetin izinde Kaplan'da kültür kaynaklarına dönüş vurgusu öne çıkmaktadır. Kaplan'ın bu vurgusu, çağdaş Türk medeniyetine şahsiyetini katacak değer ve kıymetlerin ne olduğunun belirlenmesi açısından önemsenmektedir. Bu açıdan, Kaplan, İrem'in bahsettiği minvalde bir kültür keşfi doğrultusunda, çağdaş Türk medeniyeti için işlemeye mevzu olan bu kültürel kaynakları açığa çıkarmaya, korumaya ve anlamaya yönelik çalışmalar için çağrı yapmaktadır.

Kolektif bilinçaltı kavramı da bu bağlamda, Kaplan'a bir milletin şahsiyetini oluşturan unsurlara ilmî bir çerçevede dikkat çekebilme imkanını sunmaktadır. Bilinçaltı kavramı, Kaplan'da toplumu idare ettiği düşünülen "karışık ve karanlık kuvvetler" (2016b:151) olarak görülmekte, bu anlamda 20. yüzyılda insan ve topluma dair gerçekliğin irrasyonel boyutuna çekilen dikkatle aynı zemini paylaşmaktadır. Kaplan kolektif bilinçaltı kavramına Jung'un³⁰ arketipler kuramı³¹

³⁰Jung, 1875 yılında İsviçre'de doğmuştur. Freud ile birlikte çalışmıştır ancak libido ve oedipus karmaşası ile ilgili fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir. Jung, Adler ve Freud'dan farklı düşündüğü noktaları ortaya koymuştur. Bir takım geziler yapmış ve psikolojik tipler üzerine fikirlerini kolektif bilinçaltı etrafında kavramsallaştırmıştır. Buna göre bütün kültürlerde ortak olan sembollerden kurulu bir dünya olduğunu düşünmektedir. Çalışmalarına tıp ile başlamış olan Jung'un geniş bir ilgi alanı

etrafında dikkat çekmektedir. Kuramın atalardan miras bırakıldığı düşünülen toplumsal bir bilinçdışı alana yaptığı vurgu, toplum nezdinde belli durumlar karşısında üretilen cevaplarda/reaksiyonlarda, bu miras kalan düşünce ve hislerin etkinliğine işaret etmektedir. Bu noktada geçmişten miras olan bu alanın halîhazıra etkisine dikkat çekilmektedir (1959:3-5, 43; 1934:107, 127). Bu anlamda, arketipler kuramı, Kaplan'a, mazi, halîhazır ve istikbalin birbiriyle ilişkilendirildiği, kültürel sürekliliğin ilmî olarak açıklandığı bir zemin sunmaktadır. Bunu, Kaplan'ın hazinesi geçmiş olan kültürü anlamaktan ve bilmekten devşirilecek olan kuvvetin önemine yaptığı vurgu takip etmektedir. Jung'un düşüncesinde halîhazırın anlaşılmasına, dünün muhasebesi ile birlikte yarınla ilgili bir sezgiyi de beraberinde getireceği için önem verilmektedir (1934:77). Bu Jung'un düşüncesinin Freud'un determinizminden saptığı bir noktayı aydınlatmaktadır. Jung'un bireyin hayatında kendini gerçekleştirme anlamında iradeye yüklediği rol, deterministik anlayışı kıran bir yerde durmaktadır (Saydam, 2003:12-13). Bu anlamda, Jung'un kuramı da, yukarıda bahsi geçen Kaplan'ın iradeye biçtiği rolü pekiştirir bir zeminedir. Kaplan'ın düşüncesinde bu anlamda iradenin, geçmişe dayanan kültür kaynaklarından çağdaş Türk medeniyeti tasavvuru için faydalı ve iyi tarafların işlenmesi noktasında etkin olması beklenecektir. Ancak burada geleceği şekillendirmedeki iradeye çekilen dikkat yanında, bu düşünce zemininin referans olduğu, Kaplan'ın bir milletin tarihi boyunca edinmiş olduğu bir takım duyuş ve düşünüş tarzlarının bugüne ve dolayısıyla geleceğe etki eden kuvvetler olduğu fikri, kopuş teorilerine karşı bu kuvvetleri hatırlamaya, dikkate almak zorunluluğuna yapılan bir vurgudur. Kolektif

vardır. Arketipler, kolektif bilinçaltı, içedönüklük, dışadönüklük, kelime-çağrışım testleri onunla psikolojiye girmiştir. Freud gibi rüyaları sadece geçmişe açıklamada değil, aynı zamanda kişiye yol gösterici, tedavi edici ve ileriye dönük kılavuzlar olarak ele almıştır. Freud'un determinizminde insanlar çocukluk yaşantısının kurbanı olarak görülmektedir. Jung'da ise bireyin kişiliği geçmiş olaylar tarafından olduğu kadar, gelecek hedefler, ümitler ve arzular etrafında da şekillenmektedir. Kendini gerçekleştirmede, yaşam boyu değişimde iradeye rol biçilmektedir (Saydam, 2003:8-13).

³¹ Arketip, bireylerin dolayısıyla toplumların bilinçdışında yer alan ortak duygu ve düşüncelerin dışavurumu olan suretlere verilen addır. Jung, milletlerin masal ve mitlerini arketiplerin dışa vurulduğu vasıtalar olarak görmektedir. Arketiplerde ifadesini bulan bu bilinçdışı alan Jung'a göre evrenselidir ve miras bırakılmaktadır. Kuram, dışa vurma isteği olan bu bilinçdışı alanın bireyleri/toplumlari idare ettiğini düşünmektedir. Buna göre, bireyler var olan duruma adapte etmek üzere belirli his ve düşünceleri bu mirasın sunduğu repertuvardan almaktadır. Ancak bu noktada evrensel bilinçdışı alanın bireysel/toplumsal bir cevap olarak bilinçli hale gelmesi sırasında farklı geleneksel ve kültürel mirasların da etkin olduğu vurgulanmaktadır. Böylece bu evrensel imajların bağlamsal olarak özgün yorumlara kavuşabileceğine de dikkat çekilmektedir (Jung, 1959; Jung, 1934).

bilinçaltındaki bu kuvvetlerin, kültürel yaratımlara yansıdığını düşünen Kaplan'ın, kültürel kaynaklara dönüş çağrısı da kolektif bilinçaltındaki bu kuvvetleri ortaya çıkarmak ve medeniyetin inşasında onunla çatışan değil örtüşen bir istikamet belirlemek açısından önem arz etmektedir. Böylelikle, Türk modernleşmesinde toplumsal alanı yöneten bu bilinçaltı kuvvetlerin de dikkate alındığı bir yol çizilebilir mümkün olacaktır.

Jung'un bireylerin kolektif bilinçaltının evrensel olduğu fikri bağlamında dikkat çektiği bir vurgu en güzel ve iyi fikirlerin bu evrensel bilinçdışı birikimin ürünleri olarak ortaya çıktığıdır (1934:112). Bu anlamda da, medeniyetin insanlığın ortak mirası olduğu fikriyle paralel bir zeminde, Kaplan'ın bir milletin kültür bagajından çıkararak bu ortak mirasa dahil edilmesini arzuladığı asli kıymetler vurgusu ile Jung'un en iyi ve güzel fikirleri aynı zeminde buluşmaktadır.

Kültüre bakışta süreklilik içeren bir bakış açısının imkanları Kaplan tarafından yalnızca Jung'tan devşirilmemektedir. Zamanı algılayış açısından deruni bir kavrayışın Bergsoncu bir tutum içinde ele alınmasının bizdeki ilk örneklerinin Yahya Kemal Beyatlı ve Ahmet Hamdi Tanpınar olduğunu düşünen Kaplan'ın, kültürel sürekliliğe yaptığı vurgu bu isimlerden de mülhemdir. Bu devamlılık/süreklilik ilkesi Beyatlı'da imtidat fikri, talebesi ve dostu olan Tanpınar'da "devam", "devam zinciri", "süreklilik şuuru", tarihilik şeklinde işlenmektedir (Ayvazoğlu, 2006a:515, 522). İki isimde de süreklilik fikrinin inşasında Bergson felsefesinin etkileri vardır.³² Eskin'e göre, Tanpınar'ın geçmişi, şimdiki ve geleceği içine alan yekpare bir zaman anlayışında, Bergson'un değişim ve oluş düşüncesinin etkisi vardır. Bergson'un oluş ve değişim düşüncesi geçmişin devamlı olarak şimdikiye doğru uzandığı bir bağlamı anlatmaktadır (2014:106-107). Bu anlamda, Bergson'un oluş düşüncesi, Jung'un

³² Bergson herhangi bir tarih felsefesi ortaya koymamıştır. Fakat onun zaman ve oluş kuramı tıpkı edebiyatçıları olduğu gibi bir kısım tarihçileri de etkilemiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kendisinde etkisinin çok olduğunu söylediği Marcel Proust da Bergson felsefesinin edebiyattaki uzantılarından. Dergah atmosferi etrafında Tanpınar da Bergson'dan etkilenmiştir. Nitekim, Tanpınar da Mustafa Şekip Tunç'u Freud ve Bergson düşüncesiyle tanışmasında kilit önemde görmektedir (Eskin, 2014:51, 61, 66, 167). Tanpınar'ın kültür ve tarih tasavvuru arkasındaki Bergson felsefesi'nin etkileri ile ilgili bir çalışma olarak bkz: Eskin, Şerif: **Zaman ve Hafızanın Kıyısında: Tanpınar'ın Edebiyat, Estetik ve Düşünce Dünyasında Bergson Felsefesi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2014. Ayvazoğlu da, Yahya Kemal'in "son neslin feylesofu Mustafa şekip bey ki usul-i felsefesinin peyreviyiz" cümlesinden hareketle onun Bergson düşüncesi ile ilişkisine işaret etmektedir (2006b:419).

kolektif bilinçaltına yaptığı vurgunun vazettiği gibi şimdiye ve geleceğe etki eden bir geçmişe dikkat çekmektedir. Nitekim Kaplan hocası Tanpınar'daki rüya kavramının, toplumsal hafızadan miras bir bakiyenin "şimdi"ye yansımasını ifade ettiğine işaret etmektedir. Kaplan, Tanpınar'ın gerçeğin sadece dış alemde kurulmadığının farkında olduğunu, iç gerçekler olan duygu, düşünce, hayallerin de bu gerçeklikteki payına dikkat çektiğini vurgulamaktadır (2015e:195). Bu daha önce bahsi geçen medeniyetin madde, kültürün de o maddeye şekil veren duygu, düşünce ve hisler alanı olarak algılandığı zemine işaret etmektedir. Bu anlamda, Tanpınar'ın düşüncesinde kolektif bilinçaltındaki kuvvetlerin halîhazıra ve dolayısıyla geleceğe etkisi olduğu düşünülmekte, kültürdeki sürekliliğin altı çizilmektedir. Nitekim Tanpınar Bergson'un yanı sıra Jung'un kuramlarından da faydalanmıştır. Dolayısıyla, Kaplan kültürel sürekliliği açıklama imkanı veren bu çerçeveye hocası Tanpınar etkisiyle de bağ kurmaktadır.

Tanpınar'ın kültürel süreklilik vurgusu, Cumhuriyet'in pozitivist modernleşme tezlerine karşıt bir yerde durmaktadır. Bergson'un zaman anlayışının, pozitivist bir proje olarak modernleşmenin dayattığı lineer zaman anlayışı karşısında, Tanpınar'a hatırlama, kökleri hafızada bulma imkanını sunduğu düşünülmektedir (Eskin, 2014:198). İlerlemenin düstur edinildiği bu tezler geçmişe karşı takınılan menfi bir tavrı telkin etmektedir. Tanpınar için halîhazır ve geleceği kriz durumuna sokan da radikal modernleşmenin paranteze aldığı sürekliliği devam eden bu geçmişi yok saymaktır. Bu anlamda, modernleşme serüvenini Tanpınar'da "kalabalık bir caddede hafızasını kaybetmiş bir adam" ifadesi anlatmaktadır. Buna göre, toplumun kaybettiği hafızayı geri getirecek, kendimizi bulduracak şey de hatırlamaktır (Türk, 2006:62). Tanpınar Türklerin İslami devirdeki parçalanmamış bir zaman fikri dolayısıyla "yeni"nin kökün üzerine inşa edilmesinin yanında, Tanzimat ile zamanı devamlılık ve bütünlük esası etrafında ele alan anlayıştaki kırılmaya dikkat çekmektedir. Son devirde yaşanan medeniyet değiştirmesi buhranını da Tanpınar burada aramaktadır. Ona göre, Batı'dan aldıklarımızı kendimize ilave edememekteyiz. Bu da eski ve yeninin bir terkibe bahis olmadan yan yana yaşamasına sebebiyet vererek bir krizi kaçınılmaz kılmaktadır. Mesele Batı'dan alınanın bizim denilen kök ile birleştirilmesi ve "yeni hayat şekilleri" oluşturmaktır

(2015:40-48). Bu anlamda Tanpınar'da hatırlamayı mümkün kılacak olan maziye hesaba katmaktır. Kaplan ve Tanpınar'ın en eleştirel oldukları noktalardan biri, Türk modernleşmesi sürecinde aydınların tarihi birikim karşısındaki reddiyeci tavidir. Bu bağlamda, "eski" ve "yeni" kavramları da Kaplan'da, hocası Tanpınar'ın "değişerek devam eden, devam ederek değişen" düsturundan mülhem anlamlar kazanmaktadır. Bu anlamda Kaplan'da, "eski", "yeni"nin içinde değişerek devam ettiği gibi, "yeni" de "eski"nin devam ederken değişen bir tezahürüdür. Yahya Kemal Beyatlı'nın "kökü mazide olan atiyim" ifadesi minvalinde, çağdaş medeniyetin ayaklarını bastığı bir dayanak noktası olacak şekilde, "yeni"nin bir çeşit kaynağı olan "eski" Kaplan'da bu bağlamda önem kazanmaktadır. Bu anlamda, Kaplan'ın kültürde sürekliliğe dikkat çektiği bağlam, Beyatlı'dan ve Tanpınar'dan mülhem bir şekilde maziye, kökü, eskiyi, Türk modernleşmesi terkinde hesaba katmaya çağırılmaktadır.

Gayrişuur, ruh gibi kavramların, Kaplan'ın çağdaş bir medeniyetin inşasında, maziye ait kıymet ve değerlerin içerlenmesi gerektiği fikrinde yaslandığı referanslar olduğu görülmektedir. Kaplan'da kültürün önemi bu bağlamda halîhazır ve yarını anlama cehdi açısından önem kazanmaktadır;

"Bütün medeni milletlerde mazi kültürü vardır. Maziye yıkan, yok eden, halîhazır en zengin kaynaklardan mahrum etmiş olur. Asırların ötesinden gelen mitler, semboller, fikirler yeni nesillere kuvvet verir. Bunlardan mahrum olan nesiller, halîhazır şartlarının çıkmazı içinde ne yapacaklarını şaşırırlar. Onlar için mazi olmadığı gibi istikbal de yoktur...Bugünkü neslin zayıf olmasının başlıca sebebi, bence mazi ile alakasını tamamıyla kesmiş olmasıdır " (2016b:123).

Mazi bu anlamda Tanpınar'daki gibi "bu toprağın macerasını ve kendi maceramızı bilmek" (2002:240) şeklinde Kaplan'da da bilmek, sevmek ve hatırlamak vurguları ile öne çıkmaktadır (2016a:18). Mazinin, gelecekle ilgili bir güven duygusunun da kaynağı olması arzulanmaktadır. Kaplan, geçmişi ihya değil ancak geleceği inşayı mesele edinen bir tarih şuuruna vurgu yapmaktadır. Kaplan'da, maziye/eskiye olan ilgi de bu çerçevede geleceği anlamak ve yaratmakta bir referans olarak, ilmî bir yaklaşımla ele almak şeklinde öne çıkmaktadır. Kaplan'ın tarihe karşı bu ilmî yaklaşım vurgusu, Türk tarihindeki değişen ve devam eden unsurları, zaafı ve

kuvvet devşirilebilecek yönleri ortaya koyabilme imkanına tekabül etmektedir. Bu anlamda, Kaplan'ın bizden hangi değerlerin devam etmesi gerektiği konusundaki arayışının da cevabını verecektir. Kültürel bakiyeye bir gelecek inşası çerçevesinde önem veren bu yaklaşım, bu bakiyenin izdüşümlerini örf adet, inanma ve eyleme şekilleri, dil gibi alanlarda aramaktadır. Bu anlamda Kaplan'ın kültürü ele alışı onun toplumsal ve tarihsel köklere dair hatırlamanın önemine yapılan bir vurguyla birleşmektedir.

2.3. Mehmet Kaplan'ın Türk Tarihine Bakışı

Milliyetçi, muhafazakar çizgi Türk tarih tezlerine eleştirel bir yerde durmaktadır. Yahya Kemal Beyatlı, "Türk İstanbul" konferansında Anadolu ve Rumeli coğrafyasının vatanlaşmasında Malazgirt Savaşı'na dikkat çekmekte, bu vatanlaşma süreci ile Türk milliyetinin vücuda geldiğini vurgulamaktadır (2006a:515). Diğer yandan Nurettin Topçu da İslamiyet öncesi vurguları öne çıkan Anadoluçuluk ve Turancılığın tarih tezlerine eleştirel bir noktada durmakta, 1071 tarihine referansla millet, coğrafya ve din arasında kurulan ilişkide bir tarih telakkisini öne çıkarmaktadır (Kara, 2016:94-94). Kaplan'ın tarihe bakışı da etkilendiği bu isimler paralelinde, Osmanlı ve İslam kültür ve tarihinin yok sayılmasına eleştirel bir yerde durmaktadır;

"Bugünkü sınırlar içinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, coğrafyası, halkı ve kültürüyle hiç şüphesiz, Malazgirt Savaşı'yla başlayan 900 yıllık tarihin bir devamıdır. Onu Cumhuriyet'in ilanı ile başlatmak, rejim ile milleti birbirine karıştırmak demektir. Milletler tarihin akışına uymak için rejim değiştirirler. Milletlerin hayatında elbette, rejimlerin de rolü vardır. Fakat milletin gerçek varlığını rejim değil belli bir tarih ve kültüre sahip olan halk kitlesiyle o milletin üzerinde yaşadığı coğrafya tayin eder. Bugünkü Türkiye bazılarının yadırgadıkları, Cumhuriyet rejimine ve çağdaş zihniyete aykırı buldukları herşeyin arkasında, yüzyıllardan beri devam eden tarih, coğrafya ve kültür vardır. Rejimler hatta inkılaplar, bir millete şahsiyet veren unsurları, granit bir kayayı zamanla aşındıran sellerden daha fazla değiştiremezler" (2016a:21).

Kaplan kültürün içinde değişerek devam eden devam ederek değişen unsurların varlığına dikkat çektiği bağlamda, tarihi de böyle bir süreklilik ilişkisi içinde ele almaktadır. Kaplan, bir ulus/millet kavramsallaştırmasında Anadoluçu çevrenin

belirli bir toprak/coğrafya etrafında kadersel birliği önemseyen ve 1071 tarihini esas alan anlayışını benimsemektedir. Bu anlamda, Anadolu'nun tarihinin Cengiz ve Atilla'ya dayanan tarihin de devamında okunabileceğine ancak burada Anadolu'dan önceki tarihin ancak bir ırk tarihi olabileceğine dikkat çekmektedir;

"1923 Türkiye tarihinde yeni bir devrin başlangıcıdır. Türk tarih veya milletinin başlangıcı değildir. Türkler bin yıldan beri bu topraklar üzerinde hür ve müstakil olarak yaşamışlar ve üç devlet kurmuşlardır. Selçuklu ve Osmanlı devletleri zamanında da Türkiye'de Türkler vardı, Türkçe konuşuyor ve kendilerine has bir hayat sürüyorlardı.

Bugünkü Türk halkı, elbette Selçuklu ve Osmanlı'nın bir devamıdır ve onun cedleri 1071'den çok öncelerine kadar uzanır. Fakat tarih, coğrafya, devlet, sosyal müessese denilen vakıa, gerçek ve kurumların milletlerin hayatında oynadığı rolleri de unutmamak gerekir. Bugünkü Türk milleti ve kültürü, çok çeşitli amillerin mahsulüdür." (1974a:6).

Bu anlamda özellikle de coğrafya gibi bir realiteyi görmezden gelen bütün beynelmilelci akımları, İttihad-ı İslamcılarını, Turancı Türkçüleri ilmî tavırdan uzak, ideolojik akımlar olarak görmektedir (2016b:50-51). Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi için de böyle bir anlayış çerçevesinde Malazgirt'i referans almaktadır. Bu anlamda Türk tarihini süreklilik çizgisinde ele alan bu anlayış, Cumhuriyet'in maziyi reddeden tavrına eleştirel bir biçimde öne çıkardığı tarih şuurunun da bir gereğidir. Bu anlamda Kaplan, çağdaş Türk kültürünün bugününe yönelik bir anlama, geleceğine yönelik bir inşayı mümkün kılma açısından Cumhuriyet'in kopuşu telkin eden tarih anlayışlarına eleştirel bir çizgide durmaktadır.

"Değişen ile devam edeni bir arada görürsek, tarihin manasını daha iyi anlarız" (2014:50) diyen Kaplan böyle bir tarih şuurunun izinde de Türk tarihinin İslamiyet öncesi ve İslami devirlerine de merak duymuştur. Nitekim birinci bölümde de bahsi geçtiği gibi Kaplan, hocası Tanpınar sayesinde kendisinde tarihe karşı bir ilgi uyandığını ifade etmektedir. Bu anlamda, Türk modernleşmesine dair bir okumada uzmanlık alanının kendisine kattığı ilmî donanımların kılavuzluğunda, Halk edebiyatı eserleri üzerinden bu devirlere dair yaptığı okumalar da Kaplan'ın Türk modernleşmesine dair değerlendirmelerini şekillendiren kaynaklarıdır. Kaplan

medeniyet-toplum-birey ilişkisi ekseninde, Halk Edebiyatı sahasından ele aldığı eserler üzerinden, Türk tarihindeki farklı medeniyet devirlerinin farklı tipleri öne çıkarttığını ortaya koymuştur. Bu anlamda, İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası Türk medeniyetlerinin özelliklerini de bu tipler üzerinden okumaktadır. Kaplan'a göre, her medeniyet değişmesi sürecinde yeni bir tip doğmakta ve o tip, medeniyetteki değişimin yerleşmesinde önemli bir rol ifa etmektedir. Bu bağlamda, göçebe Türk toplum düzenini anlatan eserlerde ideal bir tip olarak öne çıkan alp tipinin yerini, İslamiyet'in kabulüyle gazi ve veli tiplerinin aldığına dikkat çekmektedir.

Kaplan, farklı medeniyet tarzlarının işlediği devrelerde hayata, kainata ve insana karşı alınan tavırda/üslupta farklılıklar olduğuna dikkat çekmektedir. Hareket prensibinin geçerli olduğu göçebe medeniyet tarzının, İslam öncesi Türk toplumunda, hayata, kainata ve insana karşı sade ve basit bir görüş telkin ettiğini düşünmektedir. Bu toplumun dini dünyasını da içinde yaşadığı kozmik alem ve hayvanlar oluşturmaktadır. Alplere/alp tipine, gök tüylü ve gök yeleli bir ecdad ruhu yol göstermektedir (1985b:27-28). Nitekim alp tipinin öne çıkmasında da hayvancılığa bağlı sosyal düzen etkili olmaktadır. Buna göre hayvana hükmeden bir toplulukta, hayvanın üstünde kurulan iktidardan devşirilen üstünlük hissi hükmetme idealini telkin etmektedir. Bu ideal de cihangirlik, kahramanlık gibi duyguların ön planda olduğu alp tipini ortaya çıkartmaktadır. Eski Türk toplumuna, geniş toprakları ele geçirme ve oradaki halkları yönetebilme kudretini bahşeden bu hükmetme ideali de hayvancılıkla uğraşmanın sonucu olan hareket prensibinin güdümünde işlemektedir (2009:22-25). Bu anlamda, bu göçebe medeniyet Kaplan'a göre maddeye önem vermektedir. Kaplan bu hükmetme idealini, aşkın/ulvi bir amaçtan yoksun olarak okumaktadır. İslamiyet öncesi Türk toplumundaki alp tipinin yerini, bu dünya ve ahirette ödülleri vaat eden, gazilerin kahramanlar olarak tasvir edildiği, gazayı ve gaziliği öven Gazavatname ve Gazanamelerin etkisiyle gazi tipine bıraktığını ortaya koyan Kaplan, Türk toplumundaki fetihlerin İslamiyet'in telkin ettiği bu gaza geleneği ile birlikte ulvi bir gayeye bağlandığını düşünmektedir (1985b:112-118). Böylelikle, Kaplan'ın İslamiyet'in Anadolu Türk medeniyetlerinde harekete bir iman/ruh/ideal aşılama işlevine yaptığı vurgunun altı gazi tipini öne

çıkaran bu bağlama referansla doldurulmaktadır. Kaplan için İslamiyet, Türklerin hayal ve projelerine istikamet veren, medeniyetin madde boyutunu inşa eden, Türklerin kahramanlık duygusuyla örtüşen, hatta onu daha ulvi bir amaca angaje ettiği düşünülen manevi bir kuvvet olarak önemsenmektedir. Bu nokta, Kaplan'ın Türk modernleşmesine dair bir okumada kolektif bilinçaltında etkin olan bu nevi manevi kuvvetlerin hesaba katılması gerektiği yönündeki vurgusunu besleyen bir zemindir.

Kaplan'ın alp tipi ve veli tipinin temsil ettiği değerler olarak kahramanlık ve din duygularına dikkat çekmesi, bir medeniyetin inşasında önemseddiği maddi ve manevi unsurların sentezine yapılan vurguyu hatırlatmaktadır. Kaplan, Türklerin 9. yüzyılda hayvancılığın belirleyici olduğu göçebe medeniyet devresinden, ekincilik ve zanaatla uğraşılan yerleşik medeniyet devresine geçişinde, İslamlaşma sürecine büyük önem atfetmektedir. Kaplan, bir medeniyet dairesinden diğerine geçişte, bir milletin inandığı değerleri değiştirmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu noktada daha önce de işaret edildiği gibi benimsenen yeni değerlerin o milletin şahsiyetiyle zıtlık teşkil etmemesi gerektiği önemli bir vurgudur. Bu bağlamda, Türklerin kolektif bilinçaltındaki kahramanlık duygusunu pasifize eden Budizm ve Maniheizm gibi dinleri benimseyen Türk devletlerinin yok olmasına sıklıkla işaret edilmektedir. Bu nokta, Kaplan'da devlet, medeniyet ve din arasında kurulan ilişkiye de işaret etmektedir. Kaplan, yüksek bir medeniyetin inşasında güçlü bir devlet organizasyonunun rolünü önemsemektedir. Buna göre, devlet bir milletin maddi birliğini temin edecek olan bir kurum olarak öne çıkarken, din o toplumun manevi birliğini tesis edecek olan bir kurum olarak öne çıkmaktadır (1984a:2). Bir devlet tesis etme ile İslamiyet arasında kurulan bu ilişki, Türklerin İslamlaşması ile medeniyet kurabilmesindeki arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır. Kaplan, bu bağlamda da İslamlaşma süreci ile göçebelik evresinden devşirilen alp tipinin kahramanlık duygusuna, veli tipinin telkin ettiği din duygularının eklenmesine, bu şekilde de madde ve ruh sentezinin en güzel örneklerini sağlamış Anadolu Türk medeniyetlerine vurgu yapmaktadır. Bu anlamda, Kaplan'ın tipler üzerinden Anadolu Türk medeniyetine dair gerçekleştirmiş olduğu okuma, onun kültür ve medeniyet

terkibinin telkin ettiği madde ve ruh sentezi bağlamında önemli bir referansı olmaktadır.

Kaplan, Türklerin İslamlaşma süreciyle birlikte, "dıştan içe, mekandan ruha, maddeden manaya, kuvvetten zaafa, insandan Allah'a, dünyadan ahirete" döndüğünü düşünmekte, bu dönüşte Anadolu Türk medeniyetlerinin ve o medeniyete ait duyuş ve düşünüş tarzlarının taşıyıcısı olarak ortaya çıkan veli tipinin rolüne dikkat çekmektedir (2009:22-25). İslamlaşma süreciyle bu velilik kültürü Anadolu'daki Mevlevi tarikatlarında yetişen derviş, musikişinas, şair, hattatlar, cami, medrese ve tekkeler ile geniş bir kitleye yayılmıştır. Bu noktada Kaplan, Anadolu'da yerleşikliğin benimsenmesiyle ortaya çıkan veli tipi ile veli tipinin yerleşikliğe geçişi kolaylaştıracak değerleri üretmesi şeklinde karşılıklı bir etkileşimin de altını çizmektedir. Kaplan'a göre, veli tipi, alp tipinin aksine toprağa bağlı bir yaşam sürmekte, yani varlığını kainata bağlı görmektedir. Veli tipi için alp tipinin sahip olduğu kuvvet ve cesaret gibi duygular toprak üstünde ona bir hakimiyet sağlamamaktadır. Hayvanın üstünde kudretini gösteren alp tipinde, gurur ve tahakküm ahlakı öne çıkarken, kaderi toprağın ve tabiatın ona lütfettiğine bağlı olan bir sosyal düzenin içindeki veli tipinde sabır, tevekkül, uysallık, sakinlik ve barışseverlik ahlakı öne çıkmaktadır. Bu yüzden eski Türk toplumu için dünya fethedilecek, diğer toplumlar tahakküm altına alınacak düşmanlar gibi görülürken, İslami devir Türk toplumu için dünya değersizleşmekte, diğer toplumlar dost olarak görülmektedir (2009:25-26,37,106). Böylelikle, Kaplan, İslamiyet ile yerleşikliğe geçilerek güçlü bir devlet organizasyonun kurulmasının mümkün olduğuna, yanı sıra toplumu bir arada tutmada gerekli olan manevi kuvvetlerin devşirileceği bir kaynağa da erişildiğine dikkat çekmektedir.

Bir toplumda kültür birliğini önemseyen Kaplan için, velilik kültürünün işlevselliği bu bağlamda Anadolu'ya yayılan ortak duyuş ve düşünüş tarzlarının kaynağı olması açısından önemsenmektedir. Bu anlamda veli tipi, kahramanlık duygusunun Anadolu Türk medeniyetlerine bahşettiği maddi birliğe, manevi birliği eklemiştir. Eski ile yeninin çatıştığı kültür değışmesi evrelerinde ahenk ve sentezin tesis edilmesine çekilen dikkatle aynı zeminde Kaplan, bu yeni tipin, İslamlaşma sürecinde gerçekleşen çatışmada, Türklerin cihangirlik/kahramanlık duygusunu, dinin telkin

ettiği manevi duygularla dengelediğini ve ahenkli bir sentezin meydana gelmesini sağladığını düşünmektedir; "Asya'da korkunç bir maddi kuvvet kütlesi olan Türk, Anadolu'da maddi ve manevi kuvveti birleştiren çok medeni bir devlet haline gelir" (2016b:200). Bu anlamda, Kaplan'ın Türk tarihi açısından İslamiyet'e bu ahengi sağlayacak bir rol atfettiği görülmektedir. Medeni bir toplumda çok önem verdiği değerler olan insana hürmet ve sevginin kaynağını da bu anlamda Kaplan, Anadolu Türk medeniyetlerinde Aşık Paşa, Yunus Emre, Mevlana gibi mutasavvıfların vaaz ettikleri birlik ve sevgi dininde (2016a:145) bulmaktadır. Nitekim Yunus Emre ve Mevlana, Kaplan için veli tipinin en önemli temsilcileridir. Osmanlı beynelmilelciliği olarak da adlandırdığı bu insaniyetçiliğin kaynağını, İslamiyet'teki tasavvuf geleneğinin telkin ettiği yetmiş iki milleti ve varlığı aynı ilahi ruhun tecellisi olarak gören anlayışta bulmaktadır. Birçok dil, din ve ırkın olduğu bir coğrafyada manevi birliği tesis etmede bu anlayıştan devşirilen insan sevgisine en büyük payı vermektedir (1972a:9); "Birbirinden farklı dillere, dinlere ve ırklara mensup kavimleri aynı imparatorluk nizamı içinde barındıran Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin insan görüşü, bugün de değerini muhafaza eden ve mistisizmin esasını meydana getiren "çokluk-birlik" sentezine dayanır" (2015d:113). Kaplan, Türklerin tarihte bir çok devlet kurmakla birlikte akamete uğramasını ancak Anadolu Türk medeniyetlerinin devamlılığını sağlamasının formülünü de burada, din gibi manevi kuvvetlerden devşirilen medeniyetin mana boyutunu ihmal etmeyen anlayışta bulmaktadır. Bu anlamda, Kaplan veli tipini Anadolu Türk medeniyetlerinin en büyük başarısı olarak gördüğü madde ve ruh sentezini gerçekleştirmede kilit bir yere koymaktadır.

Kaplan'ın İslamlaşma sürecinin Türk tarihine yaptığı en büyük katkı olarak aldığı madde ve mana sentezine yaptığı vurguda bir diğer bahis de ahilik ve loncalık teşkilatıdır. Toplumdaki ekonomik düzende yani bütün bir ticaret ve zanaatın işleme mekanizmasında, ahilik ve loncalık gibi kurumlarla, manevi değerlerin belirleyici olmasını, Yunus ve Mevlana'nın Türk toplumuna kattığı din anlayışından mülhem görmektedir (2016b:200-201). Anadolu'ya akınlar olduğu sırada dervişlerle birlikte gelen ikinci ve zanaat erbabının barış kültürüne önem verdiğini aktaran Kaplan, bu anlamda ahilerin dervişlerle işbirliğinin, Anadolu Türk toplumundaki maddi ve

manevi medeniyetin kurulmasında önemli bir rolü olduğunu düşünmektedir. Ekonomik bir faaliyet içerisinde bulunan ahi tipi, çalışmanın prensiplerini İslam'dan mülhem bir dayanışma ve yardımlaşma kültürüne yaslamaktadır (1985b:136). Bu anlamda, Kaplan'ın Anadolu'daki manevi birliğin tesisinde rolü olduğuna dikkat çektiği bir diğer tip ahi tipidir.

Kaplan'a göre, alp tipinden miras kahramanlık duygusu, Türklere Anadolu toprağını fethetme, müstakil ve hür bir devlet olabilme gücünü bahşedip maddi varlığının teminatını sağlarken, veli ve ahi tipinde ifadesini bulan din/iyilik duygusu çeşitli ırk, kavim ve dinden insanların olduğu bir coğrafyada manevi birliği tesis etmenin imkanını sağlamıştır. Bu anlamda, Kaplan, velilik, ahilik kültürünün "Türklerin yiğitlik ve kahramanlığına adaleti, sevgiyi, müsamahayı, zarafet ve inceliği" (2015b:34) getirdiğine ve bir medeniyetin böylelikle inşa edildiğine dikkat çekmektedir. Kaplan, Osmanlı Devleti'ni de bu bağlamda bin yıllık Türk İslam medeniyetinin mahsulü olarak ortaya çıkan "en sürekli, en sağlam, en kompleks devlet", kahramanlık duygusuyla yarattığı maddi varlığının üstünde tesis ettiği han, kervansaray, medrese, tekkeleri ile yani kılıç ile kalemin terki binde (2014:233-234), madde mana sentezinin en güzel örneğini ortaya koymuş bir "medeniyet kurucusu" olarak görmektedir (2016a:18). Bu anlamda, onun bir medeniyette önemseydiği maddi ve ruhi faktörlerin sentezi meselesi aslında birbirinin antitezi olan medeniyet dairelerine ait değerlerin sentezinin önemine dikkat çekilen bağlama denk düşmektedir. Kaplan'ın kültür ve medeniyet değişmesinin telkin ettiği böyle bir sentezin izinde, Türklerin İslamlaşma sürecini, Batılılaşma sürecine örneklik teşkil etmesi gereken bir referans olarak ele aldığı söylenebilir. Daha önce işaret edilen Kaplan'ın Türkiye için arzuladığı ilim ve tekniğe matuf aynı zamanda milli ve manevi değerleri de benimseyen bir profili temsil eden modern veli tipi bahsi de bu fikri destekler niteliktedir.

2.4. Mehmet Kaplan'ın Türk Modernleşmesini Okuyuşu

Kaplan'ın Türk modernleşmesine dair bir değerlendirmeyi oturttuğu işaret edilen kültür ve medeniyet teorisi çizgisindeki anlayışını, Halk Edebiyatı ve 19. ve 20. yüzyıl Türk edebiyatı okumalarının kılavuzluğunda zenginleştirmektedir. Kaplan,

Türk modernleşmesini, tarihi zaruretler, cemiyetin ve devletin içine girmiş olduğu sıkıntılı süreçler karşısında alınmış bir dizi programsız, deneme yanılmaya dayalı acil önlemler olarak görmektedir. Kaplan, bu aciliyetler ve programsızlığın da bir çıktısı olan kültürel tabakalaşma ekseninde Türk modernleşmesine dair "kültür değişmesi buhranı" şeklinde bir tefsir yapmaktadır. Bununla birlikte Kaplan, bu sürecin çağdaş Türk kültürüne kazandırdıklarının da altını çizmektedir. Yeni bir ordu kurmak yönünde atılan adımlarla geniş bir alana yayılan batılılaşma akımını, Cumhuriyet'in ilanını temsil eden demokrasi tecrübesini ve Cumhuriyet döneminin ikinci evresinde yükselen milliyetçilik akımını, Türk modernleşmesi sürecinin en önemli kazanımları olarak görmektedir. Kaplan'da işaret edilen bu kazanımlar, Çağdaş Türk kültürünün çerçevesini oluşturması gereken değerler olarak öne çıkarılmaktadır.

Kaplan, Türk modernleşmesi tarihini kritik gördüğü tarihler üzerinden dönemlendirmeye giderek bir okuma gerçekleştirmektedir. Aynı dönemlerde yetişmiş olan nesillerin ortak bir duyuş, düşünüş ve hareket tarzına sahip olduğunu düşünmektedir. Burada dikkat çekilen nokta, her neslin kendinden önce gelen nesle reaksiyoner bir bilinç/tutum geliştirdiği yönündedir. Buna göre, Kaplan, nesillerin birbirlerini tez ve antitez olarak takip ettiğini düşünmektedir;

"Fertlerin nasıl birbirinden ayrı bir duyma, düşünme ve hareket etme tarzları varsa, nesillerin de kendilerine has, önceki ve sonraki nesillerinkine benzemeyen bir duyma, düşünme ve hareket etme tarzları vardır.

Aynı içtimai, siyasi ve iktisadi şartlar altında yaşayan, aynı çeşit terbiye müesseselerinde yetişen, aynı endişe ve meselelerle meşgul olan aşağı yukarı aynı yaşta bulunan insan toplulukları arasında müşterek bir ruhun teşekkül etmesi gayet tabii bir hadisedir" (2016b;15).

Kaplan, reaksiyoner prensibe göre yaptığı Türk modernleşmesi okumasına 1860 neslinden başlamaktadır. Yeni Türk Edebiyatı için başlangıç sayılan bu tarihin de işaret ettiği gibi, reaksiyon tonu altı çizilen nesiller arasındaki bu okumada, Kaplan'a Yeni Türk edebiyatı sahasından eserler üzerine yaptığı tahliller kılavuzluk etmiştir.

Kaplan, Yeniçeri Ocağının kaldırılması ile yeni bir ordu için atılan adımların Türkiye'nin batılılaşma sürecindeki mühim rolüne vurgu yapmaktadır. Çünkü yeni ordu için atılan adımlar diğer kurum ve alanlarda da yenilikçi hareketlere vesile olmuştur. Çağdaş askeri usul ve teknikler, Batı ile gelişen münasebetleri ve eğitimde batılılaşmaya yönelik adımları da beraberinde getirmiştir. Bu da yeni bir aydın zümresini ortaya çıkarmıştır; Avrupa'yı tanıyan elçi ve yüksek devlet memurları, Avrupa dillerini öğrenen devlet memurları, Avrupalı tarzda okullarda yetişen subaylar ve azınlık aydınları. Kaplan böyle bir bağlamda, Abdülmecit devrinde ise Avrupalı fikirlerle tanışmış, yabancı kuvvetlere sırtını dayamış ve saraya karşı bir kuvvet olarak altını çizdiği Bab-ı Ali'nin ortaya çıkışından bahsetmektedir. Türk modernleşmesi sürecine önemli kazanımlar sağlamış olduğunu düşündüğü 1860 neslini ise bu bağlamın bir sonucu olarak, Babıali'ye ve Saraya karşı bir cephe olarak ele almaktadır. Kaplan'a göre bu nesil henüz saraya karşı açık bir muhalefetin yapılmadığı bir ortamda doğan öncü bir nesildir. Nitekim, Tanzimat'a giden süreci bu nesil hazırlamıştır.

Kaplan, bu neslin ortaya çıkışını "kültür buhranı değişmesi" dediği olgunun merkezine yerleştirmektedir. Buna göre Kaplan, Osmanlı Devleti'nde halk ve aydın kesim arasında tabakalaşmanın her zaman var olduğunu, ancak bu iki kesimin paylaştığı ortak inanç/değerler dünyasının, ortak bir kültür dünyasını yaratabildiğini düşünmektedir. Ancak Tanzimat döneminde Batı'yı tanıyan, Batı dillerini bilen bu neslin ortaya çıkışı aydın tabakasında da bir bölünmeye sebep olmuştur. Bu yeni aydın grubun Batılı değerlerin temsilcisi olarak ortaya çıkmasıyla, aydın ve halk arasındaki ortak kültür zemini de ortadan kalkmıştır (2015b:18-19). Bu anlamda Kaplan için Türk modernleşmesini bir buhran haline getiren aydın ve halk arasındaki bu kültürel tabakalaşmadır. Mümtaz Turhan da aynı bağlama işaret ederek, Batılılaşmanın bir kültür buhranına sebep olduğunu düşünmektedir (1954:25). Kaplan, Türk modernleşmesine dair bu anlamda Turhan ile çok paralel bir okuma yapmaktadır.

Kaplan'ın, Türk modernleşmesini bahsi geçen kültür tabakalaşması temelinde bir "kültür değişmesi buhranı" olarak okumasını, Tanzimat edebiyatı ile edebiyat türlerine giren "akıl ile iman, din ile ilim, görünen ile görünmeyen" arasındaki

çatışmaya çektiği dikkat bağlamında, Yeni Türk edebiyatı sahasından aktarımları ile beslemektedir. Nitekim Kaplan, kültür buhranını "eski" ve "yeni" medeniyete ait gördüğü bu ikilikler üzerinden toplumsal düzeyde meydana gelen çatışmada aramaktadır. Bu bağlamda, Kaplan'ın bu temayı edebiyat eserleri üzerinden beslediği bazı örneklerle de değinilecektir. Nitekim Kaplan, bu nevi ilmî araştırmalarında döneminin temsilde öne çıkan eserlerine değinmektedir.

1860 neslinden Şinasi'nin **Münacaat**'ındaki "Vahdet-i zatına aklımca şehadet lazım" mısraları ile bu çatışmanın başlama işaretlerini verdiğini ve sonraki nesillerde giderek derinleşen bir hale geldiğini aktarmaktadır. Buna göre Şinasi, **Münacaat**'ta, Allah'ın varlığını kainattaki nizamda, maddi varlıkta aramakta, yani objektif bir delil ile bu varlığı ispata kalkmaktadır. Kaplan, daha önceki nesiller için Tanrının varlığında kalbin şehadetinin yeterli olduğuna dikkat çekmektedir. Bu anlamda, Şinasi'nin, 18. yüzyılda öne çıkan akli ve ilmî dinciliğin etkilerinde kalmış olduğuna işaret ederek (1998:35-36) Batı tesiri ile gerçekleşen fikrî dönüşüme vurgu yapmaktadır. Öte yandan Kaplan, eski şiirin bir örneği olarak ele aldığı Akif Paşa'nın **Adem Kasidesi'nin** dünyayı, varlığı, hayatı sevmeyen tasavvurun bir ifadesi olarak öne çıktığını, Şinasi'nin ilgisini çeken kainata dair kayıtsız kaldığını vurgulamaktadır. Bu anlamda, Kaplan'ın yeni bir medeniyetle tanışma evresinde aydınlarda fizik aleme karşı gelişen ilgiye çektiği dikkat, Batı medeniyeti etkisiyle aydın tabakanın tasavvurunda gelişmeye başlayan yeni medeniyete ait bir bakış açısına çekilen dikkattir. Nitekim, Tanzimat döneminde ortaya çıkan Yeni Osmanlılar, Jöntürkler gibi oluşumlarda ifadesini bulan Batılılaşma süreçlerinin faili olarak öne çıkan yeni aydın tipi, Kaplan için akıl, kanun, hürriyet, insan iradesi ve medeniyet gibi "yeni" medeniyete dair değerleri temsil etmektedir (1985b:170-176). Bu anlamda Kaplan, Tanzimat sonrası oluştuğuna dikkat çektiği kültürel tabakalaşma bağlamında, halkı eski medeniyete ait değerleri, aydını ise yeni medeniyete ait değerleri temsil eden bir konuma yerleştirmektedir. Toplumdaki muvazenesizliğin sebebini bir milletin şahsiyetini oluşturan unsurlarla girilen çatışmalarda arayan (2016b:152) Kaplan için, bu anlamda bütün bir Türk modernleşmesi tarihini anlatan kültür buhranı ifadesi, milli varlığı şekillendiren kolektif bilinçaltındaki kuvvetlerle

ile farklı medeniyet dünyasına ait "yeni" değerler arasındaki çatışmayı ifade eden ruhi ve içtimai bir buhranı anlatmaktadır;

"Medeniyet veya kültür değişmesi, toplumların hayatında çok çeşitli meseleler doğuruyor. Önce yüksek tabaka, idare eden sınıf, yabancı tesirler altında kalıyor. Halk kitlesi genellikle eski yaşayış tarzını, örf ve adetlerini devam ettiriyor. Bunun neticesi olarak aydın tabaka halktan kopuyor. Halk yabancı tesir altında kalan aydını, dinine, memleketine ihanet etmiş sayıyor. Aydın tabaka halkı, onun dinini, örf ve adetlerini beğenmiyor. Ona zorla, kendisinin değer verdiği kültür ve medeniyeti kabul ettirmeye kalkıyor. Bunun neticesinde, aydınlarla halk arasında gerginlikler, anlaşmazlıklar, çatışmalar oluyor" (2015;25).

Kaplan, 1860 nesli için devlet kalemlerinde yetişmiş Reşid Paşa, Mithat Paşa, Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa gibi isimleri zikretmektedir. Bu nesli, dönemlerinde devletin içine girmiş olduğu sıkıntılı sürecin farkında olan ve buna kurtuluş reçeteleri arayan, siyasi ve toplumsal meselelere ilgili, kahraman ve idealist bir nesil olarak görmektedir. Doğulu ve muhafazakar eğitim süreçlerinden geçtikleri için bu neslin, henüz maziye karşı da reddiyeci bir tavırda olmadığına da altını çizmektedir. Kendi benliklerinde de bu anlamda bir doğu batı mücadelesini yaşadıklarını, her yönüyle körü körüne bir batılılaşma tavrına karşı olduklarını, bu anlamda da devam eden nesillerde bir nevi hastalık haline gelen aşağılık kompleksine sahip olmadıklarına dikkat çekmektedir. İstibdada karşı hürriyetin, mutlakiyete karşı parlamento sisteminin savunucusu olduklarını vurguladığı bu nesil, Kaplan açısından çağdaş Türk kültürüne kazandırdıklarını düşündüğü bu kavramlar dolayısıyla önem arz etmektedir. Şinasi'nin kasidelerinde ele aldığını düşündüğü, akla yapılan vurguyu, kadercilik aleyhtarlığını, demokrasi ve medeniyet fikirlerini çağdaş Türk kültürü açısından bir öncü olarak görmekte (2009:234-239), bu neslin yeni medeniyete ait gördüğü bu değerlerle ilgili katkısına dikkat çekmektedir. Bu anlamda, bu nesli Türk modernleşmesi bağlamında çağdaş Türk kültürüne bu değerleri kazandıran bir nesil olarak görmektedir. Kaplan, Abdülhamid döneminde kaybedilmiş olsa dahi 1860 neslinin öncüsü olduğu meşrutiyet deneyimini de bu bağlamda ele almakta, demokrasiye giden yolda bu deneyimi önemli bir teşebbüs

olarak görmektedir. Bu anlamda, Türk modernleşmesi serüveninin kazandırdığı bu deneyimi de çağdaş Türk kültürü açısından önemsemektedir.

Kaplan, Ahmet Mithat Efendi, Abdülhak Hamid ve Recaizade Mahmut Ekrem gibi isimlerin öne çıktığı 1876 neslinin ise, istibdat rejimi altında toplumsal ve siyasal meselelere karşı kayıtsızlıklarının altını çizmektedir. Bu yüzden bu nesilde, felsefe, aşk, seyahat, macera, tabiat gibi konuların öne çıktığını, daha ferdiyetçi bir nesil olduklarını düşünmektedir. Bu noktada Namık Kemal ile Abdülhak Hamid Tarhan arasında kıyaslamaya gitmektedir. Namık Kemal'de önplanda olan cemiyet için kendini feda, toplumsal ıstırap temalarının yerini, Abdülhak Hamid'de ruhi ıstırap gibi ferdiyetçi temaların aldığına dikkat çekmektedir (2018a:61-65). Kaplan'ın, Hamid'in **Garam**'ında baş karakterin, Allah, ruh, kader, ölüm, hayat, hayır ve şer gibi kavramlara İslam felsefesi içinden cevap verirken, batı felsefesi ile temasa geçince bu kavramlara dair fikirlerinin alt üst oluşuna çektiği dikkat de (2009:267), Türk modernleşmesinin bir kültür buhranı olduğuna çektiği dikkati pekiştiren bir zemine işaret etmektedir. Ancak istibdada rağmen, Tanzimat'tan sonraki nesiller için Batı'nın ilim ve tekniğine karşı müspet bir ilginin gelişmesinde Abdülhamid devrinin ilim ve fenne verdiği değerin etkisi olduğunu vurgulamaktadır (2016a:246-47). Bu anlamda bunu da Türk modernleşmesi serüveninde bu neslin çağdaş Türk kültürüne miras bıraktığı bir kazanım olduğunun altını çizdiği düşünülebilir.

Kaplan, 1895 yıllarında ortaya çıkan Serveti Fünun neslini de hayattan, hakikatten ve halktan ayrılmış iradesiz, melankolik ve bedbin bir nesil olarak görmektedir. Bunun arkasında da İstibdat ortamının baskısı olduğunu düşünmektedir. Kaplan, İstibdat ortamında sosyal realitenin ağırlığı altında Serveti Fünuncuları, bir nevi hayal aleminin saadetinde teselli arar görmektedir. Bu anlamda, Cenap Şehabeddin'in **Elhan-ı Şita**'sının, Halid Ziya'nın hayal alemi ile hakikat arasındaki çatışmayı ifade eden **Mai ve Siyah**'ındaki Ahmet Cemil'in kış şarkısı olarak görülebileceğini düşünmektedir (1998:105). Kaplan, bu neslin eserlerinde kendi ruh hallerini, aşkı ve tabiatı konu edişlerini, realite karşısında duydukları ıstıraptan dolayı gelişen bir oyalanma hali olarak görmektedir. Bu anlamda, bu neslin "suya sabuna dokunmayan bir modernizm"ın temsilcileri olduklarını düşünmektedir (2015c:33). Nitekim, Kaplan'a göre, bu nesilde sosyal realiteye karşı bir ilgi duyulduğunda da, realiteye

karşı hissedilen kötümserliğin en iyi ifadesi olan Tevfik Fikret'in **Sis'i** baş göstermektedir. Kaplan bu nesildeki hayal alemine sarılmayı, dini duyguların yarattığı boşluğu doldurmak olarak da değerlendirmektedir. Ancak, bu hayal aleminin de bu nesle dini duyguların sağladığı iman ve huzuru veremediğinin de altını çizmektedir. Haşim'in **O Belde** ve **Yollar'**ı Kaplan'a göre bunu en güzel şekilde ortaya koymaktadır. Kaplan'a göre, Haşim bu şiirlerde realiteden uzak bir hayal alemini kurmakta, o hayalin gerçekliğe tekabül etmediğinin farkında olan bir ümitsizliği de yansıtmaktadır (1998: 110, 142-143, şt1). Bununla birlikte, bu nesil için ortak bir tema olan tabiat tasvirleri de, bahsedilen hayal aleminin gibi "içinde mesut olunan bir periler ülkesi " şeklinde ortaya çıkmakta, realiteden kaçışın bir diğer yolu olmaktadır (2015c:55). Bu anlamda, bu neslin satırlarına yansıyan bu huzursuz halin, Kaplan'ın modernleşmeye bakışında milli ve manevi değerlerin önemine çektiği dikkate bir zemin teşkil ettiği muhakkaktır. Bu neslin bu huzursuz hali, kültürel süreklilik çizgisinde etkinliğini sürdüren kolektif bilinçaltındaki milli ve manevi değerlerle modernleşme süreciyle tanışılan materyalist dünya görüşlerinin çatıştığı bir bağlamı anlatmaktadır.

Kaplan, İmparatorluğun dağılmasının son noktasına vardığı, bir yandan da siyasi parti, toplumsal oluşumlar, gazete ve dergiler öncülüğünde hürriyet, memleketi kurtarma gibi temaların öne çıktığı 1908 neslini ise, ütöpik fikirlerin doğduğu bir nesil olarak görmektedir. Kaplan, memleket meselelerine karşı ilgili olmakla birlikte, ütöpist olduğunu vurguladığı Ziya Gökalp'in Turancı ideolojisini de bu bağlamda ele almakta, Turan manzumesini de bu minvalde değerlendirmektedir (2009:428). Bu neslin gerçekleri görmekten uzak olduğunu düşündüğü ütöpik fikirlerinin de İstiklal Mücadelesi ile değerlerini kaybettiğini savunmaktadır. Nesillerin reaksiyonerliği bağlamında, bu ütöpik fikirleri, bir önceki neslin toplumsal ve siyasi meselelere kayıtsızlığına reaksiyon olarak okumaktadır. Bir önceki devirde ferdi temalarla öne çıkan Tevfik Fikret'in, bu devreye gelince **Haluk'un Defteri** eseriyle toplumsal temalara kaymasını bu bağlamda ele almaktadır.

Kaplan, 1908 neslinde öne çıktığını düşündüğü mazi ve din temalarını da kendinden önceki neslin bu temaları boşlamasına karşı bir reaksiyonerlik üzerinden okumaktadır. Bu anlamda, Mehmet Akif Ersoy'un gündemine aldığı Türk İslam

tarihi, Ziya Gökalp'in gündemine aldığı eski Türk tarihi ve Yahya Kemal Beyatlı'nın gündemine aldığı Selçuk ve Osmanlı tarihi temalarını öne sürmektedir. Kaplan, bir çöküşü müşahade etmiş olan bu üç isimde de uzak bir maziye dönüş arzusu olduğuna dikkat çekmektedir. Kaplan, Gökalp'in, **Altın Destan**'ında Türklerin eskilerde bahtiyar olduğu, sonrasında başına felaketler geldiği ancak altın çağa dönecekleri şeklindeki inancının bir iman halinde yansıtılmasını da bu bağlamda ele almaktadır (2009:446). Beyatlı'nın **Açık Deniz**'inde hasta adamın son demlerine şahit olmuş bir neslin ümitsizlik telkin eden mevcut durum karşısında hatıra ve hayale sığınmasını da (1998:220-221) yine bu neslin maziye duyduğu özlem meselesi etrafında değerlendirmektedir.

Kaplan, 1908 neslinden yalnızca Fikret'in, din ve mazi temalarını gündeminden çıkararak istisna bir konumu işgal ettiğine dikkat çekmektedir. **Sis**'te istibdat İstanbul'unun, **Tarih-i Kadim**'de tarih ve dinin, Fikret'in nefretine hedef olduğunu bu bağlamda zikretmektedir (2015c:159). Kaplan'a göre, Fikret, **Sis**'teki çöküş tablosundan sorumlu tuttuğu kaderci insan anlayışına karşı, **Haluk'un Defteri**'nde aklına ve tabiata inanan insan tipini ortaya koymakta, geleceği böyle bir Haluk'un eline bırakmaktadır. Kaplan, Tevfik Fikret'in bu noktada **Haluk'un Defteri** ile insanın kudreti, dünyanın birliği, terakki, akıl, hak, hürriyet ve fen kavramları etrafında, eski din anlayışına karşı yeni bir iman tesis ettiğine dikkat çekmektedir (1998:111, 180).

Kaplan'a göre 1908 neslinden, Tevfik Fikret, din meselesi etrafında istisna bir konumu işgal etmektedir ancak ilme, fenne ve akla verilen değer konusunda nesliyle aynı zeminde buluşmaktadır. Kaplan, bu bağlamda da, onun en büyük muarızı olduğunu düşündüğü Akif'in Asım'ındaki "Yarının ilmî nedir, halbuki? Gayet müthiş: / "Maddenin kudret-i zerriyesi" uğraştığı iş" mısraları ile Fikret'in "Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altın / Her şey olacak kudret-i irfanla...inandım" mısralarına dikkat çekmektedir (1998:182-183). Kaplan'ın bu anlamda Akif üzerinden ele aldığı Türk modernleşmesinde kalın bir damar olan din ile ilmin birbiriyle örtüşen değerler olduğu yönündeki benimseyişi, Türk modernleşmesi serüveninin, çağdaş Türk kültürüne kazandırdığı önemli bir merhale olarak gördüğü düşünülebilir. Zira ilerleyen satırlarda da ele alınacağı gibi Kaplan, din ile ilmi

uzlaştırma girişimi bağlamında Akifin tutumuna sıkça atıf yapmakta ve çok önem vermektedir.

Batılılaşma süreci açısından Kaplan, Cumhuriyet dönemini ise eski medeniyetten yeni medeniyete geçiş sürecinin devam ettiği bir dönem olarak görmektedir. Bu evre, Türklerin tarihsel olarak içinden geçmiş oldukları ve onun kimliğine şekil veren İslamlaşma ve Batılılaşma devrelerine ait değerler arasında çatışmanın olduğu, histe ve düşüncede ahenk kurulamamış bir evre olarak okunmaktadır. Kaplan, Cumhuriyet'ten sonraki dönemi, iki ayrı nesil olarak ele almaktadır. 1945'ten önceki nesil için, "tek parti, tek şef, tek ideoloji"nin hakim olduğu bir bağlama, 1945'ten sonraki nesil içinse, "çok partili, siyasi ve içtimai kaynaşmalar"ın hakim olduğu bir bağlama dikkat çekmektedir (2016b:19). İstibdat ve Meşrutiyet devrinde yetişmiş olan 1945'ten önceki neslin şahsiyetlerinin oluşumunda "eski" ve "yeni" arasında bir çatışmanın belirleyiciliği olduğunu düşünmektedir. Bu neslin, inkılaplar uğruna maziye ve maziyle eşdeğer tutulan değerlere karşı toptan reddiyeci bir tavır aldıklarının altını çizmekte, bunu mazinin İstanbul ve Babıali'yle eşitlenmesinin bir sonucu olarak görmektedir. Serveti Fünun neslinin dahi geçmişle kurduğu bağın bu nesildekinden daha fazla olduğuna dikkat çekmektedir. Bu neslin, 1908 nesline reaksiyon olarak kutsiyetten, ahlaktan ve metafizik endişelerden kopuşunun altı çizilmektedir. Bu nesilde oluştuğunu düşündüğü milliyet duygularının içinin boşalmasını da din, tarih temalarının içinin boşalması ile aynı zeminde okumaktadır. Batı medeniyetinden örnek alınması gereken tenkit ve hürriyet gibi değerler açısından Cumhuriyet'in ilk dönemi, istibdat devrinden dahi daha geri bir konuma yerleştirilmekte, Türk modernleşmesi açısından ise en radikal ve reaksiyoner tonu en yüksek dönem olarak ele alınmaktadır..

Cumhuriyetin ilk nesline mensup Cahit Sıtkı Tarancı, Orhan Veli Kanık, Sait Faik, Bedri Rahmi Eyüpoğlu gibi isimlerin şiirlerinde ortaya çıkan nihilist tavrın müsebbibi olarak ise laikliğin yanlış anlaşılması görülmektedir. Kaplan, bu süreçteki yanlış laiklik telakkilerinin Türkiye'nin kültür buhranındaki payına dikkat çekmektedir. Kaplan, laik ve materyalist sistemin anarşiye sebebiyet verdiğini ve yeni nesiller üzerinde yıkımlar ile sonuçlandığını ve milli, tarihi duyguları zedelediğini düşünmektedir (2018a:225-230).

Kaplan, Tarancı'nın şiirlerinde ele aldığı ölüm ve fanilik temaları üzerinden, Hamid ile başlayan ölüme isyan temasına dikkat çekmektedir. Kaplan, **Otuz Beş Yaş** şiirinde ölümün bir ıstırapı hatırlattığını, metafizik anlamlarından yoksun olarak ele alındığını vurgulamaktadır. Bu noktada Yunus Emre ile bir karşılaştırmaya giden Kaplan, eski edebiyatta ıstırap kaynağının tam tersine hayat olduğuna dikkat çekmektedir. Kaplan bu dönüşümü, Cumhuriyet'ten önce başlayıp Cumhuriyet ile hiç olmadığı kadar yaygınlaştığını düşündüğü "şüphecilik, dine cephe alma, hatta dinsizliğin müdafaası" şeklinde gelişen tutuma bağlamaktadır. Kaplan'a göre Cumhuriyet devri aydını, değerler dünyası ile kestiği ilişkinin yerini ideolojilerle doldurmaya çalışmış, slogan seviyesinde kalan ideolojiler de bu boşluğu dolduramamıştır. Kaplan bu doğrultuda, bu nesilden isimlerin eserleri üzerinden yaptığı çıkarımla, yaşama sevinci ve yaşanılan anın bu nesil için bir din haline geldiğini düşünmektedir. Bu bağlamda, içgüdülere göre yaşama isteğinin bir tezahürü olarak Cahit Sıtkı Tarancı, Orhan Veli Kanık ve Sait Faik Abasıyanık'da dile getirilen "hayvanlaşmak" arzusuna dikkat çekmektedir. Kaplan, Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun **Kendimi Kendim Yaratsaydım** şiirini bu arzu etrafında ele almaktadır. Aynı şiirde bir yandan da beyaz bir mabet kurma isteğinin olduğunu vurgulayan Kaplan, bu neslin benliğindeki çatışmaya dikkat çekmektedir. Bu anlamda, içgüdülerin izinde bir hayatın arzulanması yanında Eyüboğlu'nun Tanrı'yı aramaya koyulmasını "insanın içindeki sonsuzluk duygusunu ve ebediyet iştiağını yok edemeyeceğine" bağlamaktadır. Kaplan, bu bağlamda, din, tarih ve gelenekten boşalan yerin doldurulamayacağını belirtmekte, bu boşluğun en güzel ifadesi olarak da Kanık'ın **Böcekler** şiirindeki "Düşünme/ Arzu et sade!/ Bak, böcekler de öyle yapıyor" mısralarını görmektedir (1997:109-113, 126-127, 133). Kaplan'ın bu değerlendirmeleri, modernleşme tesiri ile milli varlığın bilinçaltı kaynakları ile kopuşun sebep olduğu ruhi ve içtimai buhranı ortaya koymaktadır. Bu anlamda bu değerlendirmeler, Kaplan'ın çağdaş bir Türk kültürünün inşasında manevi değerlerin hesaba katılması gerektiği yönündeki fikirlerini besleyen bir zemini göstermektedir.

Kaplan'ın, Yeni Türk Edebiyatı üzerinden gerçekleştirdiği bu nevi okumaları, bu anlamda onun Türk modernleşmesine yönelik "kültür değişmesi buhranı" şeklindeki değerlendirmesinin zeminini sağlamlaştırmaktadır. Kaplan, bu bağlamda aydınların

sorumluluk alanına dikkat çekmektedir. Kaplan'a göre, Batılılaşmada gecikmenin sebebi "ne henüz kendi kültürümüzün, ne de Garp kültürünün derinliğine" (2016b:102) yeterince vakıf olamamaktır. Bu anlamda, Kaplan'ın kültür meselesinde tarih/mazi/eski gibi temalara anlama cehdi çerçevesinde yaptığı vurgular anlaşılır olmaktadır. Ona göre, Türkiye'de aydınlar Batı tesiri ile milli kültürüne yabancılaşmış ve onu anlamaktan da yoksun kalmıştır. Bu anlamda, "kendini bilmek" vurgusu Kaplan'da aydının kaçırdığı bir nokta olarak ele alınmaktadır. "Eski" medeniyete ve onunla özdeşleştirilen bütün kıymetlere karşı takındığı reddiyeci tavır ve bu değerlerin temsilcisi olarak gördüğü halka karşı takındığı üstenci tavrıla aydın, Kaplan'ın modernleşme eleştirilerinin öznesi konumunu almaktadır. Yabancılaşmış aydınların maziye ait değerlere karşı takındığı önyargılı tavrın yeni nesil üzerinde kültür buhranı etkisi yarattığını bu bağlamda sıklıkla vurgulamaktadır. Bu anlamda, Türk modernleşmesini bir buhran haline getiren meselenin bir boyutunu Kaplan nezdinde din, tarih gibi Türk milletinin maziye ait değerlerinin yani kolektif bilinçaltının bu süreçte hesaba katılmayışı oluşturmaktadır. Kaplan, Türk modernleşmesine istikamet vermek üzere ele aldığı kültür meselelerinin merkezine de, bu görüşler doğrultusunda din ve tarihin tetkikinde daha ilmî bir tutum almak vurgusunu yerleştirmektedir.

Kaplan, Batılılaşmada gecikmenin bir diğer sebebi olarak Batı'yı bilmeme teması etrafında öne çıkan taklitçilik eleştirilerinde de aydını sorumlu tutmaktadır. Batı'nın medeni kanunlarını, onun şahsiyetini taşıyan kültür ve sanat alanındaki yaratımlarını ve onu sanayi devrimine götüren ilmî tavrını, yani onu çağdaş medeniyet seviyesine getiren nedenleri göz ardı edip, onun kendi toplumsal ve tarihi süreçleri sonucu elde ettiği çıktıları taklit etmeye dönük tavrı eleştirmektedir;

"Değişmesine hiçbir ihtiyaç olmayan şeyleri aptalca değiştirmiş, fakat değişmesi zaruri olan en mühim şeyleri olduğu gibi bırakmışız. Bir milletin ilerlemesi yolların değişmesine mi, yoksa kıyafetlerin değişmesine mi bağlıdır? Biz kıyafeti değiştirmeyi önplana almış, yolları değiştirmeyi ise ihmal etmişizdir. Şuursuzca tıpatıp garplılara benzemek fikridir ki bizi bugün içinden çıkılması güç bir duruma düşürmüştür " (1952c:4).

Bu anlamda, Türk modernleşmesini bir buhran haline getiren meselenin bir diğer boyutu da Batı medeniyetinin ilmî zihniyetini ıskalamaktır.

Kaplan için Batılılaşmanın ifade ettiği halk ve aydında temsilini bulan eski ve yeni değerlerin çatışması bağlamı, değişim evrelerinde kurulması beklenen ahenk ve sentez temalarına çektiği dikkati hatırlatmaktadır. Kaplan, Batılılaşma süreci için de bir ahenk ve sentez tesisini arzulamaktadır. Ancak özellikle de Cumhuriyet devri aydını "*ruhi ve içtimai kompleks*"leriyle (2016b:70-71) kendini bilmediği gibi Batı'yı da bilmeyen profili ile onun eleştirilerine maruz kalmaktadır. Diğer taraftan halk ise, batıl olduğu düşünülen bir takım örf, adet, inanç ve alışkanlıkları ile Batılılaşmanın olgunlaşması önünde bir engel olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda, Kaplan da Gökaltı bir halka doğru hareketini arzulamaktadır. Gökaltı, sahip olduğu Batılı değerler dolayısıyla halkın kültüründen uzak düşmüş aydının köye, halka doğru giderek bu kültürü öğrenmesini telkin etmektedir. Bu halka doğru hareketin bir diğer çıktısı da seçkinin halka medeniyeti götürmesidir (1990:51). Kaplan'a göre aydın Batı'dan aldığı değerleri halka doğru götürme vazifesini yerine getirememektedir. Bu anlamda, bir medeniyet değiştirmesi evresi olan Batılılaşma sürecinde tesis edilemeyen ahenk ve sentezin sebebi de Kaplan için burada aranmaktadır.

Yukarıda işaret edilen, Cumhuriyet döneminde de tesis edilemediği düşünülen sentezin sebeplerini de Kaplan, aynı bağlamda, Türk milletinin şahsiyetini oluşturan manevi kuvvetlerin Batı medeniyetini benimseme sürecinde hesaba katılmaması hatta onlarla çatışılması ve Batı medeniyetini benimseyişteki ölçsüzlükte aramaktadır. Bu da Kaplan'ın kültür ve medeniyet terkinin doğru bir ölçsünü telkin etmeye çalıştığı, Batı'dan neyin alınacağını ve bizden neyin devam edeceğini arandığı zemine işaret etmektedir. "Ölçülü" bir sentezin gerçekleştirilememiş olması ise Kaplan'ı aydına yönelik bir eleştiriye götürmektedir.

Kaplan'ın modernleşme meselesinde aydına yaptığı bu vurgu, Halk Edebiyatı okumalarının bir mahsulü olan Türklerin İslami devrini temsil ettiğini düşündüğü veli tipi vurgusunu hatırlatmaktadır. Veli tipi Kaplan'da medresede, tekkede, camide ifadesini bulan bir eski zaman aydınıdır. Anadolu Türk medeniyetlerinde, Türklerin İslami devir öncesinden miras kahramanlık duygusu ile İslamiyet sonrası kazanmış

olduğu din duygusunun terkininde bir sentezin birincil aktörü Kaplan için Türklerin manevileşmesinin sorumlusu olarak veli tipidir. Bu anlamda, Kaplan'da Batılılaşma süreci aydın, veli tipinin İslami devirde "eski" ve "yeni" medeniyete ait değerlerin sentezini gerçekleştirme rolünü üstlenmemiş bir bağlama oturtulmaktadır. Aydın, Kaplan'da böyle bir vazifeyi yerine getirmediği için modernleşme eleştirilerinin odağına yerleşmektedir. Nitekim, daha önce de işaret edildiği gibi Kaplan, Türkiye'nin inşasını onun terkipçi anlayışı doğrultusunda gerçekleştirebileceğini düşündüğü bir modern veli tipinden bahsetmektedir. Kaplan'ın düşüncesinde, modern veli tipi, milli ve manevi değerlerden aldıkları ilhama ilim ve tekniği aşılıyarak, medeniyeti inşa etmesi beklenen şahsiyetlerdir. Kaplan'ın Anadolu Türk medeniyetlerinin madde ve mana medeniyetlerini aynı anda inşa ettiği yönünde çok sık tekrarladığı vurgusu da onun Türk modernleşmesinde bu nevi bir sentezi arzuladığını pekiştiren bir vurgudur. Bu anlamda, Kaplan'ın Türk modernleşmesi projesi, kültür buhranını pansuman edeceğini düşündüğü terkipçi anlayışının uygulayıcıları olarak modern veli tiplerinin eline bakmaktadır.

Kaplan, 1945 yılından sonraki nesilde ise, bir önceki nesle etki eden yanlış laiklik telakkilerinin de kapı araladığı düşünülen materyalist ve komünist fikirler karşısında zayıfladığının altı çizilen milli ve dini duyguların yeniden canlandığını düşünmektedir. Bu nesil onun için çok önemsedığı "yeni" bir milliyetçi nesildir. Cumhuriyetin 1945 öncesi neslinin milli ve manevi hafızadan kopuşuna reaksiyonla ortaya çıkan bu yeni milliyetçi neslin en önemli belirleyicisi çağdaş medeniyetin değerleri olarak ilim ve tekniği benimsemekle birlikte, din, tarih ve milli duyguları da benimsemesidir. Bu anlamda, Cumhuriyet dönemindeki sentezi gerçekleştirme sorumluluğunu beklediği modern veliler için bu yeni milliyetçi neslin öncü olmasını beklemektedir denebilir. Kaplan için yeni milliyetçi nesil, erken Cumhuriyet döneminin ıskaladığını düşündüğü dini ve milli duyguları tekrar gündeme soktuğu için önem arz etmektedir. Kaplan, bu son dalga milliyetçilik akımını bu anlamda bir kazanım olarak görmektedir. Hürriyet ve demokrasi açısından 1946 seçimini önemli bir merhale olarak gören Kaplan, bu nesli bu temalar açısından da önemsemektedir. Necip Fazıl, Asaf Halet Çelebi, Selahattin Batu, Sezai Karakoç ve Tarık Buğra bu yeni milliyetçi nesilden görülmektedir. Batılı olduğu kadar milli kıymetlere de değer

verdiğini düşündüğü bu neslin, bu yönünün altını çizerek Kaplan, ideal Türk modernleşmesinin çerçevesini de belirlemektedir; din, tarih, demokrasi, hürriyet ve ilim ve teknik. Bu değerler Kaplan açısından, Türk modernleşmesinin, Batılılaşma, demokratikleşme ve milliyetçilik evrelerinin çağdaş Türk kültürüne kazandırdığı değerlerdir.

Tarihi anlama cehdi açısından önemseyen Kaplan'ın bu anlamda Türk modernleşmesinin serüvenini ele alışı dikkat çektiği bu bağlamlar, inşa edilecek olan bir çağdaş Türk kültürü için kuvvet devşirilebilecek noktalara çekilen dikkatlerdir. Öte yandan, geleceğe dönük bir modernleşme tasavvuru için modernleşme sürecinin zaafı da ortaya koyulmaktadır.

2.4.1. Dil ve Din Meselelerini Ele Alışı

Kaplan'ın kültür ve medeniyet terkinin içerlediği anlam onda Türkiye'nin "istiklalini ve şahsiyetini muhafaza ederek yaşayabilmesi"nin (2016b:100) teminatı olarak görülen bir yere de oturmaktadır. Bunu temin edecek noktalardan biri daha önce de işaret edildiği gibi Kaplan'ın terkinin bizden denilen değerleri ihtiva etmesi noktasıdır; "Asya ve Avrupa'dan ilham alırken bizi asırlardan beri ayakta tutan ve daha asırlarca tutacak olan bu kuvvetleri unutmak, ihmal etmek veya tahribe çalışmak cinayet olur. Bu hakikatleri kabul ettikten sonra bizden ötelere bakabilir ve hastalıklarımıza deva olacak şeyleri arayabilir ve alabiliriz" (2016b:72). Bu anlamda Kaplan, Türklerin kolektif bilinçaltında her daim etkisini gösterdiğinin altını ilmî bir çerçevede çizdiği bu manevi kuvvetlerin Türk modernleşmesine şahsiyetini vermesini arzulamaktadır. Kaplan Türkiye'ye dirlik vermeyen meseleyi Türk toplumunun dayandığı temel değerlerle çatışan inkılapların sonuçlarında aramaktadır (2016a:163-64). Bu anlamda, Türk modernleşmesine yönelik eleştirileri de bu değerleri ihtiva ettiği düşünülen din meselesi ve dil meselesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Din, burada maziye ait bütün kıymet ve değerleri muhteva eden bir anlamı ifade etmektedir. Bu alt başlıkta, Kaplan'ın Türk modernleşmesine şahsiyetini vereceğini, ancak bu açıdan zaafa uğradığını düşündüğü noktalar olan dil ve din meselesi ile ilgili görüşleri ele alınacaktır.

2.4.1.1. Dil

Kaplan, Ziya Gökalp'in dili, milli kültürün temeli olarak gördüğü yaklaşımı benimsemektedir. Dili, bir milletin tarihi ve kültürel serüveninin dışavurumu olarak gören Kaplan'ın anlayışı, dile bu tarihsel arka planı içinde önem vermektedir; "Her millet dilini ve kültürünü yüzyıllar boyunca yoğurur. Bu esnada o, akan bir nehir gibi, içinden geçtiği her topraktan bazı unsurları alır. Her medeni milletin konuşma ve yazı dili, karşılaştığı medeniyetlerden alınma kelime ve deyimlerle doludur. Bu bakımdan her milletin dili, o milletin çağlar boyunca yaşadığı tarihin adeta özetidir" (2015b:143). Kaplan aynı bağlamda, Alain'in ve Comte'un dilin insanlığın ortak tecrübelerinin havuzunda oluştuğu için gerçeği ve hikmeti kendinde barındıran bir vasıta olarak ele alındığı anlayışı da zikretmektedir (2015b:121). Kaplan, dil ve edebiyata bu açıdan yaklaşmakta, bunları milletin inandığı gerçekleri ve hikmetleri kendinde barındıran miraslar olarak değerlendirmektedir. Bu, dilin toplumsal bilinçaltının bir dışavurumu olarak görüldüğü bağlama işaret etmektedir. Kaplan, Heidegger'in dil insanın evidir görüşünü dil milletin evidir şeklinde revize etmektedir; "Türkiye'nin en mühim kültür davası, hiç şüphesiz, dil davasıdır. O, bütün davaların başında gelir. Onu halletmedikçe, kültürle alakalı diğer meseleleri halletmeye imkan yoktur. Çünkü düşünce ve duyguları nesilden nesile, insandan insana nakletme vasıtası olan dil, her türlü kültür faaliyetinin temelini teşkil eder" (2016b:134).

Tarih boyunca şahsiyeti yoğuran bu değer ve kıymetlerin ifade ettiği ortak kültür bir toplumda aynı zamanda duygu ve düşüncelerde birlik yaratmaktadır. Kaplan, bir milletin ortak kaynaklarından tevarüs ederek oluşan ortak kültürünü bu birlik için çok kıymetli bulmaktadır. Eski Türk evinin Kuran, Mesnevi, Kerem ile Aslı hikayeleri, rüya tabirleri, Muhammediye gibi ortak kültür kaynaklarından beslendiğini aktaran Kaplan (1985a:2), bugün böyle ortak kaynakların var olmamasından yakınmaktadır. Bu anlamda, Gökalp'in milliliğin tesisinde terbiyeye dolayısıyla dile atfettiği işlev Kaplan tarafından da paylaşılmaktadır. Çünkü Gökalp'in Türkçülük tasavvurunda millet olabilmeye sağlayan cevher duygularda iştirake aranmaktadır. Duygularda iştirakı ise fertlere çocukluktan itibaren dine,

ahlaka ve güzelliğe dair duyguların verildiği bir terbiye sağlamaktadır. Bu terbiye ise dil aracılığı ile çocuğa verilecektir. Bu anlamda, mefkurede ve terbiyede milliliği sağlayacak bir araç olarak dil, kültür meselesinin merkezini işgal etmektedir (1990:21-22). Kaplan'ın dil konusundaki hassasiyeti de bu noktaya, dilin ortak duygu ve düşünceler etrafında toplumsal dayanışma ve birliği tesis edebilme gücüne dayanmaktadır; "Aynı dili konuşan insanlar "millet" denilen sosyal varlığın temelini teşkil ederler. Dil, duygu ve düşüncüyü insana aktaran bir vasıta olduğu için, insan topluluklarını bir yığın veya kitle olmaktan kurtararak, aralarında "duygu ve düşünce birliği" olan bir cemiyet, yani "millet" haline getirir" (2015b:37). Kaplan, Ziya Gökalp'in milli birliği tesis etme açısından milli edebiyat, milli kültür yaratmaya çalışmasındaki çabayı da aynı bağlamda önemsemektedir. Kaplan da dil-edebiyat-milli birlik arasındaki ilişkiyi vurgulamakta, Türk milletinin şahsiyetini yoğuran amillerin eski eserlerde izinin sürülmesini de çağdaş Türk medeniyetinin yaslanacağı ortak kültürün açığa çıkarılması bağlamında önemsemektedir. Onun edebiyat alanındaki ilmî çalışmalarını da bu bağlamda, Türklerin kolektif bilinçaltının açığa çıkarılması gibi bir gaye etrafında okumak gerekmektedir.

Çağdaş Türk medeniyetinin yaslanacağı bu ortak kültür maziden devşirilecek olmasının yanı sıra Kaplan'ın düşüncesinde işlemenin de mevzusudur. İşlemeye konu olacak malzemenin öncelikle anlaşılması gerekmektedir. Bir milletin tarih boyunca nasıl hissedip, düşündüğünü açığa çıkaran bir alan olarak dil, Kaplan için anlama cehdi açısından önem arz etmektedir. Osmanlıca'ya da aynı çerçevede önem vermektedir;

"Osmanlıcanın arkasında bin yıl içinde yaşamış bir medeniyet alemi vardır. Türkçeye girmiş olan her yabancı kelime, atalarımızın kutsal bir değer verdikleri yüzlerce kitaptan aktarılmıştır. Bir gün Osmanlıca, kendi medeniyet çerçevesi içinde ilmî olarak incelendiği zaman, her kelimenin ne vakit, kim tarafından, ne maksatla, hangi tesirler altında Türkçeye sokulduğunu öğrenebileceğiz. Şimdilik, elimizden başka bir şey gelmediği için kötülemekle yetiniyoruz. Bin yıllık mazisini bilmek mutlaka Osmanlıca'yı öğrenmek mecburiyetindendir" (2016b:140).

Bir milletin mazisini geleceği inşa açısından önemseyen Kaplan'ın dildeki değişmelere karşı tavrını ise anlama cehdi açısından önemseddiği tarih şuuru etrafında bir kaygı belirlemektedir. Kaplan bu anlamda Öztürkçe olmayan kelimelerin dilden tasfiyesini bin yıllık bir tarih birikiminin tasfiyesi şeklinde değerlendirmektedir. Bu, Kaplan'ın düşüncesinde bir milletin kolektif bilinçaltında, ruhunda taşıdığı, bugünün anlaşılmasına ve geleceğin inşasına kaynaklık edecek olan kıymet ve değerlerden mahrum olmakla aynı anlamı ihtiva etmektedir. Bu anlamda, Arapça ve Farsça menşeli kelimeleri ihtiva eden Cumhuriyet sonrası iyiden iyiye kitabi bir dil haline gelmiş olan Osmanlıca'dan mahrum olmanın Kaplan için manası Türk tarih ve kültürünü bir nevi 1928 ile sıfırlamaktır; "Eski harfleri ve Osmanlı Türkçesini bilmemeyi, bir ilerencilik sayan budala, 1928 yılına kadar gelen bir hayat tecrübesinden kendisini mahrum ediyor demektir" (2014:106-107).

Kaplan, medeniyet dil ilişkisi bağlamında, dildeki değişimleri, kültürel ve tarihsel değişim süreçlerinin doğal bir sonucu olarak görmektedir. Her çağın beraberinde getirdiği sosyal düzenin bir kültür için gebe olduğu değişimler bağlamında Kaplan için dildeki değişmelerde de temel kıtas doğal seyri içinde bir değişme olması gerektiğidir. Bu anlamda, bu değişimlerin toplumsal anlamda kendiliğinden karşılık bulacağı vurgulanmaktadır. Gökalp'e göre, Türk kökünden geldiği halde bir çok kelime halkın kullanımına girememiş ve fosilleşmiştir. Bu noktada dikkat çekilen yabancı menşeli dahi olsa bir kelimenin milletin duygu ve düşünce repertuvarında canlı bir tasarrufa denk düşmesidir. Gökalp'e göre böyle olduğunda da kelime halk tarafından içgüdüsel olarak benimsenmektedir (1990:118, 123). Kaplan, Ziya Gökalp'in dilde halka doğru hareketini, yine Namık Kemal'in Türk halkı için yeni olan fikirleri tanıtabilmek adına benimsediği sadeleştirme hareketini, tarihsel ve toplumsal değişmelerin dayattığı hareketler olduğu için olumlu karşılamaktadır. Gökalp yeni bir Türkçe için üç hedef belirlemiştir; dili lüzumsuz Arapça ve Farsça tabirler ve terkiplerden temizleme, henüz varlıkları bile bilinmeyen milli tabirleri ve ifade tarzlarını millileştirme ve milletlerarası kelimeleri dile kazandırma yani işleme (1990:137-138). Kaplan bu anlamda dilde, Gökalp'in koyduğu hedefler doğrultusunda bir değişimi onaylamaktadır. Türkçe kaidelerine uygun ve ihtiyaca binaen halkın duygu, düşünce ve hislerini ifade etmeye cevap verebilecek yeni

kelimelerin türetilmesine karşı değildir. Kaplan, dilin, insan, toplum, tarih ve kültür bağlamlarından kopararak, herhangi bir toplumsal değişim serüveninin sonucu olmayan, onu belli bir sisteme sokmaya çalışan Öztürkçeci, kökçü dil değişimlerinin dayatılmasına karşı çıkmaktadır. Dil ile ilgili yapılmaya çalışılan bu suni müdahaleleri ilmî dil görüşüne aykırı bulmaktadır. Bu anlamda da belli kültürel değişimlerle Türk diline giren ve halk düzeyinde yaşatılan kelimelerin menşei ne olursa olsun Kaplan için bir mahsuru yoktur. Kültürel alışveriş ve değişimler sonucu Türk diline giren bu kelimelerin araştırmasının yapılmasını da Türk tarih ve kültürünü anlama cehdi açısından çok mühim görmektedir.

2. meşrutiyet devrinde başlayıp Cumhuriyet'te Öztürkçecilik adıyla devam eden tasfiyecilik hareketleri dil üzerinde yapılan suni müdahaleler olmasının yanında Kaplan için kültürel sürekliliği koparan yönüyle de eleştirilere maruz kalmaktadır. Kaplan, Cumhuriyet projesinin dil ile ilgili müdahalelerini, bu anlamda maziyle özellikle de dinden mülhem değerlerle ilişkileri koparmayı hedeflediğini düşündüğü için eleştirmektedir. Maziye karşı toptan tasfiyeci bir tutumu içeren bu anlayışın Osmanlıca'ya karşı takındığı aynı yok sayıcı tavır da bu eleştirilerden payını almaktadır. Kaplan, Latin harflerinin Türk dili için daha uygun olduğunu düşünmekle birlikte, 1928 harf inkılabını, Cumhuriyet neslinin saraya karşı duyduğu nefretin bir tezahürü olarak maziye ait kıymetlere karşı toptan reddiyeci tavrın bir sonucu olarak görmektedir. Kaplan'a göre bu tavır bir nesli kendi mazisine yabancılaştırmıştır; "Boşalan milli kütüphane tercüme eserlerle doldurulur. Daha ileriye gidilir: Asırların mahsulü olan Türkçe beğenilmez, yepyeni bir dil vücuda getirilmek istenilir. Maziye karşı bu kadar şiddetli ve bu kadar cesaretli bir teşebbüse başka yerlerde rastlanmaz" (2016b:20). Bu bağlamda, 1928 öncesi eski kaynakların konuşma diline çevrilmesini gündemine almakta bunu da tarih şuuru ve kültürün işlenmesi meselesi etrafında önemsemektedir;

"Bir milletin diliniz bozdunuz mu, onun bütün kültür faaliyetini aksatmış, mazi ile olan alakalarını kesmiş, halîhazırda cereyan eden fikir hareketlerini tam bir karışıklık içine düşürmüş olursunuz. Dili alt üst edilmiş bir millet kendisini yaşatan an'anevi kıymetlerden mahrum kaldığı gibi, istikbalini yaratacak olan

içtimai bir fikir nizamı da kuramaz. Böyle bir cemiyette vazih, derin ve ince bir ilim ve tefekkür hayatı doğmaz" (2016b:140).

Tarihin bir millete geleceği inşa konusunda güç verecek kaynakları kendinde barındırdığına inanan Kaplan için dildeki suni müdahaleler devşirilecek olan bu güç kaynaklarından da mahrumiyet anlamına gelmektedir. Bu suni müdahaleler ayrıca bilinçaltında etkili olan ve toplumu idare ettiği düşünülen duyuş ve düşünüş tarzlarının ne olduğu ile ilgili bir bağı da koparacağından, bir medeniyet inşasında bunların hesaba katılamayacağı bir tasavvur ile sonuçlanacaktır. Böylelikle Kaplan için Türk modernleşmesinin en büyük sorunu olan içtimai ve ruhi buhranların da sonu gelmeyecektir.

2.4.1.2. Din

Din, Kaplan için mistik anlamından ziyade sosyolojik işlevi ile ön planda olan bir kavramdır. Kaplan toplumda ahlakı, nizamı ve bütünlüğü sağlayıcı bir unsur olarak dinden mülhem inançların yaratmış olduğu ortak kültürü çok önemsemektedir. Bu anlamda, İslamiyet'in dünyadan el etek çekmek tarzında bir anlayışı vazetmediğini, aksine onu diğer dinlerden ayıran bir özellik olarak sosyal yönünün öne çıktığını düşünmektedir (2016a:168). Sosyal bütünleşmede inanç, ibadet ve merasimin önemine vurgu yapan Kaplan, bu anlamda İslamiyet'in ortak duygu ve düşünceye sahip bir cemaat oluşturmadaki rolüne dikkat çekmektedir. Bu anlamda, daha önce bahsedildiği gibi onun çok önemseydiği insana sevgi, hürmet, hoşgörü gibi duygular etrafında birleşen bir cemaat açısından İslamiyet onun için önemli bir referanstır. Özellikle de Mevlana'nın fikirlerini geniş bir kitleye yaydığını düşündüğü Yunus³³

³³ Kaplan, Yunus Emre'den beslenen halk kültürünü daha çocukluk yaşlarında Sivrihisar'da teneffüs etmiştir. "Mal sahibi mülk sahibi/ hani bunun ilk sahibi" mısralarını ilk defa annesinden duyduğunu dile getiren (2015d:148) Kaplan, daha bir çok Yunus mısrasını da Sivrihisar'daki çocukluk yıllarında duymuştur. Çocukluk yıllarında temelini bulan Yunus Emre ilgisi devam eden yıllarda onun kaynaklarına daha derinlikli nüfuz ederek devam edecektir; "Masamın üzerinde daima Yunus divanı durur. Muhtelif yazarları okurken, ara sıra onu açar, çağımızdan ona haberler götürürüm. O yüzyılların ötesinden gelen sesiyle bana cevap verir" (2015d:98) dediği Yunus Emre'nin fikirlerinden alıntılmalara sıklıkla başvurmaktadır. Bu kimi zaman insan sevgisine dair bir tema olabiliyorken kimi zaman da Türk milletinin Yunus'tan mülhem olduğunu düşündüğü kültürünün vasıflarına dair bir

onun bu kavramlar için birincil başvuru kaynağıdır. İnsana sevgiyi din haline getirdiğini düşündüğü Yunus'u Anadolu insanına ait sevgi, müsamaha, hoşgörü gibi hasletlerin kaynağı olarak görmektedir. Materyalist ve laik bir kültürün birey için din kadar güçlü bir ahlaki referans oluşturamadığını düşünen Kaplan, sosyal münasebetlerin dinden mülhem bir ahlak etrafında organize olmasını önemsemektedir. Bu anlamda, Kaplan, din bahsinde de Ziya Gökalp ile aynı çizgide dinin, modern bir toplumdaki birleştirici, ahlaki ve sosyolojik ehemmiyetinin altını çizmektedir. Kaplan, din bahsinde de Gökalp ile aynı çizgide dinin, modern bir toplumdaki birleştirici, ahlaki ve sosyolojik ehemmiyetinin altını çizmektedir.

Gökalp için din teolojik boyutuyla değil toplumsal işlevi ile öne çıkmaktadır. İslam'ın akliliğine vurgu yapılmakta ve onun toplumsal bağlar kurma ve dayanışma tesis etme gücü ile ilgilenilmektedir. İslam'ın uluslaşma sürecinde bu anlamda işlev görmesi beklenmektedir (Kabakcı, 2008:55-56). Bu çerçevede Gökalp, dini Türkçülük başlığı etrafında, Türklerin dini bir hayat yaşamasının teminatının Türkçe ayinler olduğuna dikkat çekmekte, buna vecid ve inşirah vermek için de Kur'anı Kerim, ibadetlerden sonra okunan münacaat ve duaların Türkçe okunması gerektiğini savunmaktadır (1990:176-177). Kaplan, Gökalp'in dini Türkçülük bahsini yeterince dikkate alınmadığını düşünmektedir. Kur'an'ın ve ezanın Türkçe okunmasının İslamiyet'in halk kitlelerince yaşanışını kuvvetlendireceğini düşündüğü için olumlu karşılamaktadır (1968b:7). Bu anlamda, dini Türkçülük bahsi Kaplan tarafından dinin toplumsal işlevini arttırmaya yönelik altı çizilen bir noktadır.

Kaplan, din ile kültür arasında kurduğu ilişkiye T.S. Eliot'un, "kültür aslında herhangi bir toplumun vücut bulmuş şeklidir" (2015b:16) fikrine referans vererek, kültürel yaratımda bir milletin inançlarının en önemli belirleyici olduğu görüşünü desteklemektedir. Kaplan, Türk toplumunda neşet eden ahlak, idare tarzları, hukuk sistemi, mimarlık, musiki, hattatlık gibi sanatlarla, hafızlık gibi kültürel faaliyetlerde

tema da olabilmektedir. Okay, Kaplan'ın Yunus Emre'yi ele aldığı temaların çerçevesini beş mesele olarak belirlemektedir. Buna göre milli kültürün dayandığı bir referans noktası olarak, insaniyetçiliğin kaynağı olarak, İslam'ın insana bakışının Yunustaki tezahürü olarak, fikrî ve edebi açıdan bir şair olarak, günümüz meselelerine rehberlik edecek bir kaynak olarak, felsefi olarak ele alınan insan ve insan ötesine dair meselelerde bir kaynak olarak (2015d:16-20). Bu anlamda Yunus Emre, Kaplan'ın fikrî dünyasında önemli bir yer işgal etmektedir.

İslami kültürün etkinliğine dikkat çekmektedir. İslamiyet'e bu anlamda göçebe bir sosyal düzenin ve Şaman inanışlarının hakim olduğu bir çadır medeniyetinden, "yüksek, sağlam ve ince bir medeniyet"e (2016a:182) taşıyan bir kuvvet nazarıyla bakılmaktadır;

"İslamiyet sayesinde Türkler bu "çadır medeniyeti"nden çıkarak Süleymaniye, Selimiye, Sultanahmet camileri gibi eserler yaratan, maddi ve manevi bakımdan yüksek, yüzyıllarca devam eden bir medeniyet seviyesine ulaşmışlardır. Anadolu'ya gelen Oğuz boylarının, Selçuklu ve Osmanlıların bin yıl içinde üç kıtada kurdukları medeniyet Romalılarınkı kadar muhteşemdir. Binlerce cami, binlerce medrese, binlerce çarşı, binlerce şehir ve kasaba ki henüz bir "envanteri" bile yapılmamıştır. Aşağı yukarı her yerde aynı hayat görüşüne dayanan ve aynı üsluba sahip olan bu medeniyetin temeli İslamiyet'tir " (2016a:182).

Bu anlamda Kaplan, insanlığın ortaya koymuş olduğu kültür ve medeniyetlerde dinin bu medeniyet ve kültürlerle şekil veren bir aşk/ruh/ideal olduğu görüşleriyle Nurettin Topçu ile aynı zeminde durmaktadır. Topçu düşüncesinde Türklük cevher bekleyişinde bir vücut olarak görülürken, İslam ona bir iman aşısı vermiş olan ruh olarak görülmektedir. Bu ilahi ruhun yeryüzünde barınacağı vücudu Türklükte bulunduğu düşünülmektedir. (1999:143-145, 152). Daha önce de işaret edildiği gibi Kaplan da Türklerin kahramanlık duygularının İslamiyet ile bir ideale kavuştuğunu düşünmekte, Türk tarihinde İslamiyet'e medeniyet kurucu bir vasıf yüklemektedir. Kaplan'ın, din ile kültür-medeniyet arasındaki kurduğu ilişkide Hegel'in medeniyetleri objektif ruh olarak ele aldığı görüşüne verdiği referans da bu anlamda onun için aynı zemine işaret etmektedir. Coğrafya ve tarih Anadolucu entelektüeller için milli varlığın oluşmasında önemli unsurlardır. Kaplan da coğrafya ve tarihi Anadolu Türk medeniyetinin teşekkülündeki maddi kuvvetler olarak görmektedir. Hegelci anlamda medeniyete şeklini vereceği düşünülen ruh kavramı etrafında, Kaplan için Mevlana'nın, Yunus'un, Ebussuud'un anlattığı "gerçek" İslamiyet, Anadolu Türk medeniyetinin inşasında bu maddi kuvvetlere şekil veren en önemli kuvvet olarak görülmektedir.

Kaplan, Türklerin bin yıllık tarihine istikamet veren en önemli bilinçaltı kuvvet olarak da İslamiyet'i görmektedir. Toplumsal olayları açıklarken gözlemlenebilir bir takım olgular dışında bir milletin tarihi boyunca şahsiyetini yoğuran bilinçaltı kuvvetlere dikkat çeken Kaplan için din bu anlamda toplumsal hayatı idare eden bir sosyal/objektif gerçeklik olarak etkisi göz ardı edilemez bir unsurdur. Bu anlamda, Türk modernleşmesi sürecinde, aydınların 18. yüzyıldan kalma sığ bir akılcılıkla dini hedef haline getirmesine (2016a:188), daha önce bahsi geçen kültürün bilinçaltı boyutlarının görmezden gelinmesine karşı aynı eleştirel bağlamda karşı çıkmaktadır. Türk modernleşmesi serüveninde, dini bir işleme mevzusu haline getirmektense parantez içine alan radikal tutumu eleştirmektedir. Kaplan, Cumhuriyet dönemindeki laikliğin yanlış telakkilerinin, İslam'dan mülhem duyuş ve düşünüş tarzlarıyla çatışmaya girerek, milli ruhu zedelediğini düşünmektedir; "Milli varlığımızı şekillendiren bu en büyük kuvveti [dini] inkar etmek bir hata, onu ortadan kaldırmaya çalışmak bir dalalettir. Zira bu kendimizi bozmak, yok etmek olur. Nitekim yanlış anlaşılan laisizm yüzünden Türkiye'de dinin ihmal edilişi millette ruhi ve içtimai bir buhran yaratmaktan başka bir işe yaramamıştır" (2016b:55-56). Çünkü ona göre üstten dayatılan bir takım sembol ve değerlerin halkın kolektif bilinçaltıyla çatışmaya girdiği bu noktadır ki modernleşmeyi bir buhran haline getirmektedir. Nitekim, Cumhuriyet'in laik ve milliyetçi bir kültür etrafında yaratmaya çalıştığı şuur yükseltme operasyonu, dini referansların önemli olduğu Türkiye bağlamında sosyal adaleti sağlayacak, sosyal ilkelerin devşirilebileceği bir ideoloji sağlayamamıştır. Bu operasyon, İslam'ın sunmuş olduğu geniş semboller ve düşünme kalıpları ihtiva eden bagajının toplumsal düzeydeki işlevselliğini göz ardı etmiştir (Mardin, 2017:140). Bu anlamda, muhafazakar modern çizginin Cumhuriyetin radikal projelerinin din, örf, adet ve geleneklerin toplum hayatında oynadığı rolü anlayamadıkları eleştirisi (Demirel, 2004:234) Kaplan tarafından da paylaşılmaktadır.

Kaplan, Batıdaki yüksek medeniyetin inkişafında inancın çok mühim bir yer tuttuğunu düşünmektedir. Ona göre "tarihi, insan hayatını, kainatı, Hristiyanı bir görüşle tefsir eden" (2016b:128) Batı, kültürel yaratımlarda da en önemli ilham kaynağı olarak Hristiyanlığı yeni bir üslupla işlemiştir. Batı'nın medeniyet inşasında

materyalizm ile spiritüalizmi beraber işler hale getirdiği düşünülürken, modernleşme sürecinde Türk aydınlarının medeniyeti inşa edecek bu nevi manevi kaynakları ihmal ettiği düşünülmektedir. Kaplan, Şinasi'den bu yana aydınların İslam'ın yozlaşmış biçimine karşı bir mücadelede olduğunu ancak bu süreçte de inançlarını yitirdiklerinden, onu çağa uygun bir anlayışla ele almaya çalıştıklarında da o felsefi kültürün uzağına düşmüş oldukları için bunu başaramadıklarını savunmaktadır. Kaplan, aynı şekilde yeni bir tefsirle, yeni bir anlayışla ele alınan İslamiyet'in Türklerin yaratacağı yeni/çağdaş medeniyete de şeklini, şahsiyetini vermesi gereken en önemli kuvvetlerden olması arzulanmaktadır. Bu anlamda, İslamiyet, Kaplan için kültüre konu olan diğer unsurlar gibi işlemenin bir öznesi olarak görülmektedir. Bir diğer ifadeyle Kaplan'da İslamiyet'in bu çağın şartlarına göre yeni bir anlayışla/üslupla ele alınması gerektiği vurgusu öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, Türk modernleşmesi meselesi etrafında kalın bir damara tekabül eden İslamiyet'in yeni bir anlayış/yorum çerçevesinde ele alınması vurgusunu Kaplan da paylaşmaktadır.

Türk modernleşmesi sürecinde terakki ve Avrupa medeniyeti gibi kavramların İslam dünyasındaki olumlu anlamlarıyla paralel olarak, tarih "*hurafelerle ağzına kadar dolu*" bir alan halinde idrak edilmeye başlanmış, yaşatılan İslam'da hurafelerle dolu o alana ait görülmüştür (Kara, 2016:76-77). Bu anlamda, geleneksel duygu ve düşünce kalıplarının taşıyıcısı oldukları için modern değerlerle çatışmaya girecek en etkin direnç merkezi olarak da halk görüldüğü için, Türk modernleşmesi halk Müslümanlığını hedef almıştır (Kara, 2008:184-185). Bu bakımdan, dindar kimliğe sahip aydınlar dahi halkın cehaletini göstermeye çalışma ve yaşatılan İslam'ı eleştiri alanına sokma yönünde bir tavır sergilemiştir (Mardin, 2004:147). Kaplan da halk inançlarını bu nevi hurafeler alanına ait görmekte ve bunu da çağdaş düşüncenin gelişimi önünde engel olarak değerlendirmektedir. Fakat Mardin, hurafe diye anılan bu yaşatılan İslam'ın halk için ihtiva ettiği işlevleri olduğuna dikkat çekmekte ve Türk aydınının bu anlayamadığını savunmaktadır (2004:148). Bir yandan, Kaplan da batıl görülen halk inançlarının halkın yaşamında ihtiva ettiği fonksiyonlar olduğuna dikkat çekmektedir. Kaplan, Batılılaşma tesirleri ve yanlış laiklik telakkileri sonucunda aydınının milli ruhtan uzaklaşarak "dinsiz bir zümre" (2016b:56) haline gelirken, kolektif bilinçaltında etkin olan kuvvetlerin etkisiz hale getirilemeyeceği

vurgusuyla aynı zeminde halkın da menşei yabancı "batıl inançları din sanan" (2016b:56) zümre haline geldiğini düşünmektedir. Kaplan bu noktada, Berkes'in dikkat çektiği çağdaşlaşma süreçlerinde atılan her adımın din karşıtı olarak yorumlanması sonucu halk tabakasında meydana gelen, reaksiyonerliğinin altı çizilen dinselleşme vurgusuyla ortak bir zeminde buluşmaktadır (2011:20, 28-29). Nitekim bu bağlamda Kaplan, halk ile değerler anlamında çatışmaya girmemeye, bu değerlere karşı menfi bir tavra girmemeye vurgu yapmaktadır. Kaplan'a göre zaten ilim ve teknik tatbik edildikçe, sosyal tabanda bunlara karşılık gelecek değerler de zamanla gelişecektir (Kaplan, 1967d:11). Kaplan bu bağlamda, halkı bu inançlar bakımından hakir görmemekte, daha önce de bahsi geçtiği gibi onun cehaletinin sorumlusu olarak aydınları eleştirmektedir.

Yeterince Garplılaşamamanın sebeplerinden görülen halk düzeyinde yaşanan İslam Kaplan için İslamiyet'in yozlaşmış bir biçimidir. Bunun müsebbibi olarak İran üzerinden Hind etkisi ile gelen mistisizmin halkın inançlarında hayata, dünyaya ve insana karşı kayıtsız bir tavır yerleştirmesi görülmektedir (2016a:169). Buna göre, bu etkinin yaşatılan İslam'a sirayet etmesi Müslümanları içe dönük, hayat karşısında pasif, harekete geçme iradesi göstermeyen bir hale dönüştürmüştür; "İslamiyet, bu dünya ile öbür dünyaya aynı derecede ehemmiyet veren bir dindir. Bunun sebebi, İslam dinine göre iki dünyanın da gerçek olması ve Allah tarafından yaratılmasıdır. Bu görüşün insan hayatındaki manası, dünyada yaşayan ruh ile vücudun birbirinden ayrılmayıştır. İslamiyet, sosyal hayatta manevi değerler kadar, maddi değerlere de ehemmiyet verilmesini şart koşar" (2018b:205). Nitekim, Kaplan, madde ve ruh sentezinin önemine çekilen dikkat paralelinde bu dengenin en güzel örneği olarak gördüğü Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü de maddeye ve manaya aynı derecede ehemmiyet veren bu İslam anlayışının bozulmasında görmektedir. Kaplan, bu anlamda, çağdaş medeniyetin değerleri ile "gerçek" İslam'ın değerlerinin de çatışmadığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, çağa uyumu telkin eden yeni bir din anlayışı vurgusu ile, "Tanrı'ya olduğu kadar insana, ahirete olduğu kadar dünyaya, imana olduğu kadar ilme değer veren" (2016a:183), imanla ilmi uzlaştıran bir din anlayışını kastetmektedir. İslam'ın terakkiye, ilme mani olmadığına dair yapılan savunmalarla aynı hat üzerinde duran Kaplan için yeni bir din anlayışına en önemli

referans, Akif'in şahsında gördüğü "akla ve medeniyete" (2016a:172) inanmakla uzlaştırılan din anlayışıdır; "Dini, ilim ve tekniğe karşı çıkaranlar İslamiyet'in ruhunu anlamamış kimselerdir. Onlara bizim en samimi dindar şairimiz olan Akifi okutmak lazımdır. Akif, İslam aleminin neden çöktüğünü çok iyi görmüş ve gidilecek yolu açıkça göstermiştir. Bu yol ilim ve teknik yoludur. Bizim hür, müstakil ve müreffeh bir millet haline gelmemiz, manevi kıymetlerle beraber, maddi medeniyet sahasında da başarı kazanmamıza bağlıdır" (1966e:5). Bu anlamda, Nurettin Topçu'da da yeni bir din anlayışı çerçevesinde referans olan Mehmet Akif (1998b), Kaplan'ın ilgi alanına da aynı bağlamda girmektedir. Ancak Topçu'da Akif'in anlayışı teknik, refah, istiklal bağlamlarıyla ilişkilendirilmemekte, ahlak bağlamında ele alınmaktadır. Bu anlamda Kaplan'a göre Akif'in Türkiye için bir çare olarak gördüğü formül "Çünkü milletlerin ikbali için evladım, /Marifet, bir de fazilet...iki kudret lazım." mısralarında ifadesini bulmaktadır. Yani, Akif'te İslam'dan mülhem bir fazilet ile Avrupa'nın ilminin terkibi söz konusudur (1999:197-202).

Miskin bir cemiyette ilim ve tekniğin de işler hale gelemeyecektir. Bu anlamda, Kaplan'ın din için yeni bir anlayış telkini, yeni bir Müslüman tipi arzusunu da ihtiva etmektedir. Kaplan, Kuran'ın insanı düşünmeye davet ettiği vurgusunu, tekniğin mücerret bir düşüncenin sonucu olan ilim faaliyetinin ürünü olduğu vurgusu ile beraber anmaktadır (2018b:32-33). Daha önce de bahsedildiği gibi Kaplan, Batı'nın insana, tabiata, maddeye karşı ilgisi sonucunda elde ettikleri muayyeniyet ve kanuniyeti bizde eksik bulmaktadır. Aynı bağlamda Doğu ile Batı arasındaki fark üzerine irade vurgusunda, Batılı fikir bagajlarından faydalandığından da bahsedilmişti. Yine bu bağlamda yeni bir din anlayışı telkinleri de doğrultusunda iradenin kaynağı İslamiyet içinde de bulunmaya çalışılmıştır. Bu anlamda da Akif, Kaplan için önemli bir örnektir; " [Akif] İslamiyet'in gerçekliği, insan iradesi, ve mesuliyet duygusu uyandırıcı cephesi üzerinde durur. İslamiyet'in sadece ahiret değil, bu dünyaya, tabiata, kainata ehemmiyet verdiğini de gösterdi. Miskinlik, tembellik manasına alınan tevekkül kavramının ortaçağda yanlış anlaşıldığını ortaya koydu. İslamiyet'in her Müslümanı bir çok insani ve ahlaki vazifelerle mesul kıldığını belirtti" (1968b:6). Mehmet Akif, Nurettin Topçu'nun düşüncesine de İslam'ı iradenin hayatına yükselterek, onu ruh ve ahlak davasında bir hareket ideali

haline getirmeye referans olarak girmektedir (1998b:88). Bu aktif insana yapılan vurgu daha önce de işaret edildiği gibi savaşı yaşamış, yıpranmış bir toplumda, toplumu yeniden ayağa kaldıracak ve inşayı gerçekleştirecek bireylere yapılan vurgudur. İslam'ın aslında bireye böyle bir aktiflik yüklediği fikrini halka telkin ederek, çağdaş Türk medeniyetini inşa edecek olan birey tipinin çerçevesi çizilmektedir. Kaplan'ın Akif'in Süleymaniye camine dair yazdığı mısraları değerlendirirken Süleymaniye camiini medeniyeti sembolize eden bir metafor olarak ele almakta, bu inşada ilim ile imana aynı derecede verilen öneme dikkat çekmektedir (2016a:195). Süleymaniye camii bu anlamda İslami değerlerle şekil alan maddeleşmiş bir ruhtur. Bu ruha maddi şeklini verecek unsur da çağdaş ilim ve teknik olarak görülmektedir. Kaplan'da, İslamiyet'in öne çıkarılan bu yeni anlayışı bu anlamda "dini duygularını kaybetmeden en yüksek ilme ulaşan", "Türkiye'ye yeni bir ruh ve şekil verecek" (2018b:208) yeni bir nesle irade aşısı olarak görülmektedir. Çağdaş medeniyetin en mühim unsuru olarak görülen ilim ve tekniği işler hale getirecek olan bu tipte bir insandır. Bu anlamda, Kaplan'daki yeni bir din anlayışı ve yeni bir ahlak anlayışı vurguları, ilim ve teknik gibi medeni değerlerin benimsenmesine çekilen dikkat bağlamında sivrilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEHMET KAPLAN'IN TÜRK SİYASİ HAYATINA İLİŞKİN ENTELEKTÜEL KONUMU

3.1. Mehmet Kaplan'ın Antikomünist Çerçevesine Genel Bir Bakış

2. Dünya Savaşı sonrası uluslararası siyasi arenada antikomünizm uluslararasılaşmış, Doğu Bloğunda yer alan Türkiye de bu bağlamdan etkilenmiştir. 1950'li yıllardan itibaren de milliyetçi ve muhafazakar çizgideki düşünce mahfilleri antikomünist dernekleşme faaliyetlerine girişmişler, antikomünist çerçevesi öne çıkan yayınlar çıkarmışlardır. Bu çizgideki Kaplan da bu bağlamın dışında kalmamış, döneminin antikomünist temasını benimsemiştir.

Bir önceki bölümde bahsedildiği gibi Kaplan'ın kültür ve medeniyet terkibi onun için Türkiye'nin "istiklalini ve şahsiyetini muhafaza ederek yaşayabilmesi"nin (2016b:100) teminatını sunan bir yere tekabül etmektedir. Buradaki istiklal ve şahsiyet vurgusu, Kaplan'ın Soğuk Savaş Dönemi antikomünist çerçevedeki kaygılarını ifade etmektedir. Bu anlamda, Türkiye için belirlediği bir istikamet olan kültür ve medeniyet terribini besleyeceğini düşündüğü noktalarda güncel siyasete yön vermeye çalışan denemeler yazmıştır. Nitekim doğrudan Moskova'dan emir aldıklarını düşündüğü Türkiye solunun gayelerini "Türk milletini içerden çökertmek ve kızıl Rus emperyalizminin istilasını hazırlamak" (1950b:3) şeklinde yorumlayan Kaplan, bu "içerden çökertme" ve "istilaya" karşı güncel yazılarında ideolojilere karşı ilim vurgusu çerçevesinde milli kültür eserlerine yönelik ilmi bir ilgiyi, yaşayan Türkçe'yi korumayı, hürriyet, demokrasi, din temalarını, eğitim, köy ve sanayi davalarını öne çıkarmaktadır. Bu anlamda, Kaplan'ın döneminin güncel siyasetine ilişkin yazılarında bu vurgular öne çıkmakta ve "komünizmle mücadele" ekseninde sivrilmiştir.

Kaplan, 2. Dünya Savaşı sonrası Rusya'nın kurduğu tahakküm sahasının karşısında Türkiye'nin zaruri olarak Avrupa ve Amerika tarafında yer alması gerektiğine, bunun

neticesi olarak da 1950'lerden sonra görülen Amerikanlaşmanın etkisine değinmektedir. Buna göre, yabancı sermayenin ve yabancı mütahassısların Türkiye'ye girişi yeni bir zengin tabaka yaratmış, ülkede büyük sanayi ve küçük sanayi gelişmiş, bunun sonucu olarak şehirleşmenin yarattığı bir proletarya kitlesi oluşmuştur. Kaplan, Amerikanlaşmaya, memnuniyetsiz bir proletarya kitlesinin oluşumuna meydan vermesi ve bu sayede komünizmin ülkede taraftar toplamasına zemin oluşturması bağlamında dikkat çekmektedir. Öte yandan, dünyanın iki kutuplu halinin, Rus ve Amerikan tesirleri üzerinden Türkiye'ye de yayış, hayat görüşü ve zevk anlamında tezahür etmesinin sonucu olarak "kendi milletine yabancılaşan" (1986:73) bir nesil ürettiğinin de altını çizmektedir.

Kaplan'ın son kültür değişmesi olarak Türkiye'nin batılılaşma serüvenini, bir "kültür değişmesi buhranı" olarak ele aldığından bahsedilmiştir. Bu bağlamda Kaplan, değişme süreçlerinde "eski" konumuna düşen eski medeniyet dairesinin kıymetlerinin yeni medeniyet dairesinde işlenemediğine dikkat çekmektedir. Güncel siyasi yazıları da bu arka plan çerçevesinde, kendi milletini yıkmak derecesine varan bir neslin oluşumunu mesele edinmektedir. Buna göre, eskiye ait bu değerlerin yeni medeniyetin usul ve tekniği ile işlenememesine, maziden güç almayan bir referanssızlığa, yani yeni neslin milli kültür kaynaklarından yoksun kalışına vurgu yapılmaktadır (1986:73). Kaplan bu bağlamda, "Atatürk ve İnönü devirlerinin yanlış anlaşılan laiklik telakkisinin" (2016b:27) yarattığı boşluğun Türkiye'yi açık hale getirdiğini düşündüğü bütün materyalist ideolojilere bağlanışları hedef almakta, bu ideolojilerin kültür buhranını körüklediğine dikkat çekmektedir. Bir Rus ve Amerikan tesiri üzerinden Türkiye'nin maruz kalabileceği kültür emperyalizminden ziyade yabancılaşmanın içerden desteklenişine karşı uyarmaktadır. Yabancılaşmanın içerden desteklenişinde Kaplan için birincil özne Türkiye'deki sol düşüncedir. Kaplan bu bağlamda, inkılapların radikal bir çizgiye taşınmış olmasında da, döneminin güncel siyasetine yönelik dikkat çektiği milli ve manevi değerlerin hedef alınıyor oluşunda da Rus komünizmine hizmet etmeye çalışan kasti bir tutum görmektedir. Bu anlamda, bütün düşünce akımlarının içine sızdığını düşündüğü komünizmin, Kaplan'ın için ifade ettiği mana kültürde yabancılaşmayı hedeflemesi ve Türkiye'yi Rusya'nın peyki yapmaya çalışmasıdır. Bu hedefin içine dahil olduğu

her hareket onun için komünizmi anlatmaktadır. Kaplan kimi zaman Amerikan etkilerinden de bahsetmekteyse de, Türkiye'nin aşırı solculuk ve komünizme karşı vermesi gerektiğini düşündüğü mücadeleyi daha çok gündem haline getirmektedir. Bu bağlamda, Kaplan sol düşüncenin rolünün altını çizdiği köksüzlüğe, şahsiyetsizleşmeye yani kültür buhranına karşı Türkiye'nin bir kültür siyasetine (2015b:120) ihtiyacı olduğunu vurgulamakta, güncel siyaseti bu doğrultuda yönlendirmeye çalışmaktadır. Kaplan'ın güncel siyasete yönelik bu minvalde öne çıkan yazılarındaki kültürel kaynaklara dönüş ve bunların ilmî olarak incelenmesi, neşredilmesi ve çağdaş bir Türk kültürünün inşası için işlenmesi vurgusu komünizme karşı "fikir sahasında siyaset" olarak önemseddiği bir mücadele hattına denk düşmektedir.

Kaplan'ın dünyanın komünist cephe ve onunla mücadele eden cephe olarak ayrıldığını zikrettiği bağlamda, Türkiye'nin yerinin mücadele cephesinde olduğunun altını çizmekte, bu cepheyi birleştiren nokta olarak da milli hürriyet ve milli istiklal fikrini öne çıkarmaktadır. Komünizme karşı istiklal ve hürriyet etrafında yapılan bu vurgu ise ona karşı yalnızca fikir ile bir mücadele verilemeyeceğine çektiği dikkat bağlamındadır. Buna göre komünizm, hür milletlerin varlığını tehdit etmektedir (1950a:3). Nitekim, 1950 yılında sarf ettiği şu cümleler komünizme karşı "fikir sahasında siyaset" şeklindeki bir mücadele hattının yeterli olamayacağına, bu siyasetin hangi vasıtalarla güçlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir;

"XIX. asır ortalarında bir tarih felsefesi şeklinde ortaya atılan komünizmin yavaş yavaş bir amele ve bir parti hareketine inkılap edip 1. Dünya Harbi sonunda Rusya'da geniş bir diktatörlük rejimi haline geldiğini, 2. Dünya Harbi'nden sonra ise, bu harbin husule getirdiği şartlardan istifade ederek Avrupa, Asya, Amerika ve Afrika'da milletlerin hayatını tehdit eden dünya çapında bir ihtilal kuvveti olduğunu görüyoruz.

Bugün artık komünizm "serbest bir fikir cereyanı" olmaktan çıkmış, polise, orduya, fabrikaya, silaha, gizli ve açık, geniş teşkilata sahip bir "kuvvet, tahakküm, ve istila sistemi" haline gelmiştir. Kaynağındaki felsefî, içtimai ve fikri muhteva ne olursa olsun, serbest düşünceye bağlı insanlar nazarında bugünkü şekliyle komünizmi menfur ve tehlikeli gösteren şey budur. Serbest bir fikir cereyanı olmaktan çıkarak zorlu bir kuvvet sistemi haline inkılap etmiş olmasıdır.

Bundan dolayı şimdiki şekliyle komünizme karşı sadece fikir ile mücadele edebileceğini zannetmek, yıldırma ve fırtınaya büyük sözlerle karşı gelinebileceğin sanmak kadar büyük bir safdillik olur. Polise karşı polis, orduya karşı ordu, fabrikaya karşı fabrika, silaha karşı silah, teşkilat karşı teşkilat mukavemet edebilir. Aksini söyleyenler, ya derin bir gaflet içinde uyumaktadırlar, yahut da maksatları başkadır." (2016b:91).

Bu hürriyet ve istiklal bağlamı, Kaplan'ın Batı'dan alınması gereken değerler dediği vurgularını öne çıkarmaktadır; demokrasi, ilim ve teknik. Kaplan, bir "Büyük Türkiye" ideali için şöyle bir "rüya"¹ görmektedir;

"Bugünkü Türkiye'de çağdaş medeniyetin en tesirli değiştirme vasıtaları olan yollar, fabrikalar, teknik vasıtalar da gözle görülür bir hale gelmiştir. Üç yeni yaratıcı kuvvet, demokrasi, okul ve teknik , Türkiye'nin çehresini her gün değiştirmektedir. Bunların yüzyıllarca işlediği Türkiye, eski Türkiye'den hiç şüphesiz çok farklı olacaktır. Bütün hareket, düşünce, hatta hulya ve rüyalarımızı bu "Yeni Türkiye İdeali"ne göre ayarlamak bizim için bir vazife ve gaye olmalıdır.

...Sağlam bir şekilde demokrasiyi benimsemiş, parlamentosu en olgun siyasi şahsiyetlerle dolu, köy çocuklarına varıncaya kadar bütün vatandaşları okumuş ve iyi okumuş, lise ve üniversite mezunu yirmi milyonu aşan, dağları ve taşları çağdaş ilmin mucizeli tesiri ile yemyeşil, köyleri ve kasabaları temiz ve güzel binalarla yeniden inşa edilmiş, yer altı ve yer üstü zenginlikleri altın nehirleri gibi akan, sıhhatli, aydın, mesut, müreffeh, yaratıcı bir Türkiye" (2016a:19).

Bu anlamda, döneminin güncel siyasi yazılarının "muasır medeniyet"ler seviyesine ulaşmayı hedefleyen bu rüyasının önünde de Kaplan komünizmi bir tehdit olarak görmektedir.

Kaplan, soğuk savaş dönemi boyunca güncel siyasete yönelik yazılarında, komünizmi, Türk milli varlığına tehdit oluşturan bir "düşman" olarak ele almakta, komünizmle mücadele temasını da bu bağlamda Türkiye için bir "ölüm kalım

¹ Kaplan'ın Türk modernleşmesine ve Soğuk Savaş Dönemi antikomünist çerçevesine dair vurgularının kesişiminde öne çıkan meseleler, millileşme, demokratikleşme ve sanayileşme şeklinde özetlenebilecek bir şema ortaya çıkarmaktadır. "Büyük Türkiye" ifadesi bu üç hedefin gerçekleştiği bir Türkiye bağlamını ifade ediyor denebilir. Nitekim, "Büyük Türkiye Rüyası" adlı yazısında da millileşme, demokratikleşme ve sanayileşme hedeflerini içeren Türkiye için gördüğü bir rüyadan bahsetmektedir.

meselesi" (1950b:3) olarak görmektedir. Bu anlamda, Batı'dan alınması gereken değerler olarak öne çıkarılan değerlerin komünizmle mücadelede de öne çıkarılması, aynı şekilde Türkiye'nin Batı medeniyetini benimsemesini de bir "ölüm kalım meselesi" olarak görmesi, Kaplan'ın Soğuk Savaş Dönemi antikomünist çerçevesiyle, Türk modernleşmesi için ortaya koyduğu fikri çerçevenin aynı zeminde olduğunu göstermektedir. Kaplan, Soğuk Savaş Dönemi Türkiye'sini tehdit eden ideolojilere karşı bir cephe olarak kurguladığı milliyetçiliğini de bu bağlamda antikomünist bir çerçevede millileşme, demokratikleşme ve sanayileşme hedefleri² çerçevesinde öne çıkarmaktadır. Komünizmin hedefleri olarak altı çizilen "içerden çökertmeye" ve "istila"ya karşı güncel siyasi yazılarının çerçevesini onun "Büyük Türkiye" ideali doğrultusunda "fikir sahasında siyaset" dediği bir çizgide milli kültür kaynaklarını koruma, inceleme ve işleme vurguları ve böyle bir zemini mümkün kılacak olan hürriyet, demokrasi ve din vurguları oluşturmaktadır. Bu çerçeve, Kaplan'ın millileşme ve demokratikleşme hedeflerini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, güncel siyasi yazılarında sanayileşme hedefi kapsamında eğitim, sanayi ve köy davaları öne çıkmaktadır. Nitekim, 1945 sonrası Türk milli ve manevi değerleri kadar Batılı değerleri de benimseyen bir nesli temsil ettiğini düşündüğü "yeni" milliyetçilik akımının altını da Kaplan bu çerçevede doldurmaktadır.

3.2. İdeolojilere Karşı İlim

Kaplan'ın güncel siyasi yazılarında öne çıkardığı ideolojiye karşı ilim vurgusu, onun soğuk savaş dönemi Türkiye'sinin ideolojik kutuplaşmaları atmosferinde bilimden yana bir tavır alacağının altını çizdiği bir vurgudur. Kaplan, Yunus'tan güzel bir şekilde bahsetmenin de bir siyaset olduğunu düşünmektedir. Bu anlamda, "fikir sahasında siyaset" çerçevesindeki vurgusunda, bir kıymetin müdafaası ve

² Kaplan, modern Türkiye için üç önemli safhaya işaret etmektedir. Bu bağlamda, İmparatorluk'tan milli devlet haline gelmeye millileşme safhası, Hükümdarlık'tan Cumhuriyet'e geçişi de demokratikleşme safhası olarak görmektedir. Üçüncü safha ise Ortaçağ istihlal tarzından sanayileşmeye geçiştir. Ancak Kaplan, sanayileşmenin tam olarak gerçekleşemediğinin de altını çizmektedir. Bu üç safhayı ideoloji şekline sokmaktan bahsettği bağlamda millileşme, demokratikleşme ve sanayileşmeden bahsetmektedir. Nitekim, Kaplan'ın güncel siyasi yazılarının temalaştırılması da bu üç hedef doğrultusunda bir şemayı ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmanın bu bölümünde de bu üç hedefin temaları ele alınacaktır. Ancak, Kaplan sanayinin önemine çektiği dikkat dışında, bu bağlama dair fikirlerini geniş olarak ele almamaktadır.

reddedilmesinde ilme dayandırılması gerektiğinin, ilmî faaliyetin en tesirli siyaset olduğunun altını çizmektedir (2003:118). Ancak, Kaplan ilmî çalışmaları ile ilgili olarak da farklı kesimlerin eleştirilerine maruz kalmıştır. 1965 yılında yayınlanan **Şiir Tahlilleri 1** kitabında milliyetçi şairlere yer vermemesi üzerine kendisinin de yazılarının çıktığı **Hisar Dergisi** çevresi tepkileri üzerine çekmiştir. Kaplan, bu konu üzerine yazdığı mektupta sanat konusunda sağ, sol, dost, düşman ayrımı yapmadığını belirtmektedir. Bu kitabın ikinci cildi **Cumhuriyet Devri Türk Şiiri** olarak yayınlanmış, kitapta solcu şairlerle birlikte milliyetçi şairleri de eleştirince bu defa her iki kesimin de eleştiri oklarını üzerine çekmiştir (Çınarlı, 1979:157-165).

Kaplan öte yandan, tarihi maddeciliğin hissi taraflarıyla beraber ilme ve akliliğe verdiği önemin modern insana cazip geldiğinin, bu yüzden ona karşı sloganlarla mücadele verilemeyeceğinin altını çizdiği bağlamda da ilimden yana bir tavır almanın önemine dikkat çekmektedir. Soğuk savaş dönemi boyunca özellikle de komünizmin ideolojik iddiaları karşısında ilme yaslanan bir milliyetçilik tasavvurunu öne çıkarmaya çalışmaktadır. Kaplan, milliyetçiliğinin ilmiliğini de bu bağlamda antikomünist ve antimateryalist bir çerçevede kurmaktadır.

Kaplan, bir yandan da tarihi maddeciliğin sosyal ve politik aksiyona bağlı tarafının, onun ilmî ve felsefî iddialarından şüphe ettirdiğinin, bu anlamda bir ideoloji/sistem oluşun zaaflarını barındırdığının da altını çizmektedir (2016a:267). Nitekim bütün ideolojiler de onun nezdinde katı bir doktrini vazettiği için ilmin, tenkidin karşısında kalıplaşmış fikirler, sloganlar olarak görülmektedir. Kaplan'ın insana ve topluma dair dar bir materyalist zihniyet çerçevesinde ortaya koyulan fikirlere karşı eleştirel olduğundan bir önceki bölümde bahsedilmişti. Bu bağlamda, Kaplan'ın 20. yüzyıl sosyal bilimlerinin, gerçekliğin irrasyonel boyutlarına çektiği dikkatten de bahsedilmişti, Kaplan'ın ilmî dediği yön bu irrasyonel gerçekliklere de dayanmaktadır. Nitekim, komünizm de ona göre "daha başlangıcında, Hegel'in çok doğru olarak ortaya koyduğu madde ve ruh birliğini bozmuş, ruhu inkar ederek bütün varlığı madde ile izah ettiğini zannetmiştir" (2016b:91). Bu katılaşmaya karşı da Yunus'un "her dem yeni doğarız bizden kim usanası", "hakir görme kimseyi hiç kimesne boş değil", "benim bir karıncaya ulu nazarım vardır" mısralarını çokça

zikretmekte, milliyetçiliğinin bu çerçevede gerçekliğin bütün boyutlarını dikkat nazarına aldığıının altını çizmektedir.

Bunun karşısında Kaplan, ilmin, insanla, toplumla ve tabiatla ilgili "kanunları araştırmakla birlikte hayatın kompleksliğini" de görebilen şüpheli ve tenkidî yönüne dikkat çekmektedir. Hakikatin farklı cephelerinin ideolojiler tarafından ırk ve sınıf gibi kavramlar etrafında "soyutlaştırma" ve "basitleştirmeye" tabi tutulmasını eleştirmektedir (1974b:6). İlmî ve tenkidî düşünceden beslenmeyen ideolojileri bu anlamda taassup inanışlar olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda, kitleleri birer "fanatik" haline getiren ideolojileri "mücadele edilecek" düşmanlar olarak görmektedir (2016a:261). Soğuk savaş dönemi Türkiye'sinin ideolojik kutuplaşmalarında Kaplan, ideolojilerin bu yıkıcılığına karşı ilmî ve tenkidî düşüncenin kalesine sığınmaya çağırarak, bu sloganlaşmış fikirlerin barındırdığı "kolaylık" ve "sıgılık" onun eleştirilerinin hedefi olmaktadır;

"Türkiye'de birbiriyle çatışan değerler, din ile ilim veya felsefe değil, bir sayfa ile özetlenen, hatta bazen beş, altı cümle ile hülâsa olunan basit, son derece basit, insanın ne kalbini, ne de kafasını dolduran ideolojiler ve sloganlardır. Sözde aydınlar ve siyasiler, sabahtan akşama kadar, bu sihirli formülleri tek başlarına ve çoğu zaman hep beraber tekrarlamakta ve onlardan kendileri ve memleket için saadet, refah ve kurtuluş beklemektedirler. Bu ideolojiler ve sloganların en büyük mahzuru, hakikate kolayca ulaşma vehmi uyandırarak, bizi insanlık tarihinin büyük kuvvetlerinden olan dine, ilme ve felsefeye gitmekten alıkoymalarıdır. Dünyada bir sayfalık yahut bir kaç cümlelik bir iman üzerine hiçbir medeniyet kurulmamıştır. İptidai kavimlerin batıl inançları onlardan çok daha derin, kompleks ve beşeridir. Bizi bu kolaylık ve sıgılık mahvedecektir." (2016a:290).

Kaplan, sloganlaşmış, kalıplaşmış ve Türkiye ile ilgili hiç bir gerçekliğe hitap etmediğini düşündüğü ideolojilerin Avrupa'dan anlaşılmadan aktarıldığına ve Türkiye'de taassup haline geldiğine çektiği dikkat bağlamında da aydınları hedef almaktadır;

"Psikolojide, yaşadıkları gerçek ile ilgisi olmayan hayal ve fikirlere kendilerini kaptıranlar ruh hastası sayılırlar. Türk aydınları böyle bir durumda bulunuyorlar. Üstünde yaşadıkları memleketin tarihi, coğrafi, içtimai ve harsi gerçek durumu nedir, onu incelemeden, yabancı gazete ve kitaplarda okuduklarını, onları dahi iyice anlamadan, ortalığa dökülmenin, bağırıp çağırmanın başka manası var mıdır?" (1965a:6).

Bu anlamda, Kaplan sağ ve sol, muhafazakarlar ve radikaller gibi ayrımlarda beliren ilkeci, kaideci tutumu eleştirmektedir. Bu ideolojik kutupların tarih, coğrafya gibi realiteleri reddettiğini vurgulayarak, ilmî düşünceden uzak oluşlarının altını çizmektedir. Kiminin Fatih zamanından, kiminin Atatürk zamanından rüyaları görmeye devam etmesine değinmektedir (1966b:3). Tanzimat'tan bugüne Türkiye'nin etkisinde kalmış olduğu ideolojileri bu yönde eleştirmekte, milliyetçiliğinin ilmîliğini de bu bağlamda vurgulamaktadır.

Kaplan, bu bağlamda ilmîliği ile öne çıkan bir milliyetçilik için Remzi Oğuz Arık'ın bir milletin sosyal varlığını, bu varlığın içinde yoğrulduğunu düşündüğü tarih ve coğrafyayı merkeze alan anlayışını referans almaktadır (2014:244-245). Burada onun düşüncesinin efsaneye, ütopyaya değil coğrafyaya, tarihi gerçeklere dayandırıldığının altı çizilmektedir. Nitekim, daha önceki bölümde bahsedilen millet-coğrafya-tarih ilişkisine çekilen dikkat, Kaplan'ın milliyetçiliğinin ilmî tavrını vurguladığı bir noktadır. Kaplan'ın milliyetçiliğini yasladığı bu nokta, Turancılık, İslamcılık ve komünizm gibi "gözleri veya merkezi Türkiye dışında olan her ideoloji"nin (2016b:34) ilme aykırı olduğunun altını çizdiği, beynelmilelci tutumlarını eleştirdiği bir bağlamı da beslemektedir. Ziya Gökalp de Kaplan tarafından bu anlamda dil dışındaki coğrafya, tarih, ekonomik ve sosyal şartlar gibi realitenin diğer boyutlarını göz önünde bulundurmamakla, idealizminin yanında realiteyi görmemekle eleştirilmektedir (2016a:296).

Kaplan'ın coğrafyayı merkeze alan tarih vurgusunun yanında, kültür ve din de milli varlığın unsurlarını oluşturan diğer realitelerdir. Bu anlamda bir önceki bölümde madde ve ruh sentezine çekilen bağlamda kolektif bilinçaltındaki milli ve manevi değerler de millet realitesini etkileyen unsurlar olarak, onun milliyetçiliğinin ilmîliği bağlamında öne çıkarılmaktadır. Nitekim, bir önceki bölümde, Kaplan'ın bir milletin

kolektif bilinçaltında etkin olan kuvvetler etrafında kurulan kültür anlayışının Jung'un kuramı ile ilmî bir zeminde ele alındığından bahsedilmiştir. Kaplan, soğuk savaş dönemi boyunca komünizmin milli varlığın bu ruhi kaynaklarına karşı kasıt içeren tutumunun altını çizmekte, milliyetçiliğinin kültüre çektiği dikkati de bu anlamda antikomünist bir çerçevede ilmî olarak işlemektedir.

Kaplan, insaniyetçiliğe, beynelmilelci akımlara yönelik eleştirilerini de ilme aykırı dediği bir bağlamda beslemektedir. Bu bağlamda, milletin somut bir realite olmasının yanında, insanlığın soyut bir realite olmasının altını çizmektedir. Beynelmilelci akımların ve insaniyetçi vurguların, millet realitesini görmezden geldiğini vurgulamaktadır. Kaplan, buna karşı beynelmilelcilik ve insaniyetçilikten ne anladığına da değinmekte, millet realitesinin kabul edildiği ve her birinin istiklallerinin ve şahsiyetlerinin muhafazasının temin edildiği bir bağlamda, dostça yaşayabilmeyi beynelmilelcilik ve insaniyetçilik olarak gördüğünü aktarmaktadır (2016b:80-81). Bu bağlamda, milliyetçilikten yola çıkarak insaniyetçiliğe erişilebileceğine dikkat çekmektedir;

"Millet ötesinde insanlık değil, başka milletler vardır. Doğu, Batı, Kuzey, Güney hudutlarımızdan dışarı çıktınız mı karşınızda şairlerin tasvir ettiği ulvi insanlığı değil, bize yabancı belki de bize düşman başka milletleri bulursunuz. İnsanlık kelimesi mücerret bir kelimedir. Müşahhas realite milletlerdir....

Milliyetçi herşeyden önce milletin mesut olmasını ve yükselmesini ister. İnsaniyetçilerin, milliyetçileri insanlık düşmanı saymaları bir safsata değilse nedir? Müşahhas realite milletler olduğuna göre, milletlerin bütünü demek olan insanlık, milliyetçilikten başka hangi yol ile yükselebilir? Herkes kapısının önünü süpürsün; sokak tertemiz olsun. Her millet, kendi kendisini mesut etmeye çalışsa, insanlık saadete erer.

Milliyetçilik pratik insaniyetçiliktir. Kendi milliyetini yükseltmeyen, insanlığı nasıl yükseltebilir?" (2016b:32-33).

Bu bağlam, Kaplan'ın Jungçu düşünceyle ilişkide, bütün insanlık içinde değişerek devam eden ebedî ve beşerî kıymetlere yapılan vurguyu hatırlatmakta, insanlığa ait bu kıymetlerin millet düzeyinde ortaya çıkabilmesi ile insanlığa katılabileceğine işaret etmektedir. Milliyetçiliğin insanlığa katkılarının mücerret insaniyetçilikten

daha çok olduğunun altı çizilmektedir. Bu anlamda, Kaplan'ın milliyetçiliğin insaniyetçiliğini öne çıkardığı bağlam, insanlık, dünya vatandaşlığı gibi kisveler altında, ideolojilerin yeni nesilleri kendi safına çekebileceğinden duyduğu kaygıyı gösterir şekilde, bu vurguları ideolojilerin sahiplenişine bırakmak istemediği bir zemini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Kaplan, beynelmilelci ve insaniyetçi vurguların arka planını da göstermeye çalışmaktadır. Kaplan, bu nevi vurgular etrafında, Batı'nın ve Bolşevikliğin kuvvet ve tahakküme dayanarak milletler üstünde kurduğu sömürgeciliğe dikkat çekmektedir. Bu vurguların, emperyalizmin maskesi olarak kullanıldığının altını çizmektedir.

Türkiye'yi "kavmi manada bir milliyetçilik fikrine diğer kavimlerin ihaneti yüzünden adeta sürüklenmiş" (2016a:23) olarak gören Kaplan, milliyetçiliği ile ırkçılık arasında da ilim vurgusu etrafında sınırlar çizmektedir. Kaplan'ın ideolojilerin ırk gibi kavramlar etrafında yaptığı soyutlaştırmaları, ilmî tavırdan yoksun gördüğünden bahsedilmişti. Milliyetçiliğinin tarihi bir ırk vurgusu etrafında olduğunu aktaran Kaplan, Türk milletinin hürriyet ve istiklaline ilişmeyen hiçbir kavimle probleminin olmadığını da altını çizmektedir. Bu bağlamda, bir önceki bölümde ifade edilen Yunus ve Mevlana'nın çokluk-birlik sentezinin telkin ettiği, Yunus Emre'nin yetmiş iki millete bir göz ile bakma şeklinde özetlediği, "Yetmiş iki milletin ayağın öpmek gerek / Anın için maşuka cümle millette bile" mısralarında ifadesini bulan, kaynağını Türk milletinin kültüründe aradığı insana hürmet teması Kaplan'ın kuvvetle yaslandığı bir referanstır. Kaplan, bu anlayışın ne bugünkü manada bir hümanizm ne de batılı manada bir panteizm olmadığını da altını çizmekte, bu anlayışın bütün insanları Tanrı'nın tecellisi olarak gören İslam tasavvufuna dayandığını belirtmektedir (2015d:128 -129). Sıklıkla vurguladığı bu bağlam ile Kaplan Türk tarih ve geleneğinde ırkçılığın var olmadığını altını çizmekte, bu gelenekten beslediği milliyetçiliğinin de ırkçılıkla arasına sınırlar çekmektedir. Kaplan, Türk milli devletinin, farklı unsurları bir arada tutabilen bir milliyetçiliğe sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Ziya Gökalp'in hars temelinde kurduğu milliyetçiliğe de işaret etmektedir. "Kendilerini bizden saydıkları" (2016a:214) haliyle, farklı unsurlara karşı Kaplan'ın müsamahası vardır;

"Bizim için Türkiye'nin bütünlüğü esastır. Türkiye topraklarında yaşayan herkesin huzur ve sükunu, saadet ve refahı buna bağlıdır. Bundan dolayı bu bütünlüğü bozan her hareket, ırkçılık veya bölgecilik, bizi elbette ilgilendirir. Milli birliği bozan hareketlere karşı müsamahalı davranamayız. Biz vatandaşın Kürt, Laz, Rum, Ermeni ve Yahudi olması beni asla rahatsız etmez. Fakat o vatandaş, Kürtçülük, Lazcılık, Rumculuk, Ermenicilik, Yahudicilik etmeye kalkarsa, yani Türkiye'yi bölme gayesi güden hareketlere girerse ona karşı kayıtsız kalamam." (2016a:214).

Bu anlamda, Kaplan'ın, ırkçılığa karşı duruşunun altını, özellikle de soğuk savaş döneminde içerden ve dışarıdan mücadele edilmesi gereken düşmanlara dikkat çektiği bağlamda önemseddiği sosyal bütünlük etrafında çizmektedir.

Kaplan, milliyetçiliğinin altını çizdiği realizminin yanında idealizme de önem vermektedir. Kara da Kaplan'ın realist tutumunun "idealizm ve esas itibariyle hissi ve hayali olan milliyetçilikle olan sınırları ve problemleri alanlarına" değinmeden bir yandan müspet, realist milliyetçilik gibi ifadelerle ilmî dayanakları olan bir milliyetçilik arayışında olan, diğer yandan idealden bahseden mütereddit tutumundan bahsetmektedir. Yine de Kaplan'ın realizmden yana bir seçim yapmış gibi görüldüğüne dikkat çekmektedir (2017:298). Nitekim bu nokta, Kaplan'ın ilmî bir milliyetçilik vurgusunun, sol düşünceye karşı milliyetçiliğe ayakları daha çok yere basan bir imaj vermek çabasından olduğu şeklindeki bir çıkarımı pekiştiren bir noktadır. Ancak, Kaplan en nihayetinde seçimini idealizmle realizmin bir potada erimesinden yana kullanıyor gibi görünmektedir;

"Biz istemeden ve çalışmadan Türkiye'nin gerçekleri değişmez. Hayat karşısında aktif tavır almayan, ister realist, ister idealist olsun, bir çöpü yerinden kırıdatamaz. İdeali gerçekleştiren "aksiyon"dur. Hakikat, ne hayalde, ne de gerçektir. Bu ikisinin birleştiği noktadadır. İdealizm ile realizm, birbirine zıt iki düşünüş ve davranış tarzıdır. Onları birleştiren dünyayı değiştirir. Atalarımız bunu biliyorlar ve bu güce "iman" adını veriyorlardı" (1973:8).

Bu anlamda Kaplan'ın milliyetçiliği, onun irade, madde ve ruh sentezi gibi vurgularının da sezdireceği gibi realiteyi ilmî olarak okuyabilmeyi arzulamasının

yanında bu realiteyi bir değerler dünyasının izinde yönlendirebilme hareketine bir ideal katmayı da telkin etmektedir; "milliyetçilik realiteye ve bir hareket felsefesine dayanmak, yaşanılan hayata müessir bir kuvvet olmak icap eder" (1952c:3).

3.2.1. Milli Kültür Eserlerinin İlmî Olarak İncelenmesi, Korunması ve İşlenmesi

Kaplan'ın, milliyetçiliğini bir "benlik şuuru", "kendisine güvenme duygusu" ve "yeni şeyler yaratma iştiağı ve iradesi" olarak kurguladığı ve bu bunların devşirileceği bir kaynak olarak milli kültüre çektiği dikkat (2015b:36) de ilmîlik vurgusu etrafındadır. Benlik şuuru, kendine güven ve yeni şeyler yaratma Kaplan'da, kendi milletinin varlığını ihtiva eden kuvvetleri bilmek, tanımak, sevmek ve yükseltmek anlamlarını ifade etmektedir. Buradaki bilme, tanıma ve sevmeye temaları Kaplan'ın kültürel süreklilik anlayışı çerçevesinde maziye dönük bir ilgiye tekabül ederken, yükseltmek bu maziden güç devşirilerek inşa edilmesi arzulanan istikbale dönük bir ilgiyi ifade etmektedir. Bu anlamda, buradaki tarih/maziye dönük böyle bir ilgi, bir varlık şuuruna tekabül etmektedir. Kaplan'ın düşüncesinde bu şuura ulaşmanın yolu milli kültüre yönelik ilmî bir ilgiden geçmektedir. Nitekim bilmek de ilmî bir ilgiyle mümkün olacaktır. Bu anlamda milliyetçiliği de "bir icad değil, öteden beri var olan bir varlığın, millet denilen tarihi, sosyal gerçeğin keşfi, şuur sahasına çıkması" (1974a:7) olarak gören Kaplan'ın, tarihe olan bu ilgiyle anlattığı bilmek vurgusu, milli varlığın da şuurunu idrak ettireceği için ön plana çıkmaktadır;

"Milletler tarihleri içinde gelişirler. Tarih şuuru, en iyi, kültür eserleri vasıtasıyla edinilir. Başka milletlerin maddi veya manevi sömürgesi olmak istemiyorsak, milli kültürümüzü en küçük ayrıntısına kadar bilmek ve korumak mecburiyetindeyiz. Osmanlı'yı yıkarsanız altından Bizans çıkar. Bizans Hristiyan ve Ortodoks olduğu için Avrupalısı da, Rus'u da, Bulgar'ı da ona sahip olmak ister. Dünya Musevilerinin bir olmadığını görmemek için aptal olmak lazımdır. Neden onlar kendi benliklerine, tarihlerine, kültürlerine sahip çıkarlarken, biz, milli tarih, kültür ve sanatımıza yabancı kalalım? Alparslan'ı, Fatih'i, Mevlana'yı, Yunus'u, Mimar Sinan'ı, Dede Efendi'yi ve onların yanı sıra binlerce kahramanı, ruh adamını ve şair, musikişinası, mimarı yetiştiren bir millet, küçük değil büyüktür. Bu toprağa ayaklarımızı iyi basalım, kendimize güvenelim ve yabancı kültürler karşısında aşağılık hissi duymayalım.

Ayasofya'nın karşısında ondan daha güzel olan Sultanahmet, Süleymaniye ve Selimiye vardır. Mevlana ve Yunus kainatı çınlatacak sanatkarlardır. Onların sesini yabancılardan önce biz duyalım ve duyuralım" (2014:112).

Burada Kaplan'ın insaniyetçiliğine değen bir nokta da bulunmaktadır. Kaplan'ın, milli olandan yola çıkarak medeniyete o millete has hususiyetleri katmaya işaret ettiğine değinilmişti. Bu anlamda, Kaplan kültürle bilhassa da milli sanatla millet arasında böyle bir ilişkiye dikkat çekmekte, bu hususiyetlerin kültürel unsurlarda ortaya çıkacağını savunmaktadır. Kaplan'ın kültür ve sanata verdiği değer bu bağlamda, bu unsurlar ile ortaya çıkacak hususiyetleri dünyaya anlatmayı da içermektedir. Kaplan, Türklerin anlatmakta da korumakta da akim kaldığını düşünmektedir. Bu anlamda, Kaplan'ın güncel siyasete yönelik yazılarında milli kültür eserlerinin ilmî olarak incelenmesi, korunması ve işlenmesine çekilen dikkat, milli varlığı içeriden ve dışarıdan tehdit eden "sahte ideolojilerle" (2016b:67) mücadele ekseninde, milli varlık problemiyle ilişkili olarak öne çıkmaktadır. Çünkü, milli kültür ve sanatın kayboluşu, izini bu alanlara sindirmiş olan, Türklerin kolektif bilinçaltında etkin olan kuvvetlerin idrakinden, milli varlığın şahsiyetinin dayandırılacağı kadim referanslardan kopuş anlamına gelmektedir.

Soğuk Savaş Dönemi'nde asıl olarak felsefelerin birbiriyle savaştığından bahseden Kaplan'ın kültüre dikkat çektiği bağlam, bu anlamda bu felsefeler karşısında köleşmeye, yabancılaşmaya karşı bir savunma hattıdır. Kaplan, milli kültür unsurlarını bu felsefelere karşı Türklerin güç devşirebileceği bir felsefenin kaynağı olarak görmektedir. Bu bağlam, Kaplan'ın edebiyat, musiki, plastik sanatlar ve şehirleri, Türklerin inanç ve değerlerini açığa çıkaran birer kaynaklar olarak işlemeye tabi tutarak çağdaş terkipleri arzuladığı noktaya değmektedir. Kaplan'ın Türklerin tarihi boyunca bu alanlarda vermiş olduğu üretimleri ortaya koyma, koruma ve ilmî olarak inceleme temaları, kültürel kaynaklardan çağdaş terkipler arzusu, Kaplan'ın döneminin siyasilerine telkin ettiği "kültür siyasetinin" yol göstericisi olmak gibi bir vazifeyi üstlenmiş görülmektedir. Kaplan'da devlet yetkililerini bu yolda mobilize etmeye dönük bir tavır vardır. Bu sayede bir milletin sahip olmuş olduğu kıymetler dünyası açığa çıkarılarak, ortak anlam dünyalarının referansları inşa edildiği gibi

çağa uygun yeni terkiplerin yaslanacağı referanslar da ortaya çıkacaktır. Bunu milli savunma kadar önemli gördüğünü aktaran Kaplan'ın (2016a:307-308), güncel kültür temaları bu anlamda muasır medeniyetler arasında var olma mücadelesini güçlü kılmaya dönüktür. Bu anlamda bir savaşın, en çok da komünizme karşı verilmesini gerektiğini düşünen Kaplan için, terkinin söz konusu olduğu bir milli sanat hareketi de komünizmle mücadelede önemsendiği döneminin güncel siyasetine yönelik bir çağrıdır. Nitekim, her şeyi maddi kuvvetlerin eseri gören komünizmin bir yandan da en çok da fikir ve sanat cereyanlarından korkmasına dikkat çekilmekte, bu bağlamda bir milli sanat hareketinin komünizmle mücadele etkin bir araç olabileceğine işaret edilmektedir.

Aynı bağlamda Kaplan, çeşitli sanat türleriyle Türkiye'nin tabiat güzelliklerini de kayda almaya ve anlatmaya dikkat çekmektedir. Kültüre bu koruma ve yeniyi inşa etme güdüsüyle yaklaştığı bağlamda Kaplan, ilim, sanat, zanaat erbabı olarak kültüre katkıları olan insanları tanıtmayı da kültür mirası açısından önemsemektedir. Bir diğer kültür unsuru olarak Türkiye'deki servet kaynaklarını da açığa çıkarmaya vurgu yapmakta, bu kaynakların işlenmesini Türkiye'ye güç devşirebilme açısından önemsemektedir.

Türkiye'nin sahip olduğu maddi ve manevi bütün bir kültür mirasına yönelik anlama, anlatma vurgusu Kaplan'da, materyalist ideolojilere karşı Türkiye'nin şahsiyetini ve istiklalini muhafazayla aynı bağlamda önem taşımaktadır. Anlama ve anlatmaya yapılan vurgu, ideolojilerin sloganlarına karşı milliyetçiliğin mücadelesini kuvvetlendirecek bir zemin yaratmayı amaçlamaktadır.

3.2.2. Yaşayan Türkçe-Öztürkçe Tartışmaları ve Milli Kültür Eserlerinin Günümüz Türkçesine Çevrilmesi

Soğuk Savaş Dönemi Türkiye'sinde, ideolojilerin etkisini kırmak, nüfuz alanlarını daraltmak için milli kültüre yönelik bir bilinci önemseyen Kaplan'ın, bu dönemde cereyan eden Yaşayan Türkçe-Öztürkçe tartışmalarında da ne kadar faal olduğunu tahmin etmek güç olmayacaktır. Kaplan, Öztürkçe olmayan kelimelerin dilden tasfiyesini, bin yıllık bir tarih birikiminin tasfiyesi şeklinde tartışmaktadır. Böyle bir

tasfiye, Kaplan'ın materyalist ideolojilere karşı bir güç devşirmek adına yaslanmayı davet ettiği kültürel birikimden de Türkiye'yi mahrum bırakacaktır.

Kaplan'ın kültür davasında dile vermiş olduğu ehemmiyet bir önceki bölümde tartışılmıştı. Medeniyet-dil ilişkisi bağlamında, bir milletin toplumsal değişme serüveninin sonucunda dile giren menşei yabancı kelimeler, Kaplan için kültürün bir parçası olarak kabul görmektedir. Nitekim daha önce de işaret edildiği gibi Kaplan, Türkçe kaidelerine uygun olmak şartıyla, ihtiyaçlara binaen yeni kelimelerin türetilmesine de karşı değildir. Ancak, dilin toplumsal değişim süreçlerinden bağımsız olarak dışarıdan bir müdahaleyle belli bir sisteme sokulmaya çalışıldığı Öztürkçeci, kökçü değişmelerin dile dayatılmasına karşı çıkmaktadır. Kaplan bu anlamda, Öztürkçe hareketinin ilmî dil görüşüne aykırı durduğu noktayı tasvip etmemektedir. Bu anlamda, Yaşayan Türkçe-Öztürkçe tartışmalarına, kültüre yaklaşımındaki ilmî ilgi çerçevesinde dahil olmaktadır. Kaplan, bazı Öztürkçe teklifleri de makul karşılamaktadır. Ancak icat edilen uydurma kelimelerin tek parti döneminde, özellikle de Milli Eğitim tarafından kitaplara sokulmasına ve hatta öğretmenlere gönderilen gizli yazılarla eski kelime kullanmanın önüne geçilmesine, yani bu yönde bir dayatmaya karşı çıkmaktadır (2015b:178; 1987:34). Kaplan, bu bağlamda, okullarda Osmanlıca öğretilmesini de milli kültür ve milli varlık arasındaki kurduğu ilişkiyle paralel önemsemektedir; "dil yeniden öğretilir ve kelimelerin içinde gizli olan fikirler yeniden canlandırılır. yazıya geçen duygular ve düşünceler ölmez. okullarımızda eski eserlerimizin dili öğretilmeye başlayınca milli kültür kaynakları yeniden gürül gürül akmaya başlayacaktır" (2015b:184). Kaplan, ilkokuldan üniversiteye süren bir "dil anarşi"sinden de Dil Kurumunun bazı "heveskar ve menfaatperest" üyelerini sorumlu tutmaktadır. Ona göre, Atatürk bu kurumu Türk kültür kaynaklarının araştırılması üzerine açmıştır fakat kurum dile çok büyük zararlar vermiştir.

Kaplan'a göre Cumhuriyet dönemindeki Öztürkçecilik hareketi, eski Türkçe ve Osmanlıca'yı hedef almaktan ziyade aydın ve halk zümresi tarafından kabul görmüş, konuşma ve yazı dilinde hükmünü süren yaşayan Türkçeyi hedef almaktadır. Bu anlamda, Kaplan'a göre mesele bir Osmanlıca Türkçe çatışması meselesi değildir. Bu

noktada da, Türkiye'deki kültür buhranını körüklediğini düşündüğü Öztürkçeci anlayışın beslendiği iradeyi ve içtimai kuvveti sorgulamaktadır. Bu anlamda, vardığı kanı şöyledir;

"Öz Türkçe kullananların hemen hepsi tarihe ve dine cephe almış kimselerdir. Onlar için sadece halihazır, halihazır da değil, kendi özlemlerine göre kurulacak, tarihten, dinden uzak, tıpkı uydurdukları kelimeler gibi uydurma bir istikbal tasavvuru vardır. Kullandıkları kelimelerle bugün yaşanan hayatın dışına çıkan, kendileri dışında hiçbir kimseye değer vermeyen, yalnız uydurma dünyaları içinde yaşayan bu ütöistler arasında solcu ve aşırı solcuların büyük bir çoğunluk teşkil etmesi, şaşılacak bir hadise değildir. Maziye ve halihazırını tamamıyla inkar ederek ve yıkarak, yeni, yalnız kendi düşüncelerine ve hayallerine uygun bir cemiyet kurmak! Öz Türkçecilerin yapmak istedikleri şey işte bu! Düünden kalan ve bugün yazılan kitaplarda gençleri maziye, dine götüren fikirler vardır. Gençlerin okumaması ve anlamaması lazımdır." (2016b:145).

Kaplan Öztürkçeci hareketi Türkiye solunun amaçladığı milli varlığa, benliğe, hafızaya karşı takınan kasti bir tutum olarak değerlendirmektedir. Böyle bir kökçü ve tasfiyeci hareketin varacağı bir nokta olarak onu ilgilendiren de ortak kültürün zayıflatılması, baltalanmasıdır. Komünizm ve diğer materyalist ideolojilere karşı Türkiye'yi zayıf kılacak olan bu baltalama Kaplan için yabancılaşmaya da kapı aralayacak bir faktördür. Bu anlamda, gelecek için güç devşirilecek bir kaynak olarak gördüğü İslam-Türk geleneği ile kasti olarak koparılmak istenen bağlar olduğunu düşünmektedir. Aksi halde, Türk milletinin asırlardan beri kullandığı kelimeler yerine uydurma kelimeleri koymayı başka türlü açıklamanın mümkün olmadığını düşünmektedir. Bu anlamda, sorumlu tuttuğu aşırı Öztürkçecilikle solcular arasında bağlantı kurduğunu da onaylamaktadır. Bu kesimin, bütün inkılaplar gibi Öztürkçe hareketiyle de Türkiye'de komünizme kapı aralayacak bir zemin yaratmaya çalıştığını düşünmektedir (2015b:199). Kaplan, Öztürkçecilik hareketini, Türkiye'nin materyalist ideolojilere maruz bırakılmasına karşı bir kale olarak gördüğü milli ve manevi değerleri yozlaştırmasından ötürü eleştirmektedir. Bu anlamda Kaplan, Öztürkçeciliği bir dil meselesi olmaktan ziyade bir kültür meselesi (2015b:146)

olarak görmekte, bu tartışmalara milli kültüre yönelik kaygıları ve vurguları etrafında müdahil olmaktadır.

Kaplan, kültür dili, günlük konuşma dili ve ilim dili arasında da bir ayrıma gitmektedir. Kültür dili ile sözlü ve yazılı edebiyat, din, felsefe, sosyoloji, psikoloji ve sanat alanlarındaki bir milletin kültür kaynaklarını barındıran metinleri kastetmektedir. Diğer yandan ilim dili ile pozitif bilimlerin terimleri kastedilmektedir. İlim ve teknik çağında olduğuna dikkat çeken Kaplan bu anlamda eğitimde ağırlığın pozitif bilimlerin öğretilmesi üzerine eğilmesinden ötürü, bu ilim dilinin, günlük ve kültür diline sirayet edebileceğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, bu pozitif ilimler sahasında Türkçe köklerden yeni terimler üretmenin aciliyetine vurgu yapmaktadır. Beynelmilel olan ilim ve tekniğin farklı kültürlerle nüfuzunun kolay olduğuna dikkat çekilen bağlamda, Türkiye'nin yeni terimler üretmedeki gecikmişliği eleştirilmektedir. Bu anlamda, bu nevi çalışmaların, sahasının uzmanları vasıtasıyla ivedilikle gerçekleştirilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir (2015b:149-156). Bu açıdan, dilde kasıtlı bir takım kopuşları hedefleyen hareketlere harcanacak enerjiyi ilim dilindeki bir üretime kanalize etmeye çağırmaktadır.

Kaplan, kendisinin ve kendisiyle aynı görüşü paylaşanların Öztürkçeci harekete karşı almış oldukları tavır dolayısıyla gericilik ithamlarına maruz kalmasını da eleştirmektedir. Kaplan dil ile ilgili tutumlarından dolayı 1950'li yılların gericilik edebiyatının da hedefi olmuştur. Kaplan, bu gericilik ithamlarının arkasında da materyalist ideolojilerin, milli ve manevi değerlerin korunmasını hedef almaya dönük kasti tavırlarını görmektedir. 1952 yılında Meclis çoğunluk kararı ile arı Türkçe Anayasa'dan vazgeçerek 1924 metnine dönmüştür (Lewis, 1996:430). Kaplan'ın Anayasanın değişmesine karşı yükselen tepkiler ardından zikrettiği şu sözler, irtica edebiyatını nasıl okuduğunu göstermektedir;

"Tek parti meclisinin fantastik bir nazariyeye uyarak uydurma kelimelerle yazdığı "anayasa"yı, bugün demokratik halkın seçtiği mümessillerden mürekkebi, hakiki bir millet meclisi normal Türkçe'ye çeviriyor. bir daha geri

gelmemesini temenni ettiğimiz diktatörlük devrinin çığırtkanlıkları, bu doğru hareketi irtica diye adlandırıyor. Türk milletinin asırlardan beri düşüncelerini anlattığı kelimelerin kullanmağı "irtica" diyenlerin, mazi ile ilgisi bulunan, milli varlığımızın kaynaklarını teşkil eden herşeye, dine, sanata, müesseseye bu damgayı yapıştırdıklarını çoktan biliyoruz. onlara kalırsa, bu milleti onlar yoktan var etmişlerdir. Kendilerinden önce, bu millete ait herşeye kötü ve geri ve yalnız onların yaptıkları şey iyi ve ileridir. İrtica diyenler kim ve hangi davaya hizmet ediyor malumdur" (1952b:1).

Bu doğrultuda her fırsatta irtica gibi ifrit haline getirilmiş bir kelimeyle Türk-İslam geleneğine karşı düşmanlıklarını gösteren kitlelerin, asırlardan beri kullanılan kelimeleri de sırf Öztürkçe değil diye hedef haline getirmesi de Kaplan için aynı bağlamı paylaşmaktadır. Kaplan bu kasti hareketin aktörlerini "dil güveleri", "kelime ırkçıları" olarak görmekte, onlarla savaşmayı da milli mücadele kadar kutsal saymaktadır (2015b:205-206). Bu, Kaplan'ın düşünce dünyasında kültür emperyalizmine karşı verilecek olan bir savaşı anlatmaktadır, bu savaşın silahı ise eski kültür eserlerini günümüz Türkçesine kazandırmaktır.

Kaplan, milli kültür eserlerinin özellikle de 1928'den önceki kültür kaynakları ve tarihi vesikaların sistemli bir şekilde yeni harflere ve bugün ki dile aktarılmasının önemine de bu bağlamda dikkat çekmektedir. Bunun için de 1950 yılından beri bu doğrultudaki çalışmalar için bütün bakanlıkları harekete geçirmeye yönelik çabasını bizzat kendisi ifade etmektedir (2015b:146). Nitekim, 1950 yılında eğitim bakanı olan Tevfik İleri'ye yazılı kültür eserlerinin neşredilmesi gerekliliğine dair bir rapor sunmuştur. Kaplan bu raporun, bakanlığa mal edilen bir broşür olarak o dönemde yayınlandığını³ ve basında çok olumlu karşılandığını aktarmaktadır (2016a:26). Rapor üzerine Bakanlık, "Türk Kültür Eserleri" adlı bir proje başlatmış, bunun için 1951 yılında kurulan komisyonun içinde Kaplan da yer almıştır. Kaplan, bu çalışmaları yapacak olan bir kurumun tesis edilememesinden ötürü çalışmaların akim kaldığından yakınmaktadır.

Kaplan'ın çabalarıyla hayata geçen fakat yine akim kalan bir diğer çalışma ise "1000 Temel Eser" serisidir. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının hazırladığı ve 1968-

³ **Türk Kültür Eserleri**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1953.

1972 yıllarını kapsayan 2. Beş Yıllık Kalkınma Plan'ında "Kültürel Faaliyetler" bölümünün "Uygulanacak Politikalar" alt başlığının ilk maddesinde “eski Türk yazarlarının eserlerinin muhafazası ve yeni nesillerin anlayacağı gibi sadeleştirilerek basılması”ndan bahsedilmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982:15). Özgül, Milli Eğitim Bakanlığının "1000 Temel Eser" serisinin bunun bir çıktısı olarak hayata geçtiğini aktarmaktadır. Özgül, bu serinin hayata geçmesinde Kaplan'ın bu yöndeki ısrarlarının ve Devlet Planlama Teşkilatındaki komisyon çalışmalarına katılmasının payına dikkat çekmektedir (2013:309). Nitekim, 1969-1971 yılları arasında ise Milli Eğitim Bakanlığı yapmış olan Orhan Oğuz metin neşri çerçevesinde, Mehmet Kaplan ile işbirliği içinde çalışmalar yürüttüklerini ifade etmektedir. Oğuz'un görev döneminden önce Milli Eğitim Bakanlığı tarafından "1000 Temel Eser" in neşrinin planlandığını ancak kendi döneminde neşredilen kitaplarda sayıca önemli bir artış yakaladıklarını aktarmaktadır. Bakanlığın bu konuyla ilgili istişare yapmak üzere kurduğu ekipte Kaplan da yer almaktadır ve Oğuz o günlerde Kaplan'ın kendisine bir nevi danışmanlık yaptığını vurgulamaktadır (2013:36). Kaplan, milli kültür eserlerine yönelik bu nevi çalışmaların boşluğunun da vitrinlerde yerini alan yabancı yayınlarca doldurulmasına dikkat çekmektedir;

"Milliyetçilik kelimesinden korkan siyasiler, son yıllarda türeyen yakıcı ve yıkıcı gençliğin nereden geldiğini merak ediyorlar. Hemen cevap verelim ki, kendi kurdukları okullardan...Bu gençliği milli ruha yabancı yetiştirenler suçu kendilerinden arasınlar. Milli kültür ve milli şuur namına ne verdiler ki gençlik milli varlığı düşünsün. Türkçeye Rusça ve Amerikancadan çevrilen eserleri inceleyin, bugünün gençliğini harekete getiren duygu ve düşüncelerin kaynağını keşfedersiniz" (2016a:27).

Kaplan'ın bu anlamda milli kültür eserlerinin bugün ki Türkçeye çevrilmesi vurgusu dil ve edebiyatın kalabalıkları mobilize etme gücüne çektiği dikkatle de aynı zeminedir. Bu anlamda, Kaplan milli ve manevi değerlerden uzak düşürerek yıkıcı bir kuvvet halinde getirildiğini düşündüğü gençliği, kültür etrafında milliyetçi bir tavra yakınlaştırmayı arzulamaktadır.

"1000 Temel Eser" serisi üzerine Türk Dil Kurumu 1971 yılında bir rapor⁴ hazırlamıştır. Özgül, bu raporun, Gökalp'in **Türkçülüğün Esasları** eserinin neşri üzerine hazırlandığını aktarmaktadır. İktidar değişimi ile 66. kitap da yayımlandıktan sonra bu proje rafa kalkmıştır (Özgül, 2013:313-314). Bahsi geçen rapor, dönemin başbakanı Demirel ve milli eğitim bakanları İlhami Ertem ve Orhan Oğuz'un seriye dair kağıt üzerinde zikrettikleri "milli kültür eserlerini ve ilim ve sanat dünyasının müşterek hazinelerini Türk okuruna sunmak" şeklinde özetlenebilecek amacının dışında gizli amaçları olduğunu iddia etmektedir. Rapora göre, seriyi hazırlayan ve yönetenler, Atatürk devrimlerinden, çağdaş uygarlık anlayışından soğutmaya yönelik bir amaç güden karşı devrimci bir klik olarak görülmektedir. Seriyi yürütenlerin sahip olduğu iddia edilen gizli amaçlar raporda başlıklar⁵ halinde seri dahilinde yayınlanan kitaplardan örnekler verilerek ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Rapor, seriden çıkan eserlerin millet, milliyet, yurt, din, dil, kültür, uygarlık, Batılılaşma, hümanizma gibi kavramlara yaklaşımlarının bilimsellikten uzak olduğunu düşünmektedir.⁶ Yanı sıra, yapıtlarda kullanılan dil ve imla da eleştirilmektedir. (Türk Dil Kurumu, 1971). Seri dahilinde yayınlanan eserlerin sanatsal ve bilimsel değerleri tartışılabilir. Ancak, bahsi geçen eserlerde kültürel ve tarihi birikim içerisinde gerçekliği yadsınamaz bir takım olgulara yönelik çekilen dikkatlerin, raporda "devrim karşıtlığı" ve "eskiyi canlandırma" yönünde olduğu iddia edilen gizli amaçlara yönelik ispatlar şeklinde ele alınması "rejim elden gidiyor" şeklinde yaratılmaya çalışılan atmosfer çerçevesindedir. Nitekim, seride yer alan

⁴ **Milli Eğitim Bakanlığının "1000 Temel Eser" Dizisi Üzerine Rapor**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1971.

⁵ Raporda serinin gizli amacı olduğu iddia edilen noktalar "Atatürk İlkelelerine ve Devrimlerine Aykırılıklar", "Atatürk'e ve Kurtuluş Savaşı'nı Başarak Komutanlara Dil Uzatma", "Cumhuriyet Rejimini Küçük Düşürme ve Ters Yorumlama", "Batılılaşmaya, Hümanizmaya, Devrimciliğe ve Demokratik Anlayışa Karşı Tutum;Sömürgeciliği Savunma", "Yenilikçi Türk Büyüklerinin Kişiliklerine Saldırı", "Kimi Yazarlara Gerçekdışı Övgüler", "27 Mayıs Düşmanlığı", "Harcamalarda Savurganlık ve Belli Kişilerin Kayırılması", "Atatürk Hareketi ile Gerçekleştirilmiş Olan Kültür Değişmesine Karşı Cephe Alış" gibi başlıklar altında seri dahilinde yayınlanan Peyami Safa'nın **Seçmeler**, Mümtaz Turhan'ın **Kültür Değişmeleri**, Faruk Nafiz Çamlıbel'in **Han Duvarları**, Remzi Oğuz Arık'ın **Coğrafyadan Vatana**, İbrahim Kafesoğlu'nun **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri** kitaplarından örnekler vererek gösterilmeye çalışılmıştır (1971).

⁶ Rapor, yayınlanan yapıtların niteliklerini ve seçilişlerini, Orhan Seyfi, Peyami Safa, Mithat Cemal, Necati Sepetçioğlu gibi "değerleri çok su götürür" yazarların eserleri ile İbrahim Kafesoğlu'nun **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, Remzi Oğuz Arık'ın **Coğrafyadan Vatana**, **İdeal ve İdeoloji**, Peyami Safa'nın **Seçmeler** gibi güncelliğin sınırını aşamayan, saldırgan, sövücü, suçlayıcı, değerleri yıkıcı, bilim ve sanat değerlerinden uzak basit eserlerin yayınlanması şeklinde eleştirmektedir (25)

Kafesoğlu'nun **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri** adlı eserinde geçen "sosyal ve kültürel değerler şuurunu canlandırmak" ifadesi üzerinden bir niyet okumasına gidilmekte, Kafesoğlu'nun bu ifadesi "aslında sosyal, ekonomik, politik ve kültürel iflası Cumhuriyet'in kurulması ile resmen tescil edilmiş köhne Osmanlı düzenine özleminden başka bir şey değildir" (1971:15) şeklinde yorumlanmaktadır. Bu anlamda, çok benzer ifadelerine sıklıkla rastladığımız Kaplan'ın milli kültür eserlerine yönelik ilgisinin de aynı çerçevede hedef haline gelmesi şaşırtıcı değildir. Raporda, seriyi hazırlayanların yaşayan dili canlandırma kisvesi altında Osmanlıcayı diriltme ve dil devrimini baltalama çabasında oldukları iddia edilmekte, bu noktada serinin sorumluluğunu üstelenen kadroda yer alan Mehmet Kaplan da "aşırı Osmanlıca" tutkusu olduğu şeklinde hedef alınmaktadır. Kaplan'ın Türkçe karşılığı olan sözcükler yerine kasti olarak Osmanlıca sözcükleri tercih ettiği savunulmakta, seriden çıkan kitaplara yazdığı önsözlerden buna örnekler verilmektedir (1971:26-31). Bir yandan Kaplan bu nevi çalışmaları gençlik üzerinde yıkıcı ve yıkıcı bir etkiye karşı bir bariyer oluşturmanın aracı olarak görmekte diğer yandan ise bu doğrultuda giriştiği bir çalışma olan "1000 Temel Eser" Dizisi ise Türk Dil Kurumu tarafından ülke için "tehlikeli ve yıkıcı bir gelişmenin başlangıcı" olarak görülmektedir (1971:39).

Kaplan bu nevi ithamlara rağmen metin neşrine yönelik çabalarını devam ettirmiştir. 1971'de Kültür Bakanlığının kurulmasıyla kuruma metin neşrinin önemine binaen bir rapor sunmuştur (Özgül, 2013:313-314). Bu rapor olduğuna işaret edilen yazıda⁷ Kaplan, 1928 öncesine ait kültür eserlerinin neşrinin, Türk milletine dair ilmî araştırmalar için önemini vurgulamaktadır. Kaplan yazıda, metin neşirlerinin, bir tarih şuurunun oluşabilmesi yanında çağdaş bir Türk kültürünün inşası açısından da önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Kaplan aynı yazıda metin neşri çalışmalarının nasıl yapılması gerektiğini dair önerilerini de sunmaktadır. Buna göre, 1928 öncesine ait eski eser ve vesikaların yeni harflere aktarılması için devletin buna özel bir kurum kurması ve bu sahada yetiyecek uzmanlar ile hazırlanmış eserlerin basılması için ödenek ayırması gerektiğini düşünmektedir (2015b:189). Bu bağlamda, Kültür

⁷ Bkz: "Türk Kültür ve Medeniyetine Ait Kaynak ve Vesikaların İlmi Olarak Yayınlanması", **Kültür ve Dil**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2015, s.188-190.

Bakanlığına bağlı bir "eski yazılı metinleri derleme ve yayınlama teşkilatı" kurulmasını önermektedir. Bunun nasıl olacağı ile ilgili de bir yol haritası çizmektedir. Buna göre, öncelikle Türkiye'de ve Türkiye dışında bulunan eski eserlerin fotokopilerinin basılması gerekmektedir. Daha sonra Avrupa'da yapıldığı gibi eski eserlerin aslı ve okunuşu ile birlikte günümüz dilinde çevirisinin ve filolojik açıklamalarının yer aldığı bir çalışma haline getirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Yanı sıra bu metinlerin anlam ve ehemmiyetine vakıf olabilmek için neşir ve tetkikinde asla uygunluk prensibinden taviz verilmemesi gerektiğinin de altı çizilmektedir (2015b:190).

Özgül, Kaplan'ın Kültür Bakanlığını metin neşrine yönelik teşviklerinin olumlu sonuçlandığını düşünmektedir. Nitekim, 1976 yılında "Doğumunun 100.yılında Ziya Gökalp'in Bütün Eserlerini Hazırlama Kurulu" oluşturulmuş ve Gökalp'in kitapları dört seri halinde neşredilmiştir (2013:314). Bu seriden çıkan **Türkçülüğün Esasları** kitabını Mehmet Kaplan hazırlamıştır. "1000 Temel Eser" serisinin devamı niteliğinde olan kitapta, bu serinin kaldığı yerden devam edeceği haber verilmekte ve seri dahilinde basılacak kitap ve dergilerin amacı "Türk halkını, Türk gençliğini, Türk çocuklarını her türlü bozguncu cereyanlardan, çeşitli zararlı yayınların tesirinden kurtarmak ve korumak" olarak ifade edilmektedir (Danışman:1976).

3.2.3. Hürriyet ve Demokrasi

Kaplan, komünizmi, demokrasi ve hürriyet üzerine tavır alışları üzerinden de eleştirmektedir. Nitekim, hürriyet ve demokrasinin olmadığı bir ortamda ilim de gelişmeyecektir. Kaplan, milliyetçiliğini de bu temalar etrafındaki eleştirel tavır üzerinden kurmaktadır;

"Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi, tarihi ve sosyal şartlar bana milliyetçiliği kendisinden vazgeçilmez bir fikir olarak gösterdi. Bilhassa 2. Dünya Savaşından sonra, Rus Bolşevizmi'nin Türkiye'yi tehdit etmesi bu inancı daha fazla kuvvetlendirdi. Cumhuriyetin başından beri, Türkiye'ye şekil veren ana fikirlerden biri milliyetçilik, ötekisi parlamento ve hürriyet fikridir. Bunlar mahiyetleri icabı Rus Bolşevizmi'ne ve bir diktatörlük rejimi olan komünizme zıttırlar." (2016b:12).

Kaplan'ın demokrasi ve hürriyet temaları, onun Batı medeniyetinin temellerinden gördüğü insana hürmet ve tenkit temasıyla ilişkili bir şekilde ele alınmaktadır. İnsana hürmetin, sevginin kaynağını Kaplan, Türk toplumunun tarihinde aramaktadır. Bu bağlamda, bir din ve ahlak vaizi olarak gördüğü Yunus Emre'nin insanı Tanrı'nın tecellisi olarak gördüğü anlayışın, insana sevgiyi ve hürmeti telkin ettiğine dikkat çekmektedir. "Bir kez gönül kırdın ise bu kıldığın namaz değil/ Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil" gibi Yunus Emre dizelerini bu anlayışı anlatırken sıklıkla referans vermektedir. Kaplan ancak insanın maddi ve manevi varlığını hür ve mukaddes kabul etmekle böyle bir anlayışa varılabileceğini düşünmektedir (2015d:74). Bu anlamda, insan sevgisinin, demokrasi ve hürriyet ortamında erişilebilecek bir anlayış olduğuna dikkat çekmektedir.

Düşünce ve fikirlerin mobilize etme gücüne çektiği dikkatle aynı zeminde Kaplan, komünist rejimlerin de en çok korktukları şey olarak fikir hürriyetini görmektedir. Bu anlamda, milliyetçiliğinin içini doldurduğu noktalardan biri de antikomünist çerçevede bu hürriyet konusudur. Kaplan, Tanzimat nesliyle beraber tekrar gündeme geldiğini dolayısıyla Batılılaşma sürecinin kazanımlarında olduğunu düşündüğü hürriyet temasını bu bağlamda çok önemsemektedir. Güncel siyasette demokrasi ve hürriyet ile ilgili zaafılar gördüğünde, Türkiye'nin hürriyet yolunda verdiğini düşündüğü bu bir buçuk asırlık mücadeleyi hatırlatmaktadır. Namık Kemal de bu bağlamda Kaplan'da hürriyeti, "ferdi ve toplumsal bir iman haline getiren" bir figür olarak öne çıkarmakta, **Hürriyet Kasidesi**'ni bu anlamda çağdaş medeniyete doğru atılan çok önemli bir adım olarak değerlendirmektedir (2016b:122-123).

Kaplan'ın özellikle de 1950'li yıllarda öne çıkardığı hürriyet vurgusunun bir diğer bağlamı ise "Cumhuriyet'in ilk devresinde halk tabakalarının üzerinde diktatör bir idare kuran ve halkçı olmak iddiasına rağmen halka yabancı kalan nesle" (2016b:30), halk Müslümanlığına/cehaletine karşı "jandarma, polis, hapishane, dayak, tehdit ve tezyif'e" (2016b:107) dayalı bir mücadeleye karşı eleştirel duruşunu yansıtmaktadır. Kaplan'ın halkın dini algılayış biçiminin batıl bir itikat düzeyinde olduğunu düşündüğü ve aydınlara bu inanış dünyasını inkar yerine tasdiki telkin ettiğinden de

daha önce bahsedilmişti. Halkın inanışlarını değiştirmenin yolunu Kaplan burada görmektedir. Bu anlamda Kaplan, cumhuriyet ideolojisi ile bir problemi olmamakla birlikte, onun radikal çizgisine eleştirel bir duruş ortaya koymaktadır. Maziyle ilişkilendirilen kıymetlere karşı zora dayanan bu radikal çizgiye karşı eleştiri noksanlığının altını çizen Kaplan, 1950'li yıllara gelindiğinde geçmişle bu anlamda bir hesaplaşmaya davet etmektedir.

Cumhuriyet'in ilk evreleri bu anlamda Kaplan'ın Batı medeniyetinin ölçüleri olarak gördüğü serbest tenkit(akıl), insana hürmet konusunda eleştirilere maruz kalmaktadır (2016b:21-22). Bu bağlamda, Atatürk'ün eleştirilememesine, tabulaştırılmasına da karşı çıkmaktadır; "her ne sebeple izah edersek edelim, Atatürk bize tek partili ve tek şefli bir rejim bırakarak gitti, bugünkü rejimi Türk milleti Atatürk öldükten sonra vücuda getirdi" (1951a:4). Kaplan, Cumhuriyet'in ilk dönemini bir "demokrasi, serbest seçim ve çok partili rejim"i yerleştirememiş olması açısından eleştirmektedir. Yine 1950'li yıllarda hürriyet temasıyla ilgili yazdığı yazılarda komünizm ve her türlü istibdat (2016b:97), komünizm ve her türlü diktatörlük gibi ifadelerle yer vermektedir. Bununla birlikte, Atatürk'ün tabulaştırılmasının eleştirildiği bir bağlamda, bir ferdin iman haline getirilmesinin, eleştiriler dışında tutularak, bunun teminatını sağlayacak kanunlar çıkarılmasının ancak bir diktatörlükte mümkün olacağını dile getirmesi (1952a:3), Kaplan'ın çok açık bir şekilde Cumhuriyetin 1945 öncesini diktatörlük eleştirilerinin hedefi haline getirdiğini göstermektedir. Kaplan, 1953 yılında Nuri Hisar takma adıyla rejimin sadece adının Cumhuriyet olduğunun, Millet Meclisine dayanmayan bir rejime demokrasi denilemeyeceğinin altını çizmektedir (1953:12). Hürriyet vurgusu bu bağlamlarda, diktatörlüklerin düşünce ve ilmin gelişmesi önünde bir engel oluşturduğu vurgusu temelinde öne çıkarılmaktadır.

Kaplan'ın hürriyetin siyasi ve içtimai tecellisi olarak gördüğü parlamento ve demokrasi (2016a:112), milli iradenin tecellisini önemsemesi etrafında da güncel temalarına girmektedir. Bu bağlamda, Kaplan seçim sonuçları sonrası su yüzüne çıkan, halkın cehaleti, okuma yazma bilmediği gibi vurgular etrafında halkın seçme yetisi olmadığına ve dinin sömürülmesi gibi vurgular etrafında Türk halkının oy anlamında manipüle edilebilirliğinin kolaylığına yönelik imaları ile "kendini ilerici

sayan" aydınları eleştirmektedir. Bu vurgularla bir nevi "iyi niyetli, bilgili bir diktatör" veya "aydınlar idaresi"ni arzulayan kesimlere dikkat çekmektedir. Demokrasiden hoşlanmadığını düşündüğü bu aydın kitlenin aslında halkın onların diktatörlüklerini devirmesinden hoşnut olmadığını düşünmektedir. Halkın cehaleti vurgusunun, demokrasinin kaldırılmasına, anayasanın ilgasına ve diktatörlüğün ihyasına kadar varabileceğine dikkat çekmektedir (2016a:71). Aynı vurgularla seçimler üzerinde oynamayı da millet iradesine kastetmek olarak görmektedir. Kaplan, aydının diktatörlüğündense halkın demokrasisini tercih edeceğini belirtmektedir;

"Köylü, her gün içinde yaşadığı ve bütün hayatı ile bağlı olduğu meseleleri, onların dışında kalmış, sadece kitaptan bir sürü şeyler bellemiş münevverlerden çok daha iyi bilir. "çarıklı erkânı harp"sözü boş laf değildir. ekseriya masa başında, kapalı odada, suni bir muhitte, realiteden uzak yaşayan münevver, hayati meselelerde halktan daha fazla aldanır, bundan dolayı bir memleketin hayati meselelerini bilmeyen, halktan uzakta yaşayan münevverler, o memleketi kolaylıkla felakete sürükleyebilirler" (1951b:4).

Kaplan, bu bağlamda halkın kendisi için iyiyi seçebilecek içgüdüsüne dikkat çekmektedir.

Kaplan, güncel siyasete ilişkin yazılarında demokrasi, hürriyet bağlamlarında darbeleri ve ihtilalleri de gündemine almaktadır. Kaplan, daha önce işaret edildiği gibi toplumsal düzeyde meydana gelen dengesizliklerin müsebbibi olarak, bilinçaltındaki değerlerle aynı doğrultuda tesis edilemeyen düzeni görmektedir. Bu anlamda, ihtilalleri de kültürel buhran zemininde ele aldığı milli ve manevi değerlerle ilgili hezeyanların bir sonucu olarak görmektedir. Demokrasi düşmanlığı gibi ihtilalleri de bir nevi aydınların kendi değerlerini dayatmaya çalıştığı bir tahakküm vasıtası olarak ele almaktadır. Nitekim 27 Mayıs sonrası, ihtilalin yerini demokrasiye bırakmasından hoşnut olmayan, ihtilal sonrasında da düzelmeyen ortamın müsebbibi olarak gerici ve çıkarıcıların asılmamasını gören aydınlar olduğunu söylemekte, bu kesimlerin diktatörlüğü özlediğinin altını çizmekte, bunu

ideoloji ile cinayet duygusunun bir araya gelmesi olarak yorumlamaktadır (2016a:327). Bu anlamda, muhafazakar modernleşmeci çizginin demokrasi ve fikir hürriyeti vurgusunu, asker-sivil bürokratik zümre ile demokrasiyi küçümseyen devletçi ve sosyalist kesimlere karşı eleştiri araçları haline getirdiği bağlam (Demirel, 2004:237), Kaplan tarafından da paylaşılmaktadır. Kaplan, bu çevrelerin, yaptıkları neşriyatla gelecek ihtilallere davetiye çıkarmalarını da eleştirmektedir. Bu anlamda ideolojik güdümlü bu çağrılara karşı da Kaplan yine ilimden yana bir tavır almaya davet etmektedir;

"Fakat ihtilaller dünyanın hiç bir yerinde, hiç bir meseleyi halletmemiştir. Siyasî, iktisadî ve sosyal problemler ancak soğukkanlı düşünmek, ilmî yollardan gitmek, işbirliği yapmak suretiyle hallolunur. Bu da sulh ve sükun ister. İhtilaller, döktükleri kan, yarattıkları heyecanlı hava, uyandırdıkları intikam duygusu, korku ve dehşet hisleriyle soğukkanlı düşünceye, ilmî çalışma ve işbirliğine hiç de müsait olmayan bir duruma sokarlar memleketi...Dünyanın çehresini değiştirenler, kendi köşelerinde sakin sakin çalışan alimler, kaşifler, mütefekkirlerdir" (2016a:329).

Kaplan, ihtilaller uğrunda gerçekleşen sürgünler, asılmalar ve iktidarların devrilmesine dikkat çekmektedir. Kaplan'a göre bu ihtilallerden "iyi niyet" taşıyan ve "millet ve memleket aşkıyla" yapılmış altı girişim vardır; "1839 Tanzimat Fermanı, 1876 1. Meşrutiyet, 1908 2. Meşrutiyet, 1923 Cumhuriyet, 1946 çok partili rejim, nihayet 27 Mayıs İhtilali". Kaplan her ne kadar ihtilallerin iyi niyetli olabileceklerini düşünse de her şekilde yıkıcılığı barındırdıklarının ve çözüm olarak görülmesinin bir vehim olduğunun altını çizmektedir. İhtilal sevdasından vazgeçmeye, aksaklıklarına rağmen anayasayı, kanun ve nizamları korumaya davet etmektedir (2016a:56-59). Bu anlamda, Kaplan'ın buradaki iyi niyet vurgusunun tarihi gelenek içinde Türk milletinin zulümle mücadelede haktan taraf alıştaki içgüdüsüne çekilen dikkat bağlamında olduğu düşünülebilir;

"Osmanlı Devleti yükselme çağlarında mutlak bir adalete ve müsamahaya dayanıyordu. adaletli ve kudretli hükümdarları milleti başarıdan başarıya götürüyorlar. Bundan dolayı millet onları seviyor ve yüceltiyordu. O zamanlar hürriyet ve demokrasi kelimeleri yoktu. Fakat onların esasını teşkil eden mefhum ve kıymetler tamamıyla mevcuttu. şeriat karşısında hükümdar ile tebaa eşitti. derin bir şekilde tanrı manasına da gelen Hak üzerinde titrenilen ulvi ve mukaddes bir kıymetti.

İdare edenlerin hak yolundan ayrılmaları, iktidarda kalmak için zulme başvurmaları bir sürü isyanlar ve ihtilaller doğurdu, neticede bugün ki demokratik nizam gelindi. Milletlerin tarihini tetkik ederken kelimelere değil, temel duygulara bakmak lazımdır. Türkiye'de de zulüm aleyhtarlığı, Hak, Adalet ve Hürriyet mücadelesi çok eski devirlerden başlar. Türk tarihini dolduran isyanlar arkasında bu duygular vardır.zamanla daha şuurlu sistemli hale gelen bu isyanlar, bugünkü Türk demokrasisini hazırlamışlardır" (1966c:4).

Bu anlamda, Türklerin haktan yana bir tavır almasındaki içgüdü onun devlet-adalet-otorite arasında gördüğü ilişki bağlamındadır. Kaplan, devletin kudret, kuvvet, mekan ve zaman bakımından ferdi aşan varlığına dikkat çekmektedir. Devletin, adalet lüzumu olduğunda adaleti, hizmet lüzumu olduğunda hizmeti ferdin hayatında hissettirmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Devlet ile adalet arasında kurulan bu ilişkidir ki Kaplan'a bazı ihtilalleri iyi niyetli karşılabilmektedir. Bu bağlam, Kaplan'ın düşüncesinde ihtilallerin haktan ödün verilmeye başlanılan düzene karşı bir reaksiyon olarak okunduğunu göstermektedir. Kaplan bu bağlamda, anarşizme karşı devlet otoritesinin etkin olması gerektiği vurgulamaktadır. İdare edilenlerle, idare eden arasında olmasını istediği dengede, devlet olma sorumluluğunu üzerine alan kişinin korkaklığına ve acizliğine de müsamahası yoktur. İdarede adaleti devletin halka karşı sorumluluğu olarak görmekte, ancak en nihayetinde "süvarinin ata değil atın süvariye boyun eğmesi" gerektiğine dikkat çekmektedir (2018b:193). Ordu da dahil devletin dayandığı sosyal güçleri bu anlamda yerini bilmeye çağırılmaktadır. Böyle bir otorite ve hakimiyet anlamında, devletin en nihai güç olması gerektiğinin bilincinde, bir süvariye yakışacak şekilde "ata binmesini bilmesi" gerektiğinin altını çizmektedir. Bu bağlamda, devletin cesaret, kahramanlık gibi vasıflarının olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu otoritenin temelinde bir adalet de aranmaktadır;

"Otoriteye sahip olmayan bir devlet adamı anarşi doğurur. Kanunların adil olması şüphesiz başta gelir. Adaletsizlik, kanunlara karşı gelmeyi meşru kılar. Fakat bir kanun ne kadar haklı olursa olsun, tatbik edilmezse kağıt üstünde siyah harflerden ibaret kalır. Kanunların tatbik edilmeyişi adaletsiz kanunlardan daha kötüdür. Zira adil bir temele dayanmasa da tatbik edilen kanun hayata bir şekil verir. Herkes onun kötü olduğunu görür ve anlar. Tatbik edilen kötü kanunları düzeltmek mümkündür. Kuru laftan ibaret iyi kanunları kimse ıslah edemez. Çünkü o, fiilen yoktur. Otoritesizlik ve anarşi, bir milleti şekilsiz, iradesiz ve ümitsiz bırakır" (1966d:3).

Bu anlamda Kaplan, otorite yokluğu ile anarşi arasında bağ kurmaktadır. Bu bağlamda bir ihtilaldense mevcut düzenin düzeltilmesi de Kaplan için daha tercih edilir bir şeydir. Ancak, daha çok tercih edilense bir devlet otoritesinin düzeni sağlama erkidir.

Kaplan 4 Eylül 1980 tarihinde ise yazdığı bir yazıda, resmi bir kurum olmamasına rağmen Dil Kurumunun uydurma kelimeleri resmi müesseseler olan okullarda okutabilme kudretine dikkat çektiği bağlamda Türkiye'nin devlet otoritesinin her sahada gevşediğini ve ona bir çekidüzen vermek gerekliliğini ifade etmektedir. Bu noktada Kaplan'ın devletin nizamının yeniden tesisi için neyi arzuladığını bilemeyiz ancak 1980 darbesi sonrası faaliyetleri olumlu karşılamaktadır. Atatürk Kültür, Dil, ve Tarih Yüksek Kurumunun çıkarmış olduğu kanunun milliyetçi aydınlar tarafından faydalı eserler ortaya koyabilecek bir imkan sağladığını düşünmektedir (2003:158). Nitekim faaliyetlerinden rahatsız olduğu Türk Dil Kurumu da 1982 anayasası ile bu kurumun çatısı altına girmiştir. 1985 yılında da Kaplan, Dil Kurumunun faaliyetlerinden memnun olmadığı dille getirmekte, bir sözlük çalışması için Ankara'ya gidip Kenan Evren'le konuşmaya çalışacağını, onun çok makul bir insan olduğunu dile getirmektedir. Bu noktalar, Kaplan'ın darbelerin yıkıcılığına çektiği dikkatle tezada düştüğünü göstermektedir. Ayrıca, Taşkın'ın Aydınlar Ocağının yayın organı olan Boğaziçi Dergisi ve Tercüman gazetelerinde yazan milliyetçi muhafazakar çizginin 1980 darbesine giden süreci desteklediklerini aktardığı bağlamı da olumlar görünmektedir. Taşkın, Kaplan'ın da, Tercüman Gazetesine yazdığı yazılar ile 1980 darbesinin liderliğine, Aydınlar Ocağı'nın fikirlerini ulaştırmaya çalıştığını ifade etmektedir (2007:206,247-250).

Kaplan hürriyet teması etrafında bu hürriyetin sınırlarını da tartışmaktadır. Bu nokta, devlet ile hürriyet ilişkisi bağlamındadır. Kaplan, kültür-millet-devlet ilişkisi bağlamında bir milleti oluşturan asli unsur olarak kültüre dikkat çekerken, devleti de milletin varlığının teminatı yani bu kültürün muhafazasının teminatı olarak görmektedir. Bu anlamda, milli varlıkla devlet arasındaki kurulan bu ilişki aynı zamanda hürriyetle, istiklalle devlet arasında kurulan bir ilişkidir. Milletin de ferdin de maddi ve manevi varlığının teminatı olarak görülen devlete ve kanuna da bu anlamda mukavemet etmeye karşı çıkmaktadır. Ferdi hürriyetin sınırları Kaplan'da bu noktada açığa çıkmaktadır, devletin bekası hürriyetin üstündedir. "Ya münakaşa et, ya boyun eğ" dediği bağlamda da anarşizmi, devlete zulüm olarak görmektedir (2018b:40). Anarşistler dediği sol düşüncenin devlet olmadan da hür ve serbest yaşanacağı, ileride devletin ortadan kalkacağı şeklindeki öngörüsünü de fantezi olarak görmektedir yanı sıra devletçilikte gittikleri aşırılık ile de ferdi ve milli hürriyetleri yok etmeleri gibi bir ironiye de dikkat çekmektedir. Nitekim Kaplan, aşırı devletçiliğe de ferdi hürriyet bağlamında karşı çıkmaktadır (1966a:11).

Kaplan'ın hürriyet ve demokrasiye çektiği dikkat, "ne ikinci bir parti, ne hakiki bir seçim, ne de tenkit hürriyetinin" (1968a:10) mümkün olmadığının altını çizdiği, dolayısıyla diktatörlük olarak gördüğü komünist rejimlere yönelik eleştirilerini de beslediği noktalardır. Materyalist rejimlere yönelik eleştirisinde altını çizdiği sistemciliğin etrafında komünist rejimleri "içtimai ve fikri bir diktatörlük", "bir sanat diktatörlüğü, "bir kalıp diktatörlüğü" (2016b:96) olarak görmektedir. Buna göre, komünizm, maddeci tasavvurunun bir sonucu olarak, toplumu, sanatı ve ferdi bir kalıba sokmaktadır. Aynı tornadan çıkmış bir robotlar sürüsünü sisteminin devamı için lüzumlu görmekte, insanı da makinenin kölesi haline getirmektedir. Kaplan bu şekilde robotlaşan bir toplumda ferdi şahsiyetlerin öldüğünün ve düşünce ve hürriyetin adının unutulduğunun altını çizmektedir (2014:147); "Komünist ülkelerde Marksist akide hiçbir şekilde tenkit edilemez. Buna cesaret edenler, Sovyet Birliği'nde sık sık görüldüğü üzere hapse veya tımarhaneye atılır...Böyle bir sistemde hür düşünceye, şahsi görüşlere yer yoktur. Marksizm, kendi içine kapalı bir fikir sistemidir" (2016a:321). Bu anlamda, Türkiye'deki komünistlerin sanat ve fikirdeki hürriyet çıkırtkanlıklarını da samimi bulmamaktadır. Aksi halde, Rusya ve Çin'deki

diktatörlüklere de ses çıkartmalarının gerektiğini söylemektedir. Bu kesimin amaçlarının, sanat ve fikir hürriyetinden nemalanarak, kendi fikirlerinin etkinlik sahasını genişletecek bir alan açmaya çalıştıklarını vurgulamaktadır. Buna rağmen, komünizme karşı bir hürriyet ortamının vaat ettiği ilim ve sanat üretimleri ile mücadele edilebileceğini düşündüğü bağlamda, sanat ve fikir hürriyetinden taviz verilmemesi gerektiğinin altını çizmektedir.

3.2.4. Din ve İlim

Komünizmle mücadele ekseninde Kaplan'ın yaslandığı referanslardan biri de dindir. Bir önceki bölümde bahsedildiği gibi Kaplan, dini, Türk milletinin bin yıllık tarihini yoğuran en önemli realitelerden biri olarak görmektedir. Dini, milli varlığın ve milliyetçiliğinin başlıca unsurlarından olarak saymaktadır. Bu anlamda, dinin tam da Türk milli varlığını, şahsiyetini oluşturan en önemli unsurlardan biri olduğu için komünistler tarafından hedef alındığı düşünülmektedir. Sol düşünce ile de milliyetçilik arasında dine karşı alınan tavır üzerinden bir zıtlık kurmaktadır; "Ya komünistler gibi ona düşman olacak, yok etmeye çalışacak veya aklı başında milliyetçiler gibi, İslamiyet'in beşerî ve ahlaki cephelerine dayanarak dini, ruhi ve manevi bir kaynak haline getirmeye çalışacaktır" (2016a:207). Kaplan, kültür buhranın, komünizmin manevi değerlere karşı almış olduğu bu "düşman" tavırla körüklendiğine dikkat çekmektedir.

Din, Kaplan için komünizmin sınıf temelinde kurduğu bölücülüğe karşı milliyetçiliğinin sosyal bütünleştirici hattını oluşturacaktır. Kaplan, Türkiye'nin maddi ve manevi değerlerine savaş açıldığını düşündüğü bağlamda, anarşiye karşı dinin toplumsal hayata nizam veren ahlaki ve bütünleştirici yönünü önemsemektedir; "yığınlar korkunç olabilir o yığınlara çekidüzen veren tanzim eden din barajları" (2016a:176-177). Kaplan bu anlamda dini, komünizmin Türkiye'yi içerden çökertmeye çalışan yönüne karşı sosyolojik bir bariyer oluşturabileceğini düşündüğü gücü açısından önemsemektedir. Hiçbir ideoloji ve felsefenin, dinin, gündelik ve toplumsal hayatı düzenleyen işlevini yerine getiremeyeceğini düşünen Kaplan, bu bağlamda laik terbiyenin de Müslüman bir ailede verilen terbiye ile aynı işlevi

görmediğine dikkat çekmektedir. Kaplan, laik ve komünist çevreleri de dine bir psikolog, sosyolog ve tarihçi gibi yaklaşmayı çağırdığı çerçevede de dinin toplumsal açıdan işlevlerine ilmî bir çerçevede önem verdiğini göstermektedir (2018b:214).

Kaplan'ın milliyetçiliği ile din arasında kurduğu bu ilişki, onun aşırı solcu ve komünist diye adlandırdığı kesimler tarafından, gericilik ve yobazlık yaftalarına maruz kalmasına sebep olmuştur. Nitekim, din ile kurulan bu ilişkinin, birinci bölümde ele alınan Kaplan'ı sorgulamaya kadar varan irticai faaliyetler içerisinde bulunduğu şeklindeki imaların alt yapısını hazırladığı söylenebilir. Kaplan bu reaksiyonlara milliyetçiliğinin çağdaşlığını ispata kalkışma şeklinde bir geri dönüş yapmaktadır. Bu bağlamda da İslamiyet'i fes, peçe, eski yazı ve hilafetle bir tutmadığının altını çizmekte, İslamiyet'i bunlarla bir tuttukları için milliyetçilere gerici yaftası yapıştırdıklarını düşünmektedir. Diğer taraftan, bir nevi "gerçek" gerici de milliyetçilerin İslamiyet'i bunlarla bir tuttuğu ve bu anlamda milliyetçilerin kendileriyle aynı safta yer aldığı gibi yanılığlara kapılmamaları konusunda uyarmaktadır.

Kaplan teknik medeniyetin yol açtığı ruhsal buhranlar karşısında dinin bireye sağlayacağı maneviyat açısından psikolojik yönüne de ehemmiyet vermektedir. Kaplan, şehrin, fabrikanın insanda hayranlığın yanında uyandırdığı korkuya, medeniyetin ihtiva ettiği maddeye has katılığa, soğukluğa ve merhametsizliğe dikkat çekmektedir (1976b:59-60). Kaplan, materyalist ideolojilerin insanı ve toplumu maddeye indirdikleri, insanı tekniğin kölesi yaptıkları şeklindeki bir vurgu bağlamında da komünist Rusya'yı eleştirmektedir; "Komünist Rusya, tekniği bir din haline getirerek, hem kendi idaresindeki milyonlarda insanı köle yaptı, hem de bütün dünyayı tehdide başladı...Bütün dünya ile beraber, bugün biz de, insanları köle yapmak isteyen, kahramanlığı, hürriyet ve kutsiyet duygusunu ortadan kaldırmaya çalışan bir ideolojinin (Komünist Rusya) korkunç tehdidi karşısında bulunuyoruz" (2016b:115). Bu anlamda, dinden mülhem manevi değerler Kaplan için çağdaş teknik medeniyetin sebebiyet verdiği yıkımlar karşısında pansuman olma işleviyle de öne çıkmaktadır; "Bugün ilim ve teknik çölleri vaha yapacak, bütün insanların karnını doyuracak vasıtaları keşfetmiştir. Buna rağmen insanlar birbirlerini

öldürüyorlar; aç kalıyorlarsa, bunun sebebi ilimde değil, insanların davranış tarzlarında, yani dinin yücelttiği değerlere inanmayışlarındandır. Bu açıdan bakılınca din ile ilim arasında bir tezat değil, birbirlerini tamamlamaları lazım gelen iki ayrı sistem görülür" (2018b:216). İnsanın bir ruhu da olduğunu hatırlatan Kaplan, Türkiye'nin istiklali için çizilen yolda dinin, tekniğin yanında gönlü dolduran bir değer olarak yaşatılması gerektiğini düşünmektedir; "...teknik iyi kullanılırsa faydalı, hatta mucizeli bir şey olmakla beraber, insanın gönlünü dolduran bir varlık değildir. İnsan ekmek ve hürriyet kadar, sevgiye de muhtaçtır. Türkiye'yi şehirler, fabrikalar, yollar ve köprülerle donatırken, bizi biz yapan en büyük kıymeti, Mevlana, Yunus ve Hacı Bektaş'ların büyük sevgi geleneklerini unutmayalım" (2016a:271).

Soğuk savaş döneminde asıl çarpışmaların felsefeler olduğu şeklindeki görüşüyle aynı bağlamda ele aldığı Ziya Gökalp'in felsefi Türkçülük bahsinde tartıştığı orduların arkasındaki milli felsefeler olduğu konusu da (2016a:109-111) Kaplan'ın aynı bağlamda işaret ettiği bir konudur. Kaplan'ın istiklal gibi bir kaygı etrafında "korkunç bir tehdit" olarak gördüğü komünist Rusya karşısında güçlü bir ordu için ilmi ve tekniği Türkiye'de hakim kılmak gerektiği şeklindeki vurgusunu, ilme ve tekniğe hayat felsefesi devşirmenin önemine çektiği dikkat takip etmektedir. Nitekim, Kaplan'ın Kıbrıs meselesinde Avrupa ve Amerika'nın Türkiye'ye karşı almış olduğu tavrın arkasındaki hissiyatta rol oynayan din faktörüne dikkat çekmesi de (2016a:180) istiklalin teminatı olan araçlara istikamet tayin edecek manevi değerlerin önemine çekilen dikkat zeminindedir. Türkiye'nin reaksiyonlarında da bu nevi bir kaynaklık için din önemsenmektedir. Kaplan, Kore Savaşı'nı da bu minvalde hem antikomünist bir çerçevede, hem de manevi bir sorumluluk çerçevesinde değerlendirmektedir; "maddeyi Tanrı olarak tanıyanlara karşı insanın mukaddes haklarını müdafaa etmek" (2016b:116). Nitekim, Milliyetçiler federasyonunda da Kore Savaşı aynı antikomünist bir çerçevede karşılanmaktadır. Nurettin Topçu da, Kore Savaşı'nı "Moskof uşaklarına ve komünizme karşı verilen bir mücadele" ekseninde değerlendirmektedir (Kılıç, 2016:97-99). Kaplan, Kore'de savaşan Türk askerinin farkında olmadan kahramanlık, din ve ilim terkiğini gerçekleştirdiklerini söylediği ve bundan hoşnutluğunu belli ettiği (2016b:116) bağlam da yine manevi kaynakların ilim ve tekniğe ahlaki bir istikamet vermesi gerektiği yönündeki

arzusunu onaylayan bir noktadır. Bu anlamda, ilim ve tekniğin yanında dinin de Kaplan'ın antikomünist çerçevesinde istiklalin teminatlarından görüldüğü söylenebilir.

Kaplan'ın döneminin güncel siyasetine ilişkin yazılarında öne çıkan din vurgusu da bu anlamda antikomünist çerçevede Türkiye'ye ahlaki ve manevi bir referans sağlama bağlamındadır. Kaplan nasıl ki komünizmin ilmî gücüne karşı ilmî bir milliyetçilik çağrısında bulunmaktadır, sol düşüncenin baskın olarak sahip çıktığını düşündüğü işçi meselesi, köylü meselesi, sosyal adalet gibi meseleler etrafında ürettiği çözümlere milliyetçi cephenin daha etkin çözümler üretmesi çağrısında da bulunmaktadır. Kaplan'ın bu noktada içgüdüğü bu meselelerin çözümsüzlükleri etrafında oluşabilecek memnuniyetsiz kitlelerin sol düşüncenin saflarına katılmalarına engel olabilmektir. Rejimin ne olduğundan bağımsız, kapitalizm içinde de grev hakkı ve sendikalar ile hak aranabileceğini vurgulamakta, işçinin sefaletine çözüm yolları bulunmasını arzulamaktadır. Bu bağlamda, milliyetçiliğin bir mesuliyet duygusu yüklenmesi ve sosyal şuur oluşturabilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Sol düşüncenin sosyal adalet temasına yaslanmasına karşı İslamiyet'e referansla hak kavramını öne çıkarmaktadır. Çalışan bir kişinin emeğinin karşılığı olan hakkına bu bağlamda dikkat çekilmesi, bir işçi problemine bu nevi değerlere referansla mesuliyet duygusu ile çözüm bulmaya bir davettir (2016a:169-170). Kaplan, İslamiyet'in dünya işlerinde de bir mesuliyet duygusu aşıladığına çektiği dikkat bağlamında hak kavramının sosyalliğine dikkat çekmektedir. Memleket ve dünyadaki zulümlerle bu kavramın kutsallığına yaslanarak mücadele etmekten bahsetmektedir. İslam'a yaslanan merhamet ve yardım duygularını da bu bağlamda ele almakta, bu açıdan İslamiyet'in milliyetçiliğinin başlıca esaslarından olduğunu ifade etmektedir (1950c:3). Bu anlamda, Kaplan'ın milliyetçi düşüncüyü, sol düşüncenin sosyal problemler karşısında öne çıkardığı kavramlara karşı milli ve manevi değerler kümesinden alternatifler üretmeye davet etmektedir denebilir. Kaplan bu bağlamda eğitim sisteminin yarattığı eğitilmiş işsiz kesimin sefaletine karşı da bir farkındalık yaratmaya çalışmaktadır. Mesuliyet ve şuur gibi bir değerler dünyasına yaslanması gereken kavramlar etrafında kurduğu milliyetçi tutumunun

çerçevesinde Kaplan İslamiyet'ten mülhem değerlerden milliyetçi cepheye güç devşirmeyi arzulamaktadır.

3.2.5. Eğitim, Sanayi ve Köy Davaları

Eğitim, sanayi ve köy davaları, Kaplan'ın kültür ve medeniyet değiştirmeleri etrafında ele aldığı Türk modernleşmesi bağlamı ile antikomünist çerçevesinin iç içe geçtiğini gösteren en kuvvetli temalarıdır. Türk modernleşmesinde genel bir eğilim olan medeniyetin teknolojist algılanışı, eğitimin ve bilimin kurtuluş ve kalkınma reçeteleri olarak görüldüğü bir bağlama da işaret etmektedir. 1946 sonrası muhafazakar modernleşmeciler de bu çizgiye meyletmış, bilim ve eğitim temalarını ekonomik kalkınma gayeleri etrafında ele almışlardır (Demirel, 2004:237). Bu nokta, batıcılığın ekonomik bir projeye dönüşümüne işaret etmektedir. Nitekim, Kaplan'ın Batı'dan alınacak bir değer olarak öne çıkardığı ilim ve teknik vurgusu, onun Soğuk Savaş Döneminde antikomünist çerçevede öne çıkan kurtuluş ve kalkınma reçeteleridir.

İlim ve teknik Kaplan için çağdaş bir medeniyetin inşasında vazgeçilmez değerler olarak görülmektedir. Bu iki değer çağdaş medeniyetler arasında Türkiye'ye hür ve müstakil olabilmenin gücünü verecek olan yegane araçlar olarak öne çıkmaktadır. Daha önce de zikredildiği gibi hürriyet ve istiklal Kaplan'ın antikomünist çerçevede altını çizdiği vurgulardır. Hür ve müstakil olabilmenin güvencesi olarak da güçlü bir ordu ve gelişmiş bir sanayi görülmektedir. Bu anlamda, Kaplan için sanayileşme davasının gerçekleşmesi güçlü ve kalkınmış bir Türkiye ideali için çözülmesi gereken en önemli meselelerden biri olarak ele alınmaktadır. Kaplan, Tanzimat'tan bugüne yapılan inkılapların aciziyet ve aciliyetlerden dolayı ilmî tetkikten yoksun bir tavırla gerçekleştirildiğini düşünmektedir. Buna karşın Rusya, Japonya, Çin gibi devletlerin sanayileşme yoluyla gerçekleştirdikleri kalkınmalarını, ilim ve tekniği bu ülkelerde tatbik edebilecek olan uzman kadroyu yetiştirmelerine borçlu olduklarının altını çizmektedir. Bu anlamda, Kaplan için sanayileşme davasının gerçekleşmesi noktasında eğitim davasının çözümü de kilit önemde durmaktadır. Kaplan, eğitim davası sayesinde çağdaş ilim ve tekniğin toplumda bir değer olarak yerleşeceğini, bu

değerlerin toplumda benimsenmesiyle de köy ve sanayi davalarını gerçekleştirecek bir neslin yetişeceğini düşünmektedir. Nasıl ki İslamlaşma devrinde bir medeniyet inşası veli tipinin omuzları üzerinde yükseldiyse, Kaplan, çağdaş Türk medeniyetinin inşasının da alim, teknisyen ve organizatörler üzerinde yükselebileceğini düşünmektedir. Eğitim meselesinin Kaplan'da, "Büyük Türkiye"nin köyünü ve sanayisini kalkındıracak olan bu alim, teknisyen ve organizatörleri (2016a:332,101) yetiştirecek bir vasıta olarak görülmesi hasebiyle, temel mesele olarak öne çıktığı söylenebilir; "İnkılabı da, ihtilali de, fabrikayı da insanlar yapar. İnsanları nasıl terbiye ederseniz ona göre şekil alırlar " (2016a:94). Muasır medeniyet vurgusunun da telkin ettiği teknolojist çizginin de pekiştirdiği gibi Türkiye'yi muasır medeniyetler arasında güçlü kılacak bu üç mesele, Kaplan'ın güncel siyasete yön tayin etmek arzusunda olduğu temalar olarak öne çıkmaktadır. Bu anlamda, bu güçlülüğün karşısında en büyük tehdidin Komünist Rusya olarak görüldüğü düşünülürse, bu üç meselenin kurgulandığı antikomünist çerçeve de açığa çıkmaktadır. Bu anlamda, Kaplan'ın bu üç mesele üzerine kaleme aldığı yazılar, Türkiye'nin bu meselelerle ilgili mevcut problemlerinin sebebiyet verebileceği mümkün memnuniyetsizliklerden komünizmin "içerden çökertme" ve "dışarıdan istila" yönünde devşirebileceği gücün önüne geçmeyi hedeflemektedir.

İlim ve tekniğin, sanayi, köy ve eğitim davaları çerçevesinde kalkınma bağlamında ele alındığı bu teknolojist tavır birinci bölümde de işaret edildiği gibi, Kaplan'ın Nurettin Topçu düşüncesinden ayrı düşerek, Mümtaz Turhan'a yakın durduğu noktaya işaret etmektedir. Topçu, millet ruhuna aykırı kaynaklardan beslendiğini ve iktisadi çağın emirlerine hizmet ettiğini düşündüğü maariften, onun bir teknik ve ticaret maarifi haline gelmesinden şikayet etmektedir (Topçu, 1998c:27-35). Topçu, eğitimin, sanayi ve kalkınmanın bir ayağı olarak görüldüğü anlayışa karşıt bir noktada durmaktadır. Nitekim Topçu, kalkınmacılığın temelindeki materyalist görüşü şiddetle eleştirmektedir. Ağır sanayi, silah vs. gibi unsurları o İslam ruhuna aykırı görmekte, kalkınmanın onda ihtiva ettiği anlam ruhçu ve mistik bir bağlamı imlemektedir (Güven, 2016:194-195, 197). Turhan'da ve Kaplan'da ise eğitim meselesi, Türkiye'nin kalkınması ile ilgili bir kaygıyla birleşen sanayi davasını gerçekleştirme gayesi etrafında tartışılan bir meseledir.

Kaplan'ın eğitim meselesinde ele aldığı konulardan biri Turhan gibi "keyfiyet ve kemmiyet" etrafında tartıştığı ilkokuldan yüksek öğretime kadar eğitim kurumlarında yaşanan artıştır. Türkiye'nin kalkınması için okul sayısındaki artışı olumlu bulmaktadır. Fakat bu noktada, sayıca bir artış uğruna ödün verilen nitelik konusuna dikkat çekmektedir. Turhan da aynı bağlamda bu okulların ürünü olacak yarı aydın bir kitleye işaret etmektedir. Bu yarı aydın kitle, Kaplan için Turhan ile aynı zeminde derme çatma eğitim kurumları yüzünden sağlam bir bilgiye de kabiliyetini geliştirmeye de matuf olamayan, halkın sözde üstünde ama ilim ve ihtisasın altında (2016a:284-285), dolayısıyla "gürültü koparan, tembel, sözde ihtilalci ve devrimci yığınları" (2016a:134) oluşturma potansiyeline işaret etmektedir. Bu anlamda Kaplan, eğitimin her aşamasında özellikle de üniversite düzeyinde, öğrencilerin kabiliyetlerini ve ülke ihtiyaçlarını göz önüne almadan gerçekleşen okullaşmanın bu yarı aydın kitlenin oluşmasına zemin hazırladığını düşünmektedir. Bu anlamda, Türkiye'deki mevcut eğitim sisteminin komünizmin yayılmasına ve sosyal nizamın bozulmasına zemin teşkil ettiği vurgulanmaktadır (1967:17). Zira, bu gençlerin alanlarında istihdam edilememesi memnun edilemeyen bir kitle yaratacak ve bu kitle sözde onların dertlerine çare olmak vaadi taşıyan ideolojilerin safında yer alarak Türkiye için bir "fesat" oluşturacaktır; "İyi yetiştirilmemiş gençler, hayatta hiçbir işe yaramıyorlar, kendilerini küçük görüyor ve asi oluyorlar. İyi yetiştirilmez ve kendilerine iş bulunmazsa, artan nüfusla sokaklara dökülecek ve barbarlaşacak olan kalabalık, Türkiye'yi yıkabilir" (2016a:44). Bu anlamda eğitim, genç nüfusu önem arz eden Türkiye için Kaplan'da bu gençlik kuvvetinin Türkiye'nin yararına bir alana kanalize edilebilmesi meselesidir; "İyi bir maarif siyasetiyle her çocuk hem kendisini, hem memleketi kalkındıracak bir müstahsil olarak yetiştirilebilir. Milli kalkınmanın temeli maariftir. Ama kalabalıklara, hiçbir işe yaramaz şekilde sözüm ona okuma-yazma öğreten bugünkü maarif sistemi değil, her çocuğun kabiliyetini geliştiren, onu bir müstahsil yapan maarif sistemi" (2016a:43). Yetiyecek olan aydın kitleden beklenen aynı zamanda komünizmin çare olacağını iddia ettiği işçi, köylü meselelerinde de Türkiye'nin faydasına bir cepheden bilgi üretebilmesidir. Kaplan eğitim konusunda, onun Türk modernleşmesi terkiibini hatırlatacak şekilde "kalpleri milli ideal, kafaları ilmî düşünce ile dolu genç nesillerin" (2014:46) yetiştirileceği bir anlayış telkin etmektedir.

Kaplan'ın döneminin güncel siyasi yazılarında eğitime çektiği dikkat bu anlamda ideolojilerin kolaylığı ve sığlığı karşısında ilme davet ettiği bağlama denk düşmektedir. Soğuk Savaş Dönemi'nin ideolojik kutuplaşmaları etrafında Türkiye gençliği ile ilgili "yabancı kuvvetlerin elinde bir alet, menfi, yıkıcı, asi bir zümre haline gelmeye yüz tuttuğu" (2016a:119) şeklindeki vurguları, eğitimin gençliği bu ideolojiler alanından çekip almasını arzulandığı bir noktayı göstermektedir. Bir üniversite hocası olarak da bu ideolojik kamplaşmaların okullara taşındığı dönemleri bizzat müşahade eden Kaplan, bu bağlamda okula ideoloji sokulmamasını da sıklıkla vurgulamaktadır. "Doğru dürüst bir sayfa yazı yazamayan gencin, bir ihtilalci tavrı takınarak hocasına ders vermeye kalkması, "memleketi kurtarma", "emperyalizm", "halka dönük eğitim" gibi iri, basmakalıp laflar" (2016a:121) edebilmesine çektiği dikkat de bu bağlamda ideolojinin karşısında ilimden yana tavır almaya dönük bir davettir. İdeolojiler karşısında ilme yapılan vurgu, öğrencilerin bu ideolojik kitlelerin içindeki varlığını işaret edecek şekilde, Kaplan'ın kalabalık ve şahsiyet arasında kurduğu ilişkiyi hatırlatmaktadır;

"Kalabalıkta hayvanî, hatta fizikî taraf ön planda gelir; onu akla göre anlamaya ve yorumlamaya çalışmak kadar gerçeğe aykırı bir şey olamaz. Akıl ve kalabalık birbirine tamamiyle zıttır. Deniz dalgaları birbirini iterek ilerlerken nasıl düşünmezlerse, leylekler de düşünmezler. İnsan kalabalıklarında da aklın rolü sıfıra yakındır. Burada düşünen biri varsa, başta giden ve kalabalığı belli bir yöne sürükleyen insandır. Küteler asla düşünmezler, başkalarına ayak uydururlar." (2018b:49).

Bu anlamda Kaplan, gençlerin bu kalabalıklar içinde ilim değil ancak sloganlar üreten sürüler haline geldiğine dikkat çekmektedir. Düşüncenin, yaratımın ve üretimin ferdi bir süreç olduğunun altını çizen Kaplan bu anlamda kalabalıkta eriyen şahsiyetlere dikkat çekmektedir (2018b:269-270). Bu anlamda eğitim vurgusu, Kaplan'ın Türkiye'nin istiklalinin teminatı olarak görülen alim, organizatör ve teknisyenler olabilecek müstakbel şahsiyetlerini, ideolojilerin kalabalıklarından ilmin safına çekmeyi amaçlamaktadır.

Kaplan'da eğitim ve sanayi meseleleri, 1950'li yılların Türkiye'sinin nüfus artışı problemi etrafında, bu nüfusun beslenememesi ve yetiştirilememesinin yaratacağı buhrana çekilen dikkat bağlamında ele alınmaktadır. Bu meseleye bir çözüm olarak öne çıkarılan nüfus azaltma yönündeki suni uygulamaları ise yabancı müdahalelerle Türkiye'ye dayatılan bir siyaset olarak okumaktadır. Kaplan'a göre bir yandan artan nüfus bir yandan da demokratikleşmede alınan yol halk beklentilerini arttırmış, sanayileşmede alınan yol ise bu beklentileri karşılayacak güçten yoksun kalmıştır. Bu anlamda artan nüfusun beslenmesinin bir krize yol açmadan sanayileşmeye hız verme ihtiyacına dikkat çekilmektedir. Kaplan, artan nüfusun beslenmesi meselesi için nüfusun yoğunlaştığı istihdam alanlarındaki değişim gerekliliğine ve problemin bir kaynağı olarak nüfusun artmasının yanında ekili toprağın aynı kalmasına vurgu yapmaktadır. Bu durum da sanayi ve köy meselelerini Kaplan için iç içe geçiren bir durumdur;

"Türkiye'de nüfusun büyük bir kısmı, hemen hemen dörtte üçü, köylüdür. İleri bir memleket haline gelmemiz için, bu nispetin tersine dönmesi, yani nüfusun dörtte üçünün sanayide çalışması, ancak dörtte birinin toprak işleri ile uğraşması lazımdır. Fakat, bu dörtte birin, dörtte üçe yetecek kadar gıda istihsal edebilmesi toprağın, toprak işi ile uğraşanların ve aletlerin değişmesine bağlıdır. Yoksa, sanayi sektöründe çalışan nüfus artar, köy iptidai bir durumda kalırsa, kıtlık ve açlık baş gösterir" (2016a:90).

Köy, şehri besleyecek bir kaynak olarak görülmektedir. Köyün bu ihtiyacı karşılamak için yaptığı ekincilik ve hayvancılık faaliyetlerinin verimliliğinin artırılması meselesi etrafında Kaplan, köy sanayisinin gelişmesi gerektiğini düşünmektedir. Köyde de sanayinin gelişmesi vurgusu, "köylünün köyde geçinme, kalkınma ve yaşamını temin edebilme" (2016a:97) gerekliliğine yapılan vurguyla birleşmektedir. Bu anlamda Kaplan, teknik ziraatın geliştirilmesine dikkat çekmektedir. Böylece, eldeki toprağın veriminin artışına vesile olacak bir şekilde toprağı ilmî metotlarla işletebilme imkanı doğacak ve daha sonrasında modern sanayiye yönelecek olan zengin bir köylü sınıfı ortaya çıkacaktır. Öte yandan, Kaplan'ın köylünün köyde bir kuvvet kaynağı haline getirilmesi meselesi onun için

şehirleşme ve gecekondulaşma problemlerine çektiği dikkatle de aynı zemini paylaşmaktadır. Geliştirilecek olan bir köy sanayisi ile şehirde proletarya konumuna düşecek olan köylünün şehre göçünün de önüne geçilmiş olacaktır. Kaplan için bu aynı zamanda komünistlerin tasarrufuna bırakılmaması gereken bir mesele olarak köyün sefaleti ve işçi meselesiyle ilgili bir zeminde durmaktadır. Kaplan, sınıf kavgası etrafında bu sefaletin yarattığı memnuniyetsizliği komünizm kendine kuvvet olarak devşirmeden, milliyetçilerin bu meseleyle alakalı da önerileri olması gerektiğini düşünmektedir. Bu anlamda köylerde büyük imalathaneler için küçük parçaların imal edilebileceği bir makine sanayisinin kurulabileceği önerisi de getirilmektedir.

Kaplan milliyetçilik, milli kalkınma ve sanayi arasında kurduğu münasebet dolayısıyla da işçi meselesine milliyetçilerin kayıtsız kalmaması gereken bir konu olduğunu belirtmektedir (2016a:228). Nüfusun artması ve sanayileşme sonucunda şehirde oluşan proletarya bir kitlenin mevcudiyetini de sosyalizmin mobilize edebileceği bir "anarşik kuvvet" olarak gören Kaplan, milliyetçi düşüncüyü bu konu üzerinde de düşünmeye çağırmaktadır.; "Köylü ve orta tabakanın yanı sıra hacmi gittikçe artan proletarya sınıfı, Türkiye sanayileştiği nisbette kuvvet kazanacak ve sosyalist düşünceler çeşitli şekillere bürünerek kendisini ortaya koyacak ve yayılacaktır" (2016a:225). Bu anlamda, sanayiye önemseyen Kaplan'ın milliyetçilik ile sosyalizmi birleştiren bir düşünceye soğuk bakmadığı da görülmektedir. Kaplan bu bağlamda sosyalizmden ziyade Rusya'nın tehlike olduğunun altını çizmektedir. Nitekim aynı bağlamda, Ziya Gökalp'in sanayinin doğal bir sonucu olarak sosyalizm mefkuresinin doğmasına çektiği dikkati zikretmekte, büyük sanayi istikametinde yol alan Türkiye için de bu mefkurenin doğabileceğini hatırlatmaktadır. Bu anlamda ananelere bağlılık, efendilik gibi davranışlar açısından Türkiye'ye daha yakın olduğunu düşündüğü kuzey ülkeleri ve İngiltere tipinde, milli varlığı ıskalamayan işçi hareketlerini bir nevi Türkiye için bir örnek olarak ele almaktadır. Ancak Kaplan, Türkiye'deki işçi hareketlerinin Fransız komünistleri taklit ettiğini düşünmektedir (2016a: 224-225).

Diğer yandan artan nüfusun yetiştirilmesi ve nüfusun istihdamı problemi Kaplan'da bu kitleyi Türkiye'ye kuvvet katacak bir kaynak olarak yetiştirme vurgusuyla eğitim meselesini öne çıkarmaktadır. Bu anlamda, Kaplan'da eğitim, köy ve sanayi meseleleri, antikomünist çerçevede iç içe geçmiş meselelerdir. Eğitim, şehri ve köyü yani bütün bir ülkeyi ilim ve teknikle ayağa kaldıracak olan genç nesli yetiştirmek için en önemli vasıta olarak görülmektedir; "Anadolu'yu ele alalım. Dağ, taş kendisini yontacak, kendisine şekil verecek heykeltıraş bekliyor. Kırk bin köy, en azından zekası ve hayali geniş, yeni bir dünya kurmak isteyen kırk bin genç bekliyor" (2016a:127-128). Bu noktada, köy ve sanayi meselelerinin kesişiminde Anadolu'yu bilmek, onun potansiyelini ortaya çıkarmak vurguları öne çıkmaktadır. Köyün toprağından, köylünün zihniyet dünyasına kadar köyle ilgili ilmî bir yaklaşımın önemini altını çizen Kaplan, bu doğrultuda bir uzman kadrosu yetiştirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu bağlamda Kaplan, çölü cennete çevirdiklerini düşündüğü İsrail'e çok sık işaret etmektedir. Bu vurgular ve artan nüfus karşısında ekilen toprağın aynı kalması problemi etrafında eldeki toprağı verimli kullanabilmek için Kaplan'ın gündemine aldığı "modern tarzda istihsal" mevzuu, eğitim, sanayi ve köy meselelerini aynı kavşakta buluşturmaktadır. Modern tarzda istihsal yöntemlerini köye getirebilmek Kaplan'a göre "yeni bilgi, terbiye ve teşkilatı" (2016a:332) gerektirmektedir. Bu noktada köyün kalkınması için komünistlerin iddia ettiği gibi toprağı eşit surette dağıtmanın çözüm olmadığını, toprak rejiminin değişmesinin gerekliliğini vurgulayan Kaplan, eğitim vurgusuna dönmektedir. Çünkü ancak eğitim yoluyla ilim ve tekniğin inanılan bir değer haline gelmesiyle toprağı karşı yaklaşımın değişeceğini düşünmektedir. Bahsi geçen köyden kente mümkün bir proleter kitlenin önüne de böyle geçilecektir. Bu anlamda, köyde modern istihsal tarzlarının uygulanması arzusunun da Kaplan'ın antikomünizmi çerçevesinde bir bağlamı vardır. Kaplan'a göre köy ile şehir arasındaki ilişkinin doğru kurulduğu bir sanayileşme hamlesi köy nüfusunun değişmesini gerektiren bir sosyal inkılaptır (2016a:90). Eğitim, bu sosyal inkılabı gerçekleştirecektir.

Kaplan'a göre köy, Anadolu, "Türkiye'yi bin yıldan beri yaşatan ve hala da ayakta tutan kuvvetlerin" kaynağı olarak görülmektedir. Bu anlamda Kaplan "Türklüğe has pek çok üstün kıymeti muhafaza eden şimdiki Türk köyünün, büyük şehirler

karşısında yıkılışının, bizim milli bünyemizi temelinden sarsacağından endişe" etmektedir. Bir yandan da köyün "eski çağlardan kalma bir medeniyet sistemi içinde yaşaması" (2016a:97-99) şeklindeki yorumları ile de Kaplan köylünün duyuş ve düşünüş tarzlarının çağdaş değerleri kabul etmesi önünde engel taşıdığını da düşünmektedir. Burada işaret edilen nokta din mevzusunda bahsi geçen halk düzeyinde yaşanan dinin köylüye hayat karşısında kayıtsız bir tavrı telkin ettiği meselesiyle aynı noktadır. Çünkü çağdaş medeniyete giden yolda "milli duygularla", "ilmî usulleri" (1971:7) bir arada görmek arzusunda olan Kaplan için, Anadolu insanına İstiklal Savaşı gibi zor zamanlarda engelleri aşmak iradesini veren ilahi öz önemsenmektedir (2018a:268-269). Daha önce de işaret edildiği gibi eğitim meselesi bu noktada devreye girmekte milli duyguların yanında halka ilim ve teknik gibi değerlerin benimsetilmesi yolunda bir hedefi içermektedir. Yine daha önce Kaplan'ın, Türkiye için milli ve manevi değerler yanında, ilim ve tekniği benimseyen bir modern veli tipine ihtiyaç olduğunu düşündüğü aktarılmıştı. Bunun yanında Kaplan Türkiye'ye gerekli olan yeni insan tiplerinin alimler, teknisyenler ve organizatörler olduğunu da söylemektedir. Bu noktada gerekli olan değişimin nereden başlaması gerektiği sorusunun cevabı köy olan Kaplan için, modern velinin Anadolu'nun dindarlarından çıkacağını düşünmesi köyde eğitimin önemine yaptığı vurguyla aynı bağlamdadır. Bu anlamda arzulanan alim, teknisyen ve organizatörlerin Kaplan'ın modern velileri olduğu düşünülebilir. Akıncılık ve göçebelik ruhunu hala kendinde taşıyan Türk köylüsünün bu anlamda toprağa karşı aldığı göreneklere bağlı tavrının yerini ilim ve tekniği geçirebilmenin gerekliliğinden bahsetmektedir (2016a:99-101). Bu anlamda, Kaplan'ın bahsettiği "yeni bir bilgi, terbiye ve teşkilat"ı içeren sosyal inkılap gerekliliğine yapılan vurgu, halka/köylüye çağdaş değerleri benimsetme yolunda eğitime mülhem yüklenen misyonu göstermektedir. Bu Çiğdem'in dikkat çektiği, Turhan'ın eğitim yoluyla oluşturulacak "sınıf" vurgusunu batılılaşma konusundaki sorunları halletme girişimi olarak gören anlayışıyla aynı bağlamdadır. Turhan, **Kültür Değişimleri**'nde de kültürün denetim altında değişebileceğine ve zaten böyle olması gerektiğine ilişkin reformist bir tutum sergilemektedir (Çiğdem, 2004:81).

Kaplan'da, çağdaş değerleri benimsetme yolunda eğitime yüklenen misyon beraberinde öğretmene yapılan vurguyu getirmektedir. Yarı aydın dediği bir kitleyi üreten bozuk eğitim düzeni ona göre niteliksiz bir öğretmen kitlesini de üretmektedir. Bundan ilhamla yarı öğretmen olarak adlandırılabilen bir kitlenin, kendisinin öngördüğü idealleri de gençlere aşılayamayacağını düşünmektedir. Yanlış laiklik anlayışının dine ve toplum nezdinde kaynağı ona dayandırılan değerlere düşman "dinsiz bir zümre" yarattığını düşünen Kaplan'ın, yeni nesil öğretmenlere eleştirisi de bu bağlama işaret etmektedir. Bu anlamda, Türkiye köyünün gerçeklerine, köylüsünün değer dünyasına yabancı ve bunları hakir gören bir öğretmen profili eleştirilmektedir; "Köylünün hayatını değiştirmek isteyen şahıs, müessese ve devletin, her şeyden önce köyü ve köylüyü çok iyi bilmesi icap eder. İnsanların davranışında hayat görüşü ve kıymet hükümleri çok mühim bir rol oynar. Köyün şartlarını, köyün zihniyet ve psikolojisini bilmeyen ve tesir vasıtalarını ona göre ayarlamayan bir kimse, orada müspet hiç bir iş göremez sanıyorum" (2016b:78). Köylünün batıl inançları içeren zihin dünyasını çağdaşlaşmanın önünde bir engel olarak gören Kaplan için, öğretmen, çağdaş medeniyetin değerlerini köylüye aşılayacak, bu değerlerin doğruluğuna köylüyü ikna edecek bir figür olarak önemsenmektedir. Böylece ilim ve teknik değerlerini benimseyen halk, çağdaşlaşma yolunda diğer toplumsal ve kültürel alanlarda da değişime hazır bulunacaktır. Bu bağlamda öğretmen, ilim ve teknik gibi değerleri yeni nesillere aşılayacak bir figür olarak Kaplan için çağdaş medeniyetin bir nevi kurucusu misyonunu taşıyor denebilir.

Kaplan'ın köy enstitülerine dair eleştirileri de öğretmenin köyü ve köylüyü bilmemesi bağlamında gerçekleşmektedir. Köye ve köylüye yabancı öğretmenler elinde, köy enstitülerinin amaçlarından saptırıldığını, ideolog yetiştirme aracına dönüştürüldüğünü düşünmektedir. Bu kurumlarda Anadolu'yu kalkındıracak ideallere sahip gençler yetiştirmek yerine, "kendi hallerinden ve köyden gayrimemnun, ihtilalci fikirlerle dolu bir gençlik" (2016a:103) yetiştirildiğini savunmaktadır. Köy enstitülerinin bu anlamda Türkiye için yarar getirmekten çok zarar veren kurumlar olarak işlev gördüğünü düşünmektedir;

"...köy kalkınmasında da heyecanlı, fakat boş, çok masraflı, fakat netice alınmayan bir yolu seçtik. Mesele tamamıyla bir ilim konusu iken onu aynı milletin insanlarını birbirine düşüren bir ideoloji meselesi haline getirdik. Köy enstitülerinin başında ilmî araştırmalarıyla ihtisaslarını kabul ettirmiş alimler değil, sathi ve umumi bilgilere sahip, okumuşları kandırmasını çok iyi bilen ideologlar vardı" (2016a:104).

Köy enstitülerinin de Kaplan'ın fikri dünyasında "yarı aydın" ve Türkiye'ye "fesat" oluşturacak bir nesli yetiştirerek, geçiş evresi Türkiye'sinde kültür buhranına katkı sağlayan bir araç olma eleştirisine hedef olduğu görülmektedir. Bu anlamda, ideolojik bir kuruma dönüşen köy enstitülerini antikomünizm bağlamında da bir tehlike olarak görmektedir.

SONUÇ

Kaplan, Milli Mücadele Dönemi Türkiye'sinin gerçeklikleri ile çok küçük yaşta yüzleşmiş, bunun ailesinin hayatına yansıyan bedelini, bir üniversite hocası olduktan sonra dahi omuzlarında taşımıştır. Kaplan'ın memleket meselelerine ilgisinin köklerini burada aramak gerekmektedir. Çocukluğunun bu tablosunun yanında, Sivrihisar onun muhayyilesinde, ilim ve teknik gibi medeniyetle özdeşleştiği değerler yanında sevgiyi, dini, ahlakı, sıcak aile ve dostluk ilişkilerini, Yunus'u yani medeniyetin içinden neşet etmesini umduğu kültürü de temsil etmektedir. Nitekim, Sivrihisar'ın bu yanlarını, çağdaş teknik medeniyetin yanında manevi değerlerin de yaşatılması gerektiği şeklindeki kuvvetli bir vurgusunu hatırlatır şekilde hayatın maddi şartlarının zorladığı dönemlerde anmaktadır. Sivrihisar'da başlayıp, Eskişehir, İstanbul, kimi zaman Avrupa'nın bir şehrinde duraklayan yaşam hikayesine dair bütün bu durakların "iyi veya kötü" yanlarına çektiği dikkat, bir nevi onun kültür ve medeniyet terkinin telkin ettiği her ikisinden de "iyi ve faydalı" yanların mezcini arzu ettiği bir bağlamı da hatırlatmaktadır. Bununla birlikte, Cumhuriyet'in kuruluş krizlerinin devam ettiği bir dönemde de İstanbul'daki üniversite çevresi ve üniversiteden arkadaşları vesilesi ile dahil olduğu entelektüel çevre, Kaplan'da memleketin içinden geçmekte olduğu bu badirelere karşı entelektüel bir ilgi geliştirmiştir. Nitekim, Kaplan'ın entelektüel konumu da, onun entelektüel serüveninin kilit isimleri olan Fuad Köprülü, Ali Nihat Tarlan, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nurettin Topçu, Mümtaz Turhan, Remzi Oğuz Arık ve Alain'in temsil ettiği farklı cephelerin kesişiminde durmaktadır. Bu anlamda, onun hikayesi imparatorluğun yıkılışı ve Cumhuriyet'in de kuruluş hikayesinin bir parçasıdır.

Kaplan, Köprülü'nün tarih odaklı edebiyat kuramının ve Tarlan'ın eser dışındaki bütün unsurları görmezden gelen edebiyat kuramının eksik bulduğu yönlerinin bir nevi telafisini hocası Tanpınar'ın eklektik yaklaşımında bulmaktadır. Kaplan, ele aldığı metinlere göre çeşitli kuramlara başvurarak zenginleştirdiği yorumlama imkanı ile edebi eserler ile Türk kültür ve medeniyeti arasında ilişkiler kurmuştur. Kaplan'ı edebiyat tenkitçiliğine götüren sebep de burada aranmalıdır. Nitekim, edebiyat formasyonunun ona sağladığı bu imkan ile edebi eserler ile kurduğu ilişki ve dahil

olduğu entelektüel çevrenin memlekete dair kaygılarının birleştiği nokta Kaplan'ı, Türk modernleşmesi ve bunun krizlerinin devam ettiğini vurguladığı döneminin güncel siyasetine dair meselelerinde, çağdaş Türk düşüncesi açısından önemli bir sima haline getirmektedir. Bu noktada, Kaplan'ın Anadolu'ya dair çocukluktan gelen hassasiyetlerinden beslenen mesuliyet duygusunun da altı çizilmelidir.

Biyografisinin önemli merhaleleri olan Sivrihisar, İstanbul Üniversitesi, Hareketçi çevre ve Yeni Türk Edebiyatı ve Halk Edebiyatı ile kurduğu ilişkinin kesişiminde şekillenen bilim adamı kimliği, Kaplan'ın Türk modernleşmesine dair kazanımlar, kayıplar, zaafılar ve kuvvet devşirilebilecek noktalar olarak çok yönlü bir cepheden bakmasını sağlamıştır. Kaplan'ın Türk tarihinin farklı dönemlerine ait edebî eserler üzerinden yaptığı tahliller ise, kültür ve medeniyet değişimleri ile gerçekleşen krizlere ve bu değişim süreçlerinin barındırdığı devamlılık ve değişim hatlarına dair Kaplan'a bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır. Kaplan'ın ortak çalışmalarının ürünü olan sadeleştirme ve metin neşirlerini de bu çalışmaların devamında eserler olarak görmek gerekmektedir. Bu çalışmalar ile Kaplan'ın kültür eserlerinin ilmî olarak neşri ve incelenmesi yönündeki döneminin güncel siyasetini yönlendirmeye dönük bir kaygısı etrafında kendi payına düşeni de yapmaya çalıştığı görülmektedir. Kaplan'ın, çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanmış kültür ve medeniyet değişimleri ve bunun etrafında ele aldığı meseleleri konu edinen denemeleri de ilmî çalışmalarından beslediği fikirleri doğrultusunda Türk modernleşmesine dair entelektüel konumlanışı ortaya koyan kaynaklarıdır. Aynı beslenme kaynakları doğrultusunda, denemeleri ile kendisinin "fikir sahasında siyaset" dediği bir çizgide milliyetçi ve antikomünist çerçevede önemseydiği temalarla döneminin güncel siyasetine de müdahil olmaktadır.

Kaplan, biyografisinin ihtiva ettiği işaret edilen bütün bu kaynaklarının kesişiminde, Türk modernleşmesine istikamet vermesi gerektiğine inandığı bir yol olarak Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet teorisi çizgisinde bir terkip ortaya koymaktadır. Türk modernleşmesini, toplumsal düzeyde yarattığı tabakalaşma bağlamında okumakta, bu minvalde 3. Selim'den beri süregelen yenileşme hareketlerini bir "kültür değişimi buhranı" olarak görmektedir. Kaplan'a göre, Türkiye tarihin zorunlulukları ve

aciliyetler ile bu değişim hareketlerine girişmiş, bu anlamda bu hareketlere ne kendisine ne de Batı'ya dair bilinç eşlik etmemiştir. Bu doğrultuda öne çıkardığı "kendini ve Batı'yı bilmek" vurgusu, Kaplan'ın kültür ve medeniyet terkiibi anlayışı doğrultusunda bir vurgusudur. Kaplan'ın "bilmek" vurgusu hem kültür hem de medeniyete dair ilmî bir ilgiyi çağrıştırmakta, hem de terkiibinin bu bilgidен devşirilecek güç ile her ikisinin "iyi ve faydalı" yönlerini almak arzusunu ortaya koymaktadır. Kaplan, kültür buhranının üstesinden gelecek çözümü, bu terkipçi anlayışta görmektedir. Kaplan, çağdaş Türk düşüncesinde çok kalın bir damara tekabül edecek şekilde medeniyeti maddi boyutta algılamakta, kültürü ise bu maddeye şekil veren ruh/iman/ideal olarak görmektedir. Buna göre, kültürde temsilini bulan bir milletin varlığını oluşturan ruhi kaynaklar ile medeniyette temsilini bulan metot ve tekniğin terkiibinde bir çağdaş Türk kültürü arzulamaktadır.

Kaplan'ın kültür ve medeniyeti oturttuğı bu çerçeve onun Türk modernleşmesine yönelik eleştirilerinin beslendiğı noktayı açığa çıkarmaktadır. Yukarıda bahsi geçen bilmeme vurgusunun eşliğinde medeniyetten alınması gerekenlerdeki "ölçsüzlük" ve Türk milletine has kıymetlerin bu süreçte hesaba katılmayışı Kaplan'ın Türk modernleşmesine yönelik eleştirisinin çerçevesini oluşturmaktadır. Bu anlamda, ilişkide olduğu Hareketçi çevre ve Tanpınar'ın da etkisiyle, Jung ve Bergson gibi isimlere referansla kültürel sürekliliğe dikkat çekmektedir. Türk modernleşmesinin hesaba katmadığı kıymetlerin kültürel süreklilik çerçevesinde bugüne ve dolayısıyla geleceğe doğru sarkan etkinliğinin sebebiyet verdiği toplumsal dengesizliklere dikkat çekmekte, bir gelecek tasavvurunda bu kıymetlerin hesaba katılma gerekliliğinin altını ilmî olarak çizmektedir. Türklerin kolektif hafızalarında etkin olan kuvvetleri açığa çıkarmak ve hesaba katmak doğrultusunda ise bunların kendini yansıttığı bir alan olarak kültürel kaynakların ilmî olarak incelenmesine vurgu yapmaktadır. Bu doğrultuda altını çizdiği tarih şuuru da, kültüre yönelik böyle bir ilmî ilgiyi anlatmaktadır. Kaplan, kültürel unsurlara yönelik bu ilmî yaklaşım ile açığa çıkarılan Türk kültürünün medeniyet usul ve teknikleri ile işlenmesini arzulamaktadır. Bu anlamda, Kaplan yeniliğin gelenek içinde yoğrulmasını arzu eden bir noktada durmaktadır. Kaplan, kültür ve medeniyet terkiibini oturttuğı bu çerçeve ile

Cumhuriyet'in kopuş tezlerine karşı tarihi, milli ve manevi değerleri hesaba katmaya çağırmaktadır.

Bu bağlamda, bizzat deneyimlediği, bir istikamet vermeyi de arzu ettiği ve geçmişe yönelik radikal reaksiyonunun en kuvvetli olduğunu düşündüğü bir dönem olarak Kaplan'ın Türk modernleşmesine yönelik eleştirileri Cumhuriyet Dönemi etrafında yoğunlaşmaktadır. Kaplan, kültür ve medeniyet değişimlerinde ahengi "eski ve "yeni" medeniyete ait değerlerin terkinde görmektedir. Bu da onun kültür ve medeniyet terkinin telkin ettiği bir noktadır. Aydın ve halk bu noktada Kaplan için yeni ve eski medeniyeti temsil eden bir yere oturmakta, Gökaltı bir tavırla aydının halka yeni medeniyete ait değerleri götürmesi, karşılığında eski medeniyete dair değerleri öğrenmesini arzulamaktadır. Bu anlamda, Kaplan, buhranı da burada, temsilini Doğu ve Batı'da bulan değerlerin terkinin Türk modernleşmesi süreci boyunca bir türlü gerçekleşemeyişinde aramaktadır. Bu sentezin, Cumhuriyet Dönemi'nde dahi gerçekleştirilememiş olması eleştirilerinin hedefinde ise aydınlar vardır. Kaplan, kültür ve medeniyet terkinin bir başka ifadesi olan madde ve ruh sentezi bağlamında Anadolu Türk medeniyetlerini öne çıkarmaktadır. Bu noktada da Kaplan'a Halk Edebiyatı türleri üzerinden okumaları kılavuzluk etmektedir. Kaplan, Anadolu Türk medeniyetlerinin, İslamlaşma öncesi medeniyet evresini temsil eden alp tipinin kahramanlık duygusu ile İslamlaşma sonrasını temsil eden veli tipinin din duygusunu sentez ederek, yani "eski" ve "yeni" medeniyete ait değerleri sentez ederek, bu madde ve ruh sentezinin en güzel örneğini gerçekleştirdiklerini düşünmektedir. Bu noktada, bir eski zaman aydını olarak görülen veli tipinin, Türklerin manevileşmesini sağlayarak, bu sentez inşadaki baskın rolünün altı çizilmektedir. Kaplan'ın "Büyük Türkiye" yolunda yine onun terkipçi anlayışını yansıtabilecek şekilde Anadolu irfanına sahip olduğu gibi ilim ve tekniği de bilen bir modern veli tipinde bahsetmesi de onun Türk modernleşmesindeki ideal terkinin böyle bir aydın tipinin ellerinde yükselmesini arzu ettiği bağlamı göstermektedir. Kaplan'ın irade ve şahsiyet gibi kavramlar etrafında bireyleri mobilize etmeye yönelik vurguları da bu noktada ideal bir terkipi mümkün kılacak olan tiplerin ortaya çıkmasına vesile olmayı amaçlar görünmektedir.

Kaplan'ın Cumhuriyet ideolojisi ile bir problemi yoktur. Fakat, Cumhuriyet'in radikal çizgisine karşı eleştirel bir yerde durmaktadır. Bu noktada da eleştirilerini dil ve din meseleleri üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Kaplan, bin yıllık bir Türk tarihinin İslamiyet ile yoğrulduğunu ve bu yüzden de İslamiyet'in Türklerin kolektif hafızasındaki en etkin kuvvet olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda din Kaplan için, bir kültür buhranı ortamında, toplumsal dayanışmanın üzerinde yükselebileceği ortak referanslar sağlama imkanı açısından sosyolojik işlevleriyle önem arz etmektedir. Bununla birlikte, Kaplan dini bir medeniyetin inşasının üzerinde yükselebileceği idealin/ruhun devşirilebileceği bir kaynak olarak görmektedir. Nitekim, bir medeniyet terkinin en güzel örneklerini verdiğini düşündüğü Anadolu Türk medeniyetleri için İslamiyet'in bu nevi bir kaynak olmasının altını çizmektedir. Kaplan bu bağlama da işaret ederek, yeni bir anlayışla ele alınmasını da vurguladığı bir zeminde, dinin bir modernleşme projesinde hesaba katılması, medeniyete şeklini verecek olan bir ideal kaynağı olması gerektiğinin altını çizmektedir. Dil de Türklerin kolektif hafızasında etkin olan kuvvetleri kendinde barındıran bir unsur olarak Kaplan için kültürün en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Dile yönelik suni müdahaleler de bu bağlamda Kaplan için bir medeniyete şahsiyetini katacak olan kültürel kaynaklardan yoksun kalmayı ifade etmektedir. Kaplan'ın Öztürkçeci, tasfiyeci dil hareketlerine karşı eleştirileri bu noktadan beslenmektedir. Kaplan'ın dil meselesine dair görüşleri onun Gökalp çizgisindeki konumunun en baskın yanıdır.

Kaplan'ın güncel siyasete müdahil olduğu yazılarında ise ideolojiye karşı ilimden yana tavır almaya yönelik bir çağrı öne çıkmakta, bu anlamda Kaplan Soğuk Savaş Dönemi Türkiye'sinin ideolojik atmosferinde, bilimden yana bir tavır alacağının haberini vermektedir. Kaplan, bu bağlamda millet-coğrafya-tarih realitesi üzerinde kurulduğuna dikkat çektiği çerçevede, milliyetçiliğinin de ilmîliğini vurgulamaktadır. Beynelmilelci, Turancı, Ümmetçi akımları da bu bağlamda, bu ilmî zemini göz ardı ettikleri için eleştirdiğinin altını çizmektedir. Bu anlamda Kaplan'ın, Soğuk Savaş Döneminde milli kültüre yönelik vurguları da yine onun milliyetçiliğinin altını çizdiği ilmîlik vurgusu ile beslenmektedir. Kültür eserlerini ilmî olarak incelemeye ve neşretmeye çektiği dikkat, Rusya'ya ve onun peykinde olduklarını düşündüğü sol düşünceye karşı verilecek bir mücadelede milliyetçiliğinin dayandığı referansları

kuvvetlendirmeye yöneliktir. Bu anlamda, Türkiye'nin şahsiyetini ve istiklalini tehdit eden ideolojilere karşı milli kültür eserlerine yönelik ilmî bir ilgiye çağrı, Kaplan'ın milliyetçi ve antikomünist çerçevede, milli kültür ile milli varlık arasında kurduğu ilişki bağlamındadır. Aynı bağlamda, döneminin yaşayan Türkçe-Öztürkçe tartışmalarına dahil olmakta, aşırı Öztürkçeci tavrı, sol düşünceye mal etmektedir. Öztürkçe hareketinin dil üzerinden gerçekleştirdiği operasyonu, Türk milletini milli ve manevi değerlerinden koparmaya dönük kastı bir tutum olarak ele almaktadır. Bu kopuş, Kaplan'ın düşüncesinde Türkiye'yi Rusya'nın peyki altına girmeye zemin oluşturacak bir yere tekabül etmekte, sol düşünceye karşı milliyetçiliğin güç devşireceği milli referanslardan yoksun kalmak anlamına gelmektedir. Bu anlamda, Kaplan'ın güncel siyasete yönelik yazılarında dikkat çektiği milli kültür ve dil meseleleri onun soğuk savaş dönemi Türkiye'sinde antikomünist çerçevesinde de öne çıkan vurgularıdır.

Kaplan'ın Türk modernleşmesinin kazanımları olarak altını çizdiği, Batı medeniyetinin onun için temsil ettiği unsurlar olarak da öne çıkan hürriyet, demokrasi ve parlamento rejimine çektiği dikkat, onun hem 1950 öncesi Cumhuriyet dönemine yönelik eleştirilerinde hem antikomünist çerçevesinde güncel siyasete müdahil olduğu bir noktadır. Kaplan, Cumhuriyet döneminin radikalliğini bu noktada da, hürriyet ve demokrasi konusundaki zaaflarında da görmektedir. Bununla birlikte, komünist rejimlerin diktatörlüğüne de hürriyet ve demokrasinin önemi bağlamında dikkat çekilmektedir. Nitekim, Kaplan'ın sol düşünceye karşı verilmesi gerektiğini düşündüğü mücadeleyi ilme yaslamaya çalıştığı çerçevede de hürriyet ve demokrasi vurguları önemli hale gelmekte, sanat ve fikir hürriyetinin olmadığı vurgulanan komünist rejimler de bu bağlamda eleştirilmektedir. Kaplan'ın hürriyet ve demokrasi vurguları, darbeler ve seçimlerde su yüzüne çıktığını düşündüğü aydınların diktatörlük heveslerine yönelik eleştirilerinde de öne çıkarmaktadır.

Kaplan, antikomünist çerçevede de din temasına dönmektedir. Bu anlamda, Türkiye'nin soğuk savaş döneminde içinde bulunduğu ideolojik savaş ortamında dinin kalabalıkları tanzim edecek yönüne dikkat çekmektedir. Öte yandan, milliyetçi düşüncüyü de dinin sağladığı referanslarla, sol düşüncenin sahiplendiği, dolayısıyla

ona kuvvet katacağını düşündüğü işçi meselesi, köylü meselesi gibi sosyal problemlere yönelik çözüm üretmeye çağırmaktadır. Kaplan, Soğuk Savaş Dönemi'nde uluslararası ilişkilerde ordulardan ziyade felsefelerin savaştığına çektiği dikkat ile aynı zeminde, Türkiye'deki ilme ve tekniğe dinden mülhem referanslarla bir ideal aşılama da dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, kültürü ihtiva eden Türk milletine has bütün kıymetler Kaplan için böyle bir felsefenin de kaynaklarını oluşturacaktır. Aynı bağlamda, Kaplan Rusya vurgusu ile öne çıkardığı çağdaş teknik medeniyet karşısında dinden mülhem değerlerin sosyolojik ve psikolojik ehemmiyetine de dikkat çekmektedir. Kaplan'ın dine çektiği dikkatin antikomünist çerçevesi bu noktalarda aranmalıdır.

Kaplan, eğitim, köy ve sanayi meselelerine yönelik ilgisini de antikomünist çerçevede öne çıkarmaktadır. Eğitim, köy ve sanayi davalarına Kaplan, Türkiye'nin içeriden ve dışarıdan sol düşünceye karşı vermek zorunda olduğunu düşündüğü mücadelenin etrafında, kurtuluş ve kalkınma araçları bağlamında dikkat çekmektedir. Ancak, Türkiye'nin güçlü bir sanayiye sahip olması gerektiği vurgusunun yanında Kaplan, sanayi meselesine dair fikirlerine çok değinmemektedir. Bunun arka planında, sanayileşme meselesinden önce eğitim ve köy meselelerinin çözülmesi gerektiği, bu şekilde büyük sanayiye doğru bir hamle olabileceği şeklindeki bir fikrin olduğu düşünülebilir. Zira, Kaplan 1980'li yıllarda Türkiye'nin henüz sanayileşemediğinin altını çizmektedir. Kaplan'ın, eğitim sisteminin niteliğinin kuvvetlenmesine dönük vurgusu, bunu göz ardı eden bir eğitim sisteminin yaratacağı memnuniyetsiz kitleleri soğuk savaş dönemi Türkiye'sinde ideolojilerin safından ilmin safına çekmeye yönelik bir kaygıyı ifade etmektedir. Eğitim davası, Kaplan için köy ve sanayi davaları için de önem arz eden ilim ve tekniği bütün bir ülkede inanılan değerler yapabilme misyonunu gerçekleştirme açısından da önem kazanmaktadır. Bu anlamda, köylere de ulaşması arzulanan bu eğitimin, köylüyü medeni değerler olarak görülen ilim ve tekniğe inandıracağı, böylece köyde gerekli olan bir sosyal inkılabı da gerçekleştireceği düşünülmektedir. Bu şekilde, köyde toprağa yönelik geleneksel tavır değişecek, ilmî usullerle ve teknikten faydalanarak işlenen topraktan verim alınacak ve şehrin yani sanayide çalışacak bir kitlenin doyurulması da mümkün olacaktır. Bu şekilde sanayi ve tarım arasındaki istihdam

dengesi de sağlanmış olacaktır. Kaplan, bu doğrultuda köyde gelişecek bir sanayi hamlesini de arzulamaktadır. Bu anlamda, köylüyü köyde tutmaya yönelik bu yaklaşım ile Kaplan, şehirde oluşabilecek bir proletarya kitlesinin de önüne geçileceğinin altını çizmektedir. Dolayısıyla sol düşünceye kanalize olabilecek mümkün bir memnuniyetsiz kitlenin oluşumunun da önüne böylece geçilmiş olacaktır.

Kaplan'ın entelektüel biyografisinin ihtiva ettiği bütünlük içinden Türkiye'nin kuvvet devşirebileceğini düşündüğü unsurları ekip almış, fikir dünyasını bunların terkiinde kurmuştur. Yahya Kemal Beyatlı'nın ıskaladığını düşündüğü Anadolu fikrini Remzi Oğuz Arık'ta bulan, Ziya Gökalp'in çizgisinde bir kültür ve medeniyet terkiibi anlayışı geliştiren fakat onun gündeminden çıkardığı Osmanlı kültürünü gündeme sokmaya davet eden, modernleşmeye yönelik eleştirilerinde özellikle de din bahsinde Topçu düşüncesiyle çok benzer bir yerde dururken, sanayi ve eğitim meseleleriyle ilgili yönelişlerinde Turhan'ın çizgisine giren, Servet-i Fünun neslini fenne verdikleri değer anlamında olumlarken, din, tarih, gelenek temalarından kopuşları noktasında Mehmet Akif'in fen ile dini mezcettiğini düşündüğü bağlamı ne çıkartan Kaplan, bütün bu isimlerin keşişiminde dolayısıyla her birinden farklı bir yerde durduğu noktada özgün bir konumu işgal etmektedir. Bu anlamda, Kaplan Türk sağının beslenme kaynaklarını kendi süzgecinden geçirmiştir. 1980'li yıllardan itibaren de Türk sağının fikir dünyasının, onun fikirlerinin belirleyiciliğinde şekillendiği gözlemlenebilir.

KAYNAKÇA

Acar, M.Şinasi: **Eskişehir Zaman Mekan İnsan**, Eskişehir, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, 2009.

Akış Yaman, "Kierkegaard Varoluşçuluğunun Kaynakları", **Özne 25. Kitap** Yasemin: içinde (s.9-33), İstanbul, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2016.

Alain: **Minerva ve Bilgelik**, Çev. Ayda Yörükan, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2016.

Alain: **Mutluluk Güncesi**, Çev. Sema Gül, İstanbul, L&M yayınları, 2005.

Aslanapa, Oktay: "Türk Edebiyatı Vakfında Mehmet Kaplan'ı Anma Günü", **Türk Edebiyatı Dergisi**, Sayı 161, 1987, s.23.

Ayvazoğlu, Beşir: "Türk Muhafazakarlığının Kültürel Kuruluşu", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık**, Der. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, Cilt 5, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006a, s.509-532.

Ayvazoğlu, Beşir: "Yahya Kemal", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık**, Der. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, Cilt 5,

İstanbul, İletişim Yayınları, 2006b, s.416-421.

Berkes, Niyazi: **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yay.Haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Bingöl, Yılmaz ve Pakiş, Ahmet: "Anadoluculuk Hareketi ve Üç Tarz-ı Siyaset", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 13, Sayı 50, 2011, s.113-137.

Birgül, M.Fatih: **İrade, Hareket, İsyan: Nurettin Topçu'nun Entelektüel Biyografisi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2013.

Birinci, Necat: "Prof.Dr. Mehmet Kaplan'ın Hayatı ve Eserleri", **Türk Edebiyatı Dergisi**, Sayı 149, 1986, s.63-66.

Boğaziçi Yayınları: **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar-III**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1992.

Bulut, Yücel: "Türkiye'de Sosyoloji Sınıflamaları ve Ziya Gökalp", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, Cilt 3, Sayı 10, 2005, s.91-103.

Coşkun, İsmail: "Bir İmparatorluk Entelektüeli Olarak Ziya Gökalp", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, Cilt 3, Sayı 8, 2004, s.67-75.

Coşkun, İsmail: "Uygarlık, Kültür ve Tarih", **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi**, Cilt 3, Sayı 10, 2005, s.105-112.

Çek, Songül: "Kurumlar ve Dernek Yapıları İçinde Halkbiliminin ve Halk Edebiyatının Tarihsel Gelişim Sürecine Bakış", **Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2017, s.91-114.

Çeri, Bahriye: "Türkiye Üniversitelerinde Yeni Türk Edebiyatı Alanında Yapılmış Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Konularına Göre Sınıflandırılmış Bibliyografyası" **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, 2006, s.603-704.

Çınarlı, Mehmet: **Sanatçı Dostlarım**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1979.

Çiğdem, Ahmet: "Türk Modernleşmesini Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkalığı/Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batılılaşma**, Der. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, Cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.68-81.

Danışman, Rıfkı: "Önsöz", **Türkçülüğün Esasları**, Haz.Mehmet Kaplan, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1976.

Dayanç, Muharrem: "Mehmet Kaplan'ın Kendi Ağzından Hayatı Eskişehir Dönemi", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 14, Özel Sayı, 2013, s.45-58.

Dayanç, Muharrem: **Sivrihisar'dan Dünyaya Açılan Bilim Kapısı Mehmet Kaplan**, Eskişehir, Sivrihisar Belediyesi Kültür Yayınları, 2016.

Demirel, Tanel: "Cumhuriyet Döneminde Alternatif Batılılaşma Arayışları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batılılaşma** içinde (s.218-238), Der. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, Cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Demirel, Tanel: "Mehmet Kaplan", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, Der. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, Cilt 4, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s.780-785.

Dergah Yayınları: **Mehmet Kaplan'a Armağan**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1984.

Dergah Yayınları: **Mehmet Kaplan Hayatı ve Eserleri**, Yay. Haz. İnci Enginün, Zeynep Kerman, İstanbul, Dergah Yayınları, 2000.

- Düzgün, Dilaver: "Halk Bilimi Araştırmaları Tarihinde Prof. Dr. Mehmet Kaplan ve Atatürk Üniversitesi", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 55, 2015, s.257-272.
- Düzgün, Dilaver: "Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Halk Kültürü", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 2000, s.111-116.
- Enginün, İnci: **Araştırmalar ve Belgeler**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2000.
- Enginün, İnci: **Mehmet Kaplan**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2020.
- Ercilasun, Bilge: **Edebiyat Tarihi ve Tenkit**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2013.
- Eskin, Şerif: **Zaman ve Hafızanın Kıyısında: Tanpınar'ın Edebiyat, Estetik ve Düşünce Dünyasında Bergson Felsefesi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2014.
- Fono Yayınları: **Fransızca Büyük Sözlük**, İstanbul, Fono Yayınları, 2004.
- Giddens, Anthony: **Sosyoloji**, Çev. Mesut Şenol, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2016.
- Gökalp, Mehmet: "Kadrini Seng-i Musallada Bilüp...", **Türk Edebiyatı Dergisi**, sayı 149, 1986, s.36-37.

Gökalp, Ziya: **Türkçülüğün Esasları**, Yay.Haz. Mehmet Kaplan, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.

Güven, Ahmet: "Kısakürek'in "Aksiyon"undan Topçu'nun Hareketine: Mukayeseli Bir Okuma Denemesi", **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, Cilt 12, Sayı 47, 2016, s.181-200.

İrem, Nazım: "Kemalist Modernizm ve Gelenekçi Muhafazakarlığın Kökenleri", **Toplum ve Bilim**, sayı 74, 1997, s.52-99.

İrem, Nazım: "Muhafazakar Modernlik, "Diğer Batı" ve Türkiye'de Bergsonculuk", **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı 82, 1999, s.141-179.

Jung, C. Gustav: **Ruhi Hayatta Laşuur**, Çev.M.Hayrullah, İstanbul, Vakit Gazete Matbaa Kütüphanesi, 1934.

Jung, C. Gustav: **The Archetypes and the Collective Unconscious**, Çev. R.F.C. Hull, Yay.Haz. Herbert Read, Michael Fordram v.d., New York, Pantheon Books, 1959.

Kabakcı, Enes: "Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve Türk Sosyolojisine Etkisi, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 6, Sayı 11, 2008, s.41-60.

- Kantarcıoğlu, Sevim: "Huzurda Aydın Tipi", **Bir Gül Bu Karanlıklarda** içinde (s.337-352), Yay.Haz. Abdullah Uçman ve Handan İnci, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2002.
- Kaplan, Mehmet: "Anadolu'nun Kuvvetleri", **Hareket Dergisi**, Sayı 19, 1948a, s.1-3.
- Kaplan, Mehmet : "Asıl Mesele", **Komünizme Karşı Mücadele Dergisi**, sayı 17, 1951a, s.1,4.
- Kaplan, Mehmet : "Atatürkçülük Bir İdeoloji Olabilir Mi?", **Komünizme Karşı Mücadele Dergisi**, Sayı 36, 1952a, s.3.
- Kaplan, Mehmet : "Bir Sanatçının Günlüğü", **Yirmi Yılın Ardından Mehmet Kaplan** içinde (s.22-32), Yay. Haz: Sema Uğurcan, İstanbul, Dergah Yayınları, 2007.
- Kaplan, Mehmet : "Büyük Terkibe Doğru", **Hareket Dergisi (1947-1953)** içinden (s.855-856), Haz. İsmail Kara, İstanbul, Dergah Yayınları, 2015a.
- Kaplan, Mehmet : **Büyük Türkiye Rüyası**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2016a.
- Kaplan, Mehmet : "Cahit Okurer", **Hisar**, sayı 115, 1973a, s.8-9.

Kaplan, Mehmet : "Çağdaş Bir Mistik Nurettin Topçu", **Nurettin Topçu'ya Armağan** içinde(s.138-140), İstanbul, Dergah, 1992b.

Kaplan, Mehmet : "Çocukluk Yılları", **Mehmet Kaplan Hayatı ve Eserleri**, Yay. Haz. İnci Enginün, Zeynep Kerman, İstanbul, Dergah Yayınları, 2000a.

Kaplan, Mehmet : "Değişen Türkiye", **Kaynaklar Dergisi**, Sayı 4, 1985a, s.2-3.

Kaplan, Mehmet : "Devlet Baba", **Hareket Dergisi**, Sayı 12, 1966a, s.10-11.

Kaplan, Mehmet : "Devlet ve Medeniyet", **Kaynaklar Dergisi**, Sayı 3, 1984a, s.2.

Kaplan, Mehmet : **Edebiyatımızın Bahçesinde Dolaşırken**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2014.

Kaplan, Mehmet : **Edebiyatımızın İçinden**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2018a.

Kaplan, Mehmet : **Edebiyat Lise 2**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1977a.

Kaplan, Mehmet : "Hakikate Dönüş", **Komünizme Karşı Mücadele Dergisi**, Sayı 35, 1952b, s.1.

- Kaplan, Mehmet : "Halk ve İnkılap", **Komünizme Karşı Mücadele Dergisi**, Sayı 20, 1951b, s.1,4.
- Kaplan, Mehmet : "İçtimai Meseleler : Anadolu'nun Ruhü", **Vatan Gazetesi**, Sayı 304, 26 Haziran 1941a, s.3.
- Kaplan, Mehmet : "İçtimai Şuuraltı ve Edebiyat", **Hareket Dergisi**, Sayı 9, 1947a, s.2-4.
- Kaplan, Mehmet : "İdealist Remzi Oğuz", **Remzi Oğuz Arık'ın Fikir Dünyası** içinde (s.239-241), İstanbul, Dergah, 2000b.
- Kaplan, Mehmet : "İdealizm ve Realizm", **Bayrak Dergisi**, Sayı 29, 1973, s.7-8.
- Kaplan, Mehmet : "İdeoloji Savaşı", **Hisar Dergisi**, Sayı 53, 1968a, s.10-11.
- Kaplan, Mehmet : "İlkecilik", **Hareket Dergisi**, Sayı 6, 1966b, s.3-4.
- Kaplan, Mehmet : "İlmi Bahisler: Hafıza Kültüre Mani Olur Mu?", **Vatan Gazetesi**, Sayı 290, 12 haziran 1941b, s.3.
- Kaplan, Mehmet : "Kırk Yıllık Hareket", **Hareket**, sayı 1, 1979a, s.64-67.

Kaplan, Mehmet : "Kim Komünisttir?", **Komünizme Karşı Mücadele Dergisi**, Sayı 5, 1950b, s.3.

Kaplan, Mehmet : "Komünizm Karşısında Türkiye", **Komünizme Karşı Mücadele Dergisi**, Sayı 10, 1950a, s.3.

Kaplan, Mehmet : "Komünizmi Reddederken", **Hareket Dergisi**, Sayı 19, 1967, s.17-18.

Kaplan, Mehmet : "Konur Ertop İle", Röp.Yap. Konur Ertop, **Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı**, Tekin Yayınevi, 1976a.

Kaplan, Mehmet : **Köroğlu Destanı** (Behçet Mahir Efendi'den Mehmet Akalın ve Muhan Bali ile beraber derleme), Ankara, Sevinç Mat., 1973b.

Kaplan, Mehmet : "Köy ve Şehir", **Hisar Dergisi**, Sayı 85, 1971, s.6-7.

Kaplan, Mehmet : **Kültür ve Dil**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2015b.

Kaplan, Mehmet : "Kültür ve Kültürü Meydana Getiren Unsurlar", **Türk Kültür ve Medeniyeti (Makaleler) Cilt 1** içinde (s.53-83), Haz. Münip Yeğin, Orhan Okay, Nazif Şahinoğlu, Ankara, Atatürk Üniversitesi Türk Kültür ve Medeniyetini Araştırma Enstitüsü Deneme Yayınları, 1976b.

- Kaplan, Mehmet : "Kültür Yapmanın Tek Yolu", **Vatan Gazetesi**, Sayı 145, 15 İkinci Kanun 1941c, s.3.
- Kaplan, Mehmet : "Mehmet Kaplan'dan Mektuplar", **Mehmet Kaplan'dan Hatıralar...Mektuplar** içinden, Haz. Orhan Okay, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2003.
- Kaplan, Mehmet : "Mehmet Kaplan'ın Mektupları", **Mehmet Kaplan** içinden (s.173-296), Haz.İnci Enginün, İstanbul, Dergah Yayınları, 2020.
- Kaplan, Mehmet : "Mehmet Kaplan'ın Türk Edebiyatı Vakfı'nda Türk İslam Kültürü Üzerine Verdiği Sohbet", **Türk Edebiyatı Dergisi**, Sayı 149, 1986, s.73-75.
- Kaplan, Mehmet : "Mehmet Kaplan'la Bir Konuşma", Kon. Sefa Kaplan, **Suffe Kültür Sanat Yıllığı**, 1985-1986, s.173-192.
- Kaplan, Mehmet : "Milli Kalkınma İlmi Araştırma", **Hisar Dergisi**, Sayı 13, 1965a, s.6-7.
- Kaplan, Mehmet : "Millileşme", **Bayrak Dergisi**, Sayı 33, 1974a, s.6-7.
- Kaplan, Mehmet : "Milliyetçiliğe Dair", **Hareket Dergisi**, Sayı 11, 1948b, s.2-3.

Kaplan, Mehmet : "Milliyetçilik İlerlemeyi Şart Koşar", **Hareket Dergisi**, Sayı 10, 1966c, s.4-5.

Kaplan, Mehmet : "Milliyetçilik ve Bugünü", **Komünizme Karşı Mücadele Dergisi**, Sayı 34, 1952c, s.3.

Kaplan, Mehmet : "Mucizeler Yaratan İrade", **Vatan Gazetesi**, Sayı 336, 30 Temmuz 1941d, s.3.

Kaplan, Mehmet : "Namık Kemal'in Edebiyatımıza Getirdiği Yenilikler", **Vatan Gazetesi**, Sayı 123, 21 Birinci Kanun 1940, s.4.

Kaplan, Mehmet : "Namık Kemal'e Göre İnsan", **İstanbul Dergisi**, Sayı 4, 1944a, s.4-5.

Kaplan, Mehmet : **Namık Kemal Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1948.

Kaplan, Mehmet : **Nesilleri Ruh**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2016b.

Kaplan, Mehmet : "Nesillerin Ruh", **Hareket Dergisi**, Sayı 22-23, 1948d, s.3-5,12.

Kaplan, Mehmet : "Oğuzlar", **Hareket Dergisi**, Sayı 1, 1939, s.19-21.

Kaplan, Mehmet : "Osmanlı Beynelmilelciliği", **Hisar**, Sayı 100, 1972a, s.9.

Kaplan, Mehmet : "Osmanlıca ve Türk-İslam Kültürü", **Kaynaklar Dergisi**, Sayı 5, 1987, s.33-34.

Kaplan, Mehmet : "Otorite Yokluğu", **Hareket Dergisi**, Sayı 3, 1966d, s.3.

Kaplan, Mehmet : "Polemik ve İdeoloji", **Bayrak Dergisi**, Sayı 40, 1974b, s.5-7.

Kaplan, Mehmet : "Rejimin Muhafazası", **Hareket Dergisi**, Sayı 4, 1953, s.12.

Kaplan, Mehmet : "Sanayi Medeniyeti", **Hareket Dergisi**, Sayı 17, 1967d, s.10-11.

Kaplan, Mehmet : "Sefalet Meselesi", **Komünizme Karşı Mücadele Dergisi**, Sayı 7, 1950c, s.3-4.

Kaplan, Mehmet : **Sevgi ve İlim**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2018b.

Kaplan, Mehmet : **Şiir Tahlilleri 1 Tanzimattan Cumhuriyete**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1998.

- Kaplan, Mehmet : **Şiir Tahlilleri 2 Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**, İstanbul, Baha Matbaası, 1965b.
- Kaplan, Mehmet : **Şiir Tahlilleri 2 Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1997.
- Kaplan, Mehmet : "Taklitçilik ve Yaratıcılık", **Komünizme Karşı Mücadele Dergisi**, Sayı 27, 1952c, s.3-4.
- Kaplan, Mehmet : "Tarihilik ve Millilik", **Kaynaklar Dergisi**, Sayı 1, 1983a, s.15-16.
- Kaplan, Mehmet : "Tebcil Hissi", **Vatan Gazetesi**, Sayı 217, 31 Mart 1941e, s.3.
- Kaplan, Mehmet : "Tenkide Dair", **İstanbul Dergisi**, Sayı 59, 1946a, s.8-10.
- Kaplan, Mehmet : "Tevfik Fikret", **Vatan Gazetesi**, Sayı 356, 19 Ağustos 1941f, s.3.
- Kaplan, Mehmet : "Tevfik Fikret'e Dair", **İstanbul Dergisi**, Sayı 19, 1944b, s.9, 14.
- Kaplan, Mehmet : **Tevfik Fikret Devir, Şahsiyet, Eser**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2015c.

Kaplan, Mehmet : **Tevfik Fikret ve Şiiri**, İstanbul, Türkiye Yayınları, 1946b.

Kaplan, Mehmet : **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2009.

Kaplan, Mehmet : **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1999.

Kaplan, Mehmet : **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1985b.

Kaplan, Mehmet : "Türk Kültürünün Kaynakları", **Kaynaklar Dergisi**, Sayı 1, 1983b, s.3-4.

Kaplan, Mehmet : **Türk Milletinin Kültürel Değerleri**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1977b.

Kaplan, Mehmet : "Yahya Kemal'de Tarih ve Coğrafya Fikri", **Hareket Dergisi**, Sayı 16, 1948e, s.2-4.

Kaplan, Mehmet : "Yaşayan Ziya Gökalp", **Hisar Dergisi**, Sayı 58, 1968b, s.5-7.

Kaplan, Mehmet : **Yavaş Yavaş Aydınlanan Tanpınar**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2015e.

Kaplan, Mehmet : "Yeni Türk Milliyetçiliği", **Hareket Dergisi**, Sayı 8, 1947b, s.2-4.

Kaplan, Mehmet : **Yunus Bir Haber Verir...**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2015d.

Kara, İsmail: **Cumhuriyet Türkiye'si'nde Bir Mesele Olarak İslam**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2008.

Kara, İsmail: **Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2016.

Kara, İsmail: **Müslüman Kalarak Avrupalı Olmak**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2017.

Karaca, İsmail: "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, cilt 4, sayı 7, 2006, s.581-601.

Karaçavuş, Ahmet: "Temeddünden Medeniyete: Osmanlı'nın İnsan, Toplum ve Devlet Anlayışının Değişimi Üzerine Bir Deneme", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı 37, 2015, s.87-180.

Karpat, Kemal H.: **Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.

Kerman, Zeynep: "Hayatı", **Mehmet Kaplan Hayatı ve Eserleri** içinden (s.13-41), Yay. Haz. İnci Enginün, Zeynep Kerman, İstanbul, Dergah Yayınları, 2000.

Kerman, Zeynep: "Önsöz", **Ali'ye Mektuplar** içinden (s.5-15), Yay. Haz. Zeynep Kerman, İnci Enginün, İstanbul, Dergah Yayınları, 1992.

Kerman, Zeynep: "Ziya Gökalp ve Mehmet Kaplan", **Mehmet Kaplan** içinden (s.253-264), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2013.

Keskin, Orhan: **Bütün Yönleriyle Sivrihisar**, İstanbul, Bayrak Matbaası, 2001.

- Kılıç, Murat: **Allah, Vatan, Soy, Milli Mukaddesat, Türk Milliyetçiler Derneği 1951-1953**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.
- Kösoğlu, Nevzat: "Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, Der. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, Cilt 4, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s.208-225.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı: **Kalkınma Planları, Yıllık Programlar ve İcra Planlarında Kültür**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı: **Mehmet Kaplan**, Yay. Haz. Yakup Çelik, İnci Enginün, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2013.
- Mardin, Şerif: **Din ve İdeoloji**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- Mardin, Şerif: **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, Der. Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
- Mardin, Şerif: **Türkiye'de Din ve Siyaset Makaleler 3**, Der. Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Maurois, André: "Yaşamı", **Edebiyat üzerine söyleşiler** içinden (s.5-9), Çev:Asım Bezirci, İstanbul, Ağaoğlu Yayınevi, 1981.

- Muhiddin, Ahmed: **Şiir, Milliyetçilik, İslamcılık: Modern Türklükte Kültür Hareketi**, Çev. M.Suat Mertoğlu, İstanbul, Küre yayınları, 2019.
- Oğuz, M.Öcal: "Ölümünün Beşinci Yılı Münasebetiyle Mehmet Kaplan ve Halk Edebiyatı", **Milli Folklor**, Cilt 2, Sayı 9, 1991, s.32-34.
- Oğuz, M.Öcal: "Türkiye'de Halk Edebiyatı Çalışmaları Tarihi", **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı** içinde (s.14-54), Yay.Haz: M.Öcal Oğuz v.d., Ankara, Grafiker Yayınları, 2014.
- Oğuz, Mustafa Cem: "Mustafa Şekip Tunç ve Türkiye'de Bergsonculuk", **Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, 2015, s.90-109.
- Oğuz, Orhan: "Dostum Mehmet Kaplan", **Mehmet Kaplan** içinden (s.35-38), Yay. Haz. Yakup Çelik, İnci Enginün, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2013.
- Okay, M.Orhan: "Bir Edebiyat Disiplini Kurucusu Olarak Mehmet Kaplan", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 4, Sayı 8, 2006, s.497-505.
- Okay, M.Orhan: "Edebiyatımızın Dışından Mehmet Kaplan", **Dergah Dergisi**, Sayı 73, 1996, s.9.

Okay, M.Orhan: **Mehmet Kaplan'dan Hatıralar...Mektuplar**, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2003.

Okumuş, Salih ve Şahin, İdris: "Tanzimat'tan Günümüze Edebiyat Tarihi Yazarlığı ve Edebiyat Tarihleri Üzerine Bir İnceleme", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, cilt 3, sayı 14, 2010, s.398-410.

Özen, Tuğba: "Mehmet Kaplan'ın Edebiyat Teorisi Hakkındaki Görüşleri", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2013.

Özgül, M.Kayahan: "Metne Kaplan Kesilmek", **Mehmet Kaplan** içinden (s.303-326), Yay. Haz. Yakup Çelik, İnci Enginün, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2013.

Özkan, Mustafa: "İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, cilt 4, sayı 8, 2006, s.585-592.

Sağlam, Bahadır: "Carl Gustav Jung: Nesnel Ruh'un Şamanı", **Dört Arketip** içinden (s.7-15), Çev.Zehra Aksu Yılmaz, Yay.Haz. M.Bilgin Saydam, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

Sağlam, Nuri: "Medeniyet Tarihimizin En Girift Labirenti: Türk Edebiyatı Tarihi", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, cilt 4, sayı 7, 2006, s.9-23.

Sakaoğlu, Saim: "Halk Edebiyatımız ve Prof.Kaplan", **Türk Edebiyatı Dergisi**, sayı 149, 1986, s.35.

Seferoğlu, Şükrü Kaya: "Hocam Mehmet Kaplan", **Türk Kültürü**, cilt 27, Sayı 316, 1989, s.53-59.

Soydaş, Hakan: "Mehmet Kaplan'ın Erzurum Günlerin Ait Tartışmalar ve Atatürk Üniversitesi İkinci Ders Yılı Açılış Notları", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 63, 2019, s.493-528.

Tanpınar, Ahmet Hamdi: **19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2016.

Tanpınar, Ahmet Hamdi: **Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Mektupları**, Haz. Zeynep Kerman, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1974.

Tanpınar, Ahmet Hamdi: **Edebiyat Üzerine Makaleler**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969.

- Taşkın, Yüksel: **Anti-komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına: Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
- Topçu, Nurettin: **Ahlak Nizamı**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1999.
- Topçu, Nurettin: **Mehmet Akif**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1998b.
- Topçu, Nurettin: **Türkiye'nin Maarif Davası**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1998c.
- Turhan, Mümtaz: **Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri**, İstanbul, İstanbul Yayınevi Matbaası, 1954.
- Türk Bahadır: "Doğu Bahçelerinde Batılı Bir Bakışın Huzur(suzluk)u: A. H. Tanpınar ve Türk Muhafazakârlığı", **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı 34, 2006, s.59-65.
- Türk Dil Kurumu: **Milli Eğitim Bakanlığının "1000 Temel Eser" Dizisi Üzerine Rapor**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1971.
- Ülken, Hilmi Ziya: **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul, Ülken Yayınları, 1979.

EKLER

Ek 1: Mehmet Kaplan'ın Yeni Türk Edebiyatı Alanından Danışmanlığını Yürüttüğü Doktora Tezleri

Okay, Orhan: "Beşir Fuad", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 1963.

Emil, Birol: "Mizancı Murad Bey : Hayatı ve Eserleri", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1967.

Güven, Güler: "Sami Paşazade Sezayi ve Eserleri", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1970.

Maghoob, İdris Nasr: "Abdülhak Hamid Tarhan'ın Konusunu İslam Tarihinden Alan Piyesleri", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1977.

Ercilasun, Bilge: "Servet-i Fünun'da Edebi Tenkit", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 1979.

Huyugüzel, Ömer Faruk: "Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı, Hikaye ve Romanları", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1981.

Birinci, Necat: "Menemenlizade Mehmed Tahir : Hayatı ve Eserleri", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1981.

Uçman, Abdullah: "Rıza Tevfik'in Şiirleri ve Edebi Makaleleri Üzerinde Bir Araştırma", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1982.

Toker, Şevket: "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Alafranga Tipler", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, İzmir, Ege Üniversitesi, 1983.

Uğurcan, Sema: "Türk Romanında Çalışan Kadın Meselesi (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar)", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 1983.

Filizok, Rıza: "Ziya Gökalp'in Edebi Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesiri Üzerine Bir Araştırma", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1983.

Ek 2: Mehmet Kaplan'ın Halk Edebiyat Alanından Danışmanlığını Yürüttüğü Doktora Tezleri

Bali, Muhan: "Erciş'li Emrah ile Selvi Han Hikayesi Varyantların Tesbiti ve Halk Hikayeciliği Bakımından Önemi", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 1966.

Seyidoğlu, Bilge: "Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 1972.

Türkmen, Fikret: "Aşık Garip Hikayesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 1973.

Sakaoğlu, Saim: "Gümüşhane Masalları", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 1973.

Günay, Umay: "Elazığ Masalları", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 1973.

Ek 3: Mehmet Kaplan'ın Mukayeseli Edebiyat Alanından Danışmanlığını Yürüttüğü Doktora Tezleri

Enginün, İnci: "Tanzimat Devrinde Shakespeare : Tercümeleri ve Tesiri", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1968.

Kerman, Zeynep: "1862-1910 Yılları Arasında Victor Hugo'dan Türkçeye Yapılan Tercümeler Üzerinde Bir Araştırma", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1974.

Ek 4: Mehmet Kaplan'ın Danışmanlığını Yürüttüğü Bitirme Tezleri

Yentür, Feriha: "Tanzimat Edebiyatında İctimai Fikirler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1951.

Karabey, Özgen: "Ahmet Midhat Efendi'nin Piyesleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1952.

Ogan, Nevin: "Hüseyin Cahid Yalçın'ın Roman ve Hikayeleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1953.

Eser, Haluk: "Cumuriyet Devri Hikayelerinde Muhtelif Zümre Meslek ve Sınıfa Mensub İnsanların Davranış Tarzları", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1953.

Kuralay, Emel: "Yeni Osmanlılar : Muharriri Ebuzziya", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1953.

Yılmaz, Ramiz: "Recaizade Ekrem ve Tabiat", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1954.

Özer, Orhan: "Yakup Kadri'nin Romanlarında Devirler ve Nesiller", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1954.

Miskioğlu, Ahmet: "Ana Temleri ile Sait Faik", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1954.

Tosun, Nazım: "Namık Kemal'in Eserlerinde Su Unsuru", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1954.

Ünsal, Refika: "Ahmet Midhat Efendi ve Avrupa", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1954.

Kazak, Berna: "Ömrüm : Ali Kemal'in Hatıratı", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1954.

Gürtunca, Neriman: "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Küçük Hikayeleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1954.

Aysu, Münir: "Çelebi-zade Asım : Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanının Transkripsiyonu", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1954.

Yüzak, Gökşin: "Hüseyin Rahmi'nin II. Meşrutiyetten Cumhuriyet Devrine Kadar Yazmış Olduğu Romanlarının Kronolojik Olarak Tedkiki", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1954.

Tolga, Perihan: "Cumhuriyet Devrine Kadar Yazılan Türk Romanlarındaki Köylü Tipleri ve Köy Meseleleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1955.

Özcengiz, Suzan: "Ali Kemal'in Edebi Eserlerinin Tahlili", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1955.

Göksu, Sevinç: "Ziya Paşa'nın Harabat Mukaddemesi ve Tedkiki", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1955.

Onat, Ayten: "Yakup Kadri'nin Nur Baba Romanında Eşya Mefhumu", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1955.

Ergun, Perihan: "Namık Kemal'in Cezmi Romanındaki Benzetme Unsurları", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1955.

Deringör, Ruhnevaz: "İsmail Hakkı Bursevi : Hayatı ve Türkçe Eserleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1955.

Yalçın, Mehmet Ali: "Cenab Şahabeddin'in Edebiyata Dair Makaleleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1954.

Tolga, Perihan: "Cumhuriyet Devrine Kadar Yazılan Türk Romanlarındaki Köylü Tipleri ve Köy Meseleleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1955.

Emre, Berat Nihal: "Halit Ziya'nın Aşk-ı Memnu Romanının Tahlili", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1955.

Toktan, Mahir: "Namık Kemal'in Şiirlerinde Ateş ve Işıklı Unsurlar", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1956.

Eskiizmirli, Berrin: "Halid Ziya'nın Romanlarında Merhamet Temi", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1956.

Özbek, Perihan: "Celaledin Harzemşah'ta Benzetme Unsurları", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1956.

Yüzbaşıoğlu, Muammer: "Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun Makaleleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1956.

Öncül, Akif: "1300 (1882)-1310 (1892) Yılları Arasında Türkiye'de Çıkmış Olan Dergilerde Şiir Faaliyeti", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1956.

Yüce, Muazzez: "Halid Ziya Uşşakizade'nin Makaleleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1956.

Sepetçioğlu, Muazzam Neriman: "Halid Ziya'nın Romanlarında Ses ve Musiki", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1956.

Uçuk, Semiha: "Reşat Nuri'nin Romanlarında Kadın Tipleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1956.

Tanakol, Türkan: "Halid Ziya Uşaklıgil'in Mai ve Siyah Romanında Dört Unsur", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1956.

Selman, Ümran: "Makber Üzerinde Bir Araştırma", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1956.

Ilgaz, Fatma: "Muallim Naci'nin Şiirleri Üzerinde Araştırmalar ve Metinler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1956.

Aslaner, Fethi: "Şinasi'nin Şiir Lügati", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1956.

Coşkun, Erdoğan: "Mehmet Rauf'un Romanlarında Ses ve Musiki", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1957.

Sepetçioğlu, Mustafa Necati: "Sait Faik Abasıyanık'ın Hikayelerinde Su Unsuru", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1957.

Güney, Mahir: "Seyrani'nin Şiirlerinde Tabiat ve Eşya", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1957.

Karabatur, Nuran: "Reşad Nuri'nin Romanlarındaki Kahramanlarla İçtimai Muhitleri Arasındaki Münasebet", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1957.

Fırat, Ali Hikmet: "Servet-i Fünun Şiirinde Sonnet", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1957.

Öztürk, M. Serdar: "Yahya Kemal'in Şiirlerinde Ses ve Musiki", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1957.

Coşkun, Erdoğan: "Mehmet Rauf'un Romanlarında Ses ve Musiki", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1957.

Karaca, Melek: "Liberte : (Metin) ve Üzerinde Bir Araştırma", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1957.

Balkış, Fikret: "Ahmet Mithat Efendi'nin Dil ve Edebiyata Dair Makaleleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1958.

Akalın, Mehmet: "Şeyhi Divanı : Beş Nüsha Üzerinden Tenkitli Çeviri Yazı", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1958.

Sağnak, Gözde: "Ziya Gökalp'in Hars, Lisan, Edebiyat ve Güzel Sanatlar Anlayışı", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1958.

Alptekin, Turan: "Ahmet Haşim'in Şiirlerinde İsimlerin Tavsifi", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1958.

Has-Er, Melin: "Tanzimat Devrinde Latin ve Grek Antikitesi ile İlgili Neşriyat (1254-1300 Seneleri Arasında Neşredilen Kitaplar ve Muhtelif Mecmualarda Çıkan Yazılar)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1959.

Akatlı, Gülsel: "Yahya Kemal'in Peyam, Peyam-i Edebi, İleri ve Tevhid-i Efkar'daki Makaleleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1962.

Bali, Muhan: "Peyami Safa'nın Romanlarında Hasta-Sakat ve Dejenere Tipler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1962.

Karadeniz, Fikret: "Son Çağ Türk Halk Şiirinde Modern Medeniyet Unsurları Üzerine Bir Araştırma", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1963.

Kocabay, Esin: "Osman Cemal Kaygılı'da Bileşik Kelime ve Deyimlerin Semantik Yapısı", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1963.

Sümer, Günsel: "1923'e Kadar Yazılmış Olan Türkçü Şiirler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1964.

Akıncı, Gülümser: "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserlerinde Rüya", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1964.

Çelebi, Muharrem: "Mai ve Siyah'ta Sıfat Tamlamaları", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1964.

Arıca, Tomris: "Belde ve Sahra'nın Sistematiik Lügati : (Abdülhak Hamid)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1964.

Eskikök, Hatice: "Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarındaki Erkek Tipleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1964.

Tekol, Gülten: "Zemzeme'nin Sistematiik Lügati (Recaizade Ekrem)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1964.

Kültürel, Sayıl: "Halide Edip'in Romanlarında Garplı Tipler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1964.

Akdeniz, Münevver: "Ali Canib Yöntem'in Tenkidi Makaleleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1964.

Apaydın, Nihal: "Mehmet Akif'in Nesirleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1964.

Tarhan, Beyhan: "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Makaleleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1964.

Ulutürk, İnciser: "Yahya Kemal'in "Kendi Gök Kubbemiz"ın Lügati", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1965.

Süngü, Çetin: "Necip Fazıl Kısakürek'in "Çile" Adlı Şiir Kitabının Sistematiik Lügati", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1965.

Çetin, Nuran: "Servet-i Fünun, Resimli Kitap, Şehbal, Musavver Devr-i Cedid, Kadın, Mehasin, Bursa Sergisi Dergilerinde Bir Araştırma", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1965.

Demirçelik, Hikmet: "Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ın I. Kitabının Sistemik Şiir Lügati", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1965.

Tarı, Gültekin: "Halide Edip Adıvar' da Anadolu ve Anadolu İnsanı", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1965.

Taneriinç, Özden: "Servet-i Fünun, Musavver Muhit, Resimli Kitap, Menasin, İctihat, Sırat-ı Müstekim, Beyanü'l - Hakk Dergilerinde 1908 Yılında Çıkan Yazılar Üzerinde Bir Araştırma", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1965.

Kulguz, Olcay: "Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirlerinde Tabiat Unsurları ve Eşya", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1965.

Karcioğlu, Ülker: "Mehmed Rauf'un Türk Edebiyatına Ait Yazıları", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1965.

Hız, Nursel: "Rıza Tevfik'in Tenkidi Makaleleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1965.

Kubilay, Yurdanur: "Nurullah Ataç'ın Şiir ve Şairler Hakkındaki Makaleleri : (1920-1939)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1965.

Coşkunes, Nesteren: "Halide Edib'in Hikayelerinin Toplanması ve Tahlili", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1967.

Necati, Gülgün: "Kıbrıs'ta Kahramanlık Şiiri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1966.

Köngül, Hülya: "Ahmed Hamdi Tanpınar' ın Eserlerinde Işık ve Renk Unsuru", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1966.

Bağbaşıoğlu, Ahmet Ünal: "Mehmet Emin Yurdakul'un Şiir Kitapları Üzerinde Bir Araştırma", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1966.

Henden, M. İzzet: "1908'de Çıkan Aşîyan, Bahçe, Kadın, Ceride, Misbah Dergileri Üzerine Bir Araştırma", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1966.

Korkmaz, Hüseyin: "Tevfik Fikret'in Haluk' un Defteri Şiir Kitabının Sistematiik Lügati", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1966.

İnal, Yalçın: "Şahabeddin Süleyman'ın Tenkidi Makaleleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1966.

Durak, Sabahat: "Mehmet Akif Ersoy "Hakkın Sesleri"nin Lügati", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1966.

Toker, Yurdanur: "Tahsin Nahid ve Şiirleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1966.

Eryaşar, Sevinç: "Yeni Hayat Şiir Kitabının Sistematiik Lügati", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1966.

Sultanoğlu, Afif: "1300 Hicri Yılında Münteşir Edebi Mecmualarda Batı'dan Yapılmış Tercemeler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1966.

Aytolu, Şahabettin: "Refik Halit Karay'ın Romanlarının Tetkiki", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1966.

Görsün, Güner: "Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ının İkinci Kitabının Sistematiik Şiir Lügati", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1966.

Öztürk, Cemil: "Rûbab, Donanma, Mecmua-i Ebuzziya Mecmualarının Hicri 1330 (1912) Yılına Ait Nûshalarının Tedkiki", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1966.

Tıǧlı, Erhan: "Cenap Şahabettin'in Şiirlerinde İmaj Kaynakları", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1966.

Keleş, Sevgi: "Servet-i Fünun, Resimli Kitap, Şehbal, İştirak Mecmualarında 1910 Yılında Çıkan Yazılar Üzerine Bir Araştırma", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1966.

Yılmazlar, Edibe: "Hüseyin Siret Leyal-i Girizan Şiir Kitabının Sistematik Lügati", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1966.

Tüfekçi, Naci: "Felatun Bey ile Rakım Efendi : (Metin ve Notlar)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1966.

Ağabigüm, Ayla: "Amid-i Sevda, Aşıyan, Bahçe, Feyz, Musavver Muhit, Resimli İstanbul Dergilerinde 1909 Yılında Çıkan Yazılar Üzerinde Bir Araştırma", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1967.

Atsız, Süleyman: "1909 Yılında Neşredilen Mecmualarda Tiyatro Hakkında Çıkan Yazılar", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1967.

Davudoğlu, Tülin: "Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun Hikayeciliği", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1967.

Özcan, Hayriye: "Muallim Naci'nin Mektupları", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1967.

Güner, Saba: "Vah : Müellifi Ahmed Midhat Efendi : Tahlili, Yeni Harflere Çevrilmesi, Notlar ve Sözlük", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1967.

Göngör, Aysel: "1912 Yılı Mecmualarından Şehbal, Resimli Kitap, Say ve Tettebbu Üzerinde İnceleme", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1967.

Sezgin, Seval: "Servet-i Fünun, Yirminci Asırda Zeka ve Perde Mecmualarında 1912 Yılında Çıkan Yazılar Üzerinde Bir Araştırma", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1967.

Bilgivar, Mehmet: "1888 Miladi (1304 Rumi) Yılında Münteşir Edebi Mecmularda Batıdan Yapılmış Tercümeler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1967.

Öztürk, Mehmed: "Şahabeddin Süleyman'ın Küçük Hikayeleri, Mensur Şiirleri ve Fantazileri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1967.

Özcan, Hayriye: "Muallim Naci'nin Mektupları", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1967.

Taşar, Sevgi: "Ahmet Midhat Efendi : Karnaval", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1968.

Şenol, Sümer: "Gönüllü : Ahmed Midhat Efendi", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1968.

Şahin, Dursun: "1940-1945 Yılları Arasında Varlık dergisinde Çıkan Tenkidi Yazılar", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1968.

Topaloğlu, Ahmet: "Ahmed Midhat Efendi : Cellad", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1968.

Filizok, Rıza: "Ahmet Mithat Efendi : Çengi", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1968.

Pehlivan, Perihan: "Letaif-i Rivayat Serisinden Ölüm Allahın Emri ve Yeniçeriler Hikayesi", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1968.

Pehlivanoğlu, Mehmet Macid: "Jön Türk Ahmet Midhat Efendi", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1968.

Taşcıoğlu, Şeyma: "Yahya Kemal ve Ölüm", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1969.

Altan, Osman Tekin: "Ahmed Midhat Efendi'nin Lataif-i Rivayatından İki Cüz : Dolaptan Temaşa ve Emanetçi", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1969.

Övün, A. Refik: "Ahmet Midhat Efendi : Letaif-i Rivayat'tan : Esaret - Gençlik - Teehhül - Mihnethkeşan", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1969.

Korkmaz, Hüseyin: "Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayat-ı Muhayyel'inin Metni ve Tahlili", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1969.

Şeşen, Nurhan: "Şahabeddin Süleyman'ın Tiyatroları", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1969.

Çerçioğlu, Sevinç: "Ahmed Midhat : Felsefe-i Zenan ve Firkat (Letaif-i Rivayat) : İzahlı Neşir", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1969.

Şişmanoğlu, Rafet: "Ahmed Midhat Efendi'nin Letaif-i Rivayatından İki Cüz : Bahtiyarlık ve Obur", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1969.

Bakırcıoğlu, M. Ziya: "Cumhuriyet Devri Milliyetçisi Remzi Oğuz Arık", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1969.

Koray, Nükhet: "Türk Edebiyatında Tablo Altına Şiir Yazma Modası", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1969.

Uçkun, Zülal: "Yadigar-ı Naci'nin Sistematik Lügati", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1969.

Kansu, Füsün: "1910-1942 Yıllarındaki Türk Yurdu Mecmualarında Kadın ve Kadınlıkla İlgili Yazılar", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1970.

Arıcı, Mürsel: "Halit Fahri Ozansoy'un Eserleri Üzerine Bir Araştırma", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1970.

Özel, Semin: "Türk Yurdu Mecmuasında 1911-1942 Yılları Arasında Çıkan Anadolu ve Köy ile İlgili Şiir, Hikaye ve Makaleler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1970.

Dipçin, Ayfer: "Beşir Fuad (Ahmed Midhat Efendi)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1970.

Alp, Seyit: "Asaf Halet Çelebi", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1970.

Sanater, Tuncay: "Ahmed Midhat : Gürcü Kızı Yahut İntikam : İzahlı Neşir", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1970.

Türk, Ferhan: "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 1818-1923 Yıllarında Yazdığı Roman ve Hikayeler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1970.

Aybars, Ersin: "Yusuf Akçuraoglu'nun "Türk Yurdu" Dergisindeki Yazılarının İncelenmesi", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1970.

Özbek, Nihat: "Başlangıcından 1906'e Kadar Türk Edebiyatında Serbest Nazım", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1970.

Ülülçüer, İbrahim: "Cemil Süleyman Alyanakoğlu : Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1970.

Durmuşoğlu, Çiğdem: "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 1923-1934 Yılları Arasındaki Romanlarının Kronolojik Olarak", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1970.

Müftüoğlu, Bora: "Ahmed Midhat Efendi : Paris'te bir Türk", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1970.

Ergin, İsmet: "Ali Bey Hüseyin-Zade'nin Hayatı, Eserleri ile Füyuzat Dergisi ve Hayat Gazetesindeki Bir Kısım Makaleleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1970.

Uğursal, Şener: "Mahmut Yesari'nin Piyesleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1971.

Erdoğan, Erçin: "Muallim Naci'nin : Ömer'in Çocukluğu ve Medrese Hatıraları", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1971.

Güngörür, H. Nevzat: "Nilüfer Mecmuasının Tedkiki ve Bu Mecmuadaki Recep Vahyi'nin Şiirlerinin Tamamı", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1971.

Özkan, Semra: "Sadri Ertem'in Hikayeleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1971.

Fidancı, Mahmut: "30 Sene Evvel İstanbul ve Eski Defterdekiler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1971.

Saruhan, Adnan: "Mehmet Rauf'un Telif Piyesleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1971.

Doğru, Nurgün: "Mahmut Yesari'nin Romanlarının Tahlili", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1971.

Öner, Sakin: "Yusuf Akçuraoglu'nun Türkçülük Makalesi", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1971.

Toktay, Serpil: "1920 H. (1874 M.) Yılı Tiyatro Eserleri ve Tahlilleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1971.

Kaleci, Vahit: "Abdullah Cevdet'in Türkçe Şiirleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1971.

Nalça, Ayla: "Diyorlar Ki", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1971.

Şar, F. Yasemin: "Necip Fazıl Kısakürek'in Tiyatrolarının Tarihi", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1971.

Çağlak, Faruk: "Cevat Fehmi Başkut'un Piyesleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1971.

Türel, Sevinç: "Refik Halit Karay'ın Hikayeciliği ve Hikayeleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1971.

Seyidoğlu, Bilge Palandöken: "Erzurum Halk Masalları 2 : Metinler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1971.

Eragar, Nuriye: "Yeni Türk Edebiyatında Tanzimattan Bugüne Kadar Bestelenmiş Olan Şiirler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1972.

Oy, Aydın: "Hüseyin Rahmi Gürpınar'da Halk Kültürü : (II. Meşrutiyet'e Kadar Olan Romanları)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1972.

Hamzaoglu, Bilgi Haner: "1928-1939 Yılları Arasında Ziya Gökalp Hakkında Gazete ve Dergilerde Neşredilmiş Makaleler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1972.

Güneş, Sezai: "Reşat Nuri Güntekin'in Piyesleri Tahlil", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1972.

Yıldırım, Erol: "Fatih Kürsüsü'nde : Mehmet Akif Ersoy", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1972.

Berk, Mesut: "Peyami Safa'nın "Matmazel Noraliya'nın Koltuğu" Adlı Romanında Eşya ve İnsan Münasebeti", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1972.

Aydın, Hüdadat: "Halid Ziya'nın Kırk Yıl Adlı Hatıratında Geçen Edebi Şahsiyetlerin Sistematiik Tetkiki", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1972.

Aksoy, Mehmet: "Başbakanlık Arşivi'nde Türk Kültür ve Edebiyatına Dair Vesikalar", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1972.

Kahyaoğlu, Ayfer: "Yusuf Akçura 'nın "Mevkufiyet Hatıraları ", "Eski Şura-yı Ümmet'te Çıkan Makalelerinden", "Üç Tarz-ı Siyaset" İsimli Eserlerinin İncelemesi", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1972.

Yıldırım, Yusuf: "Ziya Gökalp Hakkında 1914-1925 Yılları Arasında Yazılan Makaleler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1972.

Bek, Kemal: "Ziya Gökalp Hakkında Yazılmış Eserler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1972.

Güvel, Cengiz: "Othello, Yalı Uşağı, Dadı, Bir Ana, Ayaktakımı Arasında, Bulunmaz Uşak, Paşa Hazretleri, Aptal, Bir Varmış Bir Yokmuş, Kiralık Odalar, Emilia Galotti", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1973.

Başcıl, Nevin: "Vatan Yahut Silistre, Kış Masalı, Promete Zincirde, Nuh, Elektra, Büyük İhtilal, Alceste, İflas, Kurbağalar, Su Kızı, Yeni Mabud Piyeslerinin İncelenmesi, Özeti, Planı ve Bu Piyesler Hakkında Yazılan Tenkidlerin Metni", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1973.

Ergüzel, Mehmet Mehdi: "Hamlet, Kibarlık Budalası, Kör Döğüşü, Merdivende Bir Işık, Müthiş Aile, Ceza, Saadet Yuvası, Oyun İçinde Oyun, Yaşadığımız Devir, İşçi Kız", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1973.

Miyasoğlu, Mustafa: "Haldun Taner'in İlk Piyesleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1973.

Yoksulabakan, A. Refik: "Halikarnas Balıkcısının Romanları Üzerine Bir Çalışma", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1973.

Akbulak, Semahat: "Sait Faik'in "Alemdağda Var Bir Yılan" Adlı Hikaye Kitabındaki Kelimelerin Alfabetik Lügati", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1973.

Özden, Sevda: "Muhsin Ertuğrul'un 1930-1935 Tarihleri Arasındaki Darülbedayi Mecmuasında Çıkan Makaleleri" **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1973.

Erdem, Hamide: "Vişne Bahçesi, Don Carlos, Yalancı, Asrileşen Baba, Ye Kürküm Ye, Kızlar Eğleniyor, Hep Bir Yolun Yolcusu, Büyük Şehir, Dünya Dönüyor, Işıksız Ada, Piyeslerin İncelenmesi" **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1973.

Korkmaz, Ahmet: "Mustafa Şekip Tunç'un San'at ve Edebiyat ile İlgili Makaleleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1973.

Pektaş, Musa Kazım: "Boks Şampiyonu, Yaprak Dökümü, Mum Söndü, Cimri, Ayarsızlar, Üç Kızkardeş, Harp Sonrası, Meraklı Kadınlar", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1973.

Yıldırım, Vahdettin: "Şipka Kahramanı Süleyman Paşa", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1973.

Yağan, Günsel: "1933-53 Yılları Arasında Varlık Dergisinde Çıkan Resim Hakkındaki Yazılar", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1974.

Cihanoğlu, Aysun: "Asım'ın Lûgatı", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1974.

Sarıg l, Erdoğan: "Kantolar", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1974.

Acaroğlu, Ahmet: "Faliğ Rıfkı Atay'ın İlk Yazıları", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1974.

Tezkan, Mine: "Ahmet Kutsi Tecer'in Makaleleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1974.

Kızanlık, Sevtap: "Turan Oflazoğlu'nun Tiyatrolarının Tahlili", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1975.

M kan, Deniz: "Necati Cumalı'nın Tiyatro Eserlerinin Tahlili", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1975.

Yıkılmaz, Fikret: "İbrahim Aleaddin Gövsa'nın Şiirleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1975.

Caner, İnci: "G ng r Dilmen Kalyoncu'nun Piyesleri  zerinde Bir İnceleme", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1975.

Aydın, Nilgün: "Menfa : Ahmet Mithat Efendi", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1975.

Bilgi, R. Musa: "Çınaraltı Dergisinde 1941 Yılında  ıkan Şiirlerin Tahlilleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1975.

Özer, Selahattin: "Dostlar Beni Hatırlasın", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1975.

Toker, Meral: "Orhan Asena'nın Dokuz Piyesi  zerine Bir İnceleme", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1975.

Oğuzbaşıaran, Bekir: "Hüseyin Cahit Yalçın'ın Roman ve Hikaye Tenkitleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1975.

Ovacık, Hızır: "Ali Canib'in Şiirleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1975.

Erbaş, Fatma: "Sabahattin Kudret Aksal'ın Tiyatro Eserlerinin Tahlili", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1975.

Tanır, Ahmet Rauf: "Tevfik Fikret ile Mehmet Akifin Şiirlerinde Hak ve Adalet Kavramı", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1975.

Baltacı, Mustafa: "Abdülhak Hamid : Macera-yı Aşk : (Metin ve Tahlili)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1976.

Şerbetçi, Semiramis: "Abdülhak Hamid : Zeyneb : (Metin ve Tahlili)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1976.

Kavas, Yakub: "Abdülhak Hamid : Duhter-İ Hindu : (Metin ve Tahlili)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1976.

Altıntaş, Hüseyin: "Zemzeme I. II. III.", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1976.

Tekin, Mehmet: "Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Meseleler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1976.

Demir, Sümer: "Mustafa Seyit Sutüven Bütün Şiirleri'nin Lugatı", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1976.

Özdemir, Hakkı: "İbnürrafik Ahmet Nuri Sekizinci'nin Hayatı ve Eserlerinin Tetkiki : (1921-1928)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1977.

Emel, Hülya: "Recaizade Mahmut Ekrem'in Tiyatroları (Afife Anjelik, Atala yahut Amerika Vahşileri, Vuslat Yahut Süreksiz Sevinç)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1977.

Ghaffar, Abdul: "Reşat Nuri Güntekin'in Tanrı Misafiri Adlı Hikaye Kitabının Tahlili", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1977.

Aktan, Arife: "Halid Ziya'nın Almanya Mektupları", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1978.

Kunduracıoğlu, Melek: "Bize Göre'de İsim ve Sıfatların Tavsif Edilişleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1978.

Öztürk, Melahat: "Recaizade Mahmud Ekrem'in Nijad Ekrem Adlı Eserinin İkinci Kısım", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1979.

Köksel, Behiye: "Tokadizade Şekib Bey'in Huzur-ı Hilkatte Eseri Üzerinde Bir İnceleme", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1979.

Erdoğan, Sema: "Nijad Ekrem'in Metin ve Tahlili : (I. ve 30. metinler arası)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1979.

Onat, H. Berra: "Letaif-i Rivayat'tan Para : Metin ve Tahlil", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1979.

Okur, Hatice: "Ahmet Midhat Efendi : Letaif-i Rivayat'dan Cinli Han : Metin ve Tahlil", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1979.

Göktürk, Ayşe Zuhale: "Günümüz Türk Çocuk Hikayeleri ve Masalları Üzerinde Bir İnceleme", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1979.

Aldemir, Sami: "1922 senesinde Akşam Gazetesinde çıkmış Milli Mücadele ve Mustafa Kemal ile İlgili Yazılar", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1980.

Tepeköy, İrfan: "Tasvir- i Efkar Gazetesi'ndeki Milli Mücadele ile İlgili Yazılar (1919)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1980.

Çil, Ziya: "Mehmet Akif'in Muhammed Abduh'dan Yaptığı Tercümelere", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1980.

Öksüz, Ahmet: "Tasvir-i Efkar ve onun devamı olan Tevhid-i Efkar gazetesinin 1920-1922 Yılları Arası Koleksiyonundan Seçilmiş Milli mücadele ile İlgili Metinler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1980.

Korkmaz, Aziz: "Cenap Şehabeddin : Hac Yolunda", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1980.

Cengiz, İlbeyi: " Tanin Gazetesindeki Milli Mücadele ile İlgili Metinler (1922-1923)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1980.

Okuyucu, Cihan: "1919-1922 yılları arasında Büyük Mecmua, Dergah Mecmuası ile İleri ve Tanin Gazetelerinden Seçilmiş Milli Mücadele Yazıları", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1980.

Bişiren, Ümrân: "Sebilürreşad Mecmuası'ndaki (458, 464, 467, 471-478, 484-488) Numaralı Milli Mücadele ile İlgili Metinler", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1980.

Köse, Metin: "Hayat Mecmuası'ndan Seçme Makaleler : (1927-1928)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1980.

Yiğitkurt, Fatma: "İkdam Gazetesi: (Temmuz-Ocak 1928)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1981.

Akay, Hasan: "Cumhuriyet'ten Seçmeler (1924-1925)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1981.

Çaylı, Ömer: "Burhaneddin Ali'nin İkdam Gazetesindeki Tiyatro Tenkidleri (1925)", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1981.

Kurukafa, Vedat: "1922 İkdam Gazetesinde Kurtuluş Savaşı ve Yeni Türkiye Devletinin Kuruluşunu Anlatan Yazarların Makalelerinin İncelenmesi", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 1981.

